

ATATÜRK
SÖYLEV

(NUTUK)

I

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

Renunz 370

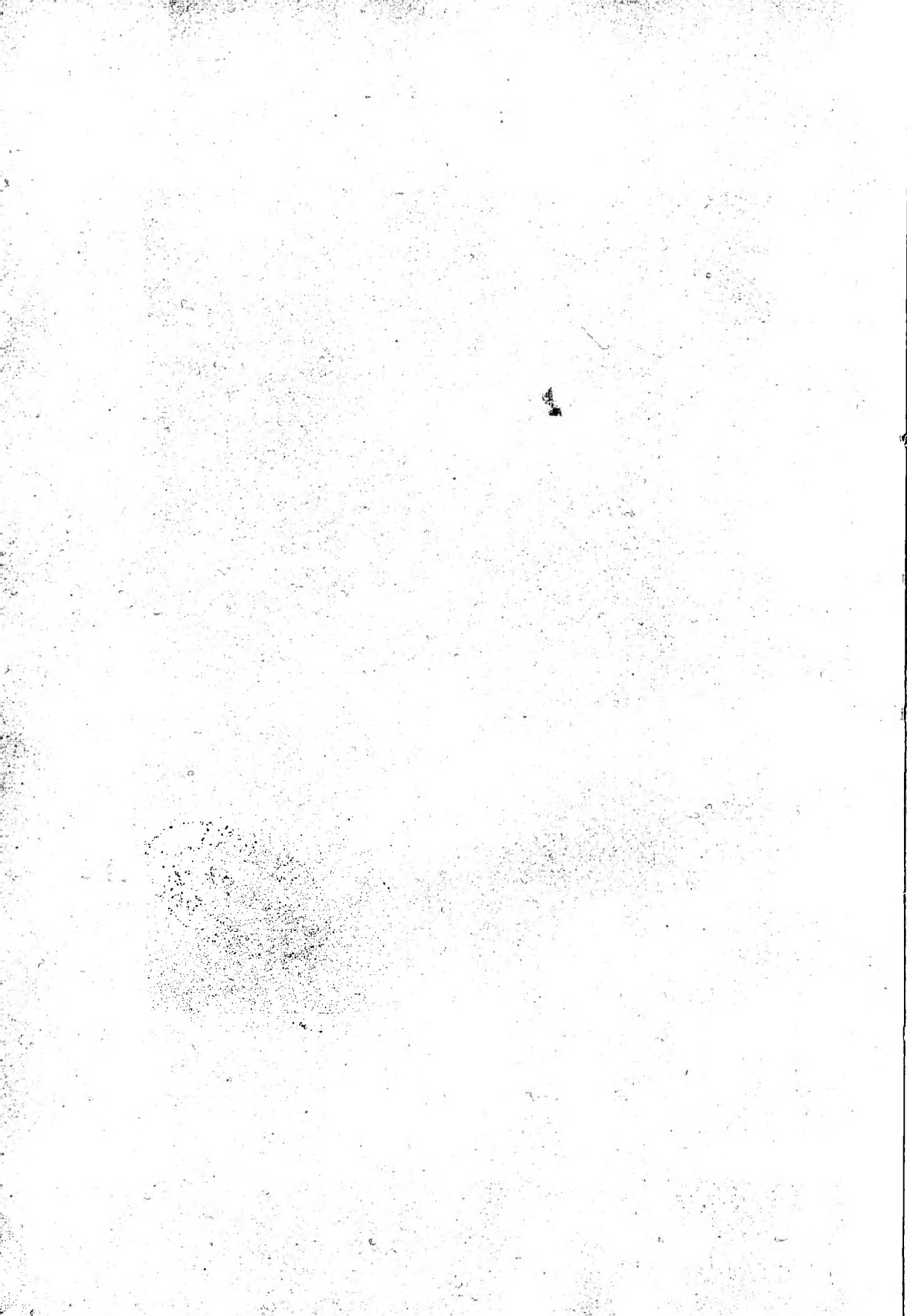
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI : 220

A T A T Ü R K

1881 - 1938

LIV. TUR. 370
28/07/2016
1230 ATA SOY (4)

Gazsi M. Kemal

SÖYLEV

(NUTUK)

BİRİNCİ CİLT

VELİYÖZ

(1910)

Bugünkü dile çevrilmesinde çalışanlar:

Dr. Mehmet TUĞRUL

Salâh BİRSEL

Cahit ÖZTELLİ

M. Sunullah ARISOY

S U N U

Atatürk'ün bu Söylev'i verişinden beri otuz beş yıldan çok bir zaman geçti. Bu zaman içinde dilimiz çok gelişti, çok değişti. Öyle ki, artık bugünün genç kuşakları, kendileri için en önemli bir ışık ve güc kaynağı olan bu büyük Söylev'i gereği gibi anlayamıyorlar. Çünkü, Söylev'deki birçok sözcükler bugün kullanılmaktan düştü. Birçok sözcükler de eski anlamlarını yitirdiler. Hele yabancı kurallara göre yapılmış tamlamalar, dilimizden büsbütün ayıklanıp atıldı. Birçok terimler bırakılıp yerlerine yenileri konuldu.

Bu durumu iyi kavrayan Türk Dil Kurumu, büyük Ata'nın büyük Söylev'ini genç kuşaklar için bugünün Türkçesine çevirtmeyi kararlaştırdı.

Pek güç olduğu, türlü denemelerle anlaşılan bu işin üstesinden gelmek için Dil Kurumu'nca büyük çaba gösterilmiştir. Uzunca süren bu çaba sonunda Söylev'in birinci cildi tamamlanıp bastırılmıştır. İkinci cildi de, bu nitelikte olmak üzere hazırlanıp yayımlanacaktır. Söylev'de anılan ve ayrıca bastırılıp yayılmış bulunan belgelerin birçoğu Söylev'in içine de alınmış olduğundan, bu belgelerin şimdiki dile aktarılması gerekli görülmemiştir.

Çevirme işi yapılırken gözönünde tutulan en önemli ilke, genç kuşaklarca Söylev'in anlaşılmasıdır. Bu bakımdan dil, elden geldiğince arılaştırılmıştır. Aşağı yukarı genç kuşakların dilde ulaştıkları kesime yaklaşmıştır. Bugün artık devlet örgütünde yeri olmayan "padişah, halife, sadrazam" gibi eski terimlerle "Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Huku-ku Milliye Cemiyeti, Reddi İlhak Cemiyeti..." gibi eski özel adlarda bir değişiklik yapılmamış; ancak "hilâfet" yerine "halifelik", "nezaret" yerine "nazırlık" denilmiştir. Bu gibi sözcüklerle özel adlardan bazılarının anlamları, dip notlarıyla sayfa altlarında açıklanmıştır. Yabancı dilden olan özel adlar, söylenişlerine göre, Türk harfleriyle yazılmış; gerekli olanların ilgili dildeki yazılışları, ilk geçtikleri yerde ayrıca içinde gösterilmiştir. Yabancı sözcüklere karşılık ararken, Türkçe Sözlük'te madde başı olarak yer alan sözcüklerin sınırı elden geldiğince aşılmamıştır. Çok zorunlu durumlarda, Türkçe köklerden Türk dili kurallarına uygun sözcükler türetilmiş ya da dilde bulunan bazı sözcüklere yeni kavramlar yükletilmiştir. Sayıları çok az olan böyle sözcüklerin hangi yabancı sözcük yerine kullanıldıkları da dip notlarında gösterilmiştir.

Söylev'in cümle yapısını bozmamaya çok dikkat edilmiştir. Bunun sonucu olarak, birçok uzun cümleler, oldukları gibi bırakılmışlardır. Yalnız, anlaşılması çok güç olan bazı cümleler, uygun yerlerinden bölünmüştür. Kimi cümlelerin de öğelerinin yerleri değiştirilmiştir.

Üzerinde ne ölçüde çalışılırsa çalışılsın, gene birtakım yanlışlıklar ve uymazlıklar olabileceği, kuşku götürmez bir gerçektir. Sayın okurların esirgemiyeceklerini umduğumuz uyarımlarla sonraki basımlarda gereken düzeltmeler yapılacaktır.

Türk Dil Kurumu, büyük Kurucusu Atatürk'ün aramızdan ayrılışının yirmi beşinci yıldönümünde Onun büyük Söylev'ini genç Atatürkçülere sunmakla kutsal bir ödev yaptığına inanmaktadır.

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

SÖYLEV

*

1919 yılı Mayısının 19 ncü günü Samsuna çıktım. Genel durum ve görünüş:

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu topluluk, Genel Savaşta ¹ yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir «Ateşkes Anlaşması ²» imzalanmış. Büyük Savaşın uzun yılları boyunca , ulus yorgun ve yoksul bir durumda. Ulusu ve yurdu Genel Savaşa sürükleyenler, kendi başlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin, soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça yollar araştırmakta. Damat Ferit Paşanın başkanlığındaki Hükümet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş.

Ordunun elinden silâhları ve cepanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf devletleri, Ateşkes Anlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbulda. Adana iline Fransızlar; Urfa, Maraş, Antebe İngilizler girmişler. Antalya ile Konyada İtalyan birlikleri, Merzifonla Samsunda İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve memurları ve özel adamları çalışmakta. Daha sonra, sözüümüze başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919 da İtilâf devletlerinin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmirde çıkarılıyor.

Bundan başka, yurdun dört bir bucağında Hıristiyan azınlıklar, gizli, açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesine, devletin bir an önce çökmesine çalışıyorlar.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgeler, İstanbul Rum Patrikliğinde kurulan **Mavri Mira Kurulunun** (*belge: 1*) illerde çeteler kurmak ve yönetmekle, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla uğraştığını doğruladı. Yunan Kızılhaçı, Resmî Göçmenler Komisyonu, **Mavri Mira Kurulunun** çalışmalarını kolaylaştırmaya yardım ediyor. **Mavri Mira Kurulunca** yönetilen Rum okullarının izci örgütleri, yirmi yaşını aşmış gençler de katılarak, her yerde geliştiriliyor.

1 Birinci Dünya Savaşında.

2 mütarekename.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, **Mavri Mira Kurulu** ile düşünce birliği ederek çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tam Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz kıyılarında kurulan ve İstanbuldaki merkeze bağlı **Pontus Cemiyeti** kolaylıkla ve başarıyla çalışıyor (*belge: 2*)

**DÜŞÜNÜLEN
KURTULUŞ
YOLLARI**

Durumun korkunçluğu ve ağırlığı karşısında, her yerde, her bölgede birtakım kişilerce kurtuluş yolları düşünülmeye başlanmıştı. Bu düşünceyle girişilen çalışmalar, birtakım örgütler doğurdu. Örneğin: Edirne ve çevresinde **Trakya-Paşaeli** adlı bir dernek vardı. Doğuda (*belge: 3*), Erzurumda ve Elâzığda (*belge: 4*), genel merkezi İstanbulda olmak üzere **Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti**¹ kurulmuştu. Trabzonda **Muhafazai Hukuk**² adlı bir dernek bulunduğu gibi İstanbulda da, **Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti**³ vardı. Bu dernek merkezinin gönderdiği delegeler, Of ve Rize çevresinde şubeler açmışlardı (*belge: 5, 6*).

Yunanlıların İzmirde gireceğinin açık belirtilerini Mayısın on üçündenberi gören, İzmirde birtakım genç yurtseverler, ayın 14/15 nci gecesini, bu acıklı durumu aralarında görüşmüşler; bir olupbittiyeye geldiği kuşku götürmeyen bu girişim, katma (ilhak) ile sonuçlanmasını önlemek düşüncesinde birleşmişler ve **Reddi İlhak**⁴ ilkesini ortaya atmışlardır. Bu ilkenin yayılması için aynı gece İzmirde Yahudi Maşatlığına toplanabilen halkça bir gösteri toplantısı⁵ yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu toplantıdan umulduğu ölçüde sonuç alınamamıştır.

Bu derneklerin kuruluş amaçları ve siyasal ereklere üzerine kısaca bilgi vermek uygun olur düşüncesindeyim.

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin ileri gelenlerinden kimisiyle daha İstanbulda iken görüşmüştüm. Osmanlı Devletinin çökeceğini kesinliğe yakın bir olasılırlık içinde görüyorlardı. Osmanlı Yurdunun parçalanacağı korkusu karşısında Trakyayı, olabirirse Batı Trakya ile birlikte, İslâm ve Türk topluluğu olarak bütünüyle kurtarmayı düşünüyorlardı. Bu amaca ulaşmak için o zaman akıllarına gelen tek çıkar yol, İngilterenin, olmazsa Fransanın yardımını sağlamaktı. Bu düşünceyle kimi yabancı devlet

**ULUSAL
KURULUŞLAR,
SİYASAL
AMAÇLARI**

1 Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği.

2 Hakları Koruma.

3 Trabzon ve Çevresini Bağımsızlaştırma Derneği.

4 Katmayı Önleme.

5 miting.

adamlarıyla ilişki kurmak ve konuşmak yollarını da aramışlardı. Amaçlarının bir **Trakya Cumhuriyeti** kurmak olduğu anlaşılıyordu.

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin kuruluş amacı da (tüzüklerinin ikinci maddesi), doğu illerindeki bütün halkın dinsel ve siyasal haklarının özgürce gelişimini sağlayacak yasa ve töre içi yollara başvurmak; adı geçen illerdeki müslüman halkın tarihsel ve ulusal haklarını, gerektiğinde, uygar toplumlar önünde savunmak; doğu illerinde yapılan zulüm ve cinayetlerin nedenleriyle etmenleri ve bunları yapanlar ve yaptırnanlarla ilgili tarafsızca soruşturma açarak suçluların tez günde cezalandırılmalarını istemek; Türklerle azınlıklar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesine ve eskisi gibi iyi bağların pekiştirilmesine çaba göstermek; doğu illerindeki, savaştan doğma yıkım ve yoksulluğu, hükümet katında girişimlerde bulunarak elden geldiğince giderme yollarını aramaktı.

İstanbuldaki yönetim merkezlerinden verilmiş olan bu yönerge gereğince, Erzurum şubesi, doğu illerinde Türklerin haklarını korumakla birlikte, Ermenilerin göçü sırasında yapılan kötü işlerle halkın hiç ilgisi bulunmadığını ve Ermeni mallarının, buralara Ruslar girinceye dek korunduğunu; buna karşılık, müslümanlara çok kıyasıya davranıldığını ve dahası, buyruk dışı olarak göçten alıkonulan kimi Ermenilerin, koruyucularına yaptıkları kötülükleri, kanıtlanmış belgelerle uygarlık dünyasına sunmaya ve bildirmeye ve doğu illerine dikilen tutkulu bakışları söndürmek için çalışmaya karar veriyor (Erzurum Şubesinin Bildirisi).

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin ilk Erzurum Şubesini kuran kişiler, doğu illerinde yapılan propagandaları ve bunların ereklerini, **Türklük - Kürtlük - Ermenilik** sorunlarını, bilim, teknik ve tarih bakımından inceleyip araştırdıktan sonra, gelecekteki çalışmalarını şu üç noktada topluyorlar (Erzurum Şubesinin basılı raporu):

- 1 - Hiç göç etmemek;
- 2 - Hemen bilim, iktisat, din örgütleri kurmak;
- 3 - Saldırıya uğrayacak doğu illerinin herhangi bir bucağını birlikte savunmak.

Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin İstanbuldaki yönetim merkezinin, bilim ve uygarlık yöntemleriyle amaca ulaşabileceği konusunda çokça iyimser olduğu anlaşılıyor. Gerçekten bu yolda çaba göstermekten geri durmuyor. Doğru illerinde müslüman halkın haklarını savunmak için

Löpeyi (*Le Pays*¹) adında Fransızca bir gazete yayımlıyor. **Hâdisat**² gazetesinin sahipliğini üzerine alıyor. Bir yandan da İtilâf devletleri başbakanlarına ve İstanbuldaki temsilcilerine birer andırı³ veriyor. Avrupaya bir kurul yollamaya girişiyor (*belge: 7*).

Bu açıklamalardan kolaylıkla anlaşılacağı sanırım ki, **Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Millîye Cemiyetinin** kurulması yol açan önemli kaygı ve nedenler, doğu illerinin Ermenistana verileceği sanısına dayanıyor. Bu sanının da, Doğu illeri nüfusunda Ermenileri çoğunlukta göstermeye ve tarihsel haklar bakımından öncelikli saydırmaya çalışanların, bilimsel ve tarihsel belgelerle dünya kamu oyunu aldatmayı başarmaları; bir de müslüman halkın Ermenileri toptan öldüren yurtçular olduğu iftirasını doğruymuş gibi kabul ettirmeleri ile gerçek olabileceği inancı üstün geliyor. Bundan dolayı dernek, aynı gerekçe ve araçlarla donanmış olarak tarihsel ve ulusal hakları savunmaya çalışıyor.

Karadeniz kıyılarındaki bölgelerde de, bir Rum Pontus hükümeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp yaşama haklarını ve varlıklarını koruma amacıyla, Trabzonda da birtakım kişiler ayrıca bir dernek kurmuşlardı.

Merkezi İstanbulda olan **Trabzon ve Havalisi Ademi Merkezîyet Cemiyetinin** siyasal erek ve amacı, adından anlaşılacaktır. Her halde merkezden ayrılmak amacını güdüyor.

Kurulmaya başlıyan bu örgütlerden başka, yurt içinde daha birtakım kuruluşlar ve girişimler de ortaya çıkmıştı. Özellikle Diyarbakır (*belge: 8, 9*), Bitlis, Elâzığ illerinde, İstanbuldan yönetilen **Kürt Teali Cemiyeti**⁴ vardı. Bu derneğin amacı, yabancı devletlerin kanadı altında, bir Kürt hükümeti kurmaktı.

Konya ve dolaylarında, İstanbuldan yönetilen **Tealli İslâm Cemiyeti**⁵ kurulmasına çalışılıyordu. Yurdun hemen her yanında **İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Cemiyetleri**⁶ de vardı.

İstanbulda çeşitli amaçlarla gizli ve açık olmak üzere de, birtakım parti ya da dernek adı altında kuruluşlar vardı.

1 yurt.

2 olaylar.

3 muhtıra.

4 Kürtleri Yükseltme Derneği.

5 Müslümanları Yükseltme Derneği.

6 Uzlaşma ve Özgürlük, Barış ve Esenlik Dernekleri.

YURT İÇİNDE VE
İSTANBULDA
ULUSAL VARLIĞA
DÜŞMÄN
KURULUŞLAR

İNGİLİZ MUHIP-
LER CEMİYETİ

İstanbulda önemli sayılacak kuruluşlardan biri **İngiliz Muhipler Cemiyeti**¹ idi. Bu addan İngilizleri sevenlerin kurdukları bir dernek anlaşılmasın. Bence, bu derneği kuranlar, kendi varlıklarını ve çıkarlarını sevenler ve kendi varlıklarıyla çıkarlarının dokunulmazlık çaresini Loyd Corç (Lloyd George) hükümeti aracılığıyla İngiliz desteğini sağlamakta arayanlardır. Bu mutsuzların, İngiltere Devletinin, bütünüyle, bir Osmanlı Devleti bırakmak ve korumak isteğinde olup olamayacağını bir kez düşünüp düşünmedikleri üzerinde durmak gerekir.

Bu derneğe girenlerin başında Osmanlı Padişahı ve yeryüzü Halifesi sanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı² olan Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Dernekte İngiliz ulusundan kimi serüvenciler de vardı. Örneğin: Rahip Fru (Frew) gibi. Yapılan işlerden ve işlemlerden anlaşıldığına göre, derneğin başkanı Rahip Fru idi.

Bu derneğin iki görünüşü ve niteliği vardı. Biri dış görünüşü ve uygarca girişimlerle İngiliz desteğini istemeğe ve sağlamağa yönelik niteliği idi. Ötekisi, gizli yönü idi. Asıl çalışma bu yöneydi. Yurt içinde örgütler kurarak ayaklanma ve başkaldırmalara yolaçmak, ulusal bilinci işlemez kılmak, yabancı devletlerin işe karışmalarını kolaylaştırmak gibi hayınca girişimler, derneğin bu gizli kolunca yönetilmekteydi. Sait Mollanın derneğin açık girişimlerinde olduğu gibi gizli işlerinde de ondan daha çok rol oynadığı görülecektir. Bu dernek için söylediklerim, sırası geldikçe yapacağım açıklamalar ve gerektiğinde göstereceğim belgelerle daha iyi anlaşılacaktır.

İstanbuldaki ileri gelen kadın erkek birtakım kişiler de, gerçek kurtuluşu **Amerikanın güdümünü**³ istemek ve sağlamakta görüyorlardı. Bu kanıda olanlar, düşüncelerinde çok direndiler; tam uygun işin, kendi görüşlerinin desteklenmesi olduğunu tanıtlamaya çok çalıştılar. Bu konuda da, sırası gelince bazı açıklamalar yapacağım.

Genel durumu belirtmek için ordu birliklerinin nerelerde ve ne durumda olduklarını açıklamak isterim. Anadoluda, başlıca iki ordu müfettişliği kurulmuştu. Ateşkes Anlaşması yapılır yapılmaz birliklerin savaşı erleri koyverilmiş, silâh ve cepanesi elinden alınmış; bu birlikler, savaş gücünden yoksun birtakım kadrolar durumuna getirilmişti.

1 İngiliz Dostlar Derneği.

2 İçişleri Bakanı.

3 Amerikan mandasını.

**AMERİKANIN
GÜDÜMÜNÜ
İSTEYENLER**

**ORDUMUZUN
DURUMU**

Merkezi Konyada bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine bağlı birliklerin durumu şöyle idi:

Bir tümeni (41. Tümen) Konyada ve bir tümeni (23. Tümen) Afyon Karahisarında bulunan 12. Kolordu, karargâhiyle Konyada bulunuyordu. İzmirde düşman eline düşen 17. Kolordunun, Denizlide bulunan 57. Tümeni de bu kolorduya bağlanmıştı.

Bir tümeni (24. Tümen) Ankarada ve bir tümeni (11. Tümen) Niğdede bulunan 20. Kolordu, karargâhiyle Ankarada idi.

İzmitte bulunan 1. Tümen, İstanbuldaki 25. Kolorduya bağlanmıştı. İstanbulda da 10. Kafkas Tümeni vardı.

Balıkesir ve Bursa bölgesinde bulunan 61. ve 56. Tümenler, karargâhı Bandırmada bulunan İstanbula bağlı 14. Kolorduyu meydana getiriyorlardı. Bu kolordunun komutanı, Meclisin açılışına dek, rahmetli Yusuf İzzet Paşa idi.

Üçüncü Ordu Müfettişliği, ki müfettişi bendim, karargâhıyla Samsuna çıkmış bulunuyordum. Doğrudan doğruya buyruğum altında iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivasta bulunan 3. Kolordu. Komutanı, yanımda getirdiğim Albay Refet Bey. Bu kolorduya bağlı bir tümenin (5. Kafkas Tümeni) merkezi Amasyada, öteki tümeninin (15. Tümen) merkezi Samsunda idi. Öbürü, merkezi Erzurumda bulunan 15. Kolordu idi. Komutanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Tümenlerinden birinin (9. Tümen) merkezi Erzurumda, komutanı Rüştü Bey; ötekisinin (3. Tümen) merkezi Trabzonda idi, komutanı Yarbey Halit Bey idi. Halit bey, İstanbula çağırılmış olduğundan komutanlıktan çekilerek Bayburttaki saklanmış; tümen, vekillikle yönetiliyor; kolordunun öbür iki tümeninden 12. Tümen, Hasankale doğusunda sınırdaki, 11. Tümen Bayazıtta bulunuyordu.

Diyarbakır bölgesinde bulunan iki tümenli 13. Kolordu bağımsızdı, İstanbula bağlıydı. Bir tümeni (2. Tümen) Siirtte, öbür tümeni (5. Tümen) Mardinde idi.

Benim yetkim, bu iki kolorduyu doğrudan doğruya buyruğum ve komutam altında bulundurmaktan daha genişti. Müfettişlik bölgeme yakın birliklere de bildirim yapabilecektim. Bu arada bölgemde bulunan ve bölgeme yakın olan valiliklere de bildirimde bulunabilecektim.

Bu yetkiye göre Ankarada bulunan 20. Kolordu ve bunun bağlı olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakırdaki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu'da sivil örgütlerin başında bulunan yöneticilerle yazışabilecek ve ilişkiler kurabilecektim.

Bu geniş yetkiyi, beni İstanbuldan sürmek ve uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'ya gönderenlerin bana nasıl verdiklerine şaşabilirsiniz. Hemen söylemeliyim ki, bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlıyarak vermediler. Her ne olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe, «Samsun ve bölgesindeki güvensizliği yerinde görüp önlemek için Samsun'a değin gitmek» idi. Ben, bu işin başarılmasının, üstün yetkili bir görev verilmesine bağlı olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O günlerde Genelkurmayda bulunan ve benim amacımı bir dereceye kadar sezinleyen kişilerle görüştüm. Müfettişlik görevini buldular ve yetkiyle ilgili yönergeyi ¹ de ben kendim yazdırdım. Dahası, Harbiye Nazırı ² olan Şakir Paşa bu yönergeyi okuduktan sonra imzalamaktan çekinmiş, mührünü, anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde basmıştır.

Bu açıklamadan sonra genel durumu, daha dar bir çerçeveye içine alarak, çabucak ve kolayca, hep birlikte gözden geçirelim:

Düşman devletler Osmanlı Devletine ve ülkesine maddî ve manevî bakımdan saldırmışlar; yoketmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve Halife olan kişi, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde, olup bitecekleri bekliyor. Felâketin korkunçluğunu ve ağırlığını anlamaya başlayanlar, buldukları çevreye ve olaylardan etkilenebilmelerine göre kurtuluş çaresi saydıkları yollara başvuruyorlar... Ordu, adı var, kendi yok bir durumda. Komutanlar ve subaylar, Genel Savaşın bunca sıkıntı ve güçlükleriyle yorgun, yurdun parçalanmakta olduğunu görmeye yürekleri kan ağlıyor; gözleri önünde derinleşen karanlık felâket uçurumunun kıyısında kafaları, çıkar yol, kurtuluş yolu aramakta...

Burada, pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Ulus ve ordu, Padişah ve Halifenin hayınlığından haberi olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve uysal. Ulus ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken bu atadan gelen alışkanlık dolayısıyla, kendinden önce yüce halifelik ve padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavramaya yetenekli değil... Bu inançla bağdaşmaz görüş ve düşüncelerini

1 talimatı.

2 Millî Savunma Bakanı.

**GENEL DURUMA
DAR BİR ÇERÇEVE-
DEN BAKIŞ**

açığa vuracakların vay haline! Hemen dinsiz, vatansız, hain, istenmez olur.

Bir başka önemli noktayı da söylemek gerekir. Kurtuluş yolu ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek, temel ilke gibi görülmekteydi. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamıyacağı kuruntusu, hemen bütün kafalarda yer etmişti. **Osmanlı Devletinin** yanında, koskoca **Almanya, Avusturya – Macaristan** varken hepsini birden yenen, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, yeniden onlarla düşmanlığa varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu anlayışta olan yalnız halk değildi; özellikle, seçkin denilen insanlar bile böyle düşünüyordu.

Öyleyse, kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmalıydı. İlk, İtilâf devletlerine karşı düşmanlık durumuna girilmeyecekti; sonra da, Padişah ve Halifeye canla başla bağlı kalmak temel koşul olacaktı.

Şimdi baylar, izin verirseniz size bir soru sorayım: Bu durum ve koşullar karşısında kurtuluş için, nasıl bir karar düşünülebilirdi?

Açıkladığım bilgilere ve gözlem sonuçlarına göre üç türlü karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, **İngilterenin koruyuculuğunu**¹ istemek;

İkincisi, **Amerikanın güdümünü** istemek.

Bu iki türlü karara varmış olanlar, Osmanlı Devletinin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletler arasında paylaşılmasından ise, bu ülkeyi bütün olarak bir devletin kanadı altında bulundurmaya yeğleyenlerdir.

Üçüncü karar, **bölgesel kurtuluş yollarıyla** ilgilidir. Örneğin: Bazı bölgeler, kendilerinin Osmanlı Devletinden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmamak yollarına başvuruyor. Bazı bölgeler de, Osmanlı Devletinin ortadan kaldırılacağına, Osmanlı ülkesinin paylaşılacağına olupbitti gözüyle bakarak kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç türlü kararın gerekçesi, yapmış olduğum açıklamalar arasında vardır.

Baylar, ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü, bu kararların dayandığı bütün kanıtlar² ve mantık-

**DÜŞÜNÜLEN
KURTULUŞ
YOLLARI**

BENİM KARARIM

¹ İngilterenin himayesini.

² deliller.

lar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkesi bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son olarak, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktaydı. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi kavramı kalmamış birtakım anlamsız sözlerdi.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülüyordu?

O halde sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi?

Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, kısıntısız, koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak.

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.

Bu kararın dayandığı en sağlam düşünüş ve mantık şu idi:

Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, gücsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir yönetici getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa, Türkün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yokolsun, daha iyidir.

Öyleyse, ya bağımsızlık ya ölüm.

İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktı.

Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı? Tutsaklık.

Peki efendim, öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak mıydı?

Şu ayrımla ki, bağımsızlığı için ölümü göze alan ulus, insanlık onur ve şerefine gereği olan her özveriye başvurduğunu düşünerek avunur ve elbette, tutsaklık zincirini kendi eliyle boynuna geçiren uyuşuk, onursuz bir ulusa bakınca, dost ve düşman gözündeki yeri çok başka olur.

YA BAĞIMSIZLIK
YA ÖLÜM

Sonra, Osmanlı soyunu ve devletini ¹ sürdürmeğe çalışmak, elbette Türk ulusuna karşı en büyük kötülüğü yapmaktı. Çünkü ulus, her türlü özveriye başvurarak bağımsızlığını sağlasa da, padişahlık sürüp giderse, bu bağımsızlık güvenli sayılamazdı. Artık yurtla, ulusla hiçbir vicdan ve düşünce bağı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve ulus bağımsızlığının ve onurunun koruyucusu durumunda bulundurulması nasıl uygun görülebilirdi?

Halifelige gelince, bunun bilim ve tekniğin ışığa boğduğu gerçek uygarlık dünyasında gülünç sayılmaktan başka bir durumu kalmış mıydı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için ulusun daha alışmadığı sorunlara el atmak gerekiyordu. Kamunun diline düşmesinde büyük sakıncalar bulunacağı düşünülen noktaların söz konusu edilmesinde kesin zorunluluk vardı.

Osmanlı Hükümetine, Osmanlı Padişahına ve müslümanların halifesine baş kaldırmak ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu.

**UYGULAMA-
YI EVRELERE
AYIRMAK VE ADIM
ADIM İLERLİYEREK
AMACA VARMAK**

Türk ata yurduna ve Türkün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün ulusça silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gereklerini ve isterlerini ilk gününde açıklamak ve söylemek, elbette yerinde olamazdı. Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşünceleri üzerinde işlemek ve adım adım ilerliyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz yılda yaptıklarımız bir mantıkçı gözüyle düşünülürse, ilk günden bugüne dek izlediğimiz genel gidişin, ilk kararın çizdiği çizgiden ve yöneldiği amaçtan hiç ayrılmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Burada, kafalarda yer tutabilecek bazı duraksama düşümlerinin çözülmesini kolaylaştırmak için bir gerçeği hep birlikte gözden geçirmeliyiz.

Beliren ulusal savaşın tek amacı, yurdu dış saldırıdan kurtarmak olduğu halde bu savaşın, başarıya ulaştıkça, ulus iradesine dayanan yönetimin bütün ilkelerini ve şekillerini evre evre bugünkü döneme değin gerçekleştirilmesi olağan ve kaçınılmaz bir tarih akışı idi. Bu kaçınılmaz tarih akışını, gelenekten gelen alışkanlığı ile, hemen sezinleyen padişah soyu, ilk andan başlı-

¹ Osmanlı hanedan ve saltanatını.

arak ulusal savaşın amansız bir düşmanı oldu. Bu kaçınılmaz tarih akışını, ilk anda ben de gördüm ve sezindim. Ama, baştan sona, bütün evreleri kapsayan sezgilerimizi ilk anda bütününüle açığa vurmamak ve söylemedik. İleride olabilecek üzerine çok konuşmak, giriştiğimiz gerçek ve maddi savaşa boş kuruntular niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın etkileri karşısında üzüntü duyanlardan, geleneklerine, düşünme yeteneklerine, ruhsal durumlarına uymayanların ve olabilir değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerine yol açabilirdi. Başarı için pratik ve güvenilir yol, her evreyi vakti geldikçe uygulamaktı. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu bu idi. Ben de böyle yaptım. Ancak tuttuğum bu pratik ve güvenilir başarı yolu; yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden kimleriyle aramızda, zaman zaman görüşlerde, davranışlarda, yapılan işlerde beliren temelli ve ikinci derecede anlaşmazlıkların, kırgınlıkların ve sırasında ayrılıkların da nedeni ve açıklaması olmuştur. Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal hayatın bugünkü Cumhuriyete ve Cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünme ve ruh yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe, bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır. Bu noktaları, aydınlanmanız için, kamu oyunun aydınlanmasına yararlı olmak için, sırası geldikçe, birer birer göstermeye çalışacağım.

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse diyebilirim ki **ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulamak zorundayım.**

Şimdi baylar, ilk iş olmak üzere bütün orduyla ilişki kurmak gerekli idi.

Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanına 21 Mayıs 1919 da yazdığım bir şifrede: «genel durumumuzun almakta olduğu korkunç şekilden pek üzgün olduğumu; ulusa ve yurda borçlu olduğumuz en son vicdan ödevini yakından, birleşik çalışmayla, en iyi yapabileceğimiz kanısıyla bu son görevi kabul ettiğimi; bir an önce Erzuruma gitmek isteğinde bulunduğumu fakat Samsun ve yöresinin durumu, güvensizlik yüzünden kötü bir sonuca varma niteliğinde bulunduğundan, buralarda ister istemez birkaç gün kalmak gerekeceğini bildirdikten sonra, beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak bir şey varsa bildirilmesini, rica ettim (belge: 10).

Gerçekten, Samsun ve yöresinde Rum çetelerinin müslüman halka saldırması ve ötedenberi araçsız bırakılmış olan bu bölge

ULUSAL SIR

ORDU İLE İLİŞKİ

yöneticilerinin yabancı devletlerin işe karışmaları yüzünden hiçbir tedbir alamaması, durumu güçleştirmişti.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük çaba umduğumuz bir kişinin Samsuna mutasarrıf olarak atanmasını sağlamaya girişmekle birlikte, Üçüncü Kolordu Komutanını geçici olarak Canik¹ mutasarrıflığına atadım. Elden gelen bölgesel tedbirlerin alınmasına ve özellikle halkın gerçek durum üzerinde aydınlatılmasına ve orada bulunan yabancı birlik ve subaylardan çekinmeye yer olmadığının anlatılmasına önem verildi ve hemen o bölgede ulusal örgütler kurmaya girişildi.

23 Mayıs 1919 da Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Komutanına: «Samsuna geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı ilişki kurmak istediğimi ve İzmir bölgesinden daha kolaylıkla alabileceği bilgileri öğrenmek istediğimi» bildirdim.

Bu Kolordunun durumu ile daha İstanbulda iken ilgilenmiştim. Güneyden Ankara bölgesine trenle taşınması söz konusu idi. Bu yer değiştirmenin engellendiğini anlamış olduğumdan, İstanbuldan ayrılışım günlerinde Genelkurmay Başkanı olan Cevat Paşadan, kolordunun trenle taşınması gecikirse karadan yürüyerek Ankaraya gönderilmesini rica etmiştim. Bundan dolayı, söz konusu kapalı telyazımda²: «Yirminci Kolordunun bütün birliklerinin Ankaraya gelmeyi başarıp başaramıyacaklarını» sordum. «Canik sancağı³ üzerine bilgi verdikten sonra bir iki güne değin Samsundan karagâhımla, bir süre için Havzaya gideceğimi ve herhalde Samsundan ayrılmadan önce beni aydınlatacak bilgileri beklediğimi» yazdım.

Yirminci Kolordu Komutanından, üç gün sonra , 26 Mayıs 1919 da aldığım karşılıkta: «İzmirden düzenli bilgi alamadıklarımızı, düşmanın Manisaya girişini de telgrafçıların haber verdiğini, kolordunun Ereğlide bulunan birliklerinin hepsi trenle taşınmadığından, karadan yürüyüşe başladıklarını, ancak, yerin uzaklığı dolayısıyla Ankaraya ne zaman ulaşacaklarının belli olmadığını» bildiriyordu.

Kolordu Komutanı yine bu telyazısında: «Afyon Karahisarında bulunan 23. Tümenin,er sayısının pek az olduğundan ve orada ellerine geçen erleri bu tümene göndermekte olduklarından söz açtıktan sonra, Kastamonu ve Kayseri bölgelerindeki güvenliği bozan birtakım olaylar üzerine haberler

1 merkezi Samsun olan o zamanki sancağın adı.

2 şifre telgrafnamemde,

3 sancak: il ile ilçe arasında bir yönetim birliği.

gelmeye başladığını» bildiriyor ve zaman zaman bilgi vereceğini yazıyordu (*belge: 11*).

27 Mayıs 1919 gününde Havzadan, hem Yirminci Kolordu Komutanından hem de bu kolordunun bağlı olduğu Konyadaki ordu müfettişliğinden: «Afyon Karahisarındaki tümenin gücendirilmesi için hangi kaynaklardan yararlanıldığını ve gücünün artırılıp artırılmayacağını ve bugünkü durumumuza göre, bu tümene nasıl bir görev verilmesinin düşünüldüğünü» sordum (*belge: 12, 13*).

Kolordu Komutanı, 28 Mayıs 1919 da sorduğum işler üzerine bilgi veriyor ve: «Düşman buralara girmeye kalkırsa 23. Tümen, bulunduğu yeri bırakmayacak ve saldırıya uğrarsa, halktan alacağı yardımla, kesimini savunacaktır» diyordu (*belge: 14*).

Ordu Müfettişi de, 30 Mayıs 1919 da verdiği karşılıkta: «23. Tümen, Karahisarın güvenliğini korumakla birlikte, düşmanın her türlü ilerleyişine, her türlü araçla karşı koyacaktır» diyordu. Bu araçların hazırlanmakta olduğunu ve Konyada orduyu destekleyebilecek bir kuvvet hazırlamaya çalışıldığını; ancak, buna daha ad ve san konmadığını bildiriyordu.

Ben, müfettişliğe yazdığım telde: «Konyada bir vatan ordusu kurulmakta olduğu üzerine bazı haberler yayılmıştır; bunun içyüzü ve örgütü nedir?» demiştim. Böyle bir soru sormaktaki düşüncem, biraz da onları özendirmek ve uyarmak idi. Müfettişliğin verdiği son bilgi, bunun üzerinedir (*belge: 15*).

Kolordu Komutanı bu soruma: «Konyada vatan ordusunun kuruluşundan haberim yok» diye karşılık vermişti.

Yirminci Kolordu ve Konyadaki Ordu Müfettişliği ile ilişki kurmam üzerine aldığım haberlerden uyanıklığı gerektiren noktaları 1 Haziran 1919 da Erzurumda On Beşinci Kolordu ve Samsunda Üçüncü Kolordu ve Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Komutanlarına bildirdim (*belge : 16*).

Trakyada bulunan kuvvetleri ve komutanlarını bilmiyordum. O bölge ile de ilişki kurmak gerekti. Bu düşünceyle, İstanbulda, Genelkurmay Başkanı Cevat Paşadan 16 Haziran 1919 da özel şifre ile (Cevat Paşa ile ayrılışım günü gizli bir şifre kararlaştırmıştık) Edirne'de Kolordu komutanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Beyin nerede bulunduğunu sordum (*belge: 17*). Cevat Paşa 17 Haziranda karşılık verdi. «Cafer Tayyar Beyin Birinci Kolordu Komutanı olarak Edirne'de bulunduğunu» öğrendim (*belge: 18*).

Amasyadan 18 Haziran 1919 günü, Edirne'de Birinci Kordolu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e kapalı telle verdiğim yönergede başlıca şunları bildirdim: «Ulusal bağımsızlığımızı boğan ve yurdun bölünmesi tehlikelerini hazırlayan İtilâf devletlerinin yaptıklarını ve İstanbul Hükümetinin tutsak ve gücsüz durumunu biliyorsunuz.»

«Ulusun kaderini böyle bir hükümetin eline bırakmak, dağılmaya boyun eğmektir.»

«Trakya ve Anadolu'daki ulusal örgütleri birleştirmeye ve ulusun sesini bütün gürlüğüyle dünyaya duyuracak güvenilir bir yer olan Sivasta birleşik ve güçlü bir kurul toplamaya karar verilmiştir.»

«Trakya-Paşaeli Cemiyeti, yetkili olmamak üzere İstanbul'da bir kurul bulundurabilir.»

«Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti üyelerinden kimileriyle görüşmüştüm. Şimdi zamanı geldi. Gerekenlerle gizlice görüşerek hemen örgütler kurunuz ve benim yanıma da delege olarak değerli bir iki kişi gönderiniz. Onlar gelinceye değin, Edirne ili haklarının savunucusu olmak üzere, beni vekil ettiklerini belirten, imzalı bir belgeyi kendi imzanızla ve kapalı telle bildiriniz.»

«Bağımsızlığa ulaşmaya değin, bütün ulusla birlikte, özveriyle çalışacağıma kutsal inançlarım adına andıçtım. Artık ben Anadolu'dan hiçbir yere gidemem.»

Trakyanın direnme gücünü artırmak amacıyla bu yönergeye şu bilgileri de ekledim: «Anadolu halkı baştan aşağı bölünmez bir bütün haline getirildi. Bütün kararlar, bütün komutanlar ve arkadaşlarımızla birlikte alınıyor. Vali ve mutassarrıfların hemen hepsi bizden yanadır. Anadolu'daki ulusal örgütler ilçe ve bucaklara dek genişledi. İngiliz koruyuculuğu altında bir bağımsız Kürdistan kurulması ile ilgili propaganda ortadan kaldırıldı ve bu amacı güdenler yola getirildi. Kürtler, Türklerle birleşti» (belge: 19).

**YUNAN ORDUSU-
NUN MANİSA VE
AYDIN ÇEVRESİNE
GİRİŞİ**

Bu tarihe değin Yunan ordusunun Manisa ve Aydın çevrelerine de girdiğini öğrendim. Fakat İzmirde ve Aydın'da bulduklarını bildiğim kuvvetlerin ne durumda olduklarını gösterir açık bir bilgiyi daha hiç bir yerden elde edemiyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetlerin komutanlarına da bazı emirler yazmıştım. Bunun üzerine, 29 Haziranda, 56. Tümen Komu-

tanı Bekir Sami Beyin, iki gün önceki tarihi taşıyan, bir kapalı telini aldım.

56. Tümene İzmirde Hurrem Bey adında bir kişi komuta ediyormuş. Bu komutan ve İzmirdeki iki alayın kılıç artıkları, subaylarıyla birlikte, hemen hepsi tutsak olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanyaya götürmüşler. Bekir Sami Bey bu kılıç artıklarının komutasını üzerine almak için gönderilmiş.

Bekir Sami Bey 27 Haziran 1919 günlü telinde, 22 Haziran 1919 günlü iki emrimi ancak 27 Haziranda Bursaya vardığında alabildiğini söylüyor ve verdiği bilgiler ve yaptığı açıklamalarda: «Ulusal amaçları gerçekleştirecek yeter araçları bulamadığımdan, tümenimi düzene sokmayı başarırsam daha iyi hizmetler yapılabileceği kanısında olduğumdan, 21 Haziran sabahı Kuladan Bursaya doğru yola çıkmak zorunda kaldım. Bununla birlikte, birçok engeller olduğu halde, ulusal ayaklanmanın yurdun kurtarılması için çok gerekli olduğu düşüncesini her yana yaymayı başardım.» diyor. Düşündüklerimin ve yaptıklarımın doğruluğuna sağlam inancı olduğunu bildiriyor ve bu konuda hemen işe giriştiğini; Çinede bulunan 57. Tümene de emir vermeliğimi ve kendisine de emir vermeyi sürdürmemi istiyordu (*belge: 20*).

Bir hafta kadar Samsunda ve 25 Mayıs 12 Hazirana dek Havzada kaldıktan sonra Amasyaya gittim. Bu süre içinde bütün yurttaki ulusal örgütler kurulması gerekliliğini bir genelge ile bütün komutanlara ve sivil örgütlerin baş yöneticilerine bildirdim.

Dikkate değer ki, İzmire ve daha sonra Manisaya ve Aydına düşmanın girişi ve yapılan her türlü saldırı ve zulüm hakkında ulus daha aydınlanmamış ve ulusal varlığına vurulan bu korkunç darbeye karşı açıkça hiçbir üzüntü ve sızıltı göstermemişti. Ulusun bu haksız darbe karşısında sessiz ve durgun kalması, elbette ulus için iyiye yorumlanamazdı. Bundan dolayı, ulusu uyarıp harekete getirmek gerekli idi. Bu amaçla 28 Mayıs 1919 günü, valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurumda On Beşinci Kolordu, Ankarada Yirminci Kolordu ve Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Komutanlıklarına, Konyada Ordu Müfettişliğine genelge ile şu yolda bildirimde bulundum:

İzmire ve ne yazık ki daha sonra Manisaya ve Aydına düşmanın girişi, gelecek tehlikeyi daha açık olarak sezdirmiştir. Yurt bütünlüğümüzün korunması için, ulusal tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesi ve sürdürülmesi

ULUSAL ÖRGÜTLER KURULMASI VE ULUSUN UYARILMASI

gerekir. Ulusal yaşayışı ve bağımsızlığı bozan düşmanın yurda girişi ve yurt parçalarını koparıp alması gibi olaylar, bütün ulusa kan ağlatmaktadır. Üzüntüler dindirilemiyor. Ulusun katlanamayacağı ve dayanamayacağı bu olayların hemen önlenmesi, bütün uygar uluslarla, büyük devletlerin adaletinden ve etkisinden sabırsızlıkla beklendiği yolunda, önümüzdeki hafta içinde ve çeşitli illere göre, pazartesi başlayıp çarşamba gününe dek gerekli işlemlerin arkası alınarak, yapılacak büyük ve çoksun toplantılarla ulusal gösterilerde bulunulması ve bunun köylere varıncaya dek her yerde yapılması ve bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Babiâliye¹ etkin telgraflar çekilmesi ve yabancıların bulunduğu yerlerde bunlara da etki yapmakla birlikte, ulusal gösterilerde düzenin son derece korunması ve Hıristiyan halka karşı bir saldırıya ve düşmanlık gösterisine benzer davranışlardan sakınılması çok gereklidir. Sizler bu konularda duyarlı ve etkin bulunduğunuzdan, işin iyi yönetileceğine ve başarılabacağına tam güvenim vardır. Sonucun bildirilmesini rica eylerim.

ULUSAL GÖSTERİ TOPLANTILARI

Verdiğim bu yönerge üzerine her yerde gösteri toplantıları yapılmaya başlandı.

Yalnız sayılı yerlerde, bazı kuruntular yüzünden, duraksamalar olduğu anlaşılmıştır. Örneğin: On Beşinci Kolordu Komutanının Trabzon ile ilgili olarak gönderdiği 9 Haziran 1919 günlü şifreden (*belge: 21*): «Gösteri toplantısı sırasında Rumların uygunsuz davranışlarda bulunabilecekleri ve hiç yoktan kötü bir olay çıkabileceği düşünülerek, gösteri toplantısına karar verilmiş iken bu kararın uygulanmadığı... gösteriyi düzenleyen kurulun toplantısında İstrati ve Polidisin de bulunduğu» anlaşıyordu.

Trabzon, Karadeniz kıyısında önemli bir merkez olduğundan, orada ulusal girişimler ve çalışmalarda kararsızca davranış ve Yunanlılara karşı yapılacak ulusal gösterilerle ilgili görüşmelerde İstrati ve Polidis Efendileri bulundurmak gibi girişimin ciddi olmadığını gösterecek gevşeklikler, elbette İstanbul ve düşmanlar için pek değerli sayılacak belirtilerdir.

Verdiğim yönergedeki temel düşüncüyü kötüye kullanacak kadar ustalık gösterenler de oldu. Örneğin: Sinoba yeni atanan bir mutasarrıf, orada yapılan gösterileri kendisi yönetiyor ve gösteri kararlarını kendisi yazıp halka imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir örneğini gönderiyor. Bu adamın zavallı halka gürültü patırtı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu: «Türkler ilerleyip gelişemediyse ve Avrupanın uygarlık ilkelerini kabul edip sindiremediyse bu da şimdiye değin iyi bir yönetime kavuşamadığından ileri gelmiştir. Türk ulusu, ancak kendi padişahının buyruğu ve egemenliği altında olmak

¹ İstanbul Hükümetine.

koşuluyla Avrupanın gözetim ve denetiminde kurulacak bir yönetim örgütü ile yaşayabilir.»

Baylar, Sinop halkı adına İtilâf devletleri temsilcilerine verilen 3 Haziran 1919 günlü bu andırının altındaki imzalara göz gezdirirken müftü vekili efendinin imzasının yanında gördüğüm imza, bilginize sunduğum satırları yazan ve yazdıran ruhu bulup çıkarmama yaradı. O imza, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ikinci başkanı olan kişinin imzası idi.

Her yerde gösteriler yapılması için bildirimler yaptığım günden üç gün sonra, Harbiye Nazırının 31 Mayıs 1919 günlü şu telini aldım:

U L U S A L
G Ö S T E R İ L E R İ N
Y A N K I L A R I

İngiltere Olağanüstü Komiserliğinden Babiâliye bildirilip Harbiye Nazırlığına gönderilen nota örneği aşağıya çıkarılmıştır:

Bugüne değin gelen raporlardan Üçüncü Kolordu bölgesinde her zaman görülebilecek haydutluk olaylarından başka bir şey olmadığı bilinmekle birlikte, son notada ileri sürülen olaylar üzerine özel soruşturma yapılarak sonucunun ivedilikle bildirilmesini rica ederim.

31.5.1919

Harbiye Nazırı
Şevket

Örnek

1 - Sivasın bugünkü durumu ve adı geçen şehirde ya da bu şehrin yakınında çok sayıda toplanmakta bulunan Ermeni sığınıklarının¹ esenliği üzerine en son olarak oldukça kaygı verici haberler aldığımı yüksek katınıza bildirmekle ün duyarım.

2 - Bundan dolayı, askeri komutanın görev bölgesi içinde bulunan Ermenilerin iyi korunması ve gözetilmesi için elden gelen bütün tedbirlerin alınmasını kesin olarak belirten ve herhangi bir şekilde öldürme ya da kötü davranış olursa kendisinin doğrudan doğruya sorumlu tutulacağını bildiren bir telin Yüksek Harbiye Nazırlığına adı geçen komutana ivedilikle çekilmesi yolunda emirler verilmesini yüksek katınızdan rica ederim.

3 - Bu yönergeye benzer yönergelerin ilgili sivil yöneticilere de ayrıca gönderilmesini rica ederim.

4 - Yurt içindeki düzensizlik üzerine yüksek katınızın haklı olarak ne kadar kaygılı bulunduğunu bildiğim için yüksek katınıza ayrıca işbu (.....) uyulacağı kanısındayım.

5 - Söz konusu olan yönergenin gönderilme tarihi üzerine verilecek bilginin beni pek çok sevindireceğini bildiririm.

Sivas vali vekillikinden aldığım 2 Haziran 1919 günlü bir telyazıda da: «Bu gün Albay Dömanj (Demange) imzasıyla alınan telde (İzmire Yunanlıların girişi üzerine Aziziyede Hıristiyanların ölümle korkutulduğu öğrenilmiştir. Bu ise uygun

1 mültecilerinin.

değildir. Size haber veriyorum ki bu durumlar, müttefik askerlerin ilinize girmesine sebep olur.) anlamında bildirim yapılmaktadır...» denilmekte idi.

Gerçekte, ne Sıvasta kaygı verici bir durum vardı ve ne de Hıristiyanlar ölümle korkutulmuştu. Bunu, ulusça yapılmaya başlanılan gösteri toplantılarından kaygılanan ve bunu amaçlarının gerçekleşmesine engel sayan Hıristiyan azınlıkların, yabancıların dikkatini çekmek için bile bile yaydıkları uydurma haberler olarak kabul etmek gerekir (*belge: 22, 23, 24*). Harbiye Nazırlığının nota örneğini içine alan teline verdiğim karşılığı olduğu gibi bilginize sunacağım.

İstihbarat
Çok ivedidir.
sayı 58

3 Haziran 1919

Harbiye Nazırlığı Yüksek Katına

K: 2 Haziran 1919 şifre:

Sivas ve çevresinde eskiden beri bulunan Ermenileri ve daha sonra sığınanları korkutacak hiçbir olay geçmemiştir. Ne Sıvasta ve ne de çevresinde kaygı verecek hiçbir durum yoktur. Herkes sessizce kendi iş ve güçleriyle uğraşmaktadır. Bunu kesin olarak bilginize sunar ve inanmanızı dilerim. Şu duruma göre, İngiliz notasındaki haberlerin nereden çıktığını benim bilmem gerekir. Düşmanın İzmir ve Manisaya girişiyle ilgili acı haber üzerine Müslüman halkın yaptığı ve Hıristiyan azınlıklara karşı hiçbir düşmanlık duygusu gütmeyen toplantılardan kimi kişilerin ürkmüş olmaları düşünülebilir. İtilâf devletleri, ulusumuzun haklarına ve bağımsızlığına saygılı kaldıkça ulus da yurt dokunulmazlığının kesinliğine güvendikçe, Müslüman olmanın halkın korkuya düşmesine hiçbir sebep yoktur. Bu konuda devlete karşı her türlü sorumluluğu yüklenir ve buna tam olarak güvenilmesini dilerim. Fakat, bağımsızlığı ve ulusal varlığı yok eden ve ulusun hayatını tehlikeye düşüren düşmanın yurda girişi, cana kıyması ve her türlü saldırıları gibi, İzmir yöresinde görülebilen olayların ve benzerlerinin baş göstermesine karşı ne ulusun heyecanını ve iç acısını ve ne de bundan doğan ulusal gösterileri engelleyip durdurmak için kendimde ve hiç kimsede hiçbir güc göremeyeceğim gibi bu yüzden ortaya çıkacak olayların karşısında da sorumluluk yüklenebilecek ne komutan, ne sivil yönetici, ne de hükümet düşünürüm.

Mustafa Kemal

Bu nota örneğiyle verdiğim karşılığın örneği bütün komutanlara, vali ve mutasarrıflara genelge ile bildirildi.

Bu tarihlerde İngiliz Muhipler Cemiyetiyle birlik olarak bütün ulusça İngiltereden yardım istenmesinin, bu dernek adına, Sait Molla imzasıyla bütün belediye başkanlıklarına bir telle bildirildiğini ve bu teli etkisiz bırakmak için , ulusu gereği gibi

aydınlatmakla birlikte, hükümet katına başvurmalarımı öğrenmişsinizdir (*belge: 25*). Bundan başka, 27 Mayıs 1919 günü «Türkiye Havas - Royter» adındaki ajansın, toplanan Sultanat Şûrası¹ ile ilgili olarak verdiği haberler arasında: «Bütün üyelerin düşüncesi, Türkiyenin büyük devletlerden birinin yardımını sağlamak üzerinde toplanmıştır» haberini yayması üzerine Sadrazama: «Ulusun, bağımsızlığını korumaya kararlı olduğunu ve bütün kötü sonuçlara karşı her türlü özveriye göze aldığını ve ulusal vicdanı yansıtmayan haberlerin kaygı verici tepkiler doğurduğunu» yazmakla birlikte, bütün ulusa da bu durumu nasıl bildirdiğimi başka bir açıklama sırasında söylemiştim.

Sadrazam Ferit Paşanın Parise, bilinen çağrılışı üzerine, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantı günlerinde bazı demeçler vermiştim. Bu konuda düşünce ve davranışımın ne olduğunu açıklamak amacıyla şu belgeyi olduğu gibi bilginize sunacağım:

Şifre
İvedidir
Kişiye özel

Havza
3.6.1919

Samsunda Üçüncü Kolordu Komutanı Refet Beyefendiye
Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Paşa Hazretlerine
Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendiye
Erzurum Valisi Münir Beyefendiye
Sivas Vali Vekili Hâkim Hasbi Efendi Hazretlerine
Kastamonu Valisi İbrahim Beyefendiye
Ankarada Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Konyada Yıldırım Birlikleri Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine
Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Komutan Vekili Cevdet Beyefendiye
Van Valisi Haydar Beyefendiye

Fransa siyasi temsilcisi Bay Döfrans'ın (Defrance) sadrazamlık yüksek katına gelerek Osmanlı Devletinin haklarını konferansta savunmak için Parise gidebileceklerini bildirdiği, Dahiliye Nazırlığının resmî bildirimlerinden ve ajans yayınlarından anlaşılmıştır. Ulusumuzun İzmir olayı üzerine gösterdiği ulusal tepki ve böylece bağımsızlığı koruma konusunda beliren kesin direnişinin sonucu olan bu şerefli durum övülmeğe değer. Fakat, böyle olduğu halde Yunanlılar İzmir iline girmekten alıkonulmuş değildir. Her halde ulusun, haklarını bilir ve onu çiğnetmemek için parçalanmaz bir bütün olarak ölesiye savaşa hazır olduğunu İtilâf devletlerine karşı göstermeye ve tanıtmaya devam edildikçe adı geçen devletlerin ulusumuzu sayar ve haklarını tanıyacaklarına kuşku yoktur.

1 Padişahlık Danışma Kurulu.

Sadrızam Paşa Hazretlerinin konferansta Osmanlı Devletinin haklarını savunmak için büyük çaba gösterecekleri tabiidir. Ancak, ulusça kesin olarak savunulması istenilen ve gerekli görülen haklar özellikle iki noktada önem kazanır. Birincisi, kesin olarak devlet ve ulusun tam bağımsızlığı. İkincisi de yurttan çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesidir.

Bu konuda, Parise gitmeye hazırlanan kurulun görüşü ile ulusal vicdanın kesin isteği arasında tam bir uygunluk gerekir. Böyle olmazsa ulus, çok güç durumda ve düzeltilemez olupbittiler karşısında kalabilir. Bu kaygıyı doğuran nedenler şunlardır: Sadrızam Paşa Hazretleri, duyduğumuz demecinde Ermeni özerkliği ilkesini kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun sınırını bildirmeydi. Bundan, doğu illeri halkı elbette üzüntü duydu ve durumun açıklanmasını istemek zorunda kaldı. Toplanmış olan Saltanat Şûrasında da, hemen bütün üyeler, ulusal bağımsızlığın korunmasını ve ulus kaderinin bir ulusal kurultay eline bırakılmasını istedikleri halde, yalnız Hükümetin dayandığı İtilâf ve Hürriyet Fırkası adına, başkanı Sadık Bey İngilterenin koruyuculuğunu istemeyi yazılı olarak önerdi. Geniş bir Ermenistan özerkliği ve Devletin bir yabancı devlet koruyuculuğunu kabulü konularında ulusal istekle bugünkü hükümetin görüşü arasında uygunluk olmadığı görülüyor. Sadrızam Paşa Hazretleriyle yanında gidecek kurulun, ulus haklarını savunmada uyacakları ilkeler ve program ulusça bilinmedikçe, yukarıda bilgilerine sunulan noktalarda kaygılanmaktan geri durulamaz. Bundan dolayı, illerdeki ve illere bağlı yerlerdeki Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Reddi İlhak derneklerinin temsilci kurullarınca ve bu derneklerin kuruluşları tamamlanamayan yerlerde de Belediye Kurullarınca Sadrızam Paşa Hazretlerine ve doğrudan doğruya Padişah Hazretlerine telyazılarıyla başvurularak ulusal bağımsızlığın tam dokunulmazlığı ve ulus çoğunluğu haklarının korunması ilkesinin ulusun temel koşulu olduğu bildirilmeli ve gidecek kurulun buna göre savunma ilkelerini ulusa resmî olarak ve açıkça duyurması istenmelidir. Ulusun davranışı üzerine, gidecek kurulun savunmaya çalışacağı ilkelerin gerçekten ulusun isteği olduğu İtilâf devletlerinde bilinecek ve elbette daha çok önemle göz önünde tutulacağı için, kurulun görevi kolaylaşacaktır. Bu düşüncelerin gerekenlere tezelden ulaştırılmasını ve bildirilmesini, yurdumuzun kaderi adına yüce ve yurtsever kişiliğinizden önemle rica ederim. Bu telin alındığı zamanın bildirilmesini de rica ederim.

Mustafa Kemal

İSTANBULA GERİ ÇAĞRILIŞIM

Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1919 da Harbiye Nazırının beni İstanbulla çağırdığını ve gizli olarak sormam üzerine kimlerin isteğiyle ve niçin çağrıldığımı, devlet büyüklerinden bir kişinin bildirdiğini daha önce yaptığım bir açıklama sırasında söylemiştim . Bu bilgiyi veren devlet büyüğü, Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine, İstanbul ile yapılmış yazışmaların bir kısmı herkesçe öğrenilmiştir. Bu yazışmalar, Erzurumda görevimden çektiğim güne değin değişik Harbiye Nazırlarıyla ve doğrudan doğruya saray ile süregelmiştir.

Anadoluya geleli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün orduların birlikleriyle ilişki ve bağlantı sağlanmış ve halk elden

geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, ulusça örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştı. İşler artık bir komutan kimliği ile yürütülüp yönetilemeyecekti. Yapılan çağrıya uymamak ve gitmemekle birlikte, ulusal örgütler kurmaya ve ulusal ayaklanmayı yönetmeye devam ettiğime göre, baş kaldırır duruma girdiğim kuşku götürmezdi. Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve yürütümlerin köklü ve sert olacağını tasarlamak güç değildi. Bundan dolayı girişim ve yürütümlerin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve yansıtacak bir kurul adına yapılması çok gerekli idi.

Bunun için, 18 Haziran 1919 günü Trakya'ya verdiğim yönergede işaret ettiğim bir noktanın uygulanması zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumeli ulusal örgütlerini birleştirecek, bunları bir merkezden yönetmek ve adlarına iş görmek üzere, Sıvasta genel bir ulusal kongre toplamaktı. Bu amaçla yaverim Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasyada söyleyip yazdırdığım genelgenin esas noktaları şunlardı:

- 1 - Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.
- 2 - İstanbuldaki hükümet, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuş gibi gösteriyor.
- 3 - Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır.
- 4 - Ulusun durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş ulusal bir kurulun varlığı çok gereklidir.
- 5 - Anadolunun her yönden en güvenli yeri olan Sıvasta ulusal bir kongrenin tezelden toplanması kararlaştırılmıştır.
- 6 - Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin olabildiğince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.
- 7 - Her hangi bir kötü durumla karşılaşılabilceği düşünülerek bu iş, ulusal bir sır gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlerde kimliklerini gizliyerek gelmelidirler.
- 8 - Doğu illeri adına 10 Temmuzda Erzurumda bir kongre toplanacaktır. O güne değin öteki il delegeleri de Sıvasa ulaşabilirlerse Erzurum kongresinin üyeleri de Sıvasda yapılacak genel toplantıya katılmak üzere yola çıkarlar (belge: 26).

SIVASTA GENEL
BİR ULUSAL
KONGRE TOPLAMA
KARARI

Görüyorsunuz ki bu yazdırdıklarım, çoktan vermiş ve dört gün önce Trakya'ya bildirmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da genelge ile bildirilmesinden başka bir şey değildir. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada alınmış korkunç ve gizemli ¹ yeni bir karar olmadığı kolaylıkla anlaşılır sanırım.

Bu noktanın aydınlanması için isterseniz küçük bir açıklamada bulunayım.

Baylar, o müsvedde işte şu kâğıtlardır, dört maddeliktir, içindekileri söyledim. Altında benim imzam vardır. Bir de, görevi dolayısıyla, kurmay başkanım bulunan Albay Kâzım Beyin (şimdi İzmir valisi Kâzım Paşa), kurmaylarımdan bildiririm işleriyle görevli Hüsrev Beyin (şimdi elçi), askerî makamlara şifre eden ² yaverim Muzaffer Beyin ve sivil makamlara şifre eden bir sivil görevlinin imzaları vardır. Bundan başka daha bazı imzalar vardır.

Bu imzaların, bu müsveddeye konması güzel bir talih ve raslantıdır.

Daha Havzada bulunduğum sırada, Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşadan bir kapalı tel aldım. Bu tel: «Tanıdığınız bir kişi bazı arkadaşlarla İstanbul'dan buraya gelmiştir. Ne yapmalarını emir buyuruyorsunuz?» anlamında idi. Sanki bir bilmeceyi andıran bu tel, beni hem pek çok ilgilendirdi hem de şaşırttı. Söz konusu kişiyi tanıyorum. Benden ne yapacağını soruyor. Ankarada arkadaşım olan güvenilir bir komutanın yanında. Tel de kapalı teldir. O halde neden adını kapalı olarak bile yazdırmaktan çekiniyor? Epeyce düşündüm. Anlar gibi oldum. Kestirilebilir ki bilmece çözmekle uğraşacak zamanım yoktu. Fakat, Fuat Paşayı yakından görmek; bölgeleri, çevreleri, düşünceleri üzerinde görüşmek bence çok istenilir bir şeydi. Bu bilmeceli telin uyandırdığı düşünceyle kendisine şu ricada bulundum: «Ankaradan ayrıldığınızı belli etmiyecek biçimde gereken düzenlemeleri yaptıktan sonra ad ve kılık değiştirerek birkaç gün için ivedilikle yanıma geliniz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da birlikte getiriniz.»

Gerçekten, Fuat Paşa dediğim gibi Havzaya doğru yola çıkar. Fakat, bazı zorlayıcı nedenlerden dolayı, hemen Havzadan ayrılıp Amasyaya gitmem gerekmişti. Fuat Paşa, Havza yolunda durumu anlar ve Amasyaya yönelir. İşte böylece 21/22

¹ esrarengiz.

² yazıyı şifreye çeviren.

de Amasyada yanımda bulunuyor. Adı, kapalı telde bildirilmeyen kişi de Rauf Bey idi.

İstanbuldan ayrılmak üzere, evimden otomobile bineceğim sırada Rauf Bey oraya gelmişti. Bineceğim vapurun izleneceğini ve İstanbulda iken yakalamadıklarına göre, belki de Karadenizde batırılacağıma güvenilir kimselerden işitmiş, onu bildirdi. Ben İstanbulda kalıp tutuklanmaktansa batıp boğulmayı yeğledim ve yola çıktım. Kendisine de, önünde sonunda İstanbuldan çıkmak zorunda kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim.

Rauf Bey gerçekten İstanbuldan çıkmak gereğini duymuş ve çıkmış; fakat benim yanıma gelmedi. Arkadaşı olan 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Beyle buluşmak ve İzmir savaşboyuna daha yakın bir yerde daha etkin ve daha yararlı olacağına sanarak Bandırma-Akhisar yoluyla Manisa bölgesine gitmiş. Gittiği yerde, halkın iç gücünü¹ yitik, durumu öldürücü ve korkunç görmüş. Hemen adını değiştirerek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyon Karahisar üzerinden Aziziye - Sivrihisar yoluyla ve araba ile de Ankaraya Fuat Paşanın yanına gelmiş ve bana başvurmuş. Pek güzel ama, adını saklayarak beni üzmenin anlamı var mıydı?

Öte yandan, Üçüncü Kolordu Komutanım olup Samsun Mutasarrıflığında bıraktığım Refet Beyi artık Sıvasa, Kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç kez, gelmesi için emir vermiştim. Bölgesinde geziye çıkmış. Emirlerime bile karşılık alamıyordum. En son, o da bir rastlantıyla, o gün gelmişti.

Şimdi imza işine gelelim: Ben müsveddenin yeni gelen arkadaşlarca da imzalanmasını istedim. O sırada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa başka bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, konuk olduğundan bu müsveddeye imza koymak için kendinde bir ilgi ve yetki görmediğini, incelikle söyledi. Bunun bir tarihsel anı değerinde olduğunu ileri sürerek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

Refet Bey imzadan çekindi ve böyle bir kongre toplamak-taki amaç ve yararı anlayamadığını söyledi.

İstanbuldan beri yanımda getirdiğim bu arkadaşın - tuttuğumuz yola göre-anlaşılması pek kolay olan bir işte böyle düşünüş ve duyusu bana çok acı geldi. Fuat Paşayı çağırttım. Paşa, düşüncemi anlayınca hemen imza etti. Fuat Paşaya Refet Beyin çekinmesi nedenini anlayamadığımı söyledim. Fuat Paşa

**RAUF VE REFET
BEYLERİN
KARARSIZLIĞI**

¹ ahvali mânevîyeyi.

Refet Beyi biraz sıkı sorgulayınca, Refet Bey müsveddeyi eline alarak kendine özgü bir işaret koydu. Öyle bir işaret ki bunu bu müsveddede bulmak biraz zordur. Buyurun, merak eden inceleyebilir.

Baylar, gereksiz gibi görülebilen bu açıklama, sonraki yıllar ve olaylarla ilgili bazı karanlık noktaları aydınlatmaya yarar düşüncesiyle yapılmıştır.

**İSTANBULDAKİ
BAZI KİMSELE-
RE GÖNDERDİ-
ĞİM MEKTUP**

Kongreye çağrı genelgesi, sivil ve askerî makamlara şifreli olarak gönderildi. Bundan başka, İstanbulda bulunan kimi kişilere de gönderildi. Fakat, bu kişilere ayrıca bir de genelge niteliğinde mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdığım kişiler şunlardı: Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vâsıf Bey, Ferit Bey (Nafia Nazırı¹ idi), Sulh ve Selâmet Fırkası² Başkanı Ferit Paşa (sonradan Harbiye Nazırı oldu), Câmi Bey, Ahmet Rıza Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları özet olarak bildireceğim:

1 - Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük amaçları hiçbir zaman gerçekleştiremez.

2 - Bunlar ancak doğrudan doğruya ulusun bağrından doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur.

3 - Aslında, acı olan durumu öldürücü biçime sokan en keskin etmen, İstanbuldaki karşı akımlar ve ulusal erekleri zararlı bir biçimde desteksiz bırakan siyasal ve ulus yararına aykırı propagandalardır. Bunun cezasını yurdumuzun nasıl çektiğini pek çok görmekteyiz.

4 - Artık İstanbul Anadoluya egemen değil, bağlı olmak zorundadır.

5 - Size düşen özveri pek büyüktür (*belge: 27*).

**ALİ KEMAL BEYİN
GENELGESİ**

25 Hazirana değin Amasyada kaldım. Hatırlarsınız ki, o günlerde Dahiliye Nazırlığı görevinde bulunan Ali Kemal Bey, benim görevimden çıkarıldığım ve artık benimle hiçbir resmî işlem yapılmaması ve hiçbir isteğimin yerine getirilmemesi konusunda şifre ile bir genelge yayımlamıştı.

23 Haziran 1919 gün ve 84 sayılı olan bu genelge, dikkate değer bir anlayışı gösterir belge olduğu için, olduğu gibi bilginize sunacağım:

1 Bayındırlık Bakanı.

2 Barış ve Esenlik Partisi.

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin 23.6.1919 gün ve 84 sayılı şifresinin açılmış örneğidir.

«Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte, bugünün siyasetini o derece bilmediği için, olağanüstü yurtseverlik ve çaba gösterdiği halde, yeni görevinde hiç başarılı olmadı. İngiliz Olağanüstü Temsilcisinin isteği ve üsteleme üzerine görevinden alındı ve alındıktan sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha çok açığa vurdu. Reddi İlhak dernekleri gibi, Karesi¹ ve Aydın dolaylarında Müslüman halkı haksız yere kırdırmaktan ve böyle bir durumdan yararlanarak halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen; emirsiz, saygısız ve kanunsuz kurulan bazı kurullar için öteden beri çektiği tellerle de siyasetteki yanlışlarını yönetimde de artırdı. Adı geçenin İstanbul'a getirilmesi Harbiye Nazırlığını ilgilendiren bir görevdir. Ama, Dahiliye Nazırlığının size kesin buyruğu, artık o kişinin görevinden çıkarılmış olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir resmî işleme girişmemek, hükümet işleriyle ilgili hiçbir isteğini yerine getirtmemektir. Bu yönergeye uygun iş görmekle ne gibi sorumlulukların ortadan kalkacağını anlayacağınızı biliyorum. Bu önemli ve korkulu dakikalarda memur olsun, halktan olsun, her Osmanlıya² düşen en büyük ödev, barış konferansınca kaderimiz üzerine karar verilirken ve beş yıldır yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek; akıllıca ve tedbirlice davranışlara uymak; parti, mezhep, ırk anlaşmazlıklarını gözetmeksizin herkesin hayatını, malını, ırzını korumakla uygarlık dünyası karşısında bu yurdu bir daha lekelememek değil midir?»

Bu genelgeden ancak Sıvasa vardığım 27 Haziran 1919 günü haberim oldu. Ali Kemal Bey, 23 Haziran günü bu genelgesiyle düşmanlara ve Padişaha karşı önemli bir görev yaptıktan sonra 26 Haziran 1919 günü Hükümetten çekilmiştir. Ali Kemal Beyin Sadrazama verdiği resmî çekilme yazısından başka, saraya gidip Padişaha kendi eliyle verdiği çekilme yazısı örnekleri ve sözlü olarak bildirdikleri ve Padişahın ona verdiği karşılık hakkında çok sonra bilgi edindim.

Ali Kemal Bey, çekilme yazılarında, özellikle Padişaha sunduğunda: «Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerinde birden başgösteren ayaklanma ve kargaşalık belirtileri üzerine, ayaklanma ateşinin hemen ve yayılmadan durdurulup söndürülmesi ve yok edilmesi için tedbir almak, yalnız kendi makamını ilgilendirirken, Padişahın gördüğü yakın ilgiyi ve güveni çekemeyen bazı arkadaşlarının birçok boş özürler ileri sürerek ayaklanmanın genişlemesine yol açmakta olduklarından» söz ettikten sonra: «resmî görevinden çekilmekle birlikte özel olarak hizmet edeceğini ve bağlılıktan ayrılmıyacağını» yazısına ekliyor ve sözlü olarak da: «Resmî görevden ayrılmamı fırsat sayan hasımlarımın saldırılarından kulunuzu koruyunuz» diye yalvarıyor.

1 Balıkesir.

2 Osmanlı Devletinin uyruğu olan herkese.

ALİ KEMAL BEY
VE PADİŞAH

Padişah, buna karşılık: «Beni büsbütün yalnız bırakmıyacağına güveniyorum. Bağlılığınız bana büyük umut ve teselli vermiştir. Saray her dakika size açıktır, Refik Beyle işbirliği yapmaktan ayrılmayınız» gibi okşayıcı sözler söylüyor (*belge: 28*)).

Bağlılığından Padişahın büyük umut ve teselliye kapıldığı Ali Kemal, nazırlık görevinde ve Padişahın yanında gördükten sonra, onu bir de asıl gerçek görevi başında görelim.

Canınız sıkılmazsa, Sait Mollanın Rahip Fru'ya yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

«Ali Kemal Beye son felâketi üzerine üzüntü duyduğumuzu söyledim. Bu değerli kişiyi elde bulundurmak gerek. Bu fırsatı kaçırmıyalım. Bir armağan sunmak için en uygun zamandır.»

«Ali Kemal Bey dün o kişi ile görüşmüş. Basın işinde biraz ağır almak gerektiğini söylemiş. Bir kere herhangi bir gidişten yana çevrilen düşünür ve yazarları öncekine aykırı bir amaca yöneltmek bizde kolay olmaz. Bütün resmî görevliler ulusal ayaklanmayı şimdilik iyi görüyorlar, demiş. Ali Kemal Bey, yönergenize eksiksiz uyacak. Zeynelâbidin partisiyle de işbirliği yapmaya çalışıyor. Kısacası, işler bulandırılacak.»

Bu mektupta bir çıkma yapılmış, şimdi onu da okuyalım: «Çıkma: Birkaç kezdir söylemek istediğim halde unuttuyorum. Mustafa Kemal Paşaya ve onu tutanlara biraz arka çıkar gibi görünmeli ki kendisi tam güvenle buraya gelebilsin. Bu işe olağanüstü önem veriniz. Kendi gazetelerimizle onu destekleyemeyiz.»

Bu belgeler üzerinde sırası gelince, daha çok bilgi veririm. Şimdilik bu kadarı yeter.

ALİ GALİP BEY S İ V A S T A

Ali Kemal Beyin, Amasyada iken daha duymadığımı söylediğim genelgesi, memurların ve halkın kafalarını gerçekten karıştırmış. Her yerde eksik olmayan yıkıcı ruhlular, hemen bana karşı propagandaya ve çalışmaya girişmişler.

Bu yoldaki baltalayıcı gösterilerin ve işlerin en önemlisi Sıvasta düzenlenmeye başlanmış.

İzin verirsiniz bunu kısaca anlatayım: Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin genelge ile verdiği buyruğun tarihi olan 23 Haziran günü, Sıvasta Ali Galip Bey adında bir kişi, on kadar adamıyla hazır bulunuyormuş. Bu kişi, İstanbuldan, Elâzığ Valisi olarak gönderilmiş olan Kurmay Albay Ali Galiptir. Sözde, ilin ikinci derecede memurları olmak üzere, birtakım adamları da İstanbuldan seçmiş, yanında götürüyor.

Ali Galip, yolu üzerinde bulunan Sıvasta durmuş. Özel görevi bulunduğu belli olan Ali Galip, orada hemen kendinden yana etkin kişiler bulmuş. Görevini iyi uygulamak için düzen kurmaya başlamış.

Dahiliye Nazırlığının, beni kötileyen buyruğu gelir gelmez, çalışma başlamış. Sivas sokaklarında benim «hayın, başkaldır- mış, zararlı bir adam» olduğum yolunda, duvarlara yaftalar yapıştirilmiş.

Kendisi de birgün, Sıvasta vali bulunan Reşit Paşa mer- humun yanına giderek, Dahiliye Nazırlığının buyruğundan söz açtıktan sonra, Sıvasa gidersem bana karşı nasıl davran- cağını sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğinin açıklanmasını istemiş. Ali Galip: «Ben senin yerinde olsam hemen kollarını bağlar, tutuklarım ve senin de böyle yapman gerekir» demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu kadar kolay olacağına inanmamış; görüşme epey uzamış. Görüşmeye katılanlar çoğalmış. Üste- lik bir kısım halk, verilecek kararı anlamak üzere toplanmış.

Bu gün, Haziranın 27 nci günüdür. Gözlerimizi, yeniden bu noktaya dönmek üzere, bir an için bu levhadan ayırılım ve Amasyaya çevirelim.

Ayın yirmibeşinci günü, Sıvasta beni kötileyici birtakım uygunsuz olaylar geçmeye başladığını öğrendim. 25/26 Haziran gecesini yaverim Cevat Abbas Beyi çağırdım ve: «Yarın sabah karanlıkta Amasyadan güneye gideceğiz» dedim. Bu gidişimiz gizli tutularak hazırlık yapılması için emir verdim.

Bir yandan da Beşinci Tümen Komutanı ve kurmaylarımla, gizli olarak, şu tedbiri kararlaştırdık: Beşinci Tümen Komutanı tümeninden seçme subay ve erlerle olabildiğince güçlü bir atlı piyade birliğini hemen o geceden başlayarak çabucak kura- caktı. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla bir- likte otomobil ile Tokata gitmek üzere yola çıkacaktım. Birlik, kurulur kurulmaz, Tokat üzerinden Sıvasa doğru gönderilecek ve benimle bağlantı kurulacaktı. Gidişimiz, hiçbir yere telle bildirilmeyecek ve elden geldiğince Amasyada da açığa vurul- mayacaktı.

26 da Amasyadan yola çıktım. Tokata varır varmaz telgraf- haneyi göz altına alarak benim varışımın Sıvasa ve hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 26/27 gecesini orada geçirdim, 27 de Sıvasa doğru yola çıktım. Otomobile Tokattan Sıva- sa aşağı yukarı altı saattir.

SIVASA GİDİŞ

Sivas valisine, Tokattan Sıvasa gelmek üzere yola çıktığımı bildiren açık bir tel yazdım. İmzayı «Ordu Müfettişi» diye attırmuştım.

Telde, özel bir düşünce ile, yola çıkış saatimi bildirmiştim. Fakat bu telin, ayrılışımdan altı saat sonra çekilmesini ve o zamana değin hiçbir yoldan Sıvasa bilgi verilmemesini sağlayacak tedbirleri aldurdım.

Şimdi baylar, gözlerimizi yeniden Sıvasa bıraktığımız levhaya çevirelim.

Ali Galip Beyle Reşit Paşa arasında bana karşı ne gibi bir işlem yapılacağıнын tartışılması sahnesine.. Tartışmanın kızıştığı bir sırada, Reşit Paşanın eline benim Tokattan çekilen telimi verirler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip Beye uzatır: «İşte kendisi geliyor; buyurun, tutuklayın!» der. Reşit Paşa, telde yazılı olan yola çıkış saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar; sonra da: «Efendim, geliyor değil, gelmiş olmaktadır» der.

Bunun üzerine Ali Galip: «Ben tutuklarım dedimse, benim ilim içinde olursa tutuklarım, demek istedim» deyince toplantıda bulunanları bir heyecan kaplar. Hep birden: «Haydi öyle ise karşılamaya gidelim» diyerek toplantıya son verirler.

Ancak, şehrin ilerigelenleri ile, halkla ve askerle parlak bir karşılama hazırlığı yapabilmek için biraz zaman kazanmak gerektiğini; oysa, hesapça benim, Sivas şehri kapılarına kadar yaklaşmış olacağımı göz önünde bulundurarak beni, şehrin yakınında bulunan Ziraat Nümune Çiftliğinde biraz dinlendirmenin yolunu aramışlar. Vali Paşa, karargâhının sağlık başkanı olup daha önce, gerekli örgütleri kurmak için Sıvasa göndermiş olduğum Talî Beyi çağırarak, bu görevin yapılmasını ondan rica etmiş ve karşılama hazırlıklarını bitirince hemen kendisinin de yanımıza geleceğini söylemiş.

Gerçekten, tam Nümune Çiftliği yakınında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinden Talî Bey göründü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk. Talî Bey, anlattığım durumu ayrıntılarıyla açıkladıktan sonra, görevinin beni burada biraz oyalamak olduğunu söyleyince hemen ayağa kalktım: «Çabuk otomobillere ve Sıvasa!» dedim.

Bunun nedenini anlatayım. O anda hatırıma gelen şu idi: Karşılama töreni yapacağız diye Talî Beyi aldatmış olabilirler ve gerçekte ters bir düzen yapmak için zaman kazanmak isteyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sivas yönünden başka bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa: «Efendim, birkaç dakika daha dinlenmez misiniz?» diye söze başladı. «Yarım dakika bile dinlenmek istemiyorum. Hemen gideceğiz ve sen benim yanıma gel» dedim.

— Efendim, dedi, sizin yanınıza Rauf Bey binsin; ben arkadaki otomobille de gelirim.

— Hayır, hayır! dedim, siz buraya...

Bu basit tedbirin neden alındığı kendiliğinden anlaşılır.

Sivas şehrine vardığımızda, caddenin iki yanı büyük bir kalabalık ile dolmuş, askeri birlikler tören duruşu almış bulunuyordu. Otomobillerden indik. Yürüyerek askeri ve halkı selâmladım.

Bu görünüş, Sivasın saygıdeğer halkının ve Sıvasta bulunan yiğit subay ve erlerimizin bana ne denli bağlı olduğunu ve sevgi beslediğini belirten canlı bir tanık idi.

Bundan sonra, doğruca Kolordu Komutanlığına gittim ve hemen Ali Galibi ve onun yardakçısı olduklarını anladığım fesatçıları getirttim. Onlara ne yaptığımı açıklayarak, aslında epey yorgunluk verdiğinden şüphe etmediğim ayrıntıları uzatmak istemem.

Yalnız bir noktayı belirtmekle yetineceğim.

Baylar, bu Ali Galip, karşılaştığı kötü durumdan sonra gizli diyecekleri olduğunu söyleyerek, geceleyin yalnızca yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Davranışlarının dış yüzüne önem vermemekliğimizi rica ile, Elâzığ valiliğini kabul ederek gelmekten amacının, benim yolumda hizmet etmek olduğunu ve Sıvasta kalışının, benimle buluşup buyruk almak için olduğunu açıklamaya ve bin türlü kanıtla bizi inandırmaya çalıştı ve sabaha dek oyalayarak başarı da sağladığını saklamayıp söylemeliyim.

Sıvasta kurulan örgütler ve yapılacak işler üzerine gerekenlere yönerge verdikten sonra, hiç uyumadan geçen 27/28 gecesinin sabahında bir bayram günü, Sıvasta Erzuruma doğru yola çıkıldı.

Bir haftalık sıkıntılı bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1919 günü, halkın ve askerinin içten gelen gösterileri arasında, Erzuruma varıldı. İstanbul Hükümetinden gelebilecek yıkıcı bildirimleri denetlemek ve durdurmak için haberleşme kanalı olan önemli merkezlerde gereken tedbirlerin alınması için bütün komutanlara, 5 Temmuz 1919 tarihinde buyruk verdim (belge: 29).

ERZURUMA GİDİŞ

Komutan, Vali ve Vilâyatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile görüşüldü. Vali Münir Bey, İstanbul Hükümetince görevinden çıkarılmıştı. Gitmeyip Erzurumda kalmasını bildirmem üzerine daha Erzurumda bulunuyordu. Bitlis valiliğinden ayrıлып İstanbul'a gitmek üzere Erzurumdan geçen Mazhar Müfit Bey de Münir Bey gibi Erzurumda beni bekliyordu.

**ULUSAL AMAÇ
YOLUNDA ORTA-
YA ATILMAK
K A R A R I**

Bu iki vali beyle, On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşa ve yanında bulunan Rauf Bey, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey ve karargâhımdan Kurmay Başkanı Kâzım Bey ve kurmay Hüsrev Bey, Doktor Refik Bey arkadaşlarımla önemli bir görüşme yapmayı uygun gördüm. Kendilerine genel ve özel durumu ve tutulması zorunlu olan yolu anlattım.

Bu arada en elverişsiz durumları, genel ve kişisel tehlikeleri, sırasına göre nelerin göze alınması zorunlu olacağını açıkladım: «Ulusal amaçlarla ortaya atılacakların yok edilmesini düşünenler bugün yalnız Saray, İstanbul Hükümeti ve yabancılardır. Fakat bütün halkın aldatılabileceğini ve bize karşı duruma çevrilebileceğini de düşünmek gerektir. Önder olacakların, her ne olursa olsun, tutulan yoldan dönmemeleri, yurttan barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye değin amaç uğrunda özveriyi sürdüreceklerine işin başında karar vermeleri gerekir. Yürelerinde bu gücü duymayanların işe girişmemeleri çok daha iyi olur. Çünkü, böyle bir durumda hem kendilerini ve hem de ulusu aldatmış olurlar.

Bir de, söz konusu görev, resmi makam ve üniformaya sığınarak el altından yapılamaz. Böyle bir tutum, bir ölçüye değin yürüyebilir. Fakat, artık o dönem geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve ulusun hakları adına yüksek sesle bağırarak ve bütün ulusun, bu sese katılmasını sağlamak gerektir.

Benim, görevden çıkarıldığım ve her türlü sonuçla karşı karşıya bulunduğum kuşku götürmez. Benimle açıkça işbirliği yapmak, o sonuçları şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, söz konusu ettiğimiz durumun istediği adam, daha birçok bakımlardan da, ille ben olabileceğim gibi bir iddia yoktur. Yalnız, her halde bu yurt çocuklarından birinin ortaya atılması zorunlu olmuştur. Benden başka bir arkadaş da düşünülebilir. Yeter ki o arkadaş, bugünkü durumun gerektirdiği yolda yürümeyi kabul etsin.» dedim.

Bu konuşma ve açıklamadan sonra hemen bir karar almak uygun olmayacağından bir süre düşünmek ve özel konuşmalar yapabilmek için görüşmelere son verdiğimi bildirdim.

Yeniden toplandığımızda, işin başında benim bulunmamı istediler ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını bildirdiler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, önemli özrü dolayısıyla bir süre için kendisinin eylemli görev almaktan bağışlanmasını rica etti. Ben, görünüşte görevden ve askerlikten ayrıldıktan sonra, şimdiye değin olduğu gibi, üst komutan imişim gibi buyruklarımın yerine getirilmesinin başarı için temel koşul olduğunu söyledim. Bu da eksiksiz onaylandıktan sonra toplantiya son verildi.

Baylar, İstanbulda Genelkurmay Başkanlığı katında, görevden ayrılan Cevat Paşa ile göreve başlayan Fevzi Paşadan ve Barış Hazırlıkları Komisyonunda çalışan İsmet Beyden başlayarak, Erzuruma gelinceye değin, her yerde gördüğüm ve karşılaştığım komutan, subay, her türlü devlet adamları ve ilerigelen kişilerle, burada, Erzurumda yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştım. Bunun yararını değerlendirebilirsiniz.

Erzuruma varışımın ilk günlerinde, Erzurum Kongresinin toplanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almakla uğraşmaya önem verildi.

**ERZURUM
KONGRESİ
HAZIRLIKLARI**

Baylar, Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin, 5 Mart 1919 günü, bir çalışma kurulu meydana getirilerek kurulmuş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 yılı temmuzunun onuncu günü Erzurumda bir **Doğu İlleri Kongresi** toplamaya girişti. Benim daha Amasyada bulunduğum günlerde, Haziran içinde, doğu illerine delege göndermeleri için öneri ve çağrı mektubu yolladı. İllerden delege getirtilmesi için, o günden başlayarak benim Erzuruma varışıma değin ve ondan sonra da, bu konuda olağanüstü çaba gösterdi.

Fakat, o günlerin koşulları içinde böyle bir amacın gerçekleştirilmesindeki güçlüğü, büyüklüğü, kolaylıkla anlaşılır. Kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz yaklaştığı halde illerden gerekli delegeler seçilip gönderilmiyordu.

Oysa, bu kongrenin toplanmasını sağlamak artık pek önemli bir iş olmuştu. Bundan dolayı, bizim sağlam tedbirler almamız gerekti.

İllerin herbirine açık bildirimler yapmakla birlikte, bir yandan da kapalı tellerle valilere, komutanlara gereği gibi bildirimler yapıldı. Sonunda, on üç gün gecikme ile yeterince delege toplanabildi.

Baylar, ulusal ayaklanmayı ordunun desteklemesi, askerinin ve halkın çalışmalarını birbiriyle düzenli duruma getirmek, önemli bir konu idi.

Trabzondaki tümeni, komutan vekili yönetiyordu. Asıl komutanı Halit Bey Bayburttan gizlenmişti. Halit Beyi, gizlendiği yerden çıkarmak, iki bakımdan gerekli idi. Biri ve en önemlisi, İstanbulla çağırılmanın ve bu çağrıya gitmemenin korkulacak, gizlenilecek nitelikte olmadığını halka ve özellikle askerlere göstererek iç gücünü¹ yükseltmek gerekiyordu. Bir de, kıyıda önemli bir yer olan Trabzona dışarıdan bir saldırı olursa oradaki tümenin başında ateşli bir komutan bulundurmak uygun olacaktı.

Bunun için, Halit Beyi Erzuruma getirttim. Ona, kendim özel bir yönerge verdikten sonra, gerektiğinde hemen tümenin başına geçmek üzere Maçkada bulunması için emir verdirdim.

Biz bu işlerle uğraşırken, bir yandan da İstanbulda Harbiye Nazırlığı makamında bulunan Ferit Paşanın ve Padişahın, İstanbulla dönmemi sağlamak için sürüp giden aldatıcı tellerine de, türlü karşılıklar vermekle zaman yitirmek zorunda bulunuyorduk.

Harbiye Nazırlığı: «İstanbul gel» diyordu. Padişah: «Önce hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur; ama bir işe karışma.» diye başladı. Sonunda, ikisi birlikte: «İlle gelmelisin.» dedi.

«Gelmem» dedim. En sonra, 8/9 Temmuz 1919 gecesi, Sarayla açılan bir telgraf başı konuşması sırasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Hazirandan 8 Temmuz'a değin, bir aydır süren oyun son buldu. İstanbul, o dakikada benim resmî görevime son vermiş oldu; ben de o dakikada, 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 10.50 sonrada² Harbiye Nazırlığına, saat 11.00 sonrada Padişaha görevimle birlikte askerlik mesleğinden çekildiğimi bildiren telleri çekmiş oldum.

Durumu, ordulara ve ulusa kendim bildirdim. O günden sonra resmî görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız ulusun sevgisine, cömertliğine ve yiğitliğine güvenerek ve onun bitmez uyarıcı ve yaratıcı kaynağından³ aydınlanıp güçlenerek⁴ vicdanımızın gösterdiği yolda görevimizi yapmaya devam ettik.

1 kuvvei mânevîyeyi.

2 öğleden sonra.

3 feyz ve kudret membaından.

4 ilham ve kuvvet olarak.

RESMÎ GÖREV VE YETKİLERİ BIRAKARAK ULUSUN SEVGİSİNE, CÖMERTLİĞİNE VE YİĞİTLİĞİNE GÜVENMEK VE BÖYLECE GÖREVE DEVAM ETMEK KARARI

Biz 8/9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf başında konuşurken, bunu başka dinleyenlerin ve bununla ilgilenenlerin de bulunduğunu kestirmek güç değildir.

O günlerde ve ondan sonraki zamanlarda, en hafif deyişle bönlüklerini uyanıklık ve tedbir gibi göstermeye çalışmış olanlar hakkında, bir fikir vermiş olmak için, izin verirseniz, şu belgeyi olduğu gibi bilginize sunmak isterim.

140-140

Konyadan

9 Temmuz 1919

Saat : 6

Üçüncü Ordu Müfettişliği Başyaverliğine

Telgraf ve Posta Genel Müdürü Refik Halit Bey ile Konya Valisi Cemal Bey, 6/7 Temmuz gecesi, telgrafla makine başında konuşular. Konuşmanın şu yolda geçtiğini öğrendim:

«Mustafa Kemal Paşa Hazretleri için gereken işlem yapıldı. İstanbulla getirilecek. Cemal Paşa Hazretleri için de işlem yapılmak üzere-dir.»

Konya valisi de: «Teşekkür ederim» dediler.

Paşa Hazretlerine uygun göreceğiniz biçimde bildirmenizi rica ederim.

İkinci Ordu Müfettişliği

Şifre Müdürü

Hasan

Gerçekten, Konyada bulunan İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşanın on gün süre ile izinli olarak İstanbulla gittiğini dört gün önce öğrenmiş ve şaşmışım.

Cemal Paşa ile, Samsuna çıktığımdan beri, ulusal amaçları gerçekleştirmek için işbirliği yapma, askerî ve ulusal örgütler kurma konularında yazışmamız vardı. Kendisinden umut verici, olumlu karşılıklar almışım.

Benim ile bu yolda ilişki kurmuş olan bir komutanın, kendi kendine, izin alıp İstanbulla gitmesi akla sığacak iş değildi. Bunun için, 5 Temmuz 1919 günlü şifre ile Konyada On İkinci Kolordu Komutanı Albay Salâhattin Beye şu iki maddeyi yazdım:

1 - Cemal Paşanın on gün için İstanbulla gidişinin gerçek nedenini açıkça ve tezelden bildirmenizi;

2 - Sizin, her ne olursa olsun, oradaki birliklerin başından ayrılmanız uygun değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile de haberleşerek olabilecek en kötü davranışlara karşı tedbir almanız gereklidir. Her gün, durumunuz üzerine kısa bilgi vermenizi rica ederim.

Bu kapalı telin örneğini o gün Ankarada Fuat Paşaya da bildirdim.

MERSİNLİ CEMAL
PAŞANIN İSTAN-
BULA GİTMESİ

Salâhattin Beyin Konyadan 6/7 Temmuz günü, yani Refik Halit Beyin Konya Valisi Cemal Beyle telgraf başında konuştuğu sırada, karşılık olarak çektiği kapalı telde: «Cemal Paşa İstanbulda kimi kişilerle ve ailesiyle görüşmek üzere on gün süre ile ve kendi isteğiyle izinli olarak İstanbulla gitmiştir.» denilmekte idi (*belge: 30, 31, 32, 33*).

Cemal Paşa gitti, ama gelemedi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı göreceğiz.

**KOMUTAYI BIRAK-
MAMAK BUYRUĞU**

Ne yazık ki, bu durumu bilen ve kendisine birliklerin başından ayrılmaması salık verilen Salâhattin Beyin de bir süre sonra İstanbulla gittiğini öğrendik. Cemal Paşanın gösterdiği bu kötü örnek üzerine 7 Temmuz 1919 günü şu genel bildirim yaptım:

1 - Bağımsızlığımızı koruma uğrunda derlenip örgütlenmiş olan ulusal kuvvetlere hiçbir yönden karışılmaz ve dokunulamaz. Devletin ve ulusun alinyazısında, ulusal irade etmen ve egemendir. Ordu, bu ulusal iradeye bağlı ve onun hizmetindedir.

2 - Müfettiş ve komutanlar, herhangi bir nedenle, komutanlıktan çıkarıldıklarında, yerlerini alacak kişiler, işbirliği yapılacak nitelikte olursa, komutayı bırakacaklar; ama etkili buldukları bölgede kalarak ulusal görevlerini yapmaya devam edeceklerdir. Olmazsa, yani bir ikinci İzmir olayına meydan verebilecek kimseler atanırsa, komuta hiç bırakılmıyacak ve bütün müfettiş ve komutanlarca, güven ve inanın kalmadığı ileri sürülerek yapılan işleme uyulmayacaktır.

3 - Yurdumuzu kolaylıkla ele geçirmek amacıyla, İtilâf devletlerince yapılan baskı sonunda, Hükümet herhangi bir askeri birliğimizi ve ulusal örgütümüzü dağıtmak için emir verirse, kabul edilmeyecek ve uygulanmayacaktır.

4 - İstek ve amacı ulusal bağımsızlığı sağlamak olan Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetleri ile bunların girişimlerinin bozulup dağılmasına yol açacak herhangi bir etkiyi ve karışmayı ordu, kesin olarak önliyecektir.

5 - Devletin ve ulusun bağımsızlığını sağlama uğrunda bütün sivil devlet memurları, Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinin, ordu gibi, türeye uygun yardımcılarıdır.

6 - Yurdun herhangi bir bölgesine saldırın olursa bütün ulus, haklarını savunmaya hazır bulunduğundan, bu gibi olaylar çıkınca işbirliği için her yer birbirine en kısa zamanda haber vererek savunmada birlik sağlanacaktır.

Bu bildirim, Anadolu ve Rumelide bulunan bütün ordu ve kolordu komutanlarına ve başka gerekenlere gönderilmiştir.

**REFET BEYİN
ÜÇÜNCÜ KOLOR-
DU KOMUTANLI-
ĞINI BIRAKMASI**

Bu genel bildirimden beş altı gün sonra, Kavak'tan «Üçüncü Kolordu Komutanı Refet» imzalı, 13 Temmuz 1919 da yazılmış bir kapalı tel aldım. Tel şudur:

«İstanbuldan bir İngiliz gemisiyle, Harbiye Dairesi Başkanı Albay Salâhattin Bey, beni değiştirmek üzere geldi. Benim de o gemi ile dönmemi

Harbiye Nazırlığı emrediyor. Salâhattin Bey, amaca uygun olarak çalışacak. Genel duruma göre komutayı adı geçene bırakmayı uygun buldum ve Harbiye Nazırlığına görevden çekildiğimi bildirdim. Ayrıca geniş bilgi veririm. Sıvasa doğru yola çıkıyorum. Beşinci Tümen Komutanı Arif Bey aracılığı ile Amasyaya karşılık veriniz.»

Baylar, açıkça söylemeliyim ki, bu tutum ve davranışı pek beğenmedim. Refet Beyin benimle olan işbirliği, İstanbulca biliniyor. Bu çalışmalardan yana olan bir kişi, onu değiştirmeye ve hem de İngiliz gemisiyle gelince, hemen düşünülecek şey, bu kişinin İngiliz görüşüne uygun iş görebileceğine güvenilmiş olmasıdır. Bu yargı, bir sanı niteliğinde olsa bile, Refet Beyin komutayı hemen vermemesi, hiç olmazsa bizim de düşüncemizi sorması gerekirdi.

İnanıp komutayı verdiği göre de, hiç olmazsa bir süre yanından ayrılmayıp durumu ve görüşlerimizi iyice benimsetinceye dek birlikte çalışması ve kendisi ile aramızda gerekli bağlantıyı kurduktan sonra uzaklaşması doğru olurdu, düşüncesinde bulundum. Bununla birlikte, olupbitti karşısında bırakılmış olduğuma göre, iki noktada avunç aramakla yetinmek zorunda kaldım. Birincisi, Refet Beyin telindeki: «Salâhattin Bey amaca uygun olarak çalışacak» cümlesi; öteki de, Refet Beyin hiç olmazsa İstanbulla gitmemiş olması idi.

Bu durum üzerine: «komutanların İstanbulla gitmek konusunda en küçük bir yanılmalarının pek pahalıya mal olacağını, gene de programımızı iyi uygulamaya devam edeceğimizi» bütün komutanlara bildirerek hemen dikkatlerini çektim. Refet Beye de o gün (14 Temmuz 1919): «Salâhattin Beyin kararlarımızı iyi uygulayacağı, buradaki arkadaşlar arasında pek çok sevindirici ve güçlendirici olmuştur» cümlesini de içine alan bir kapalı tel çektirdim.

Salâhattin Beyin kendisine de şu teli çektirdim:

14 Temmuz 1919

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

Refet Beyedir: Aşağıdaki teli uygun görürseniz Salâhattin Beye ulaştırınız ve sonucunu bildiriniz.

Mustafa Kemal

Salâhattin Beyefendiye: İstanbulun kapalı çevresinden, ulusun mutlu kucığına gelmeniz ve özverili arkadaşlarımızın dayanç¹ ve yurtseverlik çevresine girmeniz büyük bir sevinçle karşılandı. Kutsal amacımızın ger-

¹ azim.

çekleştirilmesi uğrunda gösterilecek ortak çabada Tanrı hepimizi başarılı kılacaktır. Gözlerinizden öperim. (Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Albay
Kâzım

Salâhattin Bey üzerinde ilk kuşkuyu gene, Salâhattin Beyin «amaca uygun çalışacağını» söyleyerek ona güvenen ve hemen komutayı bırakıp Sivasa doğru uzaklaşan Refet Bey göstermiş oldu.

Refet Beyin Amasyadan çektiği bir tel, yalnız Salâhattin Bey üzerindeki kuşkuyu değil, daha birkaç nokta ile ilgili düşünceleri de kapsıyordu. İzin verirsiniz olduğu gibi bilginize sunayım.

İvedidir
Güvenlikle ilgilidir
719

Amasyadan
15.7.1919

Erzurumda On Beşinci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Salâhattin Beyi tanırsınız. Birdenbire ürkmemesi gereklidir. Önce Kâzım Paşa, kutlama dolayısıyla, yumuşak sözler kullanarak kendisiyle yazışmaya girişmelidir. Hamit Beyin görevden çıkarılması konusunda daha bir şey yok. Ama yerinde bırakılması için gereken yerlere başvuruldu. Görevden çıkarılırsa buralarda kalacağını pek ummuyorum. Bununla birlikte, gene etki yapıyorum. Benim dönmem için İngilizlerin Hükümete baskı yapacakları kuşku götürmez. Ben, duruma göre, gereken yollara başvurarak buralarda kalacağım. İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalıdan anladığıma göre, Kâzım Paşanın durumu da tehlikelidir. Her zaman ölçülü davranılmasını ve işlerin iyi yönetilmesini yeniden salık veririm. (Refet)

5. Tümen Komutanı
Arif

Bu telde adı geçen Hamit Bey, Samsun mutasarrıfı idi. Hamit Bey, Samsuna varışımızın ilk günlerinde Refet Beyin, geçmişteki dostluğu dolayısıyla, ortak amaç yolunda sonuna dek bizimle birlikte özveri ile çalışacak nitelikte bir arkadaş olduğuna güvendiği için bana salık verdiği ve benim Sadrazamlığa ve özel olarak, Genelkurmay Başkanı Cevat Paşaya yazmam üzerine Samsuna getirebildiğimiz kişi idi.

Böyle bir kişinin er geç görevden çıkarılacağı kuşku götürür müydü? Ama, Refet Bey: «Yerinde bırakılması için gereken yerlere başvuruldu.» diyor. Nerede? Kimlerin katına? Kim başvurdu? Sonra: «Görevden çıkarılırsa buralarda kalacağını pek ummuyorum, bununla birlikte gene etki yapı-

yorum» diyor. Nereye, İstanbul'a mı gidecek, nasıl? Bu kişi bugüne değin bizimle çalışmıyor muydu?

Bu telinde Refet Bey, kendisinin dönmesi için İngilizlerin Hükümete baskı yapacaklarını kesin görüyor ve duruma göre gereken yollara başvurarak buralarda kalacağını söylüyor. Oysa durum belli ve yapılacak işi ben kendisine 7 Temmuz 1919 günlü genel yönergemde bildirdim (Adı geçen yönergenin ikinci maddesi). Ondan başka yapılacak iş yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki: «Kâzım Paşanın da durumu tehlikelidir.» Bu ne demektir? En çok sıkı durmaları gereken arkadaşların, iyilik düşünmeyecekleri besbelli olan kimselerin sözleri üzerine tehlike kuruntusu yapmaları ve bunu inançla söylemeleri neyi gösterir?

Refet Bey, telinin sonunda, bana da ders veriyor: «Her zaman ölçülü davranılmasını ve işlerin iyi yönetilmesini yeniden salık veririm» diyor.

Buradaki «ölçülü» sözünden, ne anlam çıkabileceğinin yorumlanmasını anlayışlı kişilere bırakırım.

Bana iyi yönetimi salık veren kişi, bu öğütlemeyi, benim verdiğim buyruk ve yönergeyi iyi uygulayıp görevi başından ayrılmadan önce yapmış olsaydı daha içten davranmış olurdu, sanırım.

Baylar, Hamit Bey, 14 Temmuz 1919 günü Samsundan bana şu kısa teli çekmişti:

«Görevden çıkarıldığımı sağlam yerden öğrendim. Şu bir iki gün içinde emrin gelmesini bekliyorum. Sonra İstanbul'a gideceğimi saygı ile bildiririm.»

Refet Beyin komutayı bırakmış olmasından üzüntülü iken o gün, önemli bir kesimde özveri ile çalışacağını umduğumuz başka bir arkadaşın da, sanki olağan koşullar içinde bulunuyormuşuz gibi, anlaşılmaz bir düşünüş göstermekte olduğunu öğrendim.

Hamit Bey'e 15 Temmuz 1919 günü şöyle bir tel yazıldı:

Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Beyin atandığını öğrendik. Refete yazdım ve buluşarak birlikte içeri doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi güven düşüncesi, size İstanbul'a gitmek isteğini veriyor. Bundan başka, biz değerli arkadaşlarımızı İstanbul'dan Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve böylece gerçek yurtseverleri dileklerinden yoksun etmemeye çalışırken siz, bu davranışınızla, en azından, kapalı bir çevreye giriyorsunuz. Biz hiç uygun görmedik. Refetle buluşunuz. Ya

**HAMİT BEYİN
İSTANBUL HÜKÜ-
METİNCE GÖREV-
DEN ÇIKARILMASI**

Sivas yakınlarında birlikte kalırsınız ya da rahatça bizim yanımıza gelirsiniz. Kesin cevap bekleriz (*belge: 34*).

Beş gün sonra (20 Temmuz 1919) Canik Mutasarrıfı Hamit Beyin Samsundan gelen teli şu idi:

Bizansın artan alçaklıkları karşısında umutsuzluğa düşen ulus, Doğudan bir umut ışığı bekliyor.

Buraları ve buradakileri öyle düşsel bir biçim ve yaratılıştaki görüyorlar ki acaba bir şey var mı diye ben de kuşkuya düşüyorum. İlgisizliğimden utaniyorum.

Gerçekte uyumuyoruz. Birşey yapmak istiyoruz. Ama bu şeyin biçim ve kuramlarıyla uğraştığımız, uzun yollar seçtiğimiz kanısındayım. Zaman ve durum, beklemeye elverişli değildir. Yurdun durumu dakikadan dakikaya kötüleşiyor. Bunun için sözümüzü kısa kesip işleri çabuklaştırmak gerekiyor. Bu konuda benim aklıma gelen şudur:

Her yerden ve hep birden Padişah Hazretlerine tel çekelim. On aydan beri gözü önünde ve çok zaman kendi istek ve hevesince olup biten alçaklıklarla nereye sürüklenmekte olduğunu gören ulusun, ne olursa olsun, kendi kaderine yön vermeye karar verdiğini hatırlatalım ve kırk sekiz saat içinde ulusun güvenebileceği bir hükümet kurulmaz ve kurucular meclisinin toplantıya çağırılması karar altına alınmazsa, ne kendisini ne de hükümetini tanımadığımızı bildirelim. Bunda hiçbir zorluk yok, geleneksel boyun kırmaktan üzüntü duymayan ulus, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin efendim.

Beş gün önce, görevden çıkarılırsa İstanbul'a gideceğini bildiren Canik Mutasarrıfının bu telini, biraz kızgınca yazılmış olmakla birlikte, karar ve çalışma öğütleyen bir nitelikte bulduğunuzu umarım.

Mutasarrıf Bey, ulusun bir umut ışığı beklediği yerde, acaba bir şey var mı diye kuşkuya düşüyor.

Bizi, ne yapmak istediğini bilmeyen, biçim ve kuramlarla uğraşan şaşkınlar sanıyor. Sözü kısa kesip, işleri çabuklaştırmak için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra bütün görüşlerindeki yersizliği belirten çirkin bir düşüncüyü ortaya koymasaydı iyi ederdi.

Baylar, tarih, «geleneksel boyun kırmaktan üzüntü duymayan ulus, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin.» düşünce ve inancında bulunanların karşılaştıkları sonuçlar ve cezalarla doludur. Yöneticilerin, özellikle devlet adamlarının, böyle yanlış ve çürük düşüncelere hiç kapılmamaları gerekir. Hamit Bey, bu telinde, bizim Refet Beyle birlikte içerlere çekilmesi konusunda yazdıklarımıza hiç değinmiyor.

Hamit Beyin bu teline 21 Temmuz 1919 günü verdiğimiz bir karşılıkta şunu söyledik: «Tanrı dilerse her şey olacaktır. Yalnız, ulusun güveneceği bir hükümet kurmak için önce o

hükümete destek olacak bir kuvveti yaratmak gerektir. O da, doğu illeri kongresinin ve ondan sonra da Sivas genel kongresinin toplanmasıyla olacaktır.»

Baylar, Üçüncü Kolordudan, dolayısıyla Refet ve Salâhattin Beylerden gene söz açmak gerekiyor. İlişki şudur:

REFET BEYLE
YAZIŞMALAR

İngilizler, Sıvasa bir tabur gönderecekleri haberini yaydılar. Olabilecek herşeye karşı, Sıvasa gelen çeşitli yollar boyunca askerî tedbirler aldirmek gerekti. Bunun için Amasyada bulunan Beşinci Tümen Komutanlığına 18 Temmuz 1919 günü yazdığım bir buyrukta, o sırada Amasyada bulunan Refet Beyle ilgili olarak da şu cümleler vardı: «Duruma Refet Beyin önemle dikkati çekilir. Belki Refet Bey böyle bir durumu göz önünde tutarak şimdilik Amasyada kalmayı daha uygun bulur.»

Beşinci Tümen Komutanınının 19 Temmuz 1919 da verdiği karşılıkta dikkati çeken şu cümleler vardı: «Salâhattin Bey daha Samsundadır. Şimdiye değin kendisiyle görüşemediğim gibi hiçbir gerçek ve önemli yazışma da yapılmadığından, adı geçenin düşünce ve görüşünün ne yolda olduğunu bilemiyorum. Ama Refet Bey, gerektiğinde İngilizlere karşı koyacak kadar atılganlık gösteremeyeceğini sezdirmişti. Refet Bey, 18 Temmuz 1919 da Sıvasa doğru yola çıktı.» (belge: 35)

Bunun üzerine Refet Beye şu kapalı teli çektirdim:

Şifre
Kişiyi özeldir
Sayı
151

19 Temmuz 1919

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına
Sıvasa Üçüncü Ordu Sağlık Müfettişi
Albay İbrahim Talî Beyefendiye

Refet Beyedir: Salâhattin Beye telimi verdiniz mi? Bu arkadaşımızın kesin görüşlerinin her halde öğrenilmesi ve kararsızlık ya da iki yüzlü davranış gibi felâket doğuracak bir duruma hiçbir şekilde göz yumulmaması bir yurt ödevi olduğundan bu konuda «evet» ya da «hayır» diye kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi çok gereklidir. Sizin bıraktığınız yerden başlamak, kendileri için tek programdır. Şimdiye değin hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kesin bilgi alınmaması ve İstanbuldan alınan bir yazıda, adı geçen için sağlam bir güven gösterilmemesi ve yola çıkmadan önce Sadık Beyle gizli bir görüşmesinden ve dostluğundan söz edilmesi ve yakınılması bu telimin yazılmasına yol açmıştır. Bunu ve bunun sonuçlarını özellikle sizin anlamanız ve çözümleniz gereklidir. Çünkü, herhangi bir halk topluluğunda söyleyeceği yanlış ve ulusal amaca aykırı birtek sözün bile yapacağı ters etkiyi ve bunun yaratacağı durumu şimdiden düşünmek yeter. (Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Kurmay Başkanı Albay

Kâzım

Yalnız bu telimize değil çok şeye karşılık olan Refet Beyin şu telini olduğu gibi bilginize sunacağım :

Güvenlikle ilgili ve
çok ivedidir
1728

Sıvasta
22.7.1919

Erzurumda Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekili
Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerine

1 - Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Telinizi Salâhattin Beyden ayrıldıktan sonra aldığım için kendisine veremedim. Salâhattin Beyi herkes gibi siz de çok iyi tanırırsınız. Kararsız yaratılışı bir kişi. Bu bölgede on günden çok kalmamak düşüncesi ile gelmiş. Az kaldı, komutayı almadan geri kaçacaktı. Kendisine güven ve inan vererek yurt ödevini hatırlattım. Yurdunu her halde sever; ama vakitsiz iş görmeye gelemez. Aşağı yukarı Vali Reşit Paşadan biraz daha iyi . On Üçüncü Kolordudan geçen silâhlardan haberi olduğu gibi, bu işi düzenlemek için İstanbulda da çalışmış ve başarı göstermiş. Buraya onu Cevat Paşa seçmiş. Bu duruma göre, amaca zararlı olamaz ve hiçbir halk topluluğunda amaca aykırı tek bir söz söylemez. Tersine, amaca göre ve fakat sessiz olarak çalışacağına söz verdi. Sadık Beyle ilişkisi üzerine verilen bilgiye inanamıyorum. Aslına bakılırsa, aldığımız haberi iyi belgelemeden ve belli bir program düzenlemeden çalışmak, kuvvetlerin yitimine yol açıyor. Doğu durumu üzerine bana bilgi verirken, aldığımız şişirme haberlere kapılmamış olsaydınız, belki ben daha iyi bir yol tutar ve komutayı bırakmak zorunda kalmazdım. Kendiliğinden karar verecek kişilerin, gerçek durumu bilmeleri gerektiğini siz de kabul edersiniz. Bunun için, Salâhattin Beyi boş yere ürkütmek ve «hayır» dedirtmekle ne çıkacak? Aslında, o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek? Buyruklarımızın kısa ve açık olmasını rica ederim. Salâhattin Bey için olan telinizi zahmet edip bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp yavaşlıkla biten bu telden kesin düşüncenizi çıkaramadım. Bununla birlikte, birkaç güne dek Salâhattin Bey Samsundan dönüyor. Kendisiyle görüşeceğim. Herhalde onu uygun bir yolla amaca göre çalıştırmak için gerekli tedbirleri alıyorum.

2 - Samsuna çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları değiştirmekle birlikte, özellikle Sıvasta bulunduğunuzu sandıkları sizlere karşı bir korkutma amacı da güttüklerini, İngilizlerle görüştüğümde anladım. Beni İstanbulla gitmeye kandırmak için, Kavakta bulunduğum sırada bir İngiliz binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim direnmeden yararlanarak, sizi gücten düşürmek için beni aldıkları açıkça söyledi. Sizin öteki dayanağınız, Kâzım Paşa imiş; onun için Kâzım Paşa, İngilizlerin üstelemesini gerektirecek bir ip ucu vermemelidir. Ferit Paşanın, siz görevden çekilirken, Kâzım Paşayı vekil olarak ataması, İstanbuldakilerden kimisinin kötü bir düşüncesi olmadığını gösteriyor. Ama İngilizlerin üstelemesi karşısında bir şey yapamazlar. Kâzım Paşanın vekillğe atanması da Salâhattin Beyin Sadık Bey hesabına buraya gelmediğini kanıtlar.

3 - Benim İstanbulla götürülmem için İngilizler resmî olarak İstanbul Hükümetine baskı yapabilirler. Çünkü, benimle İngilizlerin arasında resmî bir bağlantı var (!). Bu baskı artarsa Salâhattin Beyi güç bir durumda bırakmamak için izimi kaybedeceğim.

4 - Hamit Beyin değiştirilmesi söylentisi henüz gerçekleşmedi. Onun, yerinde bırakılması için gerek Salâhattin Bey(*) gerekse İngilizler İstanbulu başvurdular. Adı geçenin değiştirilmek istenmesi, Dahiliye Nazırlığı ile kavga etmesindedir. Salâhattin Beyin yerine Konyaya Sedat Beyin geldiği de doğru değildir. Her ne kadar bütün komutanların değiştirileceğini haber aldığını, adı geçen yazıyorsa da Kâzım Paşanın vekillığe atanması bunun doğru olmadığını gösteriyor.

5 - Sivas Kongresi ile ilgili olarak Sadrazamlıktan doğruca illere gönderilen 20 Temmuz 1919 günlü teli gördünüz mü? Karahisardaki Tümen Komutanı, bu Kongreye delege seçimi için buralarda bildiri yayımlamış. Böyle bir davranışı uygun buluyor musunuz? Alman barışı ve Doğudaki sessizlik, durumun gelişmesini beklileyerek, bizim de tedbirli bulunmaktığımızı gerektirmiyor mu? Kendim için hiçbir kaygım olmadığını artık anlamışsınızdır(!). Yalnız, kararsız ve programsız davranışlarla amaçtan ayrılacağız. Ya tedbirli olalım ya da hemen işi açığa vuralım. Ama ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresinin bugün için yararlı olacağını umuyor musunuz? Bugünkü duruma göre bu kongrenin Sıvasta ve açık olarak yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz? Güney yönlerinden Sıvaya gelecek bir baskın, özellikle bu il halkının kansızlığı yüzünden, Anadoluyu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu ilin, son günlere değin, tarafsızmış gibi görünmesi pek çok önemlidir. Bu Kongrenin ille toplanması gerekiyorsa, aldığımız haberlere göre delegeler gelebileceklerse, acaba bunun doğuda bir yerde toplanması daha uygun olmaz mı?

6 - Sivas ve Amasya şehirleri halkı pek karışık; ilçelerde ve köylerdeki halk, bunlara göre pek çok iyi. Bundan sonra, ona göre çalışmamı düzenliyeceğim.

7 - İstanbuldan aldığım haberde, buradaki ulusal ayaklanmanın, hiçbir parti ya da hiçbir kişinin özel isteklerini yerine getirmek için olmayıp ulusal kurtuluş ve bağımsızlığın sağlanması amacı ile yapıldığını bildirmek üzere, sizin bir bildiri yayımlıyarak İngilizleri yatıştırmanızı salık veriliyor. Gerekli görülürse ben bunun, sizin bir bildirinize değil, belki Erzurum Kongresinin kararları arasında yayımlanmasının uygun olacağını sanıyorum.

8 - Ajanslar, Millet Meclisi seçimlerinden söz ediyorlar. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? (Refet)

Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı
Zeki

Bu tele verdiğimiz karşılığı da olduğu gibi bildirmekte yetineceğim.

Sifre
Subay eliyle çekilmesi
İvedidir.
171

23.7.1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Beye
Refet Beyefendiye:

1 - Salâhattin Beyle ilgili teli bir daha okumak üzere aradım, fakat bulunamıyor. Hatırladığıma göre Salâhattin Bey için söz konusu olan

(*) Öteki Salâhattin Beydir.

şeyler İstanbuldan bildirilmişti. Her alınan haberi, istenildiği gibi belgelemek kolay olmuyor. Doğu durumu üzerine aldığımız bilgiler aşırıktan uzak olmamakla birlikte, bize yanlış bir adım attırması değildir, kanısındayım. Ulusun kaderi ile ilgili işlerde, yalnız doğu olaylarının gelişimi temeline dayanmakla yetinilmiş değildir. Ulusal örgütlere genişlik ve canlılık vermek; kongrelerle ulusal istekleri ortaya koymak; orduyu ulusal örgütlere yardımcı kılmak; ulusal amacın yitimine meydan vermemek için komuta ve silâh işlerinde, bilinen kesin kararı vermekte, yapıldığından başka türlü ve daha ölçülü davranmak, acaba bugünkü iyi sonucu verebilir miydi? Herhalde şimdiki durum herkesi sevindirecek niteliktedir.

2 - Kâzım Paşanın vekil olarak atanması pek uygun düşmüştür. İngilizlerin üstelemesini gerektirecek bir ip ucu vermemeye çalışıyor. Ama, silâh işinde ve Trabzona yapılacak bir çıkarmayı önleme konusunda çekingen davranamayacağımız açık bir gerçektir. Oysa, bu nedenler İngilizlerin elbette hoşuna gitmiyecektir.

3 - İngilizler, benim İstanbulu götürülmem için pek çok üstelediler ve Hükümeti iyiden iyiye baskı altına aldılar. Hükümet ve Padişah ile, makine başında günlerce süren konuşmalarda işin bu yanı pek açık olarak bildirildi. Bu konuşmalarda neler geçtiği, buluşmamızda bilginize sunulacaktır. Ama, meslekten çekilince üsteleme son buldu. Bu duruma göre, sizin için de, görevden çekildikten sonra çok üsteleyeceklerini ummam. Bununla birlikte, iş tersine de olsa, **izinizi kaybetmektense** Salâhattin Beyin güç duruma girmesini yeğlerim. Burada Halit Bey için, Hükümet ve İngilizler, Kâzım Paşayı çok sıkıştırdılar. Kâzım Paşa, birşey yapılamayacağını söylemekte direndiğinden, şimdi Halit Bey, resmi olmasa da, tümeninin başındadır.

4 - Hamit Bey, son bir teli ile hepimizden daha hızlı iş görmek istediğini gösteriyor. Şimdilik yumuşatıldı.

5 - Sivas kongresi ile ilgili teli daha görmedim. Gerçekten bazı yerlerde olumlu ve bazı yerlerde de olumsuz aşırıklar görülüyor. Elbette, duruma göre, verimli iş görmek için tedbirli davranma isteğindeyim. Herkes için bu kesin ve açık program, bugün toplantıya başlayan Erzurum Kongresi görüşmelerinden çıkacaktır.

Sivas Kongresinden pek çok fayda beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk söz konusu olduğu gün bile, her yerden ve özellikle Güneyden bir baskın gelmesini, çok olası gördüğümü ve bu nedenle savunma tedbirleri alınması için ricada bulunduğumu hatırlarsınız. Bununla birlikte, Erzurum Kongresinin toplantıları sırasında, Sivasa gelecek delegelerin sayısına ve Erzurum Kongresinin yapacağı etkilerle doğacak duruma göre daha elverişli ve güvenli bir yöntem de düşünülür.

6 - İşleri düzenleme konusundaki, siz kardeşimin görüşleri pek yerindedir. Bununla birlikte, şehirlileri de ulusal duygu ve etki altında tutmaktan uzak kalınmayacağını umarım.

7 - Ulusal ayaklanmanın amaç ve ereği, kongrece her yere gönderilecek bildirilerle, düşündüğümüz gibi yayılacaktır.

8 - Millet Meclisi toplanmalıdır. Ama, İstanbulda değil, **Anadoluda**. Bu konu, kongrede görüşülecek ve bunun üzerine işi girişilecektir. Hepimiz gözlerinizden öperiz, kardeşim. (Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı
Albay
Kâzım

Baylar, ben askerlikten çekilince, bütün Erzurum halkının ve Vilâyatı Şarkiye Müdafaaı Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum Şubesinin bana karşı pek açık olarak gösterdikleri güven ve yakınlığın bende bıraktığı unutulmaz izlenimleri burada açıkça anmayı bir ödev sayarım.

Derneğin Erzurum Şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 günlü yazıda: «Derneğin başına geçmemi ve Çalışma Kurulu Başkanlığını kabul etmemi» öneriyorlar ve birlikte çalışmak üzere ayırdıkları beş kişinin adlarını bildiriyorlardı.

Bu beş kişi: Raif Efendi, Emekli Binbaşı Süleyman Bey, Emekli Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursun Beyoğlu Cevat Bey idi. Söz konusu ettiğim yazıda, Rauf Beyin de Çalışma Kurulu İkinci Başkanlığına seçildiği bildiriliyordu (*belge: 36*).

O günlerde, Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Raif Efendi ve üye Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve yazman Cevat Bey idi.

Erzurum Şubesi, İstanbuldaki Genel Merkez Başkanlığına ulaştırmaya çalıştıkları bir telle: «Genel Merkez adına söz söyleme yetkisinin bana verildiğinin telle bildirilmesini» de rica ettiler (*belge: 37*).

Bundan başka, bizim Erzurum Kongresine girmemizi kolaylaştırmak için, Kongreye Erzurum delegesi olarak seçilmiş olan Emekli Binbaşı Kâzım ve Dursun Beyoğlu Cevat Beyler delegelikten çekildiler.

Baylar, bildiğiniz gibi, Erzurum Kongresi 1919 yılı Temmuzunun 23 ncü günü, pek gösterişsiz bir okul salonunda açıldı. İlk günü, beni başkanlığa seçtiler. Kongre üyelerini durum ve bir kerteye dek, düşünülenler üzerinde aydınlatmak için yaptığım konuşmada:

Tarih ve olayların sürükleyişiyle, gerçekten içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan kabarıp coşmayacak hiçbir yurtseverin düşünülemediğine işaret ettim. Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırılardan ve yurda düşmanların girişinden söz açtım.

Tarihin, bir ulusun varlığını ve hakkını hiçbir zaman tanımazlıktan gelemediğini, bunun için de yurdumuzu, ulusumuzu, kötüleiyici yargıların yüzdeyüz değerden düşeceğini söyledim.

ERZURUM
LULARIN
DESTEĞİ

ERZURUM
KONGRESİ

Yurt ve ulusun kutsal varlıklarını kurtarma ve koruma konusunda son sözü söyleyecek ve bunun gereğini yaptıracak gücün, bütün yurda bir elektrik ağı gibi yayılmış olan ulusal akımdan doğan yiğitlik ruhu olduğunu söyledim.

İç gücünün artırılmasına yaramak üzere de bütün zulüm görmüş ulusların, ulusal amaçlarına ulaşmak için, o günlerdeki çalışmaları üzerine, elde edilen bazı bilgileri özetledim.

Ve ulusun kaderinde sözünü yürütecek bir ulusal iradenin ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim ve ulusal iradeye dayanan bir Millet Meclisi meydana getirmesini ve gücünü ulusal iradeden alacak bir hükümetin kurulmasını ilk çalışma ereği olarak gösterdim (belge: 38).

**ERZURUM KONGRESİNİN
BİLDİRİSİ VE
KARARLARI**

Baylar, Erzurum Kongresi 14 gün sürdü. Çalışmasının sonucu, düzenlediği tüzük ve bu tüzüğün içindekileri herkese duyuran bildiridir.

Bu tüzük ve bildiri, o zamanın ve çevrenin gerektirdiği az önemli düşünceler çıkarılarak incelenecek olursa birtakım köklü ve geniş kapsamlı ilkeleri ve kararları ortaya koyabiliriz.

İzin verirseniz bu ilkeleri ve kararları, benim daha o zaman nasıl anladığımı açıklayayım:

1 - **Ulusal sınırlar içinde bulunan yurt parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz** (Bildiri, madde 6; Tüzük, madde 3 ün ayrıntıları; Tüzük ve Bildirinin 1 nci maddeleri okunup incelenir).

2 - **Ne türlü olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükümetinin dağılması halinde ulus, birlikte direnecek ve savunacaktır** (Tüzük, madde 2 ve 3; Bildiri, madde 3).

3 - **Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğinin sağlanmasına İstanbul Hükümetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri ulusal kongrece seçileceklerdir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Temsilciler Kurulu yapacaktır** (Tüzük, madde 4; Bildiri, madde 4).

4 - **Ulusal gücü etken ve ulusal idareyi egemen kılmak temel ilkedir** (Bildiri, madde 3).

5 - **Hıristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez** (Bildiri, madde 4).

6 - **Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul olunamaz** (Bildiri, madde 7).

7 - Millet Meclisinin hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır (Bildiri, madde 8).

Bu ilke ve kararlar, türlü türlü yorumlanmışsa da, temel nitelikleri hiç değiştirilmeksizin uygulanabilmiştir.

Baylar, biz, Kongrede özetlediğim bu kararları ve bu ilkeleri saptamaya çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım demeçler yayımlıyordu. Bu demeçlere «Sadrazamın ulusu curnal etmesi» dense yeridir. 23 Temmuz 1919 günlü ajansla, dünyaya şunu ilân ediyordu: «Anadoluda karışıklık çıktı. Anayasaya aykırı olarak Millet Meclisi adı altında toplantılar yapılıyor. Bu işlerin sivil ve askeri memurlarca yasak edilmesi gerekir.»

Buna karşı gereken tedbirler alındı ve Millet Meclisinin toplantıya çağırılması istendi (*belge: 39*).

Ağustosun yedinci günü kongre toplantısını kapatırken, kongre üyelerine:

«Önemli kararlar alındığını ve bütün dünyaya ulusumuzun varlık ve birliğinin gösterildiğini» söyledim ve: «Tarih, bu Kongremizi çok az görülebilen büyük bir eser olarak yazacaktır» dedim (*belge: 40*).

Sözlerimin yersiz olmadığını zaman ve olayların tanıtladığı kanısındayım, baylar.

Erzurum Kongresi, tüzük gereğince, bir Temsilciler Kurulu seçmişti.

Dernekler yasasına uyularak verilmesi gereken dilekçe yerine Erzurum Valiliği katına sunulan 24 Ağustos 1919 günlü bildiriye, Temsilciler Kurulu üyelerinin adları ve kimlikleri şöylece gösterilmişti:

Mustafa Kemal	Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten çekilmiş
Rauf Bey	Eski Bahriye Nazırı
Raif Efendi	Eski Erzurum Milletvekili
İzzet Bey	Eski Trabzon Milletvekili
Servet Bey	Eski Trabzon Milletvekili
Şeyh Fevzi Efendi	Erzincanda Nakşi Şeyhi
Bekir Sami Bey	Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi	Eski Bitlis Milletvekili
Hacı Musa Bey	Mutki Aşiret Başkanı

(*belge: 41*)

Baylar, yeri gelmişken şunu bilginize sunayım ki bu kişiler hiçbir zaman bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir.

Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Feyzi Efendiler, Sivas Kongresine katılmışlar ve ondan sonra biri Erzuruma, ötekisi Erzincana dönerek bir daha aramıza katılmamışlardır. Rauf Bey ve Sivas Kongresinde aramıza katılan Bekir Sami Bey, İstanbuldaki Millet Meclisine gidinceye kadar, bizimle birlikte bulunmuşlardır.

ERZURUM KONGRESİNDE GÖRÜLEN DURAKSAMALAR

Baylar, söz arasında küçük bir noktaya da dokunmak isterim. Benim, bu Erzurum Kongresine üye olarak girip girmekliğim düşünülmeğe değer görüldüğü gibi, Kongreye katıldıktan sonra da başkan olup olmamaklığım üzerinde duraksayanlar bulunmuştur. Bu duraksayanlardan kimilerinin düşüncelerini iyi niyetlerine ve içtenliklerine yormakla birlikte, başka birtakım kimselerin bu konuda içtenlikten büsbütün uzak olduklarına, tersine, kötülük amacı güttüklerine daha o zaman kuşku kalmamıştı. Örneğin, düşman casusu olup her nasılsa Trabzon ili içinde bir yerden kendini kongreye delege gösterip gelen Ömer Feyzi Bey ve bunun arkadaşları gibi. Bu kişinin hayınlığı, sonradan Trabzondaki ve oradan kaçtıktan sonra İstanbuldaki işleri ve davranışlarıyla kesin olarak anlaşılmıştır.

Kongrenin bitiminden iki üç gün önce başka bir tartışma da söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı yakın arkadaşlarım, benim Temsilciler Kuruluna girip açık olarak çalışmamı sakıncalı görüyorlardı. Düşünceleri şu noktalarda özetlenebilir: «Ulusal girişim ve çalışmaların bütün anlamıyla ulustan doğduğunu, gerçekten ulusal olduğunu göstermek gerekir. Böyle olursa, girişimler daha güclenir ve kimsenin kötü yorumuna ve özellikle yabancıların olumsuz düşüncelerine yer kalmaz. Fakat, tanınmış ve hele İstanbul Hükümetine ve Halifelik ve Padişahlığa karşı baş kaldıran biri durumuna düşmüş; saldırı noktası olan benim gibi bir adamın, bütün bu ulusal girişimlerin başında bulunduğu görülürse, çalışmaların ulusal amaçlar yolunda olmaktan çok, özel istekleri gerçekleştirmek için olduğu kanısına yol açılabilir. Bunun için, Temsilciler Kurulu üyeleri, illerle bağımsız sancakların seçeceği kişiler olmalıdır. Ancak böylelikle, ulusal bir güc gösterilebilir.»

Bu düşüncelerin yerinde olup olmadığını araştıracak değilim. Yalnız benim de, bu düşüncelere karşı olan düşüncelerimin dayanak noktalarından bazılarını sayayım: Her şeyden önce ben, ne olursa olsun, kongreye katılmalı ve onu yönetmeliydim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, ulusal iradenin işler

duruma getirilmesini ve ulusun kendi başına silâhlı ve edimli olarak tedbirler almaya başlamasını sağlamak zorunluluğuna inanıyordum. Bu temel ilkeleri benimsetip karara bağlatabilmek için, Kongrede yönetici olarak çalışmayı ve üyeleri aydınlatmayı çok gerekli görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresinin, daha önce açıkladığım ilke ve kararlarını herhangi bir temsilciler kurulunun uygulatabileceğine benim güvenim olmadığını açıkça söylemeliyim. Nitekim zaman ve olaylar beni doğrulamıştır. Bundan başka, daha Amasyada iken karar verdiğim ve bütün ulusa her türlü araçlarla duyurduğum Sivas Genel Kongresinin toplanmasını sağlamak; bütün ulusu ve yurdu tek bir kurulla temsil etmek; sonra, yalnız doğu illerini değil, yurdun bütün parçalarını aynı dikkat ve duyarlılıkla savunma ve kurtarma çarelerini bulmaya çalışmak gibi işleri, her hangi bir kurulun başarabileceği kanısında olmadığını açıkça söylemek zorundayım. Çünkü, bende böyle bir kanı bulunsaydı, işe girdiğim güne dek, bu konuda uğraşanların çalışma sonuçlarını bekleyerek görevimden çekilmemek yolunu tutardım. Hükümete, Padişah ve Halifeye karşı baş kaldırmayı gerekli görmezdim. Tersine, ben de bazı iki yüzlü ve iki yanlılar gibi dış görünüşü pek parlak ve gösterişli olan, o günün ordu müfettişliğini ve Padişah Hazretlerinin yaverliği sanını elden bırakmazdım. Gerçi benim açıkça ortaya atılmamda ve bütün ulusal ve askeri işlerin başına geçmemde, kuşkusuz, sakınca vardı. Fakat o sakınca, başarısızlığa uğradığımda herkesten önce ve herkesten çok en büyük cezaya çarptırılmaktan başka birşey olabilir miydi? Oysa, bütün yurdun ve koskoca bir ulusun ölüm ve dirimi söz konusu olurken, «yurtseverim» diyenlerin kendi sonlarını düşünmelerine yer var mıdır?

Baylar, ben, kimi arkadaşlarca ileri sürülen düşünce ve kuruntulara uysaydım, iki bakımdan büyük sakıncalar doğacaktı. Birincisi, düşüncelerimde, kararlarımda ve bütün kişiliğimde yersizlik ve yetersizlik olduğunu açığa vurmak ki bu davranış, benim vicdan buyruğu ile üzerime aldığım görev bakımından düzeltilemeyecek bir yanlış olurdu.

Baylar, tarih, söz götürmez bir biçimde ortaya koymuştur ki, büyük işlerde başarı için, gücü ve yeteneği sarsılmaz bir başkanın varlığı çok gereklidir. Bütün devlet büyüklerinin umutsuzluk ve güçsüzlük içinde, bütün ulusun başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, «yurtseverim» diyen binbir çeşit kişinin, binbir türlü davranış ve inanç gösterdiği kargaşalı

bir zamanda danışmalarla, birçok hatırlı ve erkli kişilerin sözlerine uyma zorunluğuna inanmakla; korkusuz, kuşkusuz ve hele sert yürünebilir mi ve en sonunda ulaşılması çok güç olan hedefe varılabilir mi? Tarihte böylece ereğe ulaşmış bir topluluk gösterilebilir mi? İkincisi, baylar, ulus, yurt, siyasa ve ordu yöneticiliğinde hiç bulunmamış ve bu alanda değeri belirmemiş ve denenmemiş gelişigüzel kişilerden, örneğin, Erzincanlı bir Nakış şeyhi ve Mutkili bir aşiret başkanı gibi bilisizlerden ¹ de kurulabilecek herhangi bir temsilciler kuruluna, söz konusu durum ve görev bırakılabilir miydi? Bırakıldığında «yurdu ve ulusu kurtaracağız» dediğimiz zaman, ulusu ve kendimizi aldatmış olmak gibi kötü bir yanılığa ² düşmiyecek miydik? Böylesine bir kurula, perde arkasından yardım edilebileceği düşünülse bile bu yöntem, güvenilir sayılabilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün bütün dünyaca kabul olunabilecek gerçeklerden olduğuna hiç kuşum yoktur. Bununla birlikte, ben bu söylediklerimi o günlerden kalma bazı anılar ve belgelerle burada doğrulamayı, gelecek kuşakların siyasal ve toplumsal eğitimi bakımından bir ödev sayarım.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi, bundan sonra da sözünü edeceğim olaylar dolayısıyla, bu yön kendiliğinden aydınlanmaya başlayacaktır.

Baylar, Erzurum Kongresinin bitiminde, Ferit Paşadan sonra Harbiye Nazırlığına yeni geldiği anlaşılan bir Nâzım Paşanın imzasıyla, On Beşinci Kolordu Komutanlığına 30 Temmuz 1919 günlü şöyle bir buyruk geldi:

«Mustafa Kemal Paşa ile R e f e t Beyin Hükümet kararlarına karşı gelmelerinden ötürü hemen yakalanarak İstanbula gönderilmeleri Babiâlice ³ uygun görülüp ilgili memurlara gerekli buyruklar verildiğinden, kolorduca önemle yardım edilmesi ve sonucundan bilgi verilmesi rica olunur».

Bu buyruğa, Kolordu Komutanlığınca gereği gibi karşılık verildi. Bu karşılığı, öteki komutanlara da, olduğu gibi göndererek dikkatlerini çektim.

Kongre bildirisi, yurt içinde her yere ve yabancı devlet temsilcilerine türlü yollarla bildirildi. Tüzük de komutanlara

¹ zavallılardan.

² hataya.

³ Sadrazamlık makamınca.

ve başka güvenilir makamlara şifre ile bölüm bölüm verilerek buldukları yerlerde basılıp, çoğaltılmasının ve yayımının sağlanmasına çalışıldı. Bu iş, elbette günlerce sürdü. Bu iş dolayısıyla Sivasta Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Beyden aldığım, 22 Ağustos 1919 günlü bir telde: «Tüzüğün ikinci ve dördüncü maddelerinin yayımını sakıncalı bulduğu, bir kez daha incelenmesi gereği» bildiriliyordu (*belge: 42*).

İkinci madde- Birlik olarak savunma ve direnme ilkesinin kabul edildiğine;

Dördüncü madde- Geçici hükümet kurulabileceğine ilişkin maddelerdir.

Biz, Erzurumda kongre kararlarının her yerde anlaşılmasını ve birlikte uygulanmasını sağlamaya çalışırken, «Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Nizamnamesi¹» ve «Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi²» diye basılı bir takım kâğıtların bütün orduya; komutan, subay, herkese dağıtıldığı bize bildirildi.

Bu yönetmeliği okuyan, bana en yakın komutanlar bile, bu işi benim yaptığımı sanarak iyiden iyiye kuşkuya düşmüşler. Benim, bir yandan kongreler toplayıp açık olarak ulusal ortak çalışmalar yaparken, bir yandan da gizemli ve korkunç bir komite kurmakla uğraştığım sanısına kapılmışlar. Gerçi, bu işleri ve örgütleri yapanlar İstanbulda bulunuyorlarmış; ama, herşeyi benim adıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyetinin tüzüğüne göre, genel merkez üyeleri ve sayıları, toplanma yerleri ve nasıl toplandıkları, nasıl seçilip görevlendirildikleri kesin olarak gizli ve saklı tutulur. Bir de, en ufak bir gizi açığa vuran ya da Karakol Cemiyetine tehlike getiren; dahası, tehlike getirici bir kuşku uyandıran, hemen asılır.

Yönetmeliğinde de, «bir ulusal ordu»dan söz ediliyor ve: «Bu ordunun başkomutanı ve genelkurmay başkanı, ordu, kolordu ve tümen komutanları ve kurmayları seçilmiş ve atanmış olup gizli ve saklı tutulur. Bunlar, görevlerini gizli olarak yaparlar» deniliyor.

Baylar, hemen komutanları uyardım; bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini hiç uygulamamaları gerektiğini ve bu işin kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sıvasa varışından sonra, oraya gelen Kara Vâsif Beyden anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

1 Karakol Derneğinin Genel Kuruluş Tüzüğü.

2 Karakol Derneğinin Genel Görev Yönetmeliği.

Her halde böyle bir davranış doğru değildi. Herkesi asmakla korkutarak, bilinmiyen bir merkezin, bilinmiyen bir baş komutanın, bilinmiyen birtakım komutanların emirlerine uymaya zorlamak çok tehlikeli idi. Gerçekten, orduda görevli herkeste hemen bir korku ve birbirlerine karşı güvensizlik başladı. Örneğin, herhangi bir kolordu komutanının: «Benim komutam altındaki kolordunun acaba saklı ve gizli komutanı kimdir? Bu gizli komutan acaba ne vakit ve nasıl komutanlığı ele alacak ve acaba bana karşı nasıl davranacak?» gibi haklı birtakım kuruntulara kapılması beklenilmez değildi.

Sivasta Kara Vâsıf Beye, gizli merkezin, gizli başkomutanın ve gizli genel kurmay başkanının kimler olduğunu sorduğum zaman: «Hepsi siz ve arkadaşlarınızdır.» diye karşılık vermişti. Bu, büsbütün beni şaşırtmıştı. Bu karşılık, elbette akla ve mantığa uygun olamazdı. Çünkü, hiç kimse bana böyle bir düzen ve kuruluştan söz açmış ve benden bu iş için izin almış değildi.

Bu derneğin daha sonra, özellikle İstanbulda, bu ad altında çalışmasını sürdürmeye çabaladığı anlaşıldığına göre, iyi niyetle kurulduğu ve sıkışınca bize vermek zorunda kaldıkları bilgilerin doğruluğu ileri sürülemez.

İstanbul Hükümetini ulusal girişimleri önlemekten vazgeçirmek, başarıyı çabuklaştırmaya ve kolaylaştırmaya yarıyaçağı için önemliydi. Bu düşünceyle, Ferit Paşanın elbette hiçbir başarı sağlamadan hemen hemen onuru kırılmış bir durumda, İstanbula dönüşünden yararlanarak, kendisine 16 Ağustos 1919 günü bir kapalı tel gönderdim. Bu telde başlıca şu cümleler vardı:

Bay Klemanso (Clémenceau) nun yüksek kişiliğinize ¹ olan ayrıntılı karşılık yazılarını son günlerde okuyunca, İstanbula nasıl acı ve üzüntü içinde döndüğünüzü çok iyi anlıyorum.....

..... bölüsmek ve devletimizi ortadan kaldırmak düşüncesini bu denli açık ve onur kırıcı olarak gösteren bir yazı karşısında titremeyecek duygulu bir kişi düşünemem. Tanrıya binlerce şükürler olsun ki, ulusumuz ruhundaki dayanç ve yiğitlikle tarih boyunca sürüp gelen hayat ve varlığını ne kadere bırakacak, ne de böyle cellâtça yargılara kurban edecektir.

Şimdi iyice inanıyorum ki, yüksek kişiliğiniz de bugünkü genel durumu ve devlet ve ulusun gerçek yararlarını üç ay önceki gözlerle görmüyordur.

Dokuz aydan beri iş başına gelen hükümetlerin, hep biribirinden daha çok güçsüzlüğe uğraması ve en sonunda ne yazık ki, artık iş görmez bir kerteğe düşmesi, ulusun yüksek onuru karşısında gerçekten pek üzücü oluyor.

¹ zati fehamepenahilerine.

Doğrusu şu ki, yurdun ve ulusun kaderi için içeride ve dışarıda sözü geçer olmak kuşkusuz ulusal iradeye dayanmayı gerektirir.

Yaşama hakkı ve bağımsızlığı için çalışan ulusun amacındaki temizlik ve içtenliğe karşı İstanbul Hükümeti düşmanca davranma yolunu tutuyor. Böyle bir davranış, elbette büyük üzüntüler doğurur. Ulusu, İstanbul Hükümetine karşı istenilmeyen davranışlara sürükleyecek niteliktedir. Çok açık olarak söyleyeyim ki ulus, her türlü iradesini kullanabilecek güçtedir. Yapacaklarını önliyebilecek hiçbir kuvvet yoktur. İstanbul Hükümetinin giriştiği olumsuz işleri hiçbir yerde, hiçbir kimse yürütemeyecektir. Ulus, çizdiği program içinde çok kesin ve bilinçli adımlarla ereğine doğru yürümektedir. İstanbul Hükümetinin şimdiye değin olan engelleyici davranışlarının hiçbir yerde hiçbir etki yapmamakta olmasıyla gerçek durumun sizce anlaşıldığı kuşku götürmez.

İngilizlerin gösterdikleri yolda kurtuluş çaresi aramak da yersizdir ve sonucu yıkıcıdır. Kaldı ki, İngilizler de en sonunda gücün ulusta olduğunu anlıyarak hiç bir dayanağı olmayan ve ulus adına hiçbir yere söz veremiyen, verse bile bunu ulusa benimsetemeyecek olan bir hükümetle sonuçlu bir işe girişilemeyeceğine inanmışlardır.....

Bütün dilekler şu noktada toplanmıştır: Hükümet, türeye uygun ¹ olan olan ulusal akıma karşı gelmekten vazgeçerek Millî Kuvvetlere dayansın ve her türlü girişiminde ulusun isteklerine uysun!

Bunun için de, ulusal varlığı ve iradeyi temsil edecek olan Millet Meclisinin en kısa zamanda toplanmasını sağlasın.....

Baylar, Sivasta toplanmasını sağlamaya çalıştığımız Kongre-ye her yerden delege seçtirmek ve onların Sivasa gelmelerini sağlamak için, Amasyada başlamış olan çalışma ve yazışmalar daha sürüp gidiyordu. Bütün komutanlar ve her yerde birçok yurt-severler, olağanüstü çaba gösteriyorlardı. Fakat, yine her yerde olumsuz ve kötuleyici propagandalar ve özellikle İstanbul Hükümetinin engelleyici tedbirleri işi zorlaştırıyordu.

Bazı yerlerden, hem delege seçmiyorlar, hem de halkın iç gücünü kıracak ve herkesi umutsuzluğa sürükleyecek karşılıklar veriyorlardı. Örneğin, Yirminci Kolordu Komutanı adına Kurmay Başkanı Ömer Halis Beyin İstanbuldan alınan bilgileri kapsıyan 9 Ağustos 1919 günlü kapalı telinde şu maddeler dikkati çeker görüldü:

1 - İstanbul delege göndermiyor. Orada yapılan işleri uygun görmekle birlikte, atılğan bir duruma girmek istemiyor.

2 - İstanbuldan delege gönderilemeyecektir. Gönderilmek istenen kişiler, orada verimli, başarılı iş göreceklarine güve-

¹ meşru.

nemediklerinden, boşuna para harcamamak ve yolculuk sıkıntıları çekmemek için yola çıkmıyorlar.

(Bilindiği gibi bazı kişileri özel mektupla da çağırmuştık)

Biz, dört bir bucaktan delege seçtirmek ve göndertmekte karşılaşılan güçlükleri yenmiye çalışırken, öte yandan kongre için en güvenilir yer olarak seçtiğimiz Sıvasta da bir kaygı ve coşku başladı.

Baylar, burada sırası gelmişken söyleyeyim ki, ben Sıvası gerçekten her yönden güvenilir saymış olmakla birlikte, daha Amasyada iken Sıvasa gelen bütün yollar üzerinde uzaktan ve yakından her türlü askerî tedbir ve düzeni aldırılmayı da gerekli bulmuştum.

SIVAS VALİSİNİN KAYGILARI

Sıvastaki kaygı ve coşku şöylece anlaşıldı. 20 Ağustos günü öğleyin Sıvas Valisi Reşit Paşanın istemesiyle telgraf başına çağrıldığı zaman, paşanın uzun bir teli veriliyordu. O tel şudur:

Erzurumda Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

İlkin, sizi rahatsız ettiğimden dolayı beni başışlamanızı diler, sağlığını sorarım. Ne iş için rahatsız ettiğimi aşağıda bildiriyor ve açıklıyorum efendim. Görünüşte, Fransızlara ait kurumları teslim etmek, gerçekte buraların durumu üzerinde incelemeler yapmak için, Cizvit papazları ile birlikte önceki gün İstanbuldan Sıvasa gelerek valilik katını ziyaret eden Fransız subaylarının bu ziyaretlerine karşılık dün sabah yanlarına gitmişim. Ziyaret ve konuşmanın sonunda orada bulunan Fransız binbaşlarından Jandarma müfettişi Bay Brüno (Brunot), biraz özel görüşmek istediğini söyleyerek beni başka bir odaya aldı. Söylediği sözleri olduğu gibi aktarıyorum:

«Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyelerinin Sıvasa gelip burada bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbuldan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle böylesine dostça konuşur ve kişiliğinize karşı pek çok saygı beslerken bu işi benden saklamanıza çok üzüldüm» dedi. Ben de gereken karşılığı vererek kendisini inandırmaya çalıştımsa da son söz olarak: «Eğer Mustafa Kemal Paşa Sıvasa gelir ve burada kongre toplamaya kalkışılırsa beş on gün içinde askerlerimizin buralara gireceğini kesin olarak biliyorum. Sizin kişiliğinize beslediğim saygı dolayısıyla bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, iş olup bittikten sonra inanırsınız. O vakit yurdunuzu uçuruma sürükleyenler arasına siz de girmiş olursunuz» sözlerini söyledi. Dahiliye Nazırlığından dün aldığım kapalı tel de, başka türlü yazılmakla birlikte gene bu kanıtı uyandıracak nitelikte idi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri dün Kolordu Komutanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre konusunda Komutan Beyefendinin düşüncesini anlamaya çalıştığı gibi, bu sabah da Bay Brüno bana gelerek, alafranga saat üçte, öbür Fransız subaylarıyla birlikte kongre üzerine görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki dostluk dolayısıyla daha önce benimle ayrı görüşmek istediğini bildirdi. Bir süre konuşulduktan sonra sonuç olarak şunu da söyledi: «Ben dün den beri bu iş üzerinde pek çok düşündüm. Sonunda şuna karar verdim ki,

eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyeleri, Sivas Kongresinde İtilâf devletlerine karşı kıskırtıcı davranışlarda bulunmazlar ve onlar için saldırgan bir dil kullanmazlarsa kongrenin toplanmasında hiç bir sakınca yoktur. Ben kendim General Franşe Despere'ye (Franchet d'Esperey) yazar, Mustafa Kemal Paşa için çıkarılan tutuklama buyruğunu geri aldırır ve kongrenin toplanmasına engel olunmaması için Dahiliye Nazırlığından size buyruk gönderdirtirim. Fakat şu koşulla ki, siz de benden hiçbir şey saklamıyacaksınız ve içten dostluğumuzu gözeterek birbirimize karşı hep açık bir dil kullanacağız. Yalnız kongrenin toplanacağı günü öğrenmek gerekir» dedi. Ben de kendisine bu konuda kesin bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisine bildireceğimi ve aradaki dostluk dolayısıyla hiçbir şeyi saklamıyacağımı söyledim. Binbaşının işgal konusunda dünkü kesin sözlerine karşın bugünkü yumuşaklığının nedenini, en ince ayrıntıları kavrayan yüksek görüşlerinize sunmayı ödev bilir ve bu konuda sözü uzatmayı gereksiz sayarım. Açıkça anlaşılıyor ki, bunların düşüncesi kongreyi Sıvasta toplatmaya yanaşmış görünerek, kongrenin yüce üyeleriyle sizi burada toplamak ve el altından hazırlıkta bulunarak bütün arkadaşları ele geçirmekten ve hem de burayı işgal etmeyi olupbittiye getirmekten başka bir şey değildir. Dün akşam Dahiliye Nazırlığından aldığım kapalı bir tel de, başka biçimde yazılmış olmakla birlikte, aşağı yukarı gene bu nitelikteydi. İşte ben her gerçeği, saklı tutulmak ricasıyla sizlerin bilginize sunuyorum. Bundan sonra tutulacak yolun çizilmesi size düşer. Düzenli dolaplı bir tehlikenin bu denli yakın ve sanki elle tutulacak kadar görünmekte olduğunu bilip dururken, durumu size bildirmemeyi ve sonuç olarak Sıvasta kongre toplamaktan vazgeçilmesini önermemeyi vicdanıma sığdıradım. İşte bunun için sizlerden ve orada bulunan öbür yüksek arkadaşlardan pek çok rica ederim ki, ikinci bir kongrenin toplanmasına kesin gereklik yoksa vazgeçilsin. Gereklik varsa, dört yandan ele geçirilmesi pek kolay olan Sivasın toplantı merkezi olmasından vazgeçilerek, düşmanın kolayca giremeyeceği Erzurumda ya da uygun görülürse Erzincanda toplanma yoluna gidilmesini yurdun esenliği adına çok rica ederim. Kolordu Komutanı Salâhattin Beyefendi de bu konudaki görüşlerini ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri aracılığıyla siz yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan eski Sivas milletvekili Rasim Bey de eski Erzurum milletvekili Hoca Faif Efendi Hazretlerine bu konudaki bilgi ve düşüncesini kapsıyan bir tel çekecektir. Elbette okuduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretlerinin Ilıcadan dönüşünde kendilerine yollamak iyliğinde bulunursunuz. İşte efendim, durum böyledir. Söz götürmez yurtseverliğinize karşı sizi daha çok rahatsız etmekten çekinir ve karşılık olarak göndereceğiniz buyruğunuzu beklerim, efendim. İşte Rasim Beyin teli.

Reşit

Bu tele orada verdiğim karşılığı, olduğu gibi bilginize sunacağım. Ertesi gün, Temsilciler Kurulu adına da aynı anlamda uzun bir tel çekilerek yatıştırmaya ve inandırmaya çalışıldı (*belge: 43*). Ayrıca, Kadı Hasbi Efendiye de aracılı bir tel çekildi (*belge: 44*). Kolordu Komutanına da gerektiği gibi yazıldı (*belge: 45*). R a s i m Beye de, gönlünün rahatlanması için, kendim yazdım (*belge: 46*).

20 Ağustos 1919

saat: 1 sonra

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine

Verdiğiniz bilgiyi ve yüksek görüşlerinize özellikle teşekkürlerimi sunarım. Bay Brüno ve arkadaşlarının gözdağı vermek için söylediklerini yüzdeyüz kurusıkı sayarım. Sivas Kongresinin toplanması yeni bir şey olmayıp aylardan beri dünyaca bilinen bir iştir. Tuhaftr ki, İstanbulda bulunan yetkili Fransız siyasa adamlarının da bana gönderdikleri haberler, Anadolu da ulusça girilen işlerin pek haklı ve türeye uygun olduğu ve ulusumuzun istekleri kendilerine açıkça bildirilirse iyi karşılayacaklarını ve uygulanmasını üzerlerine alacaklarını gösterir yazılı bir güvenceyi şimdiden vermeye hazır oldukları yolundadır. Bay Brüno'nun ikinci görüşmede ağız değiştirmesi ve yumuşaması bizleri kazanmak için olsa gerektir. Binbaşı Brüno'nun dediği gibi, Fransızların beş on günde Sivası girmeleri o kadar kolay bir şey değildir. Şunu hatırlamanız gerekir ki, İngilizler bu konuda gözdağı vermekle daha ileri giderek Batumdaki askerlerinin Samsuna çıkarılmasına karar verdiler ve dahası, özellikle beni korkutmak için, bir tabur da çıkardılar. Fakat bu çıkarmaya karşı, ulusun güçlü bir dayanç ve inan ve ateşle karşı koyacağı gerçeği kendilerince anlaşıldıktan sonra hem kararlarından dönmek, hem de Samsuna çıkarmış oldukları askerleriyle birlikte orada bulunan taburu alıp götürmek zorunda kalmışlardır. Sivas Kongresinde görüşülecek konularda, Erzurum Kongresi Bildirisinden kolayca anlaşılacağı üzere, İtilâf devletlerine karşı kışkırtmalarda bulunmak gibi amaçlar güden hiçbir yön yoktur. Burada şunu da bilginize sunayım ki, ben ne Fransızların ve ne de herhangi bir yabancı devletin yardımına gönül indirecek değilim. Benim için en büyük barınma yeri ve yardım kaynağı ulusumun kucağıdır. Kongrenin gerekliliği, zamanı ve toplantı yeri üzerine etki yapacak bir davranış, benim kendî kararımın çok üstünde geçerliliği bulunan ulus kararına bağlıdır. Yalnız, düşündüğünüz gibi Fransızların, kongre üyelerinin Sıvasta toplanmasını ister görünerek, sonradan bu üyeleri ele geçirebilmesi bence çok uzak kuruntulardandır. Bütün bu sözlerimi, olduğu gibi Bay Brüno'ya söylemeniz de hiçbir sakınca görmüyorum. Böylece, ulusumuzun, haklarını korumak ve bağımsızlığını savunmak için, Erzurum Kongresi Bildirisiyle bütün dünyaya olduğu gibi kendilerinin İstanbuldaki siyasi temsilcilerine de bildirmiş olduğu temel kararları uygulamaktan çekinmeye hiçbir şekilde yer olmadığı Bay Brüno'ya ve arkadaşlarına anlatılmış olur. Bay Brüno bilmelidir ki, Fransızların Sıvası girmeye karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir savaşa karar vermelerine bağlıdır. Bunu Jandarma Binbaşı Bay Brüno ile arkadaşları düşünseler bile, Fransız ulusunun böyle bir karara uyabileceği sanılamaz.

Milletvekili Rasim Beyin Raif Efendi Hazretlerine olan telyazısını okudum. Korkmaya yer olmadığını kendilerine lütfen duyurulmasını rica ederim.

Gerek bana ulaştırdığınız bilgi ve düşüncelerinizi gerekse Rasim Beyin telyazısını Temsilciler Kuruluna, olduğu gibi sunacağım. Bundan dolayı, Sivas Kongresi ile ilgili kesin karar, ancak Temsilciler Kurulunun görüşmeleri sonunda belli olacaktır. Alınacak karar elbette size bildirilecektir. Yalnız bugün için ricam, Brüno'nun gözdağı verdiğini halka duyurmanız, böylece iç gücünün kırılmasını önlemenizdir. Saygılarımın kabu-

lünü, Salâhattin ve Refet Beyefendilere de selâmımın ulaştırılmasını rica ederim saygıdeğer Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

Verilen karşılık üzerine Reşit Paşadan alınan ikinci tel:

Ben anlayabildiğim kadarını sizlerin bilginize sunmakla vicdan ödevimi yerine getirmiş oluyorum. İstanbuldaki Fransız siyasa adamlarının görüşlerini ve size verdikleri sözlere güvenilip güvenilemeyeceğini kestiremem. Söz götürmez yurtseverliğiniz açısından yurdun esenliği söz konusu olduğuna göre, iyice düşünerek gereken yolun tutulması, sizlerle yüce kongre üyelerinden orada bulunan saygıdeğer kişilere düşer. Buyruklarınızı yerine getireceğimi bildirir, saygılarımı sunarım efendim.

Reşit

Baylar, Diyarbakır ve Bitlis dolaylarındaki halkı aydınlatmak düşüncesiyle, oralarda ordu komutanı olarak bulunduğum sıralarda kendileriyle tanıştığım birtakım ilerigelen kişilere özel mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt çevrelerinde bulunan bazı aşiret başkanlarıyla de bağlantı ve ilişki kurdum (*belge: 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53*).

Daha sonra baylar, ağustos içinde her yerden birtakım delegelerin Sıvasa yollandıkları ve kimilerinin de Sıvasa varmaya başladıkları anlaşıldı. Sıvasa varan delegeler bizim ne zaman yola çıkacağımızı sormaya başladılar.

Artık Erzurumdan ayrılmak gerekiyordu. Fakat, şimdiye kadar verdiğim bilgiden anlaşılmıştır ki, Sıvas Kongresi doğu ve batı illerinin ve Trakyanın, yani bütün yurdun birliğini sağlamak amacını güdüyordu. Bunun için, bu kongrede doğu illerinin delegeleri bulunmak gerekirdi. Bu illerden Sıvas Kongresi için delegeler seçtirmeye kalkışmak işe yaramaz bir düşünceydi. Erzurum Kongresinde bulunan delegelerin de Sıvasa götürülemeyecekleri anlaşılıyordu. Kaldı ki, geldikleri yerlerden doğu illerinin haklarını savunmak için yetki almış olan bu delegelerin daha genel bir amaca ilişkin yetkileri de yoktu. Gene bu nedenle, Erzurum Kongresinin Sıvas Kongresine doğu illeri adına bir delege topluluğu göndermeye yetkisi olamayacağı da açık bir gerçektir.

Yeniden delege seçtirmeye kalkışmak ne ölçüde işe yaramaz idiyse, birtakım kuramsal düşüncelerin çerçevesi içinde sıkışık kalmak da o ölçüde işe yaramazdı.

En kolay ve çıkar yol, Vilâyatı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kurulunu Sıvasa götürüp kongreye katmaktı.

**ERZURUMDAN
AYRILMA
GEREĞİ**

Üyelerden Mutki aşiret başkanının, Mutki dağlarından dışarı çıkmaktan korktuğunu ben kendim bilirdim. Siirt milletvekili Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer özür bildirerek Trabzona gitmiş bulunuyorlar.

Erzurumda Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de özür bildiriyor.

Yolumuzda Erzincanda Şeyh Fevzi Efendiyi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri çağırdım, gelmediler. Raif Efendiye bizimle gelmesi için rica ettik, kabul etti.

Sonunda, Temsilciler Kurulu üyesi olarak, Erzurumdan üç kişi, Erzincandan bir kişi ve Sivasta bulduğumuz Bekir Sami Beyle beş kişi olduk ve Sivas Kongresini meydana getiren delegelerin belgelerini incelemek gereği duyulduğu zaman ben, orada şöyle bir belge yazdım ve altını Temsilciler Kurulu mühürü ile mühürledim.

Temsilciler Kurulundan:

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Bilginlerden Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Yukarda adları yazılı kişiler, Doğu Anadolu adına Sivas Kongresinde bulunmak üzere Erzurum Kongresince görevlendirilmişlerdir.

Mühür

Baylar, Erzurumdan çıktığımız gün, 29 Ağustos 1919 dur.

SIVAS YOLUNDA

Amasyadan Erzuruma gelirken Sivasta küçük bir hikâyeye konu olan olayı unutmamışsınızdır. Tuhaftır ki, Erzurumdan Sivasa giderken de buna benzer küçük bir durumla karşılaştık.

Erzincandan batıya doğru yola çıktığımız günün sabahı, Erzincan Boğazına gelir gelmez, birtakım jandarma erlerinin ve subaylarının coşkulu ve korkulu bir davranışla otomobillerimizi durdurduklarını gördük.

Durumu açıkladılar: «Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez.»

Bir subay, kuvvet gönderilmesini merkeze yazmış. O kuvvet gelince gerekli düzenlemeyi yapacak, haydutları püskürtecek ve yolu açacakmış...

Pek iyi ama, bu haydutların kuvveti nedir; neresini, nasıl tutmuş; ne kadar kuvvet gelecek, ne zaman gelecek?

Bu bilmeceler çözülmünceye kadar, geriye, Erzincana dönmek ve kim bilir kaç gün beklemek gerek! Bizim ise işimiz pek ivediydi. Ben Erzurum ile Sivas arasındaki yolu belli süre içinde aşip belli günde Sivasta bulunamazsam; şurada burada, şundan ya da bundan ötürü korktuğum ve beklediğim, Sivasta ve her yerde duyulursa bozgun başlayabilir, işler altüst olabilirdi.

O halde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka türlü yapamazdık. Yalnız küçük bir düzenleme yapmayı uygun buldum.

Ellerinde hafif makineli tüfekler bulunan özverili arkadaşlarımızdan birkaçını (Şimdi bir alay komutanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey adıyla tanınmıştır, bunların başında idi.) bir otomobil ile kendi otomobilimizin önüne geçirdik. Sağdan soldan gelecek, uzaktan açılmış ateşlere önem verilmiyerek otomobiller hızla şose üzerinde ileri yürümeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa onlarla ilgenilmeyecek... Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapıyan haydutlarla karşılaşılırsa hep otomobillerden atlıyacağız ve bunlara saldırarak yolu açacağız ve kalanlar gene, kullanılabilir durumda olan otomobillere binerek ve hızla ilerleyerek yola devam edecekler... İşte verilen buyruk da buydu...

Bu düzenleme ve davranışı akla uygun ve güvenilir görmiyenler bulunabilir. Her ne kadar o günlerde Elâzığ Valisi Ali Galip Beyin Dersimde dolaştığı ve bazı oyalayıcı işler yapmaya ve türlü düzenler kurmaya çalıştığı biliniyor idiyse de, açıklıyayım ki ben, her şeyden önce, boğazın gerçekten tutulduğuna inanmadım. Bunu, İstanbul Hükümetinin yordakçısı olabileceğini sandığım bazı kimselerin, sadece beni durdurmaya zorlamak için uydurdukları bir düzen saydım. Sonra, Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlarsa bunların yapabilecekleri işin, uzak tepelerden yola ateş etmekten başka bir şey olamayacağını çok iyi kestiriyordum.

Kısacası, yürüdük, boğazı geçtik ve 2 Eylül 1919 günü Sivasa vardık. Halkın, şehrin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak gösterileriyle karşılandık.

Üçüncü Kolordu Komutanı olan Salâhattin Bey Sivasta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, kongreye gelen delegelerin yerleştirilmesinde ve Temsilciler Kurulu için lise binasının ve kongre toplantı salonunun düzenlenmesinde ve her türlü tedbirin alınmasında konukseverliğe örnek olacak biçimde olağanüstü çalışmışlardı.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Oysa, 7 Temmuz 1919 günlü yönergemiz gereğince, kendi bölgesi olan Üçüncü Kolordu bölgesinden ayrılmaması gerekli idi. Üstelik, tam Sıvasta kongre toplanacağı günlerde orada bulunması da uygun olacaktı. Yazışma sonunda kendisinin Ankarada olduğu anlaşıldı. Ankarada Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşaya «Hemen ve hiçbir özür dinlemeksizin Sıvasa gönderilmesini» emrettim. 7 Eylülde geldi. Kendisini Temsilciler Kurulu üyesi olarak kongre üyelerine tanıttım.

Baylar, bizden önce gelmiş olan delegeler, bizi beklerken, aralarında toplantılar yapmışlar ve hazırlık niteliğinde bazı tasarılar kaleme almışlar.

Bizim varışımızdan sonra da bazı özel toplantılar ve görüşmeler olmuş ve bu kez bazı kararlar da verilmiş. İzin verirsiniz, çok özel bir niteliği olduğu için, bu noktayı açıklayayım:

SIVAS KONGRESİ AÇILIYOR

Sivas Kongresi 1919 Eylülünün dördüncü perşembe günü öğleden sonra saat ikide açıldı.

Öğleden önce, delegeler arasında bulunan ve ötedenberi kendisini tanıdığım Husrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir haber verdi: Rauf Bey ve başka bazı kişiler, Bekir Sami Beyin evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni başkan yapmamaya karar vermişler. Arkadaşların, özellikle Rauf Beyin, böyle bir davranışta bulunacaklarını hiç ummadım ve Husrev Sami Beyin, açık söyleyeyim ki, biraz ağırca olarak, böyle yersiz sözleri bana ulaştırmaması için dikkatini çektim. Verdiği haberin doğru olamayacağını, arkadaşlar arasında yanlış anlayışlara yol açacak sözler söylemenin uygun olmadığını da sözlerime ekledim.

Baylar, ben bu kongrede başkanlık işine önem vermiyordum. Başkanlığa, belki yaşlı bir kişinin getirilmesinin uygun olacağını düşünüyordum. Bu yüzden kimi arkadaşların da düşüncelerini sordum. Bu arada, kongre salonuna girmezden önce koridorda Rauf Beye rastladım. «Kimi başkan yapalım?» dedim. Rauf Bey, hemen hemen coşkulu bir sesle, önceden söylemeye hazırlanmış olduğu o andaki durumundan anlaşılan bir davranışla ve keskin bir dille: «Sen başkan olmamalısın!» dedi. Hemen Husrev Sami Beyin verdiği haberin doğruluğuna inandım ve elbette üzüldüm. Her ne kadar Erzurum Kongresinde de benim başkanlığımı sakıncalı görenler var idiyse de onların ne biçim insanlar olduklarını açıklamıştım. Bu kez, en yakın arkadaşlarımın da o anlayışta olmaları beni düşündürdü. Rauf Beye:

«Anladım, Bekir Sami Beyin evinde aldığınız kararı bana bildiriyorsun» dedim ve karşılığını beklemeksizin yanından uzaklaşarak kongre salonuna girdim.

Kongrenin açılmasından sonra ilk söz alan bir yüksek kişinin, kongre tutanağına olduğu gibi geçirilen şu sözlerini işittik:

«Efendim, şimdi elbette başkanlık işi söz konusu olacak. Ben başkanlık görevinin birer gün ya da birer hafta sürmek üzere sırayla yapılmasını ve üye adlarının ya da temsil edilen il ve sancak adlarının baş harflerine göre alfabe sırasıyla yapılmasını öneriyorum.»

Baylar, öyle şaşılacak bir denk gelişti ki bu, öneriyi yapanın temsil ettiği ilin adı da, kendi adı da alfabenin ilk harfi ile başlıyordu. Ben, çağrışı yapan kişi olarak, bir söylevle (*belge: 54*) kongreyi açtıktan sonra, geçici olarak başkanlık yerinde bulunuyordum.

— Bu neden gerekiyor efendim? diye sordum.

Öneriyi yapan :

Böylece işin içine senlik benlik karışmamış olacağı gibi dışarıya karşı da, eşitliği gözettiğimiz için, iyi bir etki yapılmış olur, dedi.

Baylar, ben yurdun, öneriyi yapanla birlikte bütün ulusun, hepimizin nasıl bir felâket çıkmazında bulunduğumuzu göz önüne getirerek, kurtuluş çaresi olduğuna inandığım işleri, bitmez tükenmez güçlükler ve engeller olsa da, maddi ve mânevi bütün varlığımla yürütmeye çalışırken, benim en yakın arkadaşlarım, daha dün İstanbuldan gelmiş ve elbette işlerin içyüzünü bilmeyen, saygı duyduğum yaşlı bir kişinin diliyle bana senlikten benlikten söz ediyorlar.

Bu öneriyi oya koydum. Çoğunlukla kabul edilmedi. Başkan seçimini gizli oya koydum. Üç üyeden başka bütün üyeler oylarını bana verdiler.

Sivas Kongresinin gündemi, Erzurum Kongresinin tüzük ve bildirisi ve bir de bizden önce Sivasa gelmiş olan yirmi beş kadar üyenin düzenlediği bir andırı olacaktı.

İlk açılış günü olan 4 Eylül günü ile Eylülün beşinci ve altıncı günleri, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı açıkça belirtmek için andıçmek gereğini konuşmakla ve and örneğini düzenlemekle; Padişaha sunulacak yazıyı yazmakla ve kongrenin açılış

SIVAS KONGRESİNİN ÜZERİNDE DURDUĞU İŞLER

lışı dolayısıyla gelen tellere karşılık vermekle ve daha çok da, kongre siyasetle uğraşacak mı, uğraşmıyacak mı konusunun tartışılmasıyla geçti. İçinde bulunulan didişmeler ve uğraşmalar, siyasetten başka bir şey değilken bu son tartışmalara şaşılmaz mı?

Sonunda, kongrenin dördüncü günü, asıl konuya geldik ve o gün, Erzurum Kongresi Tüzüğünü görüşerek hemen sonuca bağladık. Çünkü, Erzurum Kongresi Tüzüğünde yapılması gereken değişiklikleri önceden hazırlamış ve gerekli gördüğümüz üyeleri bu konuda aydınlatmış bulunuyorduk.

Bununla birlikte, yapılan değişiklikler, sonradan bazı direnmelere, anlaşmazlıklara ve birçok yazışma ve tartışmalara yol açtığı için, bu değiştirilen noktaların önemlilerini bildireceğim:

1 - Derneğin adı «Şarkî Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti» idi, «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti» oldu.

2 - «Temsilciler Kurulu Doğu Anadolunun bütününi temsil eder» sözü yerine «Temsilciler Kurulu yurdun bütününi temsil eder» dendi. Üyeler arasına da daha altı kişi katıldı.

3 - «Nasil olursa olsun, yurdumuza girmeyi ve işimize karışmayı Rumluk ve Ermenilik örgütleri kurma amacıyla yapılmış sayacağımızdan elbirliğiyle savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir» yerine «Nasil olursa olsun, yurdumuza girmenin ve işimize karışmanın ve özellikle Rumluk ve Ermenilik örgütleri kurma amacını güden davranışların durdurulması için elbirliğiyle savunma ve uğraşma ilkesi kabul edilmiştir.» denildi.

Bu iki cümledeki ayrılık, anlam bakımından elbette pek büyüktür. Birincisinde İtilâf devletlerine karşı düşmanca bir durum alınacağı ve direnileceği söylenmiyor. İkincisinde bu yön açıkça belirmiş oluyor.

4 - Tüzüğün, dördüncü maddesinde yer alan sorun, oldukça tartışmalara yol açtı. Madde şu idi:

«Osmanlı Hükümetinin yabancı devletler baskısı karşısında buraları (yani doğu illerini) bırakmak ve buralarla ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşılırsa yönetim, siyaset, askerlik bakımlarından nasıl davranılacağına belirtilmesi ve saptanması» yani geçici idare kurma işi.

Sivas Kongresi Tüzüğünde bu maddedeki «buraları» yerine «yurdumuzun herhangi bir parçasını bırakmak ve orası ile ilgilenmemek...» biçiminde kapsayıcı ve genel sözler kondu.

Bundan sonra, 8 Eylül toplantısında, demin söylediğim andırı üzerinde konuşuldu. Bu andırıda başlıca Amerika güdümü söz konusu oluyordu.

O günlerde, İstanbuldan gelen kimi kişiler, Amerikalı Bay Bravn (Brown) adında bir gazeteciyi de Sıvasa getirmişlerdi. Bu işle ilgili olarak Kongrede geçen görüşmelerden söz açmadan önce konu üzerinde yüce kurulunuzun yeterince aydınlanmasına yaramak üzere, ilkin bu konuya giriş olarak birtakım bilgileri sunayım. Bu bilgiler, Erzurumdan beri başlayan bazı yazışmalardan daha iyi anlaşılacağı için, onları olduğu gibi sunacağım.

AMERİKA GÜDÜMÜ
İÇİN PROPAGANDA LAR

Güvenlikle ilgili ve
çok ivedidir

Amasyadan
25/26 Temmuz 1919

Erzurumda Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1 - Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Bugün 25 Temmuz 1919 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasyaya geldiler. Kendileriyle uzunca bir süre konuştum. Mustafa Kemal Paşaya ve Rauf Beyefendiye saygılarını sunarlar. Kendisi, aşağıdaki düşüncelerini bildirmemi rica etmiştir.

2 - Bağımsızlık, istenilmeğe ve yeğlenmeye değer. Ancak, tam bağımsızlık istemeye kalkışsaksak ülkemiz birçok parçalara ayrılacaktır. Bu, kesin-dir ve hiç kuşku götürmez. Bu durum karşısında, iki üç il içinde kalacak bağımsızlıktan, yurdumuzun bütünlüğünü sağlayacak bir devletin güdümü altına girmek elbette yeğdir. Bütün Osmanlı ülkesini kapsıyacak meşrutiyetimiz' ve dışarda temsilci bulundurma hakkımız yürürlükte kalmak üzere belli bir süre için Amerikanın güdümünü istemeyi ulusumuz için en yararlı bir çözüm yolu sayıyorum. Bu konuda Amerika temsilcisi ile görüştüm. Birkaç kişinin değil, bütün ulusun sesini Amerikaya duyurmak gerektiğini söyledi ve aşağıdaki koşullarla Wilson'a (Wilson), Senatoya ve Amerika Kongresine başvurulmasını ileri sürdü:

- a) - Adaletli bir hükümetin kurulması.
- b) - Eğitim ve öğretimin yayılması ve genelleştirilmesi.
- c) - Din ve mezhep özgürlüğünün sağlanması
- d) - Gizli andlaşmaların kaldırılması
- e) - Bütün Osmanlı ülkesini kapsamak üzere Amerika Hükümetinin bizi güdümü altına almayı kabul etmesi.

3 - Bundan başka kongremizin seçeceği bir kurulu, Amerikaya bir zırlı ile ulaştırmayı da temsilci üzerine almıştır.

4 - Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından her türlü buyruğun ve yönergenin benim aracılığım ile duyurulmasını ve özellikle Sıvas Kongresinin toplanma zamanı ile kendilerinin o güne kadar nerede beklemesi uygun olacağını bildirilmesini rica etmekte olduğu.

Beşinci Kafkas Tümeni Komutan Vekili

Arif

Şifre
İvedi ve kişiye özeldir
196

Erzurum

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

1 - Şimdi Amasyada bulunan eski Vali Bekir Sami Beyefendiye özeldir: Yüksek telyazınızdan pek yararlandık. Toplantılarına devam eden Doğu İlleri Kongresi, hemen hepsi geldikleri yerlerdeki halkça konuşmasını bilir, sözü geçer ve etkili olarak tanınmış kişilerden kurulmuş güçlü bir kurul niteliğindedir. Bu kongrede, şimdiye kadar olan görüşmelerde, devletin ve ulusun tam bağımsızlığının savunulmasında direnilmektedir. Demek ki, daha bizce de koşulları ve niteliği bilinmeyen bir Amerika güdümünden kongreye doğrudan doğruya söz açılması pek sakıncalı olacağından, sizlerin İstanbulda ilişki kurduğunuz kişilerle olan konuşmalarınızın ışığı altında aşağıdaki noktaları açıklayarak bizleri tezelden aydınlatmanızı özellikle rica ederiz. Bundan önce de doğrudan doğruya İstanbuldan bu konuda gelen bilgiler kuşku verici görüldüğünden oradan açıklama istenmişti. 21 Temmuz 1919 günü Sıvasta Refet Bey aracılığıyla İstanbuldan gelen bilgiler de gene öyle kuşku verici bulunduğu için buradan da doğruca koşullar sorulmuş ve açıklama istenmiştir.

a - «Tam bir bağımsızlık istenmeye kalkılırsa ülkemiz birçok parçalara ayrılacaktır. Bu, kesindir ve hiç kuşku götürmez» buyruluyor. Bu kanının kaynağı nedir?

b - Ülke bütünlüğünden, ülkenin bölünmezliği mi yoksa egemenlik hakları mı anlaşılacaktır?

c - Bütün Osmanlı ülkesini kapsıyacak meşrutiyetimiz ve dışarda temsilci bulundurma hakkımız yürürlükte kalmak üzere bir devletin güdümünü istemeyi en yararlı bir çözüm yolu olarak görüyorsunuz. Ancak, temsilcinin ileri sürdüğünü bildirdiğiniz şeylerle bu çözüm yolu çelişmeli görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz yürürlükte kalınca hükümet, yasama organından güven oyu almış ve onun denetimi altına girmiş bir kurul olur ki, artık bu kurulun meydana getirilmesinde Amerikanın eli ve etkisi olamaz. Öyle ise, ya meşrutiyet yürürlükte ve adaletli bir hükümet kurulmasını Amerikadan istemeye yer yoktur; ya da, adaletli bir hükümetin kurulması Amerikadan istenilince, meşrutiyetin yürürlüğü sözde kalır.

ç - Eğitim ve öğretimin yayılıp geliştirilmesinin anlamı nedir? İlk aklımıza gelen, yurdun her yerinde Amerikan okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sıvasta yirmi beş kadar okul açmışlardır ki, yalnız birinde bin beş yüz kadar Ermeni öğrenci vardır. Buna göre, Türk ve Müslüman eğitim ve öğretiminin yayılıp geliştirilmesi ile bu yapılan işler nasıl bağdaştırılabilecektir?

d - «Din ve mezhep özgürlüğünün sağlanması» sözleri de önemlidir. Patrikhanelerin ayrıcalıkları varken bunun değişik yönü ve anlamı nedir?

e - Temsilcinin beşinci madde olarak sözünü ettiği bütün Osmanlı ülkesinin sınırları nedir? Yani savaştan önceki sınırlarımız mıdır? Eğer bu deyim içine Suriye ve Irak da giriyorsa Anadolu halkının Araplar adına güdüm istemeye hakkı ve yetkisi olabilir mi?

f - Şimdiki Hükümetin siyaseti nedir? Tefrik Paşa neden Londraya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir güdümcülük ardında koş-

tukları görülüyor. Ayrımları nedir? Hükümet Amerika güdümüne ne gözle bakıyor? Yani buna yatkın mı, yoksa çekingen mi davranıyor? Amerikalılar neden Ermenistanın güdümcülüğünü bıraktılar? Amerikalılar güdümü almaya ne ölçüde eğilimli ve isteklidir?

2 - Sivas Kongresinin toplanması Erzurum Kongresinin sona ermesine bağlıdır. Bunun üzerinde ayrıca çalışılmaktadır. Sizlerin o zamana değin ya Tokatta ya da Amasyada bulunmanız uygundur. Saygılarımızı sunarız.

Mustafa Kemal

Güvenlikle ilgili ve ivedidir
93

Amasyadan
30.7.1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1 - Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Bekir Sami Beyden alınan karşılık, aşağıda bilgimize sunulur:

a - Tam bağımsızlık istenirse ülkemizin birçok parçalara bölünmesi ve birkaç devletin güdümü altına girmesi Dörtler Kurulunca kararlaştırılmıştır. Bunu önlemek için tek devletin güdümünü istemenin en uygun olacağını söylemiştir.

b - Yalnız egemenlik hakları söz konusudur, ülkemizin bütün olarak bizde kalması temel ilkedir.

c - Amerikadan, herhangi biçimde bir hükümet kuruvermesini istemeyeceğiz. Amerikaya, adaletli bir hükümet kuracağımız konusunda sağlam söz vereceğiz. Anayasamız hükümleri yürürlükte kalmak, padişah soyunun her türlü egemenlik haklarına dokunulmamak ve dışarda temsilcilerimiz eskisi gibi bulunmak koşullarıyla Amerikan Hükümetinin mutluluğumuza ve gelişmemize yardım etmesini isteyeceğiz. İsteyeceğimiz güdüm bu biçimdedir.

ç - Eğitim ve öğretimin yayılıp genelleştirilmesinin anlamı Amerikan okullarının köylerimizde kadar girmesine izin vermek değil, Türk ve Müslüman eğitim ve öğretimini yayıp genelleştirmeye özen göstereceğimiz konusunda kendilerine söz vermekle birlikte, yardımlarını istemektir. Güdümcülüğü Amerikan misyonerlerine değil, Amerika Hükümetine vermek istiyoruz.

d - Din ve mezhep özgürlüğü, öteden beri İslâm dininin ilkeleri gereğindedir. Amerika kamu oyu bu gerçeği bilmedikleri için kendilerine bu konuda güven vermek istiyoruz ve temsilcinin sözünü ettiği sınır, savaştan önceki sınırimızdır. Suriye ve öteki bölgeler üzerinde bizim güdüm istemeye yetkimiz olup olmaması, kongrece çözümlenecek bir sorundur. Daha önce Suriye ve Irakta Amerikalılar kamu oyuna başvurudular. Suriye ve Filistin de bağımsız bir Arap hükümeti kurmayı istemekle birlikte, Amerikanın güdümü altına girmeyi yeğlediklerini bildirdiler.

e - Şimdiki Hükümet yeni kurulduğundan, güdeceği siyaset belli değildir. Ancak, önceki hükümetlerin siyasetleri güçsüzlük ve İtilâf kuvvetlerinin her bir buyruğuna boyun eğmekti. Tevfik Paşa Londraya gitmeyecek Ferit Paşa ile geri dönmüştür. Amerika, Ermenistan Hükümeti kurulmadan önce, orada dolaşan Amerikan kurullarının raporlarına bakılırsa, büyük bir Ermenistan kurulamayacağı düşüncesindedir. Güdüm konusunda ayrıntılı bir yazı posta ile gönderilmek üzeredir.

2 - Şimdilik sizlerden gelecek bildirimleri bekleyerek Tokatta bulunacağım. Amasya ve Tokatta ve ilçelerde gereken bildirimleri yapmaktayım ve iyi sonuçlar vereceğini ummaktayım. Hepinize saygılarımı sunarım efendim.

Beşinci Tümen Komutanı

Arif

Şifre
Kişiyе özeldir.

Erzurum
1 Ağustos 1919

Amasyada Beşinci Tümen Komutanlığına

Bu telin hemen Bekir Sami Beyefendiye ulaştırılması ve karşılığının ivedilikle alınması rica olunur:

Bekir Sami Beyefendiyedir :

30.7.1919 günlü tele karşılıktır: Amerikan güdümcülüğü üzerine son açıklamanızı öğrendik. Bu koşullara göre, genel olarak korkulacak bir şey olmamak gerek. Bununla birlikte, daha bir nokta üzerinde yüksek görüşlerinizi de öğrenmek istiyoruz. Bize elverişli bunca koşullar ileri sürebilecek olan Amerika Hükümeti, böyle bir güdümcülüğü kabul etmesine yani buna katlanmasına karşılık, Amerika adına ne gibi faydalar ve çıkarlar sağlamış olacaktır? Bununla kendi hesaplarına ne amaç güdüyorlar? Bu konuda edindiğiniz bilgilerle ve yüksek düşüncelerinizle de bizi aydınlatmanızı ivedilikle bekleriz efendim.

Mustafa Kemal

Amasya
3.8.1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

Bekir Sami Beyden alınan karşılık aşağıda bilginize sunulur:

Mustafa Kemal Paşaya özeldir: Amerikalılarla şimdiye değin yapılan görüşmeler, elbette hep özel olarak yapılmış olduğuna ve salt bir varsayımdan öteye geçemediğine göre, güdümlle ilgili bağitlaşmada bağitçi iki devletin uyacakları koşullar üzerinde durulmamıştır. Sivas kongresinin gerçekleşebilecekse, hazırlanarak ivedilikle açılması gereğini özet olarak bilginize sunarım.

Kurmay Yarbay
Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Saygıdeğer Efendim,

Yurdun siyasal durumu en sıkışık bir evreye geldi. Kendimize bir yön çizmek için Türk ulusunun zararını atıp olumlu bir duruma geçmek zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbulda şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere Türkiyenin güdümü işini Amerika Senatosuna resmi olarak önermekle birlikte, bütün güçlerini Senatonun bunu kabul etmemesi için harcıyorlar. Üleşmiyerek pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriyede umduğunu elde edemiyen Fransa, zararını Türkiyeden çıkarmak istiyor. İtalya, namuslu bir imparatorluk isteklisi olduğundan, savaşa ancak Anadolunun bölüşülmesinde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngilterenin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türkün birliğini, yenileşmesini, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecek için bile olsa, istemiyor. Yeni araçlar ve görüşlerle yepyeni ve güçlü bir Müslüman Türk Hükümeti, başında Halife de olursa, İngilterenin Müslüman tutsakları için bir kötü örnek olur. Türkiyeyi bütün olarak İngiltere alabilse kafasını kolunu koparır, birkaç yılda kendisine götülden bağlı bir sömürge durumuna getirir. Buna, en başta, özellikle yurdumuzdaki din adamları çoktan isteklidir. Bunu Fransa ile doğuşmeden yapamayacağı için istemez. Fakat Türkiyeyi bütün olarak bırakmak zorunluluğu belirirse, yani bölüşmenin ancak askerlik yönünden büyük özverileri göze alarak elde edebileceğini anlarsa, Lâtinleri sokmamak için Amerikanın güdümcülük görüşünü tutar ve destekler. Nitekim, İngiliz siyaset adamları arasında şimdi bile bu düşünceye eğilimli olanlar var. Morison (Morisson) gibi tanınmış kişiler Amerikanın Türkiyede genel güdüm almasını istiyorlar.

Bir başka çözüm yolu da Türkiyeyi, Trakyadan, İzmirden, Adanadan, belki de Trabzondan ve kesin olarak İstanbuldan yoksun bıraktıktan sonra, eskiden yabancılara tanıdığı ayrıcalık hakları' ve nasıl olsa bir gün boğulacak iç sınırları ile bağımsız bırakmak.

Biz, İstanbulda kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsamak üzere geçici bir Amerikan güdümünü, katlanılabilir kötü durum olarak görüyoruz. Nedenlerimiz şunlardır:

1 - Aramızda nasıl olsa Hıristiyan azınlıkları kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı uyuğu haklarından yararlanacaklar, hem de dışardaki bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, yabancı devletlerin boyuna işlerimize karışmalarına yol açacaklar, aslında sağlam olmıyan bağımsızlığımızı azınlıklar adına her yıl parça parça yitireceğiz.

Düzenli bir hükümet ve yepyeni bir yönetim kurulması için Patrikhane nin siyasal ayrıcalıkları ve azınlıkların güçlü devletler aracılığıyla, boyuna gözdağı verdirmeleri ortadan kalkmalıdır. Küçük ve güçsüz bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2 - Birbirini yok eden; çıkar, hırsızlık ya da serüven ve ün için yaşayanların sonsuz isteklerini yerine getiren hükümet anlayışı yerine, ulusun rahatlığını ve gelişimini sağlayacak ve halkımızı; köyleri, sağlığı ve düşünüşü ile yepyeni bir halk haline koyabilecek bir hükümet anlayışı ve uygulaması bize gereklidir. Bu işin istediği para, uzmanlık ve güc bizde yok. Yabancı devletlerden ödünç para almak, siyasal tutsaklığı artırıyor. Kayırma, bilgisizlik ve çok konuşmaktan başka, olumlu bir sonuç veren yeni bir yaşayış düzeni yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükümeti kurmayı ayrı sayan Filipin gibi yabancı bir ülkeyi bugün kendi

kendini yönetebilen yepyeni bir makine haline koyan Amerika, bu konuda çok işimize geliyor. On beş yirmi yıl sıkıntı çektikten sonra yeni bir Türkiyeyi; her kişisi öğrenimi ve anlayışı ile gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiyeyi, ancak Yeni Dünyanın yeteneği yaratabilir.

3 - Yurdumuzda boy ölçüşen devletleri ve kuvvetleri uzaklaştıracak bir yardımcı bize gerek. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupadan güçlü bir elde bulabiliriz.

4 - Bugünkü olup bitilerin kalkması ve ivedilikle dâvamızı dünyaya karşı savunabilmemiz için yeterince güçlü bir devletin yardımını istemek gerektir. Başka ülkeleri ele geçirmeye alışkın olan Avrupanın binbir aracına ve alçakça siyasetine karşı, böylece bir vekil adı altında, Amerikayı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Doğu sorununu¹ da, Türk sorununu² da gelecek için kendimiz çözmüş olacağız.

Bu nedenlerden ötürü ivedilikle istememiz gereken Amerika da, elbette sakıncasız değildir. Onurumuzdan epeyce vazgeçmek zorunda bulunuyoruz. Yalnız, kimilerinin düşündüğü gibi Amerikanın resmi kimliğinde din eğitimi ve dinden yana olma yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerikası, Amerikanın yönetim makinesinde bir yer tutmaz. Amerikanın yönetim makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O, çok düzenli, çeşitli soy ve mezhepte adamları çok bağdaşık olarak bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika, doğuda güdümcülük ve Avrupada başına dert almak istemiyor. Fakat onların onur işi saydıkları şey, yöntemleri ve ülküleriyle Avrupadan üstün bir ulus olmak isteğidir. Bir ulus, içtenlikle Amerikan ulusuna başvurursa, girdikleri ülkenin ve ulusun yararına nasıl bir yönetim kurabildiklerini Avrupaya göstermek isterler.

Resmî Amerikanın önemli adamları arasında bizden yana epeyce bir eğilim belirdi. İstanbulla Ermeni dostu olarak gelen birçok önemli Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu akımı yansıtan resmî ve özel Amerikan düşüncesi, gizli olarak şudur: Türkiyeyi hiçbir parçaya ayırmamak, eski sınırları içinde bütün olarak bırakmak koşuluyla genel ve bir tek güdüm kurmak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken, genel bir kongre toplayarak Amerikayı istemiştir. Amerikada Suriyenin bu isteği pek coşkunlukla karşılanmıştır.

Resmî Amerika, bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya eğilimli görünmüyor. Eğer güdüm alırlarsa bunu, bütün ulusları eşit koşullar altında bir yurt çocuğu sayarak, alacaklarını en önemli çevrelerinden öğrendim.

Ancak, Avrupa kesin olarak bir Ermenistan sorunu ortaya çıkarmak -özellikle İngiltere- Ermenilere ödünler vermek istiyor; zulüm görmüş Ermeniler adına Amerika kamu oyununda bir oyun oynamaya çalışıyor. Bizim düşüncülerini Avrupa korkusu düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Câmi Bey gibi, ulusal bütünlüğümüzü bile oluşturan siyaset adamlarımız, Ermeni sorunu için bir çözüm yolu salık veriyorlar. Resmî olarak size yazılıyor.

Çok tehlikeli günler geçiriyoruz. Anadolu da olup bitenleri dikkat ve sevgiyle izleyen bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, Hıris-

1 Şark meselesini.

2 Türk meselesini.

tianları öldürmek, İttihatçıları getirmek için yapıldığı düşüncesini el birliğiyle Amerikaya aşlamaya çalışıyorlar.

Her an bu ulusal ayaklanmayı durdurmak için kuvvet gönderilmesi düşünülmüyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Ulusal ayaklanma ivedilikle ve olumlu isteklerle hemen kendini gösterirse (ve Hıristiyan düşmanlığı gibi bir tutumu da olmazsa) Amerikada hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler kesinlikle söylüyorlar.

Sivas kongresi toplanıncaya değin Amerika Komisyonunu alkoymaya çalışıyoruz. Kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile belki başarabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, dâvamıza destek olabilmesi için, bu elverişli dakikaları yitirmeden, bölünme ve çökme korkusu karşısında Amerikaya başvurmak zorunda olduğumuzu sanıyorum. Vâsıf Bey kardeşimizle bu konuda ortak olduğumuz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiyeyi, dayanç ve iradesi olan geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Serüven ve savaş zamanı artık geçmiştir Gelecek için gelişme ve birleşme savaşı açmak zorundayız. Sınırlarında bunca çocuğu ölen zavallı yurdumuzun düşünce ve uygarlık savaşında kaç şehidi var? Biz Türkiyenin hayırlı çocuklarından yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle sizin, temelleri bile çöken zavallı yurdumuz için uzakları gö-rerek birlikte düşünüp çalışmanızı bekliyoruz.

Saygılarımı gönderir, başarınıza dua ederim. Ulusal dâvada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında gösterişsiz bir Türk eri alçak gönüllülüğü ile sizinle birlikte olduğumu bildiririm.

10 Ağustos 1919

Halide Edip

Afyonkarahisar

13. 8. 1919

On Beşinci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşaya özeldir: İstanbuldaki çeşitli partilerin birleşerek, Amerika Komisyonuna verilmek üzere, aldıkları kararlar olduğu gibi aşağıda sunulmuştur:

1 - Ermenistan için, Türkiyenin doğu sınırı üzerinde Ermenilerin işine yarıyacak bir toprak parçasını vermeyi, doğu illerindeki Türklerin ve orada iş başında bulunan büyüklerin, gelecekteki rahatlıklarını ve özgür gelişimlerini düşünerek kabul edebilecekleri kanısında olduklarını; yalnız bu kanılarını, oradaki Kürtlerle işbirliği yapmış olmaları ve Kürtlerin de Ermenilere toprak vermek düşüncesini hiç benimsemeyeceklerini bildikleri için açığa vurmamak istemediklerini; açığa vursalar bile oradaki Türk çoğunluğunun aşağıdaki koşullara uyulma konusunda kendilerine sağlam söz verilmedikçe bu düşüncede Kürtlerden ayrılmıyacaklarını sandıklarını; saptamışlardır. Şöyle ki: birincisi, Türk ve Kürt çoğunluğu ile bunlar arasındaki başka azınlıkların oturdukları toprakların parçalanmaması; ikincisi, Türk bağımsızlığının tam olarak tanınması ve yürürlüğe konularak sağlama bağlanması; üçüncüsü, Türkiyenin çağdaş uygarlığa erişebilmesi için, özgürce gelişimini engelleyen etmenlerin kaldırılmasıyla Wilson (Wilson) ilkelerine uygun olarak bağımsızlığından ve haklarından en güvenilir bir biçimde

yararlanmasına yol açılması; dördüncüsü, bu konularda ve Türklerin ilerlemesinin çabuklaştırılmasında yardımcı olacağını, Amerikanın Milletler Cemiyetine¹ karşı yüklenmesi.

2 - Boşaltılacak topraklardan çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni gönderilecekleri topraklarda hemen yerleştirilmesi ve hemen yeni topraklarından yararlanmalarını sağlamak için Amerikanın yardım etmesi.

3 - O bölgede ve özellikle Erzincan ve Sivas arasında yoğun olarak bulunan Ermenilerin de yeni Ermenistan sınırı içine gönderilmelerinin sağlanması.

4 - Ermenistan hesabına yapılacağını kestirdiğimiz toprak verme işi, bağımsız bir Ermenistan adına değil, ancak büyük ve uygar bir devletin güdümü altında gelişecek yeni bir devlet adına olacaktır. Çünkü, bugünkü Ermenistana toprak vermek, Türkiyenin başına ikinci bir Makedonya derdi açmak olduğu gibi, Kafkasya için de bir etmen yaratmak demektir.

5 - Bütün bunlar, tartışılabilir bir öneri niteliğindedir. Bunların kesinleşmesi için yurttaki kurullarla ilişki kurulabilirse oraya Amerika komisyonundan bir kişinin gönderilmesi çok gereklidir.

6 - Ve en son olarak, işin yasaya ve türeye uygun duruma getirilmesi için, Osmanlı Millet Meclisine bırakılması gerekir.

On İkinci Kolordu Komutanı
Salâhaddin

Şifre
Kişiyi özeldir.
339

Erzurum
21. 8. 1919

On İkinci Kolordu Komutanlığına
Yirminci Kolordu Komutanlığına

(Yalnız 12 nci Kor.) 13.8.1919 günlü şifreye K:

İstanbuldaki çeşitli partilerin Amerika Komisyonuna verilmek üzere aldıkları kararlar burada Temsilciler Kurulunca pek çok üzüntüye ve acınmaya değer görüldü. Çünkü, birinci maddede Ermenistana doğu illerinden toprak verilmesi söz konusu olmaktadır. Oysa ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu illerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına bugün için geçirilemeyeceği gibi, çeşitli soydan gelen halk arasındaki tiksinti ve öcalma duygusunun korkunçluğu ve sertliği, Osmanlı Ermenileri geri gelseler bile illerde yoğun olarak yerleştirilmelerinin tehlikeli olacağını göstermektedir. Bu duruma göre, suçlu olmıyan Osmanlı Ermenilerine gösterilecek en büyük kolaylık, eşit ve adaletli koşullar içinde yurtlarına dönmelerini kabulden başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erzincan ve Sivas arasında yoğun bir Ermeni topluluğu bulunduğu kuruntusu bilgisizlikten ve anlamazlıktan başka bir şey değildir. Savaşta önce bile buralarda oturanların büyük çoğunluğu Türk, birazı Zaza denilen Kürtler ve pek azı da Ermeni idi. Bugün ise, varlığından söz edilecek sayıda Ermeni yoktur. Öyle ise bu gibi dernekler, yetkilerini bilmeli ve bir iş yapmak isterlerse, hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nazırlıklarının barış hazırlıkları için düzenledikleri resmî istatistik ve grafiklere olsun başvurma sıkıntısından kaçınmamalıdır. İşbu telin, olduğu gibi İstanbula gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

1 Cemiyeti Akvama.

Güvenlikle ilgilidir.
2013

Ankaradan
14. 8. 1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

I - Mustafa Kemal Paşaya: İstanbul'a gönderilmek üzere yazmış olduğunuz son karşılıklar, yerine ulaştırıldı ve buna karşılık olan basılı raporla; Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Câmi, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok kişinin düşüncelerine uygun olan Kara Vâsıf'ın yani Cengiz'in, Halide Edip Hanımın görüşlerini kapsıyan uygun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile özetlenerek sunulacağı gibi asılları da Sıvasa gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardımın gerekliliği ileri sürülmekte ve bu yardımın Amerikaca yapılması kolay katlanılır bir kötü durum olarak kabul edildiğinin gerekçesi bildirilmektedir. Basılı rapor; Câmi, Rauf, Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beylerle Halide Hanım, Kara Vâsıf, Esat Paşa ve bütün parti ve derneklerin düşünceleri yoklandıktan sonra, büyük bir çoğunluğun görüşüne uygun olarak düzenlenmiştir. Vakit varmış. Kongrede bir an önce iş görmek, Amerikalılar gitmeden durumu bildirmek gerekmiş. Amerikalıları oyalyarak gitmeleri geciktirilmeye çalışılmış. «Kongre ivedilikle kesin bir karar verebilir mi» sorusuyla Amerikalılar, bu düşüncüyü benimsediklerini belli ediyorlarmış. Kongrenin toplanmasını çabuklaştırmanızı rica olunuyor.

Yirminci Kolordu Komutanı
Ali Fuat

Bu telde sözü geçen uzun mektuplar, günlerce telgraf-çılarını oyalyayan kapalı tellerle verildi. Birbirine ek olan o tellerden biri de şuydu:

Güvenlikle ilgilidir.
Kişiye özeldir.

Ankaradan
17 Ağustos 1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı
Kâzım Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: 16.7.1919 ve 880 sayılı kapalı telin dokuzuncu maddesine ektir:

Kara Vâsıf'ın 10 sayılı madde ile ilgili olarak verdiği ek bilgi:

1 - Yardım için Amerikayı isteyecek olursak ve bunu Doğu İlleri Kongresi, Ulusal Kongre bir istek gibi telle Hükümetimize bildirirse Vilson için, Amerika Kongresine karşı güzel bir dayanak olacağından, İstanbuldaki aydınların çoğu bu düşünceden yanadırlar ve böyle bir şey hazırlıyorlar. «Eğer Anadolu da yaparsa yararlı olur» diyorlar. Böyle olursa Amerikanın güdümünden yararlanarak öbür alçakları çıkarabiliriz; sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşabiliriz ve onlarla uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi pek çok kınıyorlar. Yani Hükümeti aşağılıyorlar, ulusumuzu da kınıyorlar. Delegerin İstanbuldan çıkışını, Parise gidişini, andırılarını... Sonra diyorlar ki: «Avrupanın yapmaktan çekindiklerini kabul ediyorsunuz. Örneğin: Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin Sadrazam

Torostan sınır veriyor. Ermenistan istiyor. Oysa, şimdiye değin Amerika komisyonlarından hiçbirisi bile buna, olabilir, demedi. Genel raporlara göre Anadolu'da, Türkiye'de bir Ermenistan olmak şöyle dursun, özerk ve yerinde yönetimler ' kurmak bile olamaz. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu yönetim çok büyük bir askeri güce dayandırılmazsa olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olamaz. Amerika ise bu iyiliği yapamaz. Öbür devletler de buna katlanamaz. Elverir ki, oralarını ele geçirsinler ve . . . . . barış yapsınlar. Bu da olamaz. Kıskançlık engeldir.» İşte İstanbulun haberleri. Oraca üzerinde düşünülün. Zaman epeyce vardır. Amerikan Kongresi hemen hemen Wilson'u dinlemek üzeredir.

2 - İstanbul'da önemli konuşmalar yapılıyor. Onun için Mustafa Kemal Paşa genel bir buyruk verir mi? Yoksa İstanbulun karar ve çalışmasına uyar mı? Çalışmalarda amaç ulusun birliği, yurdun bütünlüğü, bağımsızlığın ve egemenliğin sağlanması. Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir buyruk vermezse ve kendisi de ivedilikle oradan Amerika ile, İngilizlerle ve öbür devletlerle ilişki kurmazsa elbette burada da çalışmalar ilerliyecektir. Belki aykırı bir şey olur. Buna dikkati çekerim. Bu rolü, siyaseti daha iyi yürütür bir (tgltkhn). Mustafa Kemal Paşanın çalışmalarına, gücüne dayanmak ise (btlstn) onun sözleri, demeçleri, tutum ve davranışlarıyla her bakımdan yalanlanmış.

3 - Çolak Hüseyin Salâhattin iki yüzlü gidiyor. Sadık Beyin en gözde kullarından olan bu adamın önemli bir görev almaması düşünüyor.

20 nci Kolordu Komutanı
Ali Fuat

Kara Vâsıf Bey'e bildirilmek üzere verilen karşılık şuydu:

Şifre
Kişiye özeldir. İvedidir.
152

Erzurumdan
19.8.1919

Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
17.8.1919 günlü tele K:

1 - Sözü edilen Amerika güdüm ve yardımının pek çok dikkatle incelenmesi ve ulusal amacımızla karşılaştırılması pek önemlidir. İstanbul'da çalışanların amacı, ulusun birliği, yurdun bütünlüğü, bağımsızlık ve egemenliğin sağlanması diye anlatıldığına ve gösterildiğine göre, Amerikanın güdümü kabul edilince bu amaç, dokunulmaz olarak kalabilir mi?

2 - Ulusal isteğe bağlı ve uygun olmayan kararlar hiçbir zaman ulusça tanınmayacağından, yurdun ve ulusun kaderinde ulusal vicdanı yansıtmaktan başka bir şey olmıyan ödevimizi iyi yapabilmek için ulusal isteğin belirip birleşmesini beklemeden hiçbir işte yetkili görünmemiz doğru değildir. Bundan ötürü, bizim yabancılarla ilişki ve bağlantı kurmamızın, Kongre kararlarına dayanarak ulus adına yapılmasını yeğlemekteyiz. Çok şükür yurdumuzdaki ulusal akımın pek çok gelişmesi, kökleşmesi ve güçlenmekte oluşu bizleri hep bu noktaya çekiyor ve çağırıyor.

1 muhtar mahalli idareler.

3 - Şurası da dikkate alınmalıdır ki yurdun ve ulusun alinyazısı üzerinde Amerika, ya da herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükümet ancak ulusal egemenlik ilkesini benimseyen ve bir ulusal kurulu-
nun varlığını kabul ederek ona dayanma yolunu tutan bir hükümettir. Bunun için İstanbul Hükümetinde görev alacak kişilerin ille bu nitelikte olması gerekir. Bizce böyle olduğu gibi sizin oradaki çalışmanız da bu noktanın sağlanması amacını gütmelidir.

4 - Yakında kongre kararlarını öğreneceksiniz. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bir küçük bilgi daha vereyim. Sıvasa gelmiş olan, gazeteci Bay Bravn ile kendim görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolayca anlıyan çok akıllı bir genç.

Şimdi baylar, Kongrede güdüm işi üzerine yapılan görüşme ve tartışmayı, elden geldiğince orada geçtiği gibi, yüce kurulu-
nuza dinletmeye çalışacağım:

Birçok kişi söz aldılar. Kimseye söz vermeden önce, başkanlık yerinden, tutanaklara olduğu gibi geçirilen şu kısa konuşmayı yaptım: Bu andırıldaki konular üzerinde görüşmeye başlamadan önce bazı noktalara dikkatinizi çekmek isterim. Bu raporda, örneğin Bay Bravn'dan söz edilmekte ve elli bin kişilik bir işçi ordusu getirtileceğini söylediği yazılmaktadır.

Baylar, Bay Bravn: «Ben görevli bir kişi olarak görüşmüyorum, büsbütün özel olarak görüşüyorum» diyor ve Amerikanın güdümü kabul edeceğini değil, belki etmiyeceğini bile söylüyor. Onun için sözleri, Amerika adına değil, kendi adına-
dır; güdümün ne olduğunu kendisi de bilmiyor. «Güdüm, siz ne dersiniz odur.» diyor. Bu andırıda önemli olarak güdüm işi vardır. Bunun üzerinde görüşme açmadan önce on dakika dinlenelim (saat: 3. 25).

Sonraki oturumda: «İlk söz Vâsıf Beyindir.» dedim. Vâsıf Bey ilkin, güdümün tanımını üzerinde uzun bir konuşma yaptı. Sözü başkalarına bıraktı. Bir daha söz aldı ve: «İlkin, genel olarak güdümü kabul edelim de koşulları üzerinde sonradan görüşürüz.» dedi.

Üyelerden Macit Bey adında bir kişi: «Genel Kurulca asıl görüşülecek konu, şimdiden sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamıyacak mıyız? Güdümü ne türlü anlıyarak güdümcü ile nasıl görüşeceğiz? Güdümcü kim olacaktır? Asıl konu budur» yollu konuştu. Ben, başkanlık yerinden: «Sanırım, bu raporda iki görüş beliriyor: Bunların birincisi, devletin iç ve dış bağımsızlığından vazgeçmemesi ve ikincisi de devlet ve ulusun

**GEÇİCİ GÜDÜM
İŞİNİN KONGREDE
GÖRÜŞÜLMESİ**

zararlı dış baskılara karşı bir yardım ve desteğe gereksinmesi bulunup bulunmamasıdır. Asıl duraksamayı gerektiren nokta budur. İzin verilirse, bu nokta üzerinde düşünülmesi için raporu Öneri Komisyonuna verelim. Sonra da yüce kurulumuza sunalım. Her halde iç ve dış bağımsızlığımızı yitirmek istemiyoruz» dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey: «Üzerimize aldığımız görev çok ağır ve önemlidir; boş tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur. Bu andırımız üzerinde görüşelim ve ivedilikle vakit geçirmeksizin bir karara varalım.» dedi. Ben, başkanlık yerinden: «Bu sorunu, komisyon başkanı olmak dolayısıyla, açıklayayım (Öneri Komisyonu Başkanı da bendim): Bu andırı, komisyonda okundu ve pek çok görüşüldü, tartışıldı; fakat kesin karar verecek bir kanıya varılamadı. Daha önce, genel kurulda okunmaksızın Öneri Komisyonuna verilmişti. Bunun için bir kez de burada okunup genel kurulun görüşü belli olduktan sonra gene Öneri Komisyonuna verilerek kesin karar alınsın, istemiştik» dedim. İsmail Fâzıl Paşa (merhum) da söz alarak şunları söyledi: «Bekir Sami Beyin düşüncesine katılırım; yitirecek zamanımız yoktur. Aslına bakılırsa iş de kolaylaşmıştır: tam bağımsızlık mı, yoksa yabancı bir devletin güdümünü mü isteyeceğiz? Alacağımız karar budur. Böyle önemli, en önemli olan bir işi, bir daha komisyona göndermek ve ondan sonra yeniden genel kurula getirmekle vakit geçirmeyelim. İş uzar. Zamanımız değerlidir. Buna bugün, yarın, ya da öbür gün her halde genel kurulda bir karar verelim. Komisyonda vakit geçirmiyelim. Çünkü pek önemli bir sorundur.»

Bundan sonra Hâmi Bey söz olarak İsmail Paşa Hazretleri ile Bekir Sami Beyefendinin düşüncelerine katıldığını söyledikten sonra: «Her halde bize bir yardım gereklidir; bunun en ilkel kanıtı da, devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılabildesidir.» buyurdular.

Bundan sonra Raif Efendi, güdüme karşı konuştu. İsmail Fâzıl Paşa ona karşılık yollu uzun bir konuşma yaptı. Ondan sonra yeniden Bekir Sami Bey konuştu ve dedi ki: «İsmail Fâzıl Paşa Hazretlerinin her bakımdan katıldığım konuşmasına bir şey ekliyeceğim: Kırım Savaşını, düşmanı yenerek bitirdikten sonra katıldığımız Paris Kongresinde, savaş ortaklarımızın¹ bize yükledikleri o bilinen koşullarla bu şimdiki okunan andırıdaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, hangisinin daha çok bağımsızlığı zedelediği anlaşılır sanırım.»

¹ Müttefiklerimizin.

Bekir Sami Beyden sonra Hâmi Bey ve Hâmi Beyden sonra da Refet Bey (Refet Paşa) konuştu. Refet Beyin söylediği şeydi: «Güdümün bağımsızlığı zedelemeyeceği kuşku götürmez iken, bazı arkadaşlarımız: «Bağımsız mı kalacağız, yoksa güdümü mü kabul edeceğiz?» yollu birtakım düşünceler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden önce güdümün ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla birlikte, güdümden söz açmadan önce de, zihinleri gıcıklayan bu raporda, bu deyim ne gözle bakıldığını anlamak gerekir. Fâzıl Paşa Hazretleri «bağımsızlığı koruma koşulu ile güdüm» buyuruyorlar. Hâmi Beyefendinin güdümlle ilgili olarak verdiği andırı iki bölüme ayrılıyor: Bir gerekçe bölümü var, ondan sonra bir de güdümün tanımıyla ilgili bölüm var . . . Güdüm konusunu bunlardaki görüşlere göre ele almak için önce bir noktayı anlamak isterim; bu andırının içindekiler genel kurulca görüşülmüş müdür, görüşülmemiş midir?» İsmail Fâzıl Paşa: «Yalnız anlamaya yol açtığından biz üçümüz (yani Fâzıl Paşa, Bekir Sami ve Hâmi Beyler) bu andırırı geri alıyoruz. Verilmemiş saydık.» dedi (Bu andırının müsveddesi de, temizi de kendilerinde kalmıştır).

Başkanlıktan: «Andırı geri alınmıştır» dedim.

Andırının geri alındığına bakmıyarak söz alan Refet Bey, tutanakta beş altı sayfa yer tutan özenli¹ bir söylev verdi. Bu söylevin, tutanaktan olduğu gibi aldığım bazı cümleleri, söylevcinin isteğini açıklamağa yetecektir, sanırım.

Refet Bey diyordu ki: «Bizim, Amerikan güdümünü yeğ tutmaktan amacımız, bütün toplumları tutsak kılan; yürekleri, vicdanları söndüren İngiliz güdümünden kurtulmak, yumuşak ve ulusların vicdanlarına saygı gösteren Amerikayı kabul etmektir. Yoksa, asıl iş para işi değildir.

.....
 ..... söz olarak, güdüm ile bağımsızlık birbirine engel şeyler değildir; yalnız, eğer biz gerçekte güçlü olmazsak işte o zaman güdüm altında eziliriz ve o zaman güdüm bizim için bağımsızlığı bozucu olur. Bir de, diyelim ki biz içerde ve dışarda tam bir bağımsızlık isteriz. Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamıyacak mıyız? Ondan önce, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmıyacaklar mı? bunu düşünelim. Şurası kuşku götürmez ki, bugün İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bizi paylaşmak istiyorlar; fakat eğer biz, bugün bir devletin kefilliği altında bir barış yapacak olursak ileride, uygun koşullar altında bulunur bulunmaz hemen döner

1 belîğ.

ve kendi çıkarımızı sağlarız. Ama eğer olumsuz bir durum ortaya çıkacak olursa acaba büsbütün zarar etmiş olmayacak mıyız? .....

Her halde bir Amerika kefilliğini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda beş yüz milyon lira borcu, yıkık bir yurdu, pek verimli olmıyan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira geliri olan bir ulus, bir dış yardım olmaksızın yaşayamaz. Eğer bundan sonra da bu durumumuzda kalır ve bir dış yardımla kalkınamiyacak olursak, belki ileride Yunanistanın bile saldırılarına karşı kendimizi savunamayız...

Tanrı korusun, eğer İzmir Yunanlılarda kalsa ve aramızda bir savaş açılrsa düşmanımız, Yunanistandan vapurlarla asker getirecek durumda iken acaba biz Erzurumdan hangi trenlerle ulaştırmamızı yapabileceğiz? Bundan dolayı, Amerikan güdümü her şeyden önce bir kefil ve destek bulmak için gereklidir.» Söylevci, sözlerini şöyle bitirdi: «Eğer bu söylediklerimle gelecek görüşmelere bir başlangıç yapabildimse buna sevinirim.»

Baylar, bu parlak ve ustaca söylevin, dinleyenlerin düşünce ve kanuları üzerinde yapabileceğı yanıtıcı etkinin ölçüsünü kolaylıkla kavrayabilirsiniz.. Bunun ardından gelebilecek olan aynı düşüncedeki söylevcilerin söylevleriyle kongre üyelerinin büsbütün zehirlenmesine meydan vermemek ve özel aydınlatma ve uyarılara zaman bulabilmek için hemen: «On dakika dinlenelim efendim» diyerek oturuma ara verdim (*Saat: 5.30 da*).

Baylar, bu söylevin son cümleleri dikkat çekicidir. Refet Beyefendi, Yunanlıları İzmirde geçici sayıyor ve onlarla savaşmakta olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmirde kalırsa ve savaş durumuna girilirse başa çıkamıyacağımız kanısında bulunuyor.

Bundan sonraki oturumda Bursa delegelerinden Ahmet Nuri Bey, güdüme karşı uzun bir konuşma yaptı. Hâmi Bey buna daha uzun bir konuşma ile karşılık verdi ve gerçekten pek uzun olan söylevinin sonlarına doğru konuşmasını, şu bilgileri vererek pekiştiriyordu:

«Fakat şimdi biraz da işin kesin bildiğim bir yönünden söz açacağım. İşin bu evresinde ilgili kişi ile kendim görüştüğümden sözlerim yaklaşık değil kesindir. İstanbuldan ayrılmadan önce eski sadrazam İzzet Paşa Hazretlerini görmeğe gitmiştim. Her halde kendileri de bir güdümün bizim için gerekli olduğu kanısında idiler. Benden de bu konudaki düşüncemi sordular, ben de düşündüklerimi söyledim. Birkaç gün sonra

beni çağırıp şunu anlattılar: Suriye ve Adana bölgesinde dolaştıktan sonra İstanbul'a gelip siyasi partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışan Amerika Soruşturma Kurulu Üyeleri, İzzet Paşayı konağında ziyaret ederek Anadolu'daki ulusal örgütün Türk ulusunu temsil ettiğine inandıklarını ve Paşayı da (yani İzzet Paşayı) bu işe önyak olan bir kişi olarak bildiklerini söylemişler ve: «Eğer siz Erzurum ve Sivas kongrelerine Amerikanın güdümünü isteyecek olursanız, Amerika da Osmanlı Devletinin güdümcülüğünü kabul edecektir.» demişler. Paşa, bunu bana anlattıktan sonra, bu ulusun bir savaşa daha gücü kalmadığını ve her halde böyle bir çareye başvurmak zorunda bulunduğumuzu söyledi ve Sivas'a gittiğim zaman oradakilere bu durumu anlatmaklığımı öğütledi. İzzet Paşa da bu yolla istenecek bir güdümün yüzde doksan kabul edilebileceği ve yalnız bizim için birtakım koşullar ileri sürmenin zorunlu bulunduğu kanısındadır. Paşa, ulusun isteğine dayanmaksızın Amerikanın güdümcülüğü kabul edemeyeceğini, Kongrece belirtilecek isteğin Avrupa devletlerine karşı Amerika için bir dayanak olacağını bile söyledi. Ben bu işi İstanbul'dan kapalı telle Erzurum'da Rauf Bey'e bildirdim. Güdümün kendisinden çok adına takılanlar yok yere kaygıya düşüyorlar. Kelimenin önemi yoktur. Önem, işin özünde ve niteliğindedir. **Güdüm altına girdik** demiyelim de isterlerse, **sonsuz yaşıyacak devlet olduk** diyelim.»

Bu son söze karşılık verenler arasında Hüsrev Sami Beyin şöyle bağırdığı işitildi: «Fakat bizim bu çalışmadan amacımız, kendimizi savunarak sonsuz yaşıyacak ulus olduğumuzu tanıtlamaktır!» Hâmi Bey buna karşılık, eski düşüncesinden vazgeçer gibi bir konuşma yaparken Kara Vâsif Bey söz aldı ve o günkü oturumun sonuna kadar konuştu. Vâsif Beyin uzun sözlerinin özetini, tutanağa olduğu gibi geçen şu cümlelerle yüksek görüşlerinize sunuyorum: «Bütün devletler bizi tam bağımsız bile bırakacaklarını söyleseler yine de desteksiz yapamayız (Vâsif Bey sözlerinin başlangıcında, **güdüm'e destek** adını verelim, demişti). Dört yüzle beş yüz milyon lira arasında borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz. Bize «Bunu ödeyiniz» diyecekler; oysa bizim gelirimiz bunun faizine bile yetmez. O zaman güç bir durumda kalacağız; bunun için, bağımsız yaşamaya akçalı durumumuz elverişli değildir. Sonra, yanbaşıımızda bizi paylaşmayı amaç edinmiş hükümetler var; onların bu açgözlülükleri karşısında yok oluruz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçakla havada uçuyorlar, biz daha kağıt arabasından kurtulamıyoruz. Onlar zırhlı yapıyorlar,

biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu durumumuzla bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi paylaşırlar.»

Vâsıf Bey konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

«...İstanbuldaki Amerikalılar: «Güdümden korkmayınız, Milletler Cemiyeti Tüzüğünde yer almıştır.» diyorlar. İşte bütün bu nedenlerden ötürü İngiltereyi kendimize temelli düşman, Amerikayı da katlanılabilir bir kötü yönetici sayıyorum. Eğer uygun bulursanız buradan İstanbuldaki temsilciye bir mektup yazıp Amerikaya gizlice bir kurul göndermek için bir torpido istiyebiliriz.»

Eylülün dokuzuncu salı günü yapılan toplantıda güdüm konusuna dokunan Rauf Beyin, tutanağa olduğu gibi geçen sözleri şudur: «Bu güdüm işi üzerinde şimdiye dek gerek basın ve gerekse başka çevrelerce birçok sözler söylendi. Yüce kurulunuz, dış destek düşüncesini kabul buyurdu ise de bu desteği kimden isteyeceğimiz belirtilmedi. Amerika olduğu kapalı olarak anlatılıyorsa da, bence doğrudan doğruya adının söylenmesinde bir sakınca olamaz.»

**ERZURUM
KONGRESİ HİÇ
BİR TÜRLÜ
GÜDÜM KABU-
LÜNE KARAR
VERMİŞ
DEĞİLDİR**

Bu sözlere bakılırsa Rauf Beyin görüşüyle, gerek Sivas Kongresi ve gerek Erzurum Kongresi Genel Kurullarının görüşleri arasında bir yanlış anlama olduğu kuşku götürmez. Rauf Beyin konuşmasında açıklanan bu anlayışın, gerek Erzurum ve gerek Sivas Kongreleri bildirilerinin yedinci maddesindeki yazılı özelliğinden doğduğu kanısına varılabilir. Gerçekten, bu maddenin yazılışında, belki güdüm istemede pek ileri giden ve sonu gelmez propagandalarıyla kamu oyunu bulandıranları susturmak ve belki bundan daha çok, onların savlarına bir karşılık olmak üzere bir çeşit özellik vardır. Maddede yazılanlar, mantık ışığında okunup incelenince, ne güdüm ve ne de Amerikanın güdümcülüğünü isteme düşüncesini kapsamadığı anlaşılır. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi olduğu gibi hatırlatmak isterim:

Madde 7 - Ulusumuz, bu çağın ülkülerini yüce bilir; teknik, sınai ve iktisadi durumumuzu ve bize gerekli olanları iyice anlar. Bundan ötürü, devletimizin ve ulusumuzun içte ve dışta bağımsızlığı ve yurdumuzun bütünlüğü korunmak koşuluyla, altıncı maddede belirtilen sınır içinde, ulusçuluk ilkelerine saygılı ve yurdumuzu ele geçirme amacı gütmeyen herhangi devletin teknik, sınai, iktisadi yardımını sevinçle karşılarız ve bu insanca ve adaletlice koşulları kapsıyan bir barışın da ivedi-

likle gerçekleşmesi, insanlığın esenliği ve dünyanın rahatlığı adına ulusal isteklerimizin en önemlisidir.

Baylar, bu maddenin hangi noktasında güdüm düşüncesi ve güdümcünün Amerika olacağı düşüncesi vardır? Olsa olsa: «Herhangi devletin teknik, sınai, iktisadi yardımını sevinçle karşılıyoruz» sözlerinden güdüm düşüncesine kapılanlar bulunabilir. Fakat, güdümün anlamı ve özü elbette bu değildir. Her zaman ve bugün de bu açık anlama göre yapılacak yardımları sevinçle karşılamaktayız ve karşılıyoruz. Nitekim, Ankara-Ereğli ve Keller¹-Diyarbakır demiryollarının yapılması için bir İsveç grubunun ve Kayseri-Sivas-Turhal yollarının yapılması için de bir Belçika grubunun teknik, sınai, iktisadi yardımlarını seve seve kabul ettik ve sözgelisi Ankara şehrinin ve öbür Anadolu şehirlerimizin bir an önce bayındırlaştırılmasına ve bütün öteki demiryollarımızla karayollarımızın ve limanlarımızın yapımına yardım etmek isteyen yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını seve seve kabul ederiz. Yeter ki yurdumuza sermaye getireceklerin, devletimizin ve ulusumuzun iç ve dış bağımsızlığını ve yurdumuzun bütünlüğünü zedeleme ereğini güden gizli düşünceleri olmasın. Bu maddede yer alan «ulusçuluk ilkelerine saygılı ve yurdumuzu ele geçirme amacı gütmeyen herhangi devlet» sözünden Amerika Devleti anlamı çıkarılmasına yer yoktur. Çünkü bu ilkelere saygılı dünya devleti yalnız Amerika da değildir. Örneğin İsveç Devleti, Belçika Devleti de bu nitelikte devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin güdümcülüğü de söz konusu olabilir mi? Bir de, eğer Amerika Devletine kapalı olarak işaret edilmek istenseydi «herhangi devletin» yerine «bir devletin» ya da hiç olmazsa sadece «devletin» sözleriyle yetinmek gerekirdi. Demek ki, maddenin açıkladığı koşullar içinde teknik, sınai, iktisadi yardımın iyiye yorulması, bütün devletleri kapsar görülmesi gerekir.

Baylar, bu güdüm konusundaki görüşümü - ki bundan önce yapılan ve bu dakikada yüce kurulunuzun da bilgi edinmiş bulunduğu bunca yazışma ve tartışmalarımızla tanıtlanmıştır- aylardan beri gece gündüz yanımda bulunan bir arkadaşın daha anlamamış olduğu düşünülebilir mi? Öyle ise, ya Rauf Beyin öteden beri benimle görüş birliği yoktu; ya da görüş birliği vardı da Sivasta İstanbuldan gelenlerle konuştuğundan sonra düşüncesini değiştirmişti. Burasını kestirmek bence güçtür. Şimdi biraz

1 Bugünkü adı : Fevzipaşa.

daha Rauf Beyi dinleyelim. Rauf Bey, sözlerine şöylece devam ediyor:

«Ateşkes Anlaşmasının yapıldığı sıralarda Almanlar barış andlaşmasını imza etmeyecek sanılırken İngiliz basını bazı gizli şeyleri açığa vurdular. Bunlardan birincisi, Almanyanın barış andlaşmasını imza edeceği konusuydu. Bu gerçekleşti. İkincisi de Türkiyenin paylaşılması konusuydu. Bu, çok şükür, gerçekleşmedi. Buna göre: Konferansın kararı gereğince Kızılıрмаğın doğu yanı Ermenistan sayılarak Amerika koruyuculuğuna veriliyor. Belki Gürcistanla Azerbaycan da Amerikaya bırakılır, deniliyordu. Kızılıрмаğın batısındaki toprakların, İzmir ve İstanbuldan başka kısımları da, denize çıkış kapısı Antalya limanı olmak üzere, Türkiye oluyordu. Bu bölgenin kuzeyi, İtalyan ve Fransız; güneyi de İngiliz koruyuculuğuna ve yönetimine veriliyordu. İzmiere Yunanlıların girişi, İngiliz basınının açığa vurduğu şeylerin doğruluğunu ortaya koymağa başladı. Demek ki, bu tehlike karşısında yurdumuz için en tarafsız durumda bulunan Amerikanın yardımını kabul etmek zorundayız. Ben bu kanıdayım.»

Rauf Beyin düşüncesini anlamak için bundan sonra daha uzun süren sözlerini dinlemeye bilmem gereklik kaldı mı?

Baylar, pek uzun ve tartışmalı geçen bu güdüm görüşmeleri, güdüm isteyenleri susturacak ortalama bir çözüm yolu bulunarak bitirildi. Hem de bunu öneren yine Rauf Bey oldu: «Amerikada yıllardan beri bize karşı yapılmakta olan kötüyeyici propagandaların doğurduğu düşünce akımını düzeltmek için her şeyden önce Amerika Kongresinden yurdumuzu inceleyecek ve gerçeği görecek bir kurulu çağırılmak.» Bu öneri oybirliğiyle kabul olundu. Kongre Başkanlık Kurulunun imzalarıyla bu yolda bir mektup müsveddesi hazırlandığını hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Doğrusu da, bu mektuba özel bir önem vermiş değildim.

Baylar, bu arada şunu da söyleyeyim: Belge olarak başvurduğum Kongre tutanakları, Başkanlık Kurulu yazmanlığında bulunan Afyon Karahisar delegesi Şükrü ve güdümü savunan söylevlerini dinlediğimiz Hâmi Beyler eliyle tutulmuş ve Hâmi Beyin yazısıyla düzgün bir deftere temize çekilmiştir.

Baylar, Kongre 11 Eylülde sona erdi. 12 Eylülde Sivas halkının da katıldığı bir açık oturum yapılarak bazı söylevler verildi. Kongre görüşmeleri sırasında, önemli olarak Millet Meclisinin tezelden seçilmesi ve toplantı yerinin neresi olmağı gerekeceği

konularına değinildi. Fakat, şimdi açıklayacağım sorunlar, Kongre görüşmelerini kısa kesmeyi gerektiriyordu. Bu son noktalarla daha sonra Temsilciler Kurulu uğraştı. 9 Eylül 1919 günü toplanmış olan bazı bilgiler Kongreye şöylece açıklandı: «Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki İngiliz kuvvetleri iki katına çıkarıldı. General Miln (Milne) Konyaya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa karşı koymakta duraksıyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de Cemal Beye benzer bir adammış. Değerli arkadaşlarımla böyle durumlar karşısında sert davranmak isteyeceklerini bildiğimden, çabuk ve sert tedbirler alınmasını Fuat Paşadan rica etmiştim. Fuat Paşa da Kongrenin kendisine olan güvenine dayanarak Kongre adına gereken bildirim ve girişimlerde bulunmuştur. Bu türlü yürütümün yüce kurulunuzca kabul edilmesini rica ediyor. Fuat Paşa, valileri uyarmak için sert bildirimler yapıyor. Bölgelere üst subaylardan ulusal komutanlar atıyor ve bu komutanlara ulus adına her türlü yetki verilmiştir, diyor.» Kongre öneriyi kabul etti. Bundan sonra şu yolda açıklamalara devam ettim:

«Buraya Galip Bey adında bir vali atanmış, geliyormuş; ama bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılamadı. Fakat, biz başka bir bilgi elde ettik. Bay Novil (Nowil) adında bir İngiliz binbaşı, Bedirhanlılardan Kâmuran, Celâdet ve Cemil Beylerle birlikte yanında on beş kadar Kürt atlısı ile Malatyaya gelmiş ve kendilerini Mutasarrıf Bedirhanlı Halil Bey karşılamıştır. Harput Valisi de bir posta hırsızını izliyor görünerek otomobille Malatyaya gelmiştir. Bu amaçla bunlara Adıyamandaki birlik de verilmiştir. Amaçlarının, Kürdistan kurmaya söz vererek Kürtleri, işlerimizi bozmaya ve bizi öldürtmeye yollamak olduğu anlaşılmış ve karşı tedbirlere de başvurulmuştur. Bu arada, valiyi ve ötekilerini yakalatmak istiyoruz. Malatya Mutasarrıfı da Kürt aşiretlerini Malatyaya çağırmıştır. Bunun üzerine On Üçüncü Kolordu bölgesinde işe giriştik. Gereken tedbirler alınmıştır. Yarın akşam Harputtan gönderilen bir birlik ortalığı karıştıranları tepeleyecektir. Buradaki kolordu komutanı da gereken tedbirleri almıştır. Malatyaya ve öbür yerlere de gereken buyruklar verilmiştir.»

Baylar, hemen hemen Sivas Kongresinin toplantı süresince, sınırlara gerginlik verecek nitelikte haberler almaktan geri kalmıyordum. Ancak, aldığım bütün bilgileri olduğu gibi Kongre üyelerine sunmakta yarardan çok sakınca buluyordum. Gör-

dünüz ki, şimdi açıklayacağım üzere, gerçekten tehlikeli sayılabilecek nitelikte olan Ali Galip işinden de söz ederken kollayıcı bir dil kullanmayı yeğ tutmuştum. Bence en önemli iş, her türlü güçlülere ve tehlikelere göğüs gererek Sivas Kongresi görüşmelerini bir an önce sonuçlu kararlarla bitirmek ve bu kararları yurttan uygulamaya girişmekti. Bu dileğim gerçekleşti. Bütün yurdu kapsayan ulusal örgüt tüzüğüne ve Genel Kongre Bildirisinin hemen basılıp dağıtılması için gereken işler yapıldı. Yalnız, beklenenin üstünde yeni olaylar karşısında kalındığından, Kongre sona erdiği halde Kongre üyelerinin, durum gelişinceye değin, Sıvasta kalmalarını uygun gördüm ve gerekirse daha güçlü bir olağanüstü kongre toplamak için de hazırlıklar yaptım. Ali Galibin kaçması üzerine Kongre üyelerinin Sıvasta alınulmasından vazgeçildiği gibi, Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi üzerine olağanüstü kongre toplamaya da gereklik görülmedi (*belge: 55*).

ALİ GALİP OLAYI

Şimdi baylar, savaş tarihimizde önemli bir olay olan Ali Galip işi üzerinde izin verirseniz biraz geniş bilgi vereyim:

«Baylar, daha temmuz başında, Erzurumda bulunduğum sırada Celâdet ve Kâmuran Âli adında iki kişinin yabancılarca, pek çok para ile İstanbuldan Kürdistana gönderileceği, bunların türlü yalanlar söyleyerek kafaları karıştırmak ve bize karşı halkı kışkırtmakla görevlendirildikleri ve bir iki gün içinde yola çıktıkları ya da çıkacakları haber alındı. Bu haber üzerine, bunların sessizce gözetlenmeleri ve tutulmaları gereğini 3 Temmuzda Diyarbakırda On Üçüncü Kolordu Komutanına ve ayrıca Kurmay Başkanı olan Halit Bey'e ve Canik Mutasarrıfına bildirdim.

20 Ağustosta, On Üçüncü Kolordu Komutanına verdiğim buyrukta, söz konusu kişilerin İstanbuldan yola çıktıklarının bildirildiğini ve alınacak tedbirler arasında özellikle Mardin istasyonunda sıkı bir denetleme yapılmasının uygun olacağını yazdım.

Sivas Kongresinin ikinci günü, yani 6 Eylülde, «Bedirhanlı ailesinden Celâdet ve Kâmuran ile Diyarbakırlı Cemil Paşaoğlu Ekrem adlarında üç kişinin, yanlarında eskiden Diyarbakır ilinde bize karşı propaganda yapan bir yabancı subayla birlikte, silâhlı Kürtler koruyuculuğunda Elbistan ve Akçadağ üzerinden Malatyaya geldikleri ve kendilerini mutasarrıf ile belediye başkanının karşıladıkları On Üçüncü Kolordunun yazısından anlaşılıyor.»

On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın Üçüncü Kolordu Komutanlığına, bununla ilgili olarak gönderdiği 6 Eylül 1919 gün ve 529 sayılı kapalı telinde verilen bilgide: «Yabancı subayın, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere İstanbul Hükümetinin izniyle dolaştığını söyledikleri; Malatyada bulunan süvari alayının, er sayısı az olduğundan, bunları yakalamaktan çekindiği; bununla birlikte, bunların hemen yakalanması için İstanbula başvurulduğu On Üçüncü Kolordudan bildirilmiştir. Bu adamların ne amaçla ve ne görev için nereleri gezecekleri konusundaki bilgisini, Harput Valisinden sordum.» denilmekteydi (*belge: 56*). Harput Valisi Ali Galip Beydir. Bu adamların ne amaçla geldiklerini 3 Temmuzdan beri biliyoruz. Beş on silâhlı Kürde karşı bir süvari alayının er sayısı az görülmüş, yakalamaktan çekinilmiş. Asıl insanı şaşırtan şey, bunların yakalanması için İstanbula başvurulmuş olduğu haberidir!

Bu küçük ve önemsiz gibi görünen noktaları; o zamanki durumu görüşte, dikkati çeken düşünce ve anlayış ayrılıkları gösterdiği için anıyor ve belirtiyorum.

Diyarbakırdaki, On Üçüncü Kolordu Komutanının tutumu kuşku verici görüldüğünden, doğrudan doğruya bu kolordunun Kurmay Başkanına, Üçüncü Kolordu Komutanının imzasıyla 7 Eylül 1919 günü yazılan kişiye özel kapalı telde, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil, Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerle birlikte İngiliz binbaşısının ne yapıp yapıp yakalanmaları ve Sıvasa yollanmaları amacıyla, Elazığda bulunan On Beşinci Alay Komutanı İlyas Beyin kendi komutası altında altmış kadar atlı ve katırlı erle beraber geç 9 Eylülde Harputtan Malatya doğru yola çıkması için -işin ivediliği dolayısıyla - doğrudan doğruya emir gönderildiği bildirildi ve birliğin çabucak yola çıkmasının sağlanması rica edildi. 8 Eylülde Sıvasta da bir otomobil ile bazı subaylar gönderileceği bildirildi (*belge: 57*).

Diyarbakırdan Kurmay Başkanının bana gönderdiği 7/8 Eylül 1919 günlü kapalı telde şöyle deniliyordu :

«Yakalama ile ilgili isteği öğrendim. Bu konuda komutan beyin buyruk vereceğini hiç sanmıyorum. Çünkü askeri niteliklerini çok iyi biliyorum. Benim göndereceğim emri ise, tümüyle yerine getirmekten çekinirler. Bu konuda İstanbulla yazışma yapmaktayız. Bu durum karşısında gerekenin yapılması yüksek kararınıza bağlıdır. Şifre kaleminin 357 sayısı ile sunulmuştur.»

On Üçüncü Kolordu
Kurmay Başkanı

Hâlit

Elazığdaki Alay Komutanı İlyas Beyden Üçüncü Kolordu Komutanının buyruğuna karşılık olarak gelen 8 Eylül günlü telde de: «Kolordudan aldığım buyruk üzerine yola çıkmam geri bırakıldı. Kolordunun izni olmadan buradan ayrılmam uygun olmayacağından yola çıkma buyruğunun kolordudan verilmesini sağlayınız.» denilmekteydi (belge: 58).

Halit Beye hemen verdiğim karşılık şuydu:

7/8 Eylül 1919

Bilinen kişilerin kötülükleri belli olmuştur. İstanbul Hükümeti. . . . bu kötülükte ortaktır. Oradan buyruk beklemek, düşmana elverişli durum sağlamaktır. Bu konudaki bildirimleri, hiç kimseyi duraksatmayacak biçimde yapmak, hemen buyruk vermek, vakit geçirmemek gerekir. Komutanı duraksıyacak gibi görüyorsanız siz, bizim Elazığ ve Malatyadaki alay komutanlarına gönderdiğimiz buyrukların yerine getirilmesini ilgililere bildiriniz. Gerçekten gerekiyorsa, komutayı uygun gördüğünüz tümen komutanlarından birisi ele alsın. Yavaşlık zamanı geçmiştir. İşin yapıldığını bildiren karşılık telinizi bekliyoruz kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Komutanı İlyas Beye de, o gün kendim şu buyruğu verdim: «Bilinen kişilerin hayınlığı belli olmuştur. İstanbuldaki Hükümet de bunların hayınlığında ortaktır. Kolordunuz komutanı belki bu konuda ne yapılacağını yazı ile sorar ve karşılık alamaz. Bunun için işin yürütülmesini ve sonuçlandırılmasını sizden beklerim. Vereceğiniz karşılığı gözlüyorum efendim. Malatyadaki işleri bitirdikten sonra gerekirse, Sıvasta bize katılırsınız. **Mustafa Kemal**.» Kapalı tel dışındaki imza da Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Beyindi.

Malatyada bulunan On İkinci Süvari Alayı Komutanını da 7/8 Eylül gecesi, kendim telgraf başına çağırmıştım ve görüşmekteydim. Alay Komutanı Cemal Beyden durumu ve kuvvetini sorup öğrendim. Gelenlerin yanlarında bulunan silâhlı Kürtlerin «on beş yirmi kişi kadar» olduğunu ve alayın da merkezde «ancak o kadar kuvveti» bulunduğunu söyledi. Ben kuvveti yeter gördüm. Süvari ve topçu alayının yalnız subayları bile yetebilirdi. Yalnız özel ve ruhsal durumu anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf konuşması şöyle oldu:

Ben—Vali Galip Bey ve İngiliz Binbaşısı ile Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin hepsinin iyi hazırlanacak bir düzenle bu gece yakalanarak Sıvasa gönderilmeleri çok gereklidir. Durumunuz bunu yapmaya elverişli midir? Size buradan ve Harputtan yardım yetiştirilecektir.

Cemal Bey — Valiyi de birlikte mi?

Ben — Özellikle, evet.

Cemal Bey — Bildirdiğim gibi, durum ve kuvvetim buna elverişli değildir. Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin yakalanmaları konusunda On Üçüncü Kolordu Komutanıyla yazışmalar yapıldı. Sonunda, durumun inceliği dolayısıyla, şimdilik yakalanmalarının uygun olmayacağını bildirir emir de gelmiştir, dedi.

Artık bu kişinin daha çok üstüne varılamazdı. «Kendilerine sezdirmeksizin sıkıca göz altında bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Giderlerse, ne yana ve ne gibi araçla gittiklerini hemen bildiriniz» yönergesini vermekle yetindim (*belge: 59*).

8 Eylül günü Cemal Beyden kapalı tel ile «bilinen kişilerin şimdi gene orada olup olmadıklarını ve gözetlemeye ne ölçüde güvenebileceğini» sordum ve kendisine «günde iki kez rapor vermesini» buyurdum..

Halit Beye yazdığım tele ertesi gün (8 Eylül 1919) aldığım karşılıktaki, Elazığ Alay Komutanı İlyas Beye emir verildiği ve bu emrin örneği bildiriliyordu (*belge: 60*).

Kolordu Komutanı Cevdet Bey de, İlyas Beyin katıra bindirilmiş 52 er ve iki ağır makineli tüfekle, 9 Eylül sabahı yola çıktığını ve 10 Eylül akşamı Malatyada bulunacağını bildirdi. 9 Eylül günlü olan bu kapalı telinde «karşı akınlarla dolu olan bir çevrede daha çok iş yapmamakta kendisini özürü sayacağını» da bildiriyordu (*belge: 61*).

9 Eylülde, İlyas Beyin birliğinden başka, Aziziyeden iki süvari bölüğü, Siverekten Malatyadaki alaya bağlı bir bölük de Malatyaya gönderildi (*belge: 62,63,64*).

Vali Ali Galibin ve Bedirhanlılarla Cemil Paşaoğlunun yaptığı propagandanın etkisini ortadan kaldırmak için Elazığ ve Dersim dolayları ile ilgisi olduğunu bildiğim ve o sırada Kemahta bulunan Hâlet Beye (cski milletvekili) 9 Eylülde, Elazığa gitmesini ve Haydar Beyle bağlantı kurmasını yazdım (*belge: 65*). Ayın sonuna doğru oraya vardı.

Van Valisi bulunan Haydar Bey de Elazığ Valiliği görevini almak üzere Erzurumdan gönderilmişti. Haydar Bey, On Beşinci Kolorduya bağlı olup Mamahatunda bulunan bir süvari alayı ile de bağlantı kurarak, gerektiğinde bu alayı Malatyaya doğru yollandıracaktı.

Otomobil ile bazı subayların Malatyaya gönderileceğini de yazmıştım.

Gerçekten, arkadaşlarımızdan Recep Zühtü Bey, «Üçüncü Kolordu Yaveri» takma sanıyla ve benden aldığı özel yönerge ile, yanında başka bazı kimseler olduğu halde, otomobile Malatyaya gitmek üzere, 9 Eylülde yola çıktı. Ne yazık ki, bindiği otomobil, yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangalda kırılmış ve tam zamanında Malatyaya yetişememişti. Kangaldan sonra, kimi zaman araba ve kimi zaman hayvanla gündüz yol alarak Sıvasta çıkışının dördüncü günü öğleden sonra Malatyaya ulaşabilmişti. Recep Zühtü Beyin verdiği raporlar, durumun aydınlanmasına çok yardım etmişti.

Baylar, 10 Eylül günü geç vakit şu teli aldık:

Kişiyе özeldir.
Hiç durmayacaktır.

Malatyadan
10.9.1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir:

1 - 10.9.1919 saat 2 sonrada kötü bir olayla karşılaşmadan Malatyaya ulaşılmıştır.

2 - Bilinen kişilerin hepsinin, ne yazık ki, Kâhtaya doğru kaçtıkları; ayrıntıların sonra bildirileceği, bilgilerinize sunulur.

15 nci Alay K.
İlyas

Aynı günde ve fakat, İlyas Beyin telinden sonra da şu teli alıyoruz:

Çok ivedidir.

Malatyadan
10.9.1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı, İngiliz Binbaşısı ve yarıdakçıları, sizce bilinen kişiler, On Beşinci Alayın Elazığdan yola çıktığını ve kendilerinin yakalanacaklarını haber alır almaz, bugün sabah erkenden kaçmışlardır. Bunların Kâhtadaki Bedir Ağanın yanına gittikleri ve oradan bulacakları Kürtlerle burayı basmaya gelecekleri söylenmektedir.

2 - Bunlar ve Bedir Ağa aşireti, kötülüğe yeltenirlerse kovuşturma yapılması için Kolordudan buyruk alınmıştır; izlenmektedirler ve sonuç ayrıca bildirilecektir.

3 - On Beşinci Alay Komutanının, emrindeki kuvvetle, bugün saat 2 sonrada Malatyaya geldikleri bilgilerinize sunulur.

12 nci Süvari Alayı Komutanı
Binbaşısı
Cemal

İkisi bir günde yazılmış olan bu teller, yanyana getirilerek incelenirse dikkat çekici bazı noktaların göze çarpacağı kuşku götürmez.

Süvari Alayı Komutanı Cemal Bey, bizden aldığı yönergeye uyarak bilinen kişileri sıkı ve güvenli bir biçimde göz altında bulunduracak ve günde iki kez rapor verecekti.

Adı geçen kişiler 10 Eylül günü sabah erkenden kaçtıkları halde Cemal Bey bu bilgiyi, ancak İlyas Bey birliğinin varışından ve İlyas Beyin raporundan sonra gönderiyor. Cemal Bey, kaçanların, İlyas Bey birliğinin Elazığ'dan yola çıkışını haber aldıklarını bildiriyor. Oysa, telgrafhane Cemal Beyin gözetimi altında idi.

Sonra, kaçanların, Kürtleri toplayıp Malatyayı basacaklarının söylendiğini de ekliyor. Bu noktalar süvari alayı komutanı üzerine kuşku çekmekten uzak değildir.

Sonradan alınan bilgilerden anlaşıldı ki, Ali Galip ve arkadaşlarına 9 Eylül akşamı haber verilmiştir. Ali Galip geceyi hükümet konağında uykusuz geçirmiştir. 10 Eylülde yanlarında birkaç jandarma ve silâhlı Kürt olduğu halde, hükümet konağında toplanıyorlar; sandık emininin¹ odasına giriyorlar ;sandığı² açıyorlar; birlikte alıp götürmek üzere altı bin lira sayıp bir yere koyuyorlar ve sandığa koymak üzere de şu senedi yazıyorlar:

«Mustafa Kemal Paşa ve yardakçılarının tepelenmesi giderlerine karşılık olmak üzere ilgili buyruğa uyularak altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919: Halil Rahmi, Ali Galip.»

İlyas Bey birliğinin Malatyaya yaklaşmakta olduğunun anlaşıldığı bir sırada süvari alayı komutanı, subaylara Mutasarrıfın evini hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar, telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu işin başladığını sezinleyen Halil Beyin eşi, hükümet konağına haber veriyor. Hükümette para almakla uğraşan Vali, Mutasarrıf ve arkadaşları, durumu öğrenir öğrenmez korku ve şaşkınlıkla her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve adamlarıyla birlikte hazır bulunan atlarına binerek hemen kaçıyorlar (*belge: 66,67*).

Süvari alayı komutanı ve topçu alayı komutanının, Valinin geceyi hükümet konağında geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıftan çok, Valinin tutulmasının önemli olduğu da besbelliydi. Öyle ise, bilinen kişilerin kaçmasına göz yumulduğu kesin bir gerçektir. En zayıf yoruma göre: Bilinen kişilerin yanlarındaki beş on silâhlı jandarma ve Kürt ile çar-

1 veznedarın.

2 kasayı.

pışmadan büyük kötülük doğabileceği kuruntusu Malatyada-kileri dolaylı tedbire sürüklemiş ve adı geçen kişileri ürküterek kaçırmayı yeğletmiştir, denilebilir.

10 Eylülde İlyas Beye verdiğim yönergede başlıca belirt-tiğim noktalar:

- 1 - Kaçakların ivedilikle yakalanmaları;
- 2 - Kürtlük akımına hiçbir elverişli alan bırakılmaması;
- 3 - Malatyada mutasarrıflık görevini Jandarma Komutanı Tevfik Beyin üstüne alması; uygun görülecek namuslu ve yurt-sever bir kişinin de Harputta Valilik görevine hemen başlaması;
- 4 - Malatya ve Harputtaki hükümet erki eksiksiz ele alınarak ulusa ve yurda karşı hiçbir davranışa meydan verilmemesi;
- 5 - Kaçaklara uyanların acımadan ve aman vermeden yokedileceğinin duyurulması ve namuslu halka gerçeğin bildirilmesi;
- 6 - Ulusal varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askerlere de karşı konulacağına göz önünde bulundurulması gibi tedbirlerin ve düzenlemelerin bildirilmesinden başka bir şey değildi (*belge: 68*).

Baylar, kaçakların o dolaylardaki aşiretlerden birtakım Kürtleri tophiyabileceklerini ve Maraşta bulunan yabancı kuvvetlerden bile yararlanabileceklerini yüzde yüz olacakmış gibi kabul etmek gerekiyordu. Onun için, alınmış olan düzeni pekiştirmek ve bu işe ayrılmış olan birlikleri artırmak gerekiyordu. Bu amaçla Sivastan, katıra bindirilmiş bir birlik daha 9 Eylül akşamı Malatyaya gönderildiği gibi Üçüncü Kolordu da elden geldiğince, birliklerini güneye indirecek; On Üçüncü Kolordu, izleme işini sağlayacak ve hayınlara kıpırdayacak elverişli bir durum yaratmamak için en geniş ölçüde etki yapmak gerekli olduğundan, Mamahatundaki süvari alayı da Harputa doğru gönderilecekti. Bu konuda Üçüncü, On Üçüncü ve On Beşinci Kolordu Komutanlarına gereği gibi bildirimler yapıldı ve dileklerde bulunuldu (*belge: 69*).

Baylar, verdiğimiz yönergelere göre kaçakları izletirken, bir yandan da, elimize geçen bazı belgeleri gözden geçirelim. Bu belgelerin, olayı ve Ali Galibin giriştiği işleri İstanbul Hükümetinin kötülüklerini her türlü açıklamadan daha iyi belirteceğini sandığımdan, olduğu gibi okunmaları gereksiz görülmez düşüncesindeyim.

İlkin, Dahiliye Nazırı Âdil Beyle Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşanın birlikte imzalayarak Elazığ Valisi Ali Galip Beye gönderdikleri 3 Eylül 1919 günlü yönergeyi okuyalım.

Bundan sonra, Dahiliye Nazırının, gönderilecek kuvvet ve harcanacak para tutarı ile ilgili olarak İstanbuldan çektiği teli görürüz:

İstanbul

906

Kendisi açacaktır.

Elazığ Valisi Galip Beyefendiye

K: 2 Eylül 1919, sayı iki:

Sunulmuştur. Padişah buyruğu bugün çıkacaktır. Demek, durum kesinleşmiştir. Yönerge şudur: Bildiğiniz gibi Erzurumda Kongre adı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplantıların ne de aldıkları kararların hiçbir önemi yoktur. Fakat bu davranışlar yurttan birtakım söylentilere yol açıyor. Avrupaya ise pek şişirilerek yansıtılıyor. Bundan dolayı, pek kötü etkiler yapıyor. Ortada önemsenecek hiçbir kuvvet, hiçbir olay yokken salt bu şişirmelerden ve kötü etkilerden kaygılanan İngilizlerin son günlerde Samsuna epeyce bir kuvvet çıkaracakları anlaşılıyor. Hükümetin, her yere olduğu gibi size de gönderdiği belli bildirimlere aykırı tutum sürdürülürse, çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sıvasa ve oradan daha ileriyerek birçok yerlere girmeleri yakındır. Bu ise, yurdun yararına elbette aykırıdır. Erzurumda toplanan belli kişilerin yakında Sıvasa toplanarak yine bir kongre yapmak istedikleri, yazışmalardan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmayacağı Hükümetçe bilinmektedir. Fakat bunları Avrupaya anlatmanın yolu yoktur. İşte bunun için bunların orada toplanmasını önlemek gerekiyor. Bunun için de her şeyden önce Sıvasa Hükümetin tam güveneceği ve yurdun esenliğine uygun olan bildirimleri eksiksiz yerine getirmeye kararlı bir vali buldurmak gerekmektedir. Sizin gibi yüksek bir kişiyi onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sıvasa kongre yapmak isteyen birkaç kişiye engel olmak pek güç bir şey değilse de kimi general, üst subay, subay ve erlerin de bunlarla bir düşüncede olduklarının anlaşılması dolayısıyla, Hükümetin alacağı tedbirleri ellerinden geldiğince etkisiz bırakacakları ve bilinen kişileri öldürdükçe koruyacakları dikkate alınarak, güvenilir bir iki yüz kişinin buyruğunuz altında bulunması başarı sağlamak için uygun görülmektedir. Bundan dolayı, önce de yazdığım gibi oralardaki Kürtlerden güvenilen yüz, yüz elli kadar süvariye birlikte alarak, ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sıvasa, hiç kimsenin beklemediği bir zamanda varıp valiliği ve komutanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarmalarla askerlerin sayıları çok az olmakla birlikte, iyi kullanacak olursanız, karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı için hemen etkin bir duruma girerek toplantıya meydan vermemiş olacağınız ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp göz altında İstanbulla gönderebileceğiniz apaçaktır. Bu yolla ele geçirilecek hükümet gücü ve erki, yurt içinde serüvenci davranışlarda bulunanları yıldırarak bu türlü hoş gitmeyen davranışların ortaya çıkmasını önleyeceği gibi, dışarda da iyi etki yaparak yabancıların asker çıkarmak ve oralara girmek yolundaki düşüncelerden vazgeçmeleri için Hükümetçe yapılacak girişimlere sağlam bir dayanak olacaktır. Aslına bakılırsa, Sıvasın kimi ilerigelenlerinden sağlam olarak öğrenildiğine göre halk, bu politikacıların kışkırtmalarından, para

toplamak için yaptıkları baskılardan pek çok iğrenmiştir, bunların önlenmesi için Hükümete her türlü yardıma hazırdır. Orada hemen jandarma yazılacak istenildiği kadar er bulunacağı ve buna, sözü geçer kişilerce özel olarak yardım edileceği bildirilmektedir. Böylece yeter sayıda ve hükümete sıkıca bağlı bir jandarma örgütü kurduktan sonra, birlikte götürüleceğiniz süvarileri memnun ederek yerlerine göndeririz. İşte alınacak tedbirler bunlardır. Bunun kolaylıkla ve başarıyla uygulanması, işi son derece gizli tutmaya bağlıdır. Sıvasta görev aldığınızı, hattâ oralara doğru gideceğinizi evinizde en güvendiğiniz kimseye bile söylemeyiniz ve Sıvasa girinceye dek işi yanınızdakilere de sezdirmeyiniz. Bu, başarının baş ilkesidir. Bundan ötürü, şimdilik ne yapıp yapıp ailenizi orada bırakarak, çevredeki aşiretleri denetlemek için beş on gün dolaşacağınızı evinizdekilere ve başkalarına söyleyerek hemen yola çıkıp bir gün önce Sıvasa ansızın varmaya çalışmalısınız. Oraya vardığınızda aşağıdaki telyazısını gerekenlere bildirip valiliği ve komutanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir yandan da makine başında Nazırlığa durumu bildirmelisiniz. Böylece durum belli olur olmaz size yine makine başında gereğine göre bildirim yapılacaktır. Böylece işe başladıktan sonra, ne zaman uygun görürseniz ailenizi ve eşyanızı Sıvasa getirebilirsiniz. Ancak, şimdi orada bulunan Reşit Paşanın valilikten çıkarıldığı, yerine başkasının gönderileceği her nasılsa duyularak, kendisi Nazırlığa başvurduğu ve adları sizce bilinen kimselerin yanında Sıvasta birleşmek istedikleri, alınan yazılardan anlaşıldığı için yok yere bir dakika geçirilmiyerek bir an önce yola çıkıp bir saat önce Sıvasa ulaşmaya çalışmanız da, işi başarıma bakımından çok önemli ve çok gereklidir. Şu nedenlere ve düşüncelere göre, ne zaman yola çıkıp ne sürede Sıvasa varabileceğinizin bildirilmesi gerekmektedir. Sıvasta ilgililere göstereceğiniz telyazısı şudur: Sizin Sivas Valiliğine ve komutanlığına atanmanızı, Hükümet kararlaştırmış ve Padişah Hazretleri onaylamıştır. Hemen yola çıkıp bu telyazısını Sivastaki asker ve sivil memurlardan gerekenlere göstererek valilik ve komutanlık görevini almanız ve işe başlamanız ve hemen durumdan bilgi vermeniz bildirilir.

3.9.1919

Dahiliye Nazırı
Âdil

Harbiye Nazırı
Süleyman Şefik

Çok İvedidir.

İstanbuldan
6 Eylül 1919

Malatyada Elazığ Valisi Galip Beyefendiye

K: 6 Eylül 1919

Haydutları izlemek için gönderilecek kuvvet giderlerinin jandarma ödeneği karşılık tutularak malsandığından ödenmesi gereklidir. Kaç kuruş harcanacağını ve gönderilecek kuvvetin sayısı ile yola çıkış gününün ivedilikle bildirilmesi.

Nazır
Âdil

Dahiliye Nazırı üç gün sonra da, Ali Galibin bir teline karşılık olduğu anlaşılan şu teli veriyor:

İvedidir.

İstanbuldan
9.9.1919

Malatyada Elaziğ Valisi Beyefendiye

K: 8 Eylül 1919, sayı iki:

Sivasta güvenilir aracı olmadığından yeterince bilgi . . . . . alınmamakta ise de ora halkından, burada bulunan bir adamın sözlerine ve başka yerlerden de alınan genel bilgilere göre ilkin, halk bu kışkırtmaları istememektedir. İkincisi, asker, yok denecek keredede azdır. Bu ayaklanmayı yönetmekte olanlar, bilinen kişilerle kimi komutan ve subaylardır. Bunlar, işe ulusal bir kılık vererek amaçlarını benimsetmeye çalışmaktadırlar. Oysa, ulus bu işleri benimsemiyor. Orası daha yakın olduğundan istediğiniz bilgiyi daha kolaylıkla elde edebilirsiniz. Kaldı ki gazeteler, her nasılsa oraya atandığınızdan söz ettikleri için, bir gün önce gitmeniz daha çok önem kazanmıştır. Yanınızda bulunduracağınız kuvvet ne kadar çok olursa başarıyı o ölçüde kolaylaştıracağı apaçıktır. Bu kuvvetin sayısı ile ne zaman yola çıkacağınızı bir gün önce belli edip bildirmenizi bekliyorum.

Nazır
Âdil

Ali Galip Bey, karşılık olarak, Malatyadan şu son teli veriyor:

Çok ivedi ve gizlidir.
Kendisi açacaktır.

Dahiliye Nazırlığına

İçinde bulunduğumuz ayın on dördüncü günü yeter kuvvetle haydutların izlenip yakalanması için Malatyadan yola çıkmak üzere gerekli tedbirler alınmıştır. Tanrının yardımıyla çarpışmada başarı sağlanacağına güvenilsin. Yalnız, yazılarının karşılıkları ve gerekleri geciktirilmemelidir.

9.9.1919

Elaziğ Valisi
Ali Galip

Bu telden, 9/10 Eylül gecesini hükümet konağında yürek çarpıntılarında içinde sabaha dek uykusuz geçiren Ali Galibin, 9 Eylül 1919 günü daha yiğitliğinin üzerinde olduğu ve Tanrının yardımıyla çarpışmada başarı sağlayacağından çok umutlu bulunduğu anlaşılıyor.

Baylar, olaydan ve bu belgelerden kendilerine bilgi verilen sivil yönetim başkanlarının, Dahiliye Nazırı Âdil Beye ve komutanların da Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşaya güven-sizliklerini bildiren teller çekmelerinin uygun olacağı düşünüldü. Herkesin dikkati çekildi.

Sivas Valisi Reşit Paşanın teline karşılık veren Âdil Beyin şu sözleri pek çok şaşılmaya ve yadırganmaya değer. Âdil Bey, sözünü ettiği telini şu cümlelerle bitiriyordu: «...Elbette Padişah ve Halife Hazretlerinin yüksek iradelerine uymak gereğini anlarsınız» (*belge: 70*).

Baylar, bir rastlantıyla bu telin alındığı sırada ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu teli karalayıp çekilmek üzere memura verdim:

11.10.1919

Dahiliye Nazırı Âdil Beye

Ulusun, padişahına düşünce ve dileklerini bildirmesine engel oluyorsunuz. Alçaklar, canaklıycılar! Düşmanlarla birlik olup ulusa karşı hayınca düzenler kuruyorsunuz. Ulusun gücünü ve iradesini anlamaya gücünüz yetmeyeceğine kuşum yoktur. Fakat yurda ve ulusa karşı hayıncasına ve bütün gücünüzle uğraşacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve yordakçuları gibi şaşkınlara bönce ve kuruntuya dayanan sözlerine kapılarak ve Bay Novil gibi ulusumuz ve yurdumuz için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak işlediğiniz alçaklıkların ulusça yükletilecek sorumluluğunu göz önünde tutunuz. Güvendiğiniz kişilerin ve kuvvetin sonunu öğrendiğiniz zaman kendi sonunuzla karşılaştırmayı unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bütün komutanlar da ilgililere, gerektiği gibi başvurular.

12 Eylülde kadar aldığımız raporlardan kaçakların, 10/11 Eylül gecesi Rakada geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesi de, Rakanın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret başkanının yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu (*belge: 71*). Bu bilgi, 20 nci, 15 nci ve 13 ncü Kolordu Komutanlarına bildirildi (*belge: 72*).

11 Eylülde ve 11/12 Eylülde Malatya ile telgraf başında yapılan haberleşme, henüz Malatyada, kesin buyruk ve yönerge almış kişilerin daha kafalarında karışıklık olduğunu gösterir nitelikte idi.

Elazığdan gelen Alay Komutanı İlyas Bey: «Mutasarrıf Beyin gönderdiği bir özel kişi, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı koşullarla yerlerine dönmek istedikleri bildirilmiş. Bunun için, yurdun esenliği adına bunların bu yoldaki isteklerini kabul etmenin uygun olup olmadığı konusundaki buyruğunuzu beklediğimiz bilgilerine sunulur» demekteydi (11 Eylül, *belge: 73*).

Bunun ardından, 11/12 Eylül gecesi de, yine telgraf başına gelen Süvari Alayı Komutanı Cemal, Mutasarrıf Vekili Tevfik, Topçu Alayı Komutanı Münir, Jandarma Yüzbaşısı Faruk, Baytar Binbaşısı Mehmet ve Elazığdan gelen Alay Komutanı İlyas Beyler adına İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatyadan İlyas Bey — Güvenilir bir kişi olan Jandarma Yüzbaşı Faruk Beyden şimdi alınan bilgi aşağıdadır:

Faruk Bey Kâhta ve çevresinde kaçakları izliyordu. Malatyaya beş saat uzaklıkta Raka köyünde Kürtlerin toplandıklarını ve şimdi Mutasarrıfla arkadaşlarının orada bulunduğunu; Sivereğe kadar olan aşiretlerin birbiri ardınca adı geçen yere gelmekte olduklarını ve Dersim aşiretlerine varıncaya değin Kürtlük adına çağrıldığını; Mutasarrıfın düşüncesine göre, ilkin Malatyaya saldırıp baştan başa yağmaladıktan sonra bütün kuvvetle Sıvasa doğru yürüyeceklerini; Malatyada bulunan Türkleri öldüreceklerini ve kovacaklarını; bunlar yapılırken Dersimlilerin de Harputa yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü Mutasarrıfın Malatyadan gitmesi Kürtlük adına kendilerini büyük ölçüde aşağılama ve horlama sayılıyormuş. Vali, bu yağma ve öldürmeden yana olmadığını, fakat Mutasarrıfın düşüncesine de engel olamayacağını bildirmiştir. Malatyaya savaşla girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceği ve yanlarındaki İngiliz Binbaşısının da Urfada bulunan İngiliz tümeninin gelmeye hazır olduğunu söylediği bildirilmiş ise de Hacı Bedir Ağanın bunu kabul etmediği, aşiretlerin de Malatyanın Kürdistan olduğunda ve Malatyada Kürt bayrağı çekilmesinde ayak diredikleri; dün akşam Vali Malatyaya dönmek istemiş ise de bırakmadıkları hiçbir ekleme yapılmaksızın bilgilerine sunulur. Koşulları aşağıdadır:

- 1 - Valinin yerine dönmesi;
- 2 - Mutasarrıfın gene eski yerinde kalması;
- 3 - Elazığdan gelen erlerin geri gönderilmesi;
- 4 - Valinin yüz silâhlı Kürtle Malatyaya girdiği zaman taşkınlık yapılmaması ve Sıvasa doğru yürümesi;
- 5 - Aşiretlerden alınan yedi tüfek, bir tabancanın geri verilmesi;
- 6 - Yukarda bildirdiklerime buyrukları.

İlyas Beye şunu yazdım:

11/12 Eylül 1919

Malatyada İlyas Beyefendiye

1 - Verdiğiniz bilgi Kurulumuzca dikkate alındı. Size koşulları bildiren kimlerdir? Elbette böyle bir bağlantıya girişmek hiç doğru değildir.

Hayınlıkları ortaya çıkan Vali, Mutasarrıf ve yordakçılarının yakalanmaları ve kışkırtmaya çalıştıkları bazı aymaz kişileri uyarmak söz konusudur. Bunun için çok sert karşılık vermek gerekir. 13 ncü, 15 nci ve 3 ncü Kolordu Komutanları, bu dakikada telgraf başında hep birden alınacak tedbirleri kararlaştırmaktadırlar. Elde bulunan kuvvetler her yandan yola çıkarılmışlardır. Sessizlik ve ağırbaşlılıkla oraca gereken tedbirleri sizin almış bulunduğunuz güvenimiz tamdır. O bölgede bulunan bütün telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tefvik Bey kardeşimizin, hükümetin gücünü ve etkinliğini en geniş ölçüde göstermesi önemle dikkate alınmalıdır.

2 - Bu anda bütün Anadolu merkezlerinden Padişaha, bu yapılan hayınlık bildirilmektedir. Oraca da böyle davranılmalıdır.

3 - İngiliz Binbaşısının sözleri kuru sıkıdır. Kürtlerin de toplanmayı başarsalar bile, askeri birlikler karşısında ne ölçüde başarıya ulaşacaklarını kavrayabilirsiniz.

4 - Bedir Ağayı ve Keven aşireti başkanlarını ve bu hayınca davranışı tutmayan başkanları kendi yanınıza çekmeye çalışmanız uygun olur.

5 - Adıyamandan yola çıkan süvari bölüğüyle, Siverek ve Diyarbakırdan yola çıkan birer taburla bağlantınız var mı? Nerelere vardılar?

11/12 Eylül 1919

Telgrafhanede bulunan Kongre
Kurulu adına
Mustafa Kemal

Gerçi, Kongre toplantıda değildi ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat iç gücünü artırmak için Kongre üyelerinin ilgisini göstermeyi uygun gördüğüm gibi, imza olarak yalnız «Kongre Kurulu» diye de gene bu anlamda ayrıca bir tel de çektim (*belge: 74*).

Bu telime ek olarak çektiğim telde; Urfada, Antepte, Maraşta bulunan ve sayıları pek az olan yabancı kuvvetleri bildirerek: «Size bir yabancı tümeninden sözedenlerin bu söyledikleri, yurt ve ulus hayınlarının yalanını aktararak iç gücünüzü kırmak alçaklığından...» dır, dedim (*belge: 75*).

İlyas Bey, bildirimlerime verdiği karşılıkta: «Saldırı olursa çok sert karşılanması kesin olarak kararlaştırılmıştır» dedikten sonra: «Eldeki kuvvet, Malatyayı uzun süre bir Kürt saldırısına karşı savunmaya yetmez. Bunun için, olabildiğince çabuk yardımcı kuvvetler gönderilmesini sağlamanızı pek çok rica ederim» dedi (*belge: 76*).

İlyas Bey'e, gerektiğinde bir şey bildirebilmek için, telgrafhanede bir subay bırakarak, önemli olan işinin başına gitmesini rica ettim (*belge: 77*).

İlyas Beyin 12 Eylülde çektiği bir teli, çeşitli bakımlardan subaylarımız ve memurlarımız için yararlı olur düşüncesiyle, olduğu gibi sunacağım:

Malatya
12.9.1919

Sivasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Bee | Halepteki İngiliz ordusundan albay rütbesinde Bay P. Pil (P. Peel) isminde bir İngiliz subayı, bugün 12.9.1919 günü öğleyin Malatyaya gelmiştir. Malatya, Harput ve Diyarbakır bölgelerinde ilerigelen kişilerle, sivil ve askeri memurlarla görüşmek istediğini; kaçak Bay Novil'in görevini bilmediğini ve bu konuda İngiliz Hükümetinin hiç bilgisi olmadığını; böyle bir propagandacı subayın buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşiretler içerisinde hemen buraya gelmesi için kendisine buyruk vereceğini söyledi. Eğer hayınca düşüncelerle buralarda gezdiği kanısına varırsa tutuklu olarak Halebe göndereceğini sözlerine ekledi. Vali Galip Beyi de, kendisiyle görüşmek üzere, hayatının korunacağı konusunda sağlam söz vererek buraya çağırarak istedi. Bu konuda üst komutanlardan, adı geçen buraya gelebileceği üzerine buyruk alınmadan, buraya gelebileceğini ve bunun için ilgili yerlere başvuracağımı söyledim. Bu izin buyruğunun ivedilikle getirilmesine aracı olmamı rica etti. Kendisi «yüksek siyasi mutemet» adıyla anılmış. İstanbul Hükümeti kendisini tanımış. Kendisi burada iki gün kaldıktan sonra Harputa gidecekmış. Belgesi yoktur. Kendisine, saygıdeğer bir konuk olduğu ve özel saygı gösterileceği söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu kişinin Harputa doğru gitmesine izin verelim mi? Bildirilmesi. Sivastan iki subayın şimdi geldiği bilgilerine sunulur.

15 nci Alay Komutanı
İlyas

Bu telde sözü geçen konularda ne yapılacağını belirten görüşlerimiz, şöyle kısaca bildirildi:

Tel
Çok İvedidir.

Sivas
12.9.1919

Malatyada On Beşinci Alay Komutanlığına

K: 12.9.1919:

1 - Kim olursa olsun, belgesiz bir yabancı subayın Osmanlı ülkesinde işi yoktur. Kendisine incelik fakat askerce kesinlikle durumu bildirip geldiği yere hemen dönmesi gerektiğini söyleyiniz. Yurttan çıkıncaya değin de ilerigelen kişilerle ve memurlarla hiçbir siyasal ilişki kurmaması için yanına becerikli, uyanık bir subay katınız.

2 - Kaçak valinin yurda hayınlık ile suçlandırıldığını, ele geçince yakalanarak kanunun adaleti eline teslim edileceğini, bu konuda başka türlü bir şey yapılamayacağını ayrıca anlatırsınız efendim.

Mustafa Kemal

Baylar, alınan tedbirler ve yapılan düzenlemeler ve özellikle gösterilen sinirlilik ve sertlik sonucunda, Ali Galip ve Halil Beylerin kandırmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış, umutsuz kalan Ali Galip ilkin Urfaya ve oradan Halebe kaçmıştır. Bay

Novil de göz altında rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Ötekiler de birer yol bulup kaçmışlardır. Bu evreleri, daha çok açıklamayı yararlı görmüyorum. Söylediklerime ek olarak yayımlanacak olan bu konudaki belgeler okununca bugün ve yarın için uyarıcı sonuçlar çıkarılacağını umarım (belge: 78,79,80,81).

**HAYINLARLA
İŞBİRLİĞİ YAPAN
FERİT PAŞA
HÜKÜMETİNE
SALDIRIŞ**

Baylar, Ali Galibin giriştiği işin, Padişahın ve Ferit Paşa Hükümetinin ve yabancıların ortak bir girişimi olduğuna, bilgimize sunduğum belgeleri gördükten sonra kimsenin kuşkusu kalmaz, sanırım. Bu hayınlığın, ortak girişimcilerine karşı alınması gereken durum açıktır. Ancak, karşı girişimde elden geldiğince açık saldırıdan vazgeçmek, o günün gereği olmakla birlikte, girişim gücünü çeşitli hedeflere çevirmekten sakınarak bir noktada toplamak, uygun bir davranış olacaktı. Biz de, saldırılacak hedef olarak, yalnız Ferit Paşa Hükümetini seçtik ve bu işte Padişahın parmağı olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa Hükümetinin, gerçekleri bildirmeyerek Padişahı aldatmakta olduğu tezini tuttuk. Padişah, durumu anlayacak olursa hemen, kendisini aldatanlara hakettikleri işlemi yapacağına güvenimiz olduğunu ileri sürdük ve Hükümetin tanıtlanmış olan cinayeti üzerine, elbette kendisine güven kalmıyacağından gerçek durumun yalnız ve ancak doğrudan doğruya Padişaha bildirmekle durumun düzeltilebileceğini, girişimlerimiz için çıkış noktası saydık. Bu düşünce ile eylülün on birinci günü, Padişaha çekilmek üzere bir telyazısı hazırlandı. Bu telde, kestirebileceğiniz gibi, zamanın gereği olan birçok gösterişli sözler içinde: «Hükümetin savaş yoluna gidip Kongreyi basarak Müslümanlar arasında kan dökmeye kalkıştığı ve Kürdistanı ayaklandırarak yurdu parçalatma plânının da para karşılığında yüklenilmiş olduğu, belgelerle anlaşıldığından, Hükümetin bu işte kullandığı adamların bozguna uğrayarak kaçmak zorunda bırakıldıkları; yakalanırlarsa kanunun haklayıcı eline teslim olunacakları ve bu cinayetleri düzenliyerek Dahiliye ve Harbiye Nazırlarına emir verdirip uygulattıran İstanbul Hükümetine ulusun inan ve güveni kalmadığı» bildirildikten sonra: «namuslu kişilerden yeni bir hükümet kurularak bu casus örgütünün, haklarında ivedilikle ve adaletli olarak soruşturma yapılması ve cezalandırılması» isteniyor ve: «Adaletli bir hükümetin kurulmasına değin İstanbul Hükümeti ile hiçbir türlü yazışma yapmamaya ve ilişki kurmamaya karar vermiş onal ulustan ordunun ayrılmıyacağını, olayın içyüzünü bilen ve

olay yerine yakın olan kolordu komutanları, bilginize sunmak zorunda kaldık.» deniliyordu (*belge: 82*).

İşte bu telyazısı örneğinin bütün kolordularca İstanbulla çekilmesi uygun görüldü. 11 Eylül günü telgraf başında kolordu komutanlarına özel olarak şunları bildirdim:

«Şimdi bir örnek vereceğiz. Bu örneğin 3 ncü, 15 nci, 20 nci, 13 ncü ve 12 nci Kolordu Komutanlarının birlikte imzalarıyla çekilmesini uygun görüyoruz. Okuduktan sonra öteki komutanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz.»

Örnek

Yüksek Sadrazamlık Katına

«Şimdi, doğrudan doğruya kutsal başkomutanımız, şanlı Halifemiz Efendimize önemli şeyler bildirmek zorundayız. Engel olunmamasını rica eder; engel olunursa bundan doğacak ağır sonuçların sorumluluğunun yalnız yüksek kişiliğiniz üzerinde kalacağını bilgilerinize sunarız. 12 nci Kor., 13 ncü Kor., 20 nci Kor., 15 nci Kor., 3 ncü Kor.»

Padişaha bildirilecek önemli şeyler, daha önce bilginize sunduğum telyazısının içindekilerdi.

Eylülün 11 nci günü, özellikle 11/12 nci gecesi, her yerdeki Kolordu Komutanları telgrafhanelere elkoyarak, kararlaştırılmış olduğu gibi İstanbulla haberleşmeye çalışıyordu. Ama, Sadrazam ortadan kaybolmuş gibi idi. Karşılık vermiyordu. Biz de, telgraf başında Sadrazamın telleri alıp karşılık vermesi için baskı yapıyorduk. İstanbul telgraf memurlarıyla olan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru özel olarak şunları bildirdi:

«Sadrazam Paşaya yazılanlar ilgililere telefonla söylenildi. Alınan karşılıkta: Telyazısında bildirilenler, Sadrazam Paşa Hazretlerinin bilgilerine sunuldu. Bildirmek istedikleri şeyler, yöntemine göre telle bildirilmelidir. Telyazıları da yöntemine göre Padişaha sunulur, buyurdıklarını Müdür Bey söylüyor efendim» (*belge: 83*).

Bunun üzerine gece yarısından sonra, saat 4 te şu telyazısı Sivas telgrafhanesine gönderildi:

11/12.9.1919

Sadrazam Ferit Paşaya

Yurdun ve ulusun haklarını ve kutsal varlıklarını ayaklar altına almazla ve Padişah Hazretlerinin yüksek şeref ve onurlarını kırmanız üzerine, amazca girişim ve davranışlarınız anlaşılmıştır. Ulusun Padişahımızdan

başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bunun için, durumlarını ve dileklerini ancak Padişaha bildirmek zorundadırlar. Kurulunuz türeye aykırı davranışlarının ağır sonuçlarından korkarak ulus ile Padişah arasında engel oluyor. Bu yoldaki direnmeniz daha bir saat sürerse ulus artık her türlü davranış ve yürütümünde kendisini özgür sayacaktır ve bütün yurt, türeye aykırı kurulunuzla kesin olarak ilgisini ve bağlantısını kesecektir. Bu, son uyarımızdır. Bundan sonra ulusun alacağı durum, burada bulunan yabancı subaylar aracılığı ile İtilâf devletleri temsilcilerine de ayrıntılı olarak bildirilecektir.

Genel Kongre Kurulu

Sivas Telgraf Müdürlüğüne de gene o sırada telefonla şu buyruk verildi:

«Kongremizden seçilmiş bir kurulla telgrafhaneye gönderilecek bir telimizin doğrudan doğruya Padişahın özel kalemine çekilmesine İstanbulca engel olunduğu bildiriliyor. Bir saat içinde telin çekilmesine izin verilmezse, İstanbulla bütün Anadolu telgraf haberleşmesini kesmek zorunda kalacağımızı üstlerinize bildiriniz.»

Genel Kongre Kurulu

Kolordu Komutanlarına da aşağıdaki genel bildirim yapıldı:

Sivastan

11/12.9.1919

- 20 nci Kolordu Komutanlığına
- 15 nci Kolordu Komutanlığına
- 13 ncü Kolordu Komutanlığına
- 3 ncü Kolordu Komutanlığına

Kongrenin Padişah katına sunacağı dileklerin ulaştırılmasına İstanbul Telgraf Başmüdürlüğüne engel olunmuştur. Verilen bir saatlik süre içinde Padişahın özel kalemine yol verilmezse bütün Anadolunun İstanbulla telgraf haberleşmesinin kestirileceği, karşılık olarak adı geçen müdürlüğe bildirilmiştir. Kongrenin türeye uygun olan bu olumlu isteğine karşılık alınmadığından, bu telimizi alır almaz Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezlerinde ve Sinopta telgraf haberleşmelerinin kesilmesi; yani Kongrenin bildirimlerinden başka hiçbir telin İstanbulla geçirilmemesi ve İstanbuldan verilecek tellerin kabul olunmaması ve Batı Anadolu ile haberleşmemize engel olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki yolun da tutulması ya da geçici olarak kesilmesi ve işin sonunun bildirilmesi rica olunur.

Bu yönergeye engel olacak telgraf memurları, buldukları yerde hemen askeri mahkemeye verilerek en ağır cezaya çarptırılacaklardır. İşbu bildirim yerine getirilmesi 20 nci, 15 nci, 13 ncü ve 3 ncü Kolordu Komutanlıklarından rica edilmiştir. Alındığının bildirilmesi.

Sivasta Genel Kongre Kurulu

Bu telyazısında bildirilenler, daha sonraki tellerle tamamlandı (*belge: 84, 85*).

11/12 Eylül gecesi yapılmış olan genel bildirim ek olarak şu ricada bulunuldu:

«Bu gece sonuç elde edilinceye değin bütün komutanların, sivil yönetim başkanlarının ve ilgili kurulların telgrafhanelerden ayrılmamaları rica olunur.»

Genel Kongre Kurulu

Telgrafhanelere de şu uyarma yapıldı:

«Ektir: Bu bildirim yerine getirildiği haberi Kongre Kurulunca öğrenildikten sonra gene böylece aramızda haberleşmeye devam olunacağından telgrafhanelerde adam bulundurulması rica olunur.»

Kongre Kurulu

İstanbulun, verilen bir saatlik süre içinde Saraya yol vermiyeceği anlaşılıyordu. Bunun için, 12 Eylül 1919 günü bütün komutanlara ve illere şu genel bildirim yapıldı:

«Bir saate değin, örneği aşağıda bulunan telyazısı Genel Kongre Kurulunca Sadrazama çekilecektir. Bunun için siz de hemen bu ilkeye uygun ve bu anlamda birer telyazısı çekiniz ve hemen bildiriniz efendim.»

Genel Kongre Kurulu

Saat beşte Sadrazama da «bilgi için» diye ulaştırılan ve bütün komutanlara, valilere gönderilen bildirim şu idi:

«1 - Hükümet, ulusun sevgili Padişahına dileklerini ulaştırmasını engelleyip onunla bağlantısını kesmekte ve gerçekleşen hayınca davranışını sürdürmekte direndiğinden, ulus da, türeye uygun bir hükümet başa geçinceye değin İstanbul Hükümeti ile yönetim yönünden ilişkisini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta haberleşme ve ulaştırmasını büsbütün kesmeye karar vermiştir. Her yerdeki sivil memurlar, askerî komutanlarla birlikte bu kararı yerine getirecek ve sonucu Sivasta Genel Kongre Kuruluna bildirecektir.

2 - İşbu bildirim bütün komutanlara, sivil yönetim başkanlarına gönderilmiştir.»

12.9.1919

Genel Kongre Kurulu

Baylar, ayın on ikinci günü İstanbul Hükümetiyle genel olarak haberleşme ve bağlantı kesildi. Buna uymayan bazı yerler ve bu yerlerle olan tartışmamızı ayrıca açıklayacağım. Ondan önce, izin verirseniz, daha önemli sayılması gereken bir konu üzerinde bilgi sunayım. Bildiğiniz gibi Ferit Paşa Hükümeti, milletvekilleri seçimi için sözde bir buyruk vermişti. Ama, içinde bulunduğumuz güne değin, yani Anadolunun İs-

İSTANBULDAKİ
HÜKÜMETLE
İLİŞKİYİ KESME
KARARI

MİLLETVEKİLLERİ
SEÇİMİYLE
UĞRAŞILMAYA
BAŞLANMASI

tanbulla bağlantıyı kestiği 12 Eylül gününe değin, bu buyruk uygulanmamıştı. Son durum üzerine en önemli işin milletvekilleri seçimini tez elden sağlamak olacağını çok iyi anlarsınız. Bunun için, 13 Eylülde hemen bu konu ile de uğraşılmaya başlandı (*belge: 86*). Uzun ayrıntılara girmektense, sözünü ettiğim gün verilen ilk genel yönergeyi, olduğu gibi bilginize sunmayı daha yararlı sayarım. Bildirim şudur:

Tel

13.9.1919

Balıkesirde 14 ncü Kolordu, Konyada 12 nci Kolordu, Diyarbakırda 13 ncü Kolordu, Erzurumda 15 nci Kolordu, Ankarada 20 nci Kolordu, Bursada 17 nci Tümen, Çinede 58 nci Tümen, Bandırmada 61 nci Tümen Komutanlıklarına ve 61 nci Tümen aracılığı ile Edirne'de Birinci Kolordu, Niğdede 11 nci Tümen Komutanlıklarına; İllere, Bağımsız Sancaklara, Belediyelere.

(Müdafaai Hukuk Cemiyeti Merkez Kurullarına)

İstanbul Hükümetinin tuttuğu ve sürdürdüğü gerici yönetime ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için Millet Meclisinin seçilmesini ve toplanmasını sağlamak ve çabuklaştırmak bugünün en önemli işidir.

İstanbul Hükümeti, ulusu aldatarak, milletvekili seçimlerini aylarca yaptırmamış olduğu gibi, son zamanda verdiği seçim buyruğunun yerine getirilmesini de türlü nedenlerle geciktirmekte ve geri bırakmaktadır. Ferit Paşanın Torosun ötesindeki illerimizden vazgeçtiği, Barış Konferansına verdiği nota ile tanıtlanmış; Aydın ilinde Yunanlılarla aramızda sınır çizmeye girişmesi de, orada düşman eline düşen yerlerin bir olupbitti biçiminde Yunan topraklarına katılmasını kabul ettiğine kanıt sayılmıştır. Düşman eline geçmiş öteki yurt parçaları için de bunlara benzer akılsızca ve hayınca siyaset güderek ülkenin ve ulusun bölünüşüne yol açması çok beklenir. Millet Meclisi toplanmadan önce barış antlaşmasını imza ederek ulusu bir olupbitti karşısında bulundurmamak istediği sanılmaktadır. Bundan dolayı, Genel Kongre, orduyu ve ulusu uyanıklığa çağırır ve aşağıdaki işlerin ivedilikle yapılmasını, ulusun var ya da yok oluşu ile sonuçlanacak önemde saydığını bildirir:

Birincisi - Seçim hazırlıklarının yürürlükteki yasada gösterilen en kısa süre içinde yapılıp bitirilmesi için Belediyeler ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri bütün güçleriyle çalışmalıdırlar.

İkincisi - Sancaklardan çıkarılacak milletvekillerinin, nüfusa göre, sayısı hemen saptanarak Temsilciler Kuruluna şimdiden bildirilmelidir. Adaylar işi daha sonra haberleşme ile yoluna konacaktır.

Üçüncüsü - Gerek seçim hazırlıkları sırasında, gerek seçim yapılırken gecikmeye yol açacak nedenler şimdiden düşünülecek ortadan kaldırılmalı ve hiçbir gecikmeye yer verilmeyerek en kısa süre içinde seçimler sonuçlandırılmalıdır.

İşbu kararın, bölgenizdeki bütün Belediyelere ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine bildirilmesine ve gereğinin tez elden yapılmasına yardım buyurmanız rica olunur.

Temsilciler Kurulu

Ferit Paşa Hükümeti direnmesini sürdürüyordu. Bilindiği üzere, devrilinceye değin de sürdürdü. Yurdu günlerce başsız bırakmak elbette pek büyük sakıncalar doğururdu. Bundan dolayı, önce ne düşünüldüğünü sormak üzere, sonra da - ileri sürülen bazı aykırı görüşlere bakmaksızın- buyruk olarak ilgililere bildirdiğimiz kararları, Eylülün 13/14 ncü gecesi, şöylece saptamış ve yazmıştım :

«Kongrece alınması düşünülen tedbirleri kapsıyan buyruk örneği aşağıda bilginize sunulmuştur: Bu konudaki yüksek görüş ve düşünceleriniz alındıktan sonra Genel Kurulca görüşülerek yürürlüğe konulacaktır. 15.9.1919 günü öğleye değin görüşlerinizi bildirmenizi bekliyoruz efendim.

Ulusal amaçları hayıncasına yorumlayan ve başka anlamlara çeken; girişimlerimizi ve ulusal ayaklanmamızın türeye aykırı olduğunu ilân eden Padişahlık ve Halifelik katına karşı ulusun sonsuz bağlılığını yasaya ve türeye uygun her türlü araçla belirtmeye can attığımız halde, Padişah ile ulus arasında bir engel duvarı kuran; halkı birbirine karşı silâhlandıran ve birbirini öldürmeye kışkırtıp yönelten İstanbul Hükümeti ile bağlantıyı kesmek zorunda kalan Genel Kongre Kurulu, aşağıdaki kararları sizlere bildirmeyi ödev sayar:

1 - Devlet işleri, Padişah Hazretleri adına ve yürürlükteki yasalara göre, eskisi gibi yürütülecektir. Soy ve din ayrılığı gözetilmeksizin, halkın canı, malı, ırzı ve her türlü hakları güven altında bulundurulacaktır.

2 - Hükümet memurlarının kendilerine verilmiş görevleri, ulusun türeye uygun isteklerine göre yürütmeleri gerekir. Bununla birlikte, görev yapmaktan çekinenlerin özür bildirmeleri, görevden çekilme sayılarak yerlerine uygun görülen kişiler vekil olarak atanacaklardır.

3 - Görev sırasında ulusal amaç ve gidişe aykırı davranışları görülecek ve anlaşılacak olanlar, din ve ulusun esenliği adına kesin olarak ağır cezalara çarptırılacaklardır.

4 - Görevden çekilmiş memurlardan ve halktan her kim olursa olsun ulusal kararlara aykırı davranışlarda bulunan ve bozgunculuk aşılıyanlar da ağır cezalara çarptırılacaklardır.

5 - Ülkenin ve ulusun esenliği ve mutluluğu, adalet ve haktanırlıkla ve yurtta dirlik ve güvenin sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Bu yolda gereken her türlü tedbirin alınması kolordu komutanlarıyla valiliklerden ve bağımsız mutasarrıflıklardan beklenir.

6 - Ulusun dileklerinin Padişah Hazretlerine bildirilmesi başarılıp ulusca inanılıp güvenilecek, türeye uygun bir hükümet kuruluncaya dek, yazışmalar Sıvastaki Genel Kongre Temsilciler Kuruluyla yapılacaktır.

7 - İşbu kararlar, bütün ulusal örgütlerin merkezlerine bildirecek ve halka duyurulacaktır.»

Mustafa Kemal

Baylar, bilginize sunduğum bu son genelgemiz üzerine, kimi hafif ve fakat kimi de oldukça ağır aykırı görüşlerle, direnmelerle ve dahası, karşı girişimlerle, korkutmalarla bile

A Y K I R I
G Ö R Ü Ş L E R
V E Y E R M E L E R

karşılaştık. Aykırı görüşlerle yermeler, yalnız son genelgemiz hükümleri üzerinde de kalmadı. Bu ilişki ile, daha başka noktaları da kapsadı. Bu konuda yüksek kurulunuzu özel olarak aydınlatmak için bu yolda geçmiş olan yazışmalardan bazılarını bildirmekliğime izin vermenizi rica ederim.

Erzincan Müdafaai Hukuk Cemiyeti Merkez Kurulunun 14 Eylül 1919 günlü telyazısında: «Kararların uygulanmasından önce, İstanbul Hükümetine kırk sekiz saatlik bir süre verilmesinin uygun olacağı bütün üyelerce kararlaştırılmıştır.» yolunda zararsız bir düşünce ileri sürülüyordu (*belge: 87*).

Diyarbakırdan 13 ncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1919 günlü uzun şifresinde: «Hükümet merkeziyle büsbütün ilişki kesilerek yazışmalar, doğruca Kongre Temsilciler Kurulu ile yapılırsa karşı görüşte olanlar, siyasal bir amaç güdenler, bu davranışı Halifelige karşı ayaklanma gibi gösterecek halkı yanıltacaklardır. Bu durum böyle kalırsa memur ve askerın maaşları ve yiyecek giderleri için kaynak ve tedbir düşünöldü mü? İstanbul Hükümeti İngiliz etkisi altındadır. Pek çok üstelense ve çalışılsa da başka türlü iş görebilecek bir hükümet kurulamaz. İngilizler, Hükümetin de uygun bulmasıyle, geniş ölçüde yurdumuza girerlerse yeni baştan İngilizlerle savaş girişmeyi düşünüyor musunuz? Girişilirse başarı sağlanacağına ne denli güveniyorsunuz? Bu üstelleyici gidiş yurt yararına uygun mudur?» (*belge: 88*) gibi birtakım düşünceler ileri sürüyor ve sorular soruyordu.

Erzurum Merkez kurulunun 15 Eylül 1919 günlü telinde: «Yönergenizin altıncı maddesinin (yani Temsilciler Kurulunun başvurulacak en yüksek kat olmasıyla ilgili) tüzüğümüzle uygunluğu sağlanmak üzere, Merkez Kurullarından onay alınması gerekir» denilmekte idi.

Malatyadaki komutan İlyas Beyin 15 Eylül 1919 günlü telinde: «Elazığ ili halkının, Kongrenin amaç ve ereği bildirilerek hiç olmazsa biraz aydınlatılmasına değin, bu işlerin geri bırakılması yerinde görülürse, uygun bulduğumu saygı ile bildiririm» düşüncesi ileri sürülüyordu (*belge: 89*).

İçinde bulunduğumuz Sivasın Müdafaai Hukuk Cemiyeti Merkez kurulu da uzun bir raporunda: «Bildirilen maddelerin bütününden, yurttta geçici bir yönetim kurulacağı anlaşılmalıdır» diye başladıktan sonra: «Bunun, Cemiyet tüzüğünün özel maddesine ve hiçbir maddesine dayandırılmıyacağı» üzerine dikkatimiz çekiliyor ve: «Padişaha dilek sunmaya elverişli

ortamı, büyük bir ağırbaşlılık, içtenlik ve tatlılıkla aramayı» öğütüyordu (*belge: 90*).

Temsilciler Kurulu üyelerimizden olup birçok çağrı ve ricalarda bulunduğumuz halde bize katılmıyan, Sivas Kongresinde bulunmamak için özürler uyduran Servet Beyin: «Esselâmü aleyküm» diye dinsel sözlerle başlayan, 15 Eylül 1919 günü Trabzondan çektiği açık telinde: «Sivas Kongresi Bildirisini ve sonra genelgenizi aldık. Karşılık olarak bildirdiğimiz düşünceler Kâzım Paşa Hazretlerince görülme istenmiş ve görülmüştür..... Önce Sivas Kongresinin, Genel Kongre biçimine girmiş ve bir Temsilciler Kurulu meydana getirmiş olduğu anlaşılıyor ki, işin bu yönü kararlarımıza aykırıdır..... Sivas Kongresi, Temsilciler Kurulumuz arasına üye seçmeye yetkili olamayacaktır..... İstanbul Hükümeti ile yazışmayı kesme, bir olupbitti oldu..... Temsilciler Kurulunun başvurulacak en yüksek kat olması işi, kamu oyu üzerinde pek kötü etkiler yapacaktır. İşin bu yanından kesin olarak vazgeçilmelidir..... Sivas Kongresi, Erzurum Tüzüğünü değiştirmeye yetkili değildir. Bu Kongre, Doğu İleri Temsilciler Kuruluna uymak zorunda olacaktır. Erzurum kararları üzerine kamu oyunun bir sarsıntı evresi geçirdiği bu günlerde, ondan başka hükümlere kuşkulu gözlerle bakacağından kuşkunuz olmasın.....» deniliyor ve bu tel: «Erzurum Kongresi hükümleri dışında yapılacak işlere katılamıyacağız» protestosu ile sona eriyordu (*belge: 91*).

On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 15 Eylül 1919 günü gönderdiği yazıda: «Sivas Kongresinin sorusuna Trabzon Merkez Kurulundan Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri karşılığı okudum. Pek yakından tanıdığım bu kişilere güvenim ve saygım üstündür. Adı geçenlerin görüşlerine etki yapan temel düşünceyi anlıyorum ve benimsiyorum.» dedikten sonra, ayrıntılar üzerindeki görüşlerini ileri sürüyor ve bu arada: «Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu İleri adınadır. Sivas Kongresi ise bütün ulusu temsil eden bir kongredir ki, bu kongrenin de ayrıca bir temsilciler kurulu olması doğrudur. Ancak, Sivas Kongresi Temsilciler Kurulu, Doğu Anadolu İleri Temsilciler Kurulunu ortadan kaldırmış olmuyor. Bu Temsilciler Kurulu elbette her an vardır. Yalnız, bu Temsilciler Kurulundan olup şimdi Sivas Kongresi Temsilciler Kuruluna girmiş bulunanlar varsa bunların, Doğu Anadolu İleri Temsilciler Kurulundan çekilmelerini istemek doğru olabilir. Sivas Kongresi, bütün ulusun yararını ve Doğu Anadolu İleri Temsilciler Kurulu da Doğu Anadolu illerinin hak ve ya-

rarını korur . . . . . Temsilciler Kurulunun başvurulacak en yüksek kat oluşu ve yetkileri, işin en önemli noktasıdır ki, bu konuda tezlikle davranmaktan sakınılmasında sizinle tam bir görüş birliğindeyim. Temsilciler Kurulu yönerge tasarısının birden beşe kadar olan maddelerine gelince; bunların değil sorulmasını, bir bildiri ya da bir dilek olarak yayımını bile çok görürüm» düşüncesinde bulunuyordu (*belge: 92*).

Trabzonda Servet Beye yazdığımız telle Kâzım Kara Bekir Paşaya verdiğimiz karşılıktan da söz edeyim. Servet Beye yazılan tel şu idi:

Trabzonda Servet Beyefendiye

Sorduğumuz işler üzerine Trabzon Merkez Kurulunun ne düşündüğünü bildirir karşılık daha gelmedi. Bu işler, ayrıca Kâzım Paşa Hazretlerinden de sorulmuştu. Görüşleri birleştirmenizin neden gerekli görüldüğü elbette anlaşılamamıştır. Sıra ile bildirdiğiniz düşüncelere gene o sıra ile karşılık veriyorum:

Sivas Kongresinin genel bir kongre olacağını herkes biliyordu. Bunun sizce başka türlü görülmekte olduğunu şimdi ilk olarak sizden işitiyorum. Temsilciler Kurulu işine gelince, bu kurul, aslında Erzurum Kongresinin seçip kabul ettiği kuruldur. Şimdi benimle birlikte Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sıvasta bulunmaktadırlar. Daha dört üyemiz eksik olmakla birlikte çoğunluk, görevini yapmaktadır. Bu yönün de sizce açık olarak bilindiğinden kuşumuz yoktur. Çünkü, sizi de durumun öneminden ötürü, daha Erzurumda iken çağırış ve öteki arkadaşların birlikte götürüleceğini bildirmiştik. Sivas Genel Kongresinin, tüzüğümüzün sekizinci maddesi uyarınca, bazı üyeler ile Temsilciler Kurulumuzu güçlendirebileceği, birlikte görüşülmüş ve bunda da sakınca görülmemiş; tersine, ulusal bütünlüğü temsil için bu iş, gerekli sayılmıştı. Sivas Genel Kongresinde bundan başka bir şey yapılmamıştır. İstanbul Hükümeti ile yazışmayı kesmek, temel kararlarımızın dördüncü maddesinin dışında değil, içindedir; üstelik, o madde kapsamını aşan ve o zaman hiç düşünülemez olan hayıncı etmenler yüzünden yapılmış bir işlemdir. Aslında bu olupbittiyi yapan biz değil, İstanbul Hükümetidir. Kapalı telimizde bildirilenlerin uygulanması kaçınılmaz bir iştir. Bundan hiçbir yolla dönülemez. Biz, uygulamak için sizin uygun görüşünüzü almayı bir ödev saydık. Uygun görüp görmemek sizin bileceğiniz bir iştir. Yalnız, şunu da bildireyim ki, bugün bütün Anadolu ve Rumelinin birlikte tutmak zorunda oldukları yol seçilirken, azınlığın değil, çoğunluğun isteğine uymaya ve azınlıkları bu yola çevirmeye kesin zorunluluk vardır. Başvurulacak en yüksek kat ve yetki konusunda daha akla yatkın bir görüşünüz varsa bildirmek iyiliğinde bulununuz. Uyulması zorunlu görülen bugünkü yöntem, dikkatle incelenirse tüzüğümüze ve Erzurum Kongresinin temel kararlarına tam uygundur. Bunun dışına çıktığı noktayı göremiyorum. Şu duruma göre, sizin sorumluluğuna katılmak istemediğiniz tüzüğü ve belli kararları aşan işlerin açıklanmasını rica ederim. Bugün

ölenemeyecek bir gidiş varsa o da, İstanbul Hükümetinin, ulus ve yurdun kaderini alçakcasına İngilizlerin isteğine bırakması ve kendi çıkarlarına kurban etmesidir. Buna karşı, buraca alınan karardan başka bir karar alınabilecekse bildirmek iyiliğinde bulununuz.

Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşaya da verdiğimiz ayrıntılı karşılığın başlangıcı şöyle idi:

«Servet ve İzzet Beylerin, Temsilciler Kurulunun Trabzon Merkez Kurulundan sorduklarına karşılık olarak, çektikleri açık tel alındı. Telin içindeki açık olarak bildirilmesi sakıncalı olan düşünceleri, Temsilciler Kurulu, baştan sona, Servet ve İzzet Beylerin kendi kişisel görüşleri sayar. Temsilciler Kurulu, genelge ile istediği düşünceleri, İzzet ve Servet Beylerden değil, tüzük gereğince Trabzon Merkez Kurulundan istemiştir. Servet ve İzzet Beylerin görüşlerini bildiren özel telyazısı üzerine ve sizin hem kendilerine ve hem de Temsilciler Kuruluna karşılık olmak üzere ileri sürdüğünüz düşünceler üzerine aşağıdaki açıklamaların yapılması gerekli görülmüştür:

a - Her şeyden önce, adı geçen kişileri, sizce de bilinen görüşe götüren temel düşüncenin ne olduğu, yazık ki, Temsilciler Kurulunca anlaşılammıştır.

b - Tüzüğün dördüncü maddesi, bir geçici yönetim kurulması nedenlerini ve koşullarını açıklar. Oysa, bilinen son hayınlık olayları yüzünden alınmış ve alınmasının gereği üzerinde düşünce istenmiş olan tedbirler, hiçbir zaman geçici yönetim kurmak amacı ile ilgili değildir. O halde, bu iş ile dördüncü madde arasında ilişki aramaya gereklik yoktur. Tedbirler, Padişaha doğrudan doğruya, dilek bildirmeye yol bulmak ve türeye uygun bir hükümetin iş başına getirilmesini rica etmek amacıyla alınmıştır.

c - Sıvasta toplanan kongre, Batı Anadolu delegeleriyle, Erzurum Kongresi Genel Kurulunun kararı gereğince bütün Doğu Anadolu illeri adına yetkili olmak üzere seçilen bir özel kuruldan meydana geldiği için, elbette bütün Anadolu ve Rumeli adına ve bütün ulusu temsil edecek genel bir kongre niteliğini kazanmıştır. İşbu kongre, Erzurum Kongresi kararlarını ve örgütlerini, olduğu gibi, fakat daha da kapsamını genişleterek kabul etmiş ve sonunda Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti, «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti» genel adı altında genişletilerek birleştirilmiştir.

Tüzüğün üçüncü maddesi ve Kongrenin temel kararları, daha başından, bu yüksek amacın gerçekleştirilmesini kesin erek olarak göstermiştir. Sıvas Genel Kongresi, Erzurum Kongresinde Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti adına seçilmiş olan Temsilciler Kuruluna tam güven bildirerek onu, olduğu gibi, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti için Temsilciler Kurulu olarak kabul etmiştir. Buna göre, Sıvas Genel Kongresinin kararları başka, Erzurum Kongresinin kararları başka; Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Temsilciler Kurulu başka, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Temsilciler Kurulu başka gibi ayrılıklar ve başkalklar elbette söz konusu olamaz ve bunun söz konusu olması, elbette yürekte kopup gelen bütünlük amacımız ve kutsal ülkümüz için son derece zararlıdır. Böyle olunca, birbirini ortadan kaldıran Temsilciler Kurulları olmadığı gibi, birine girince, ötekinden çekilmesi istenebilecek üyeler de yoktur. Bugün bütün Anadolu ve Rumeli ile ilgili olan Cemiyetimiz, Sıvasta bulunan bir tek Temsilciler Kurulu, Erzurum Kongresinde

tüzüğüün özel maddelerine uyularak seçilmiş dokuz kişiden beşinin katılımıyla görevini yapmaktadır. . . . . Hakları, yetkisi ve yararları, Doğu Anadolu illerinden elbette hiçbir bakımdan az olmıyan Batı Anadolu'nun haklı ve türeye uygun olan düşünce ve tekliflerini dikkate almayarak onları, herhangi bir uydu durumunda bulundurmıya kalkışmak, bizim aklımızın bir türlü kabul edemediği işlerdendir. . . Bunun için Temsilciler Kurulumuz altı üye daha katılarak güçlendirilmiştir.» (belge: 93).

Bundan sonra daha birçok açıklamaları içine alan bu telimiz, olduğu gibi, Trabzon Merkez Kuruluna da çekilmiştir (belge: 94).

Bu tartışmalar üzerinde daha birçok sorular soruldu ve açıklamalar yapıldı. Üstelik «Müdafaai Hukuk Heyeti Trabzon Merkezi» uydurma imzasıyla başka illere bizi yeren teller de çekildiği görüldü (belge: 95). On beş gün sonra da Trabzon'dan bir tel aldık. Ama, Servet Beyden değil... Olduğu gibi bildirsem durum anlaşılır.

Sivasta Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Trabzon Belediye Kurulunun, örneği aşağıda bulunan telyazısı İstanbul'a şimdi çekiliyor. Bir örneğinin de On Beşinci Kolordu Komutanlığına yazdırıldığı bilgilerine sunulur.

1 Ekim 1919

Mevki Komutanı
Ali Rıza

Örnek

İstanbul, Sadrazam Ferit Paşa Hazretlerine

Bugüne değin Anadolu'dan yükselen ulusal çığlığı Trabzon, kendisine özgü ağırbaşlılıkla inceledi ve izledi. Yurt, bu duruma daha çok katlanamaz. Yurt sevginiz varsa artık görevinizi bırakınız Paşa Hazretleri.

Belediye Başkanı	Üye	Üye	Üye	Üye
Hüseyin	Ahmet	Mehmet Avni	Mehmet Salih	Hüsnü
	Üye	Üye	Üye	
	Temel	Mehmet	Şefik	

**KÂZIM KARA
BEKİR PAŞANIN
ÖĞÜTLERİ**

Kâzım Kara Bekir Paşadan 17 Eylül 1919 günü de kişiye özel bir şifre aldım. Pek içten ve kardeşçe bir dille yazılmış olan bu şifrede bir iki uyarıma vardı. Kâzım Kara Bekir Paşa: «Paşam, diyor, Sivastan gelen bildirimler ve genelgeler, kimi zaman Temsilciler Kurulu adına, kimi zaman da doğrudan doğruya sizden geliyor. 10 Eylül 1919 günü, İstanbul'daki Hükümete

doğrudan doğruya bildirim yaptığınız ve uyarma yazıları yolladığınız olmuştur. Şuna inanmalısınız ki, böyle imzanızla yaptığınız bildirimler, sizi en çok saygı ile sevenler arasında bile, büyük bir içtenlikle ve düşünce esenliği ile yeriliyor..... Bunun ne denli etkili olacağını ve tepkilere yol açacağını çok iyi bilirsiniz. . . . .Bu bakımdan, Temsilciler Kurulu ve Kongre Kararlarının her zaman imzasız, sadece «Temsilciler Kurulu» diye yayılmasını rica ederim.» Telyazısı şu sözlerle son buluyordu: »Yüksek kişiliğinizin her halde ortada tek başına görülmemesi yurt yararı bakımından gereklidir. Oy birliği ile (Bu işte oyları toplanan kişilerin ya da kurulun kimler olduğu daha bugüne değin öğrenilememiştir.) bilginize sunulan işbu dileklerimin iyi karşılanacağına inanıyorum. Ellerinizden öperim» (belge: 96).

Kâzım Kara Bekir Paşayı gerçekten duraksattığını ve yermeye dek götürdüğünü gördüğünüz noktaları elden geldiğince belirgin olarak yorumlamanın ve açıklamanın gerekli olduğu besbellidir. O günlerdeki duygu ve düşüncelerimden oluşan görüşlerimi, bugünün yeni etkilerine kendimi kaptırmaktan çekinerek belirtmek için, o gün verdiğim karşılığı olduğu gibi bilginize sunmayı yeğ görürüm:

19 Eylül 1919

On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Paşa Hazretlerine

K:

Sayın Kardeşim,

Derin bir içtenliğe dayandığından kuşku etmediğim kanılarınızı açık ve kardeşçe bir dille bilirmiş olmanız, kardeşlik bağlarımızı pekiştirmiş ve beni yürekten sevindirmiştir. Aklınıza gelen sakıncaları çok iyi anlıyorum. 10 Eylül günü Hükümete doğrudan doğruya yazılmış bir bildirim yoktur. Yalnız, telgrafhanede bulunduğum bir sırada, Dahiliye Nazırı Âdil Beyle makine başında rasgele karşı karşıya geliverdik. Onun Sivas Valisi Reşit Paşaya verdiği yersiz karşılıklar üzerine, ben de ona karşı, büsbütün kişisel olmak üzere, bildiğiniz biraz sertçe uyarılarda bulundum. Bu, basbayağı bir konuşma biçiminde olup geçmiştir. Bundan başka, gerek Hükümete gerek Padişaha gerekse yabancılara başvurularımızda hep «Kongre Kurulu» ya da «Temsilciler Kurulu» sözleri, imza yerine geçmiştir. Yalnız, Amerika Senatosuna yazılan ve sizin de bildiğiniz bir mektuba Kongre kararıyla beş kişi imza koymuştur ki bu arada benim de imzam vardır. İçerde yapılan açık yazışmalara gelince; bunda da «Temsilciler Kurulu» sözlerini imza yerine kullanmakta idik. Ancak, bunun kimi çevrelerde kötü etki yaptığı ve güvensizliğe yol açtığı görüldü. Gerçekten, böyle genel bir deyim bildirdiği kişiler ve kuvvet gizli kalıyor. Ortada sorumlu kimdir? Kimi yerlerden, özellikle Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Canıkı gibi yerlerden, doğrudan

1 Samsun.

doğruya ben, makine başına çağrılmaya başladım. Sanki «Temsilciler Kurulu» adı altında gizlenen kişilerle, aramızda birlik olup olmadığı üzerinde bir duraksama belirtisi sezildi. Trabzondan Servet Fey bile «Temsilciler Kurulu» imzalı genelgeyi kötüye yorarak ve adı geçen kurulun nitelik ve niceliği üzerinde birçok yanlış düşüncelere kapıldıktan sonra, beni makine başına çağırdı. Görüştükten sonra bütün bu tartışmaların, imzanın «Temsilciler Kurulu» olarak, belirsiz bir kişilik bildirir gibi atılmış olmasından çıktığını söyledi. İşte bu nedenlerden dolayı, bu imza işi siz kardeşimin bildirmenizden önce, Temsilciler Kurulunda görüşülmüştü. Temsilciler Kurulunun, gizli bir komitenin yürütme kurulu olmayıp, hükümetten resmi izin almış, yasal ve türeye uygun bir derneğin temsilcilerinden meydana gelmiş olması dolayısıyla, ilgili yasaya uyularak, kararları ve bildirimleri sorumlu bir kişinin imzalaması zorunlu görülmüştü. Temsilciler Kurulunun, bildirim ve yayımlarını genel ve belirsiz bir ad altında yaparak düşeceği yasa dışı durumdan doğacak sakıncalar, bu bildirim ve yayımlara imza atılması üzerine ulusal akıma karşı olanların yapmakta oldukları zararlı propagandalara katabilecekleri zarardan pek çok görüldü ve sonuç olarak, bildirim ve yayımlara imza atılması, oy birliği ile karar altına alındı. Bu karar alındığı halde, bu kez yaptığınız kardeşçe uyarma üzerine, işin bir daha görüşülmesini Temsilciler Kuruluna önerdim. Daha önce ileri sürülmüş olan gerekçe ve düşüncelerden dolayı, yazılan şeylerin, Temsilciler Kurulu kararıyla olduğu açıklanmak üzere yazılmasına oy birliğiyle karar verdiler. Kendimle ilgili bulunduğundan, bu görüşmelerde tarafsız kalmayı uygun gördüm İlke olarak, bir kişinin imza etmesi kabul edildikten sonra, benim yerime başka bir kişinin imza etmesi söz konusu oldu. Bu noktada, kurulun ileri sürdüğü sakıncalar şunlardır: Bütün dünya, benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün başka bir kişinin imzasıyla bildirimler yapmaya başlanınca ve benim adım ortadan kalkmasıyla, ya aramızda bir bozuşma ve ayrılık olduğu sanılacak ya da herhangi bir kişi imza eylediği halde benim ortaya çıkmaktan çekinir, türeye uymaz bir durumda bulunduğum ve böylelikle, yapılan işlerin de türe dışı olduğu sanısına düşülecektir. Bundan başka, kamuya inan ve güven verici başka bir arkadaşımız, imzasıyla ortaya çıkınca, bugün benim için düşünülen sakıncalar o arkadaşımız için de düşünülecektir. O zaman onun da çekilip başka birinin imza atmaya başlaması gibi sonunda bizim için güçsüzlük belirtisi olacak bir sıra gütmek gerekecektir. Bilmem böyle bir tutumu ne kerteye dek uygun bulursunuz? Gerçekten, özellikle işin başlangıcında, doğruya beni saldırı hedefi olarak görmüşlerdi. Ama, gerek içerden gerek dışardan, beklenen saldırılar yapılmış, Tanrıya şükür, hepsi de amacımız yararına sonuçlanmıştı. İstanbul Hükümeti ve kötülüğümüzü isteyenler, her girişimlerinde bozguna uğramışlardır. Yabancılar gelince; Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizlerle pek önemli görüşmeler yapılmış ve bunların Sivasa kadar gelen yetkili memurları, bize elverişli olarak, karşılıklı iyi ilişkiler kurma yolunu tutmuşlardır. Bizim de katıldığımız ulusal ayaklanmanın, bir iki kişinin kışkırtması sonucu olmayıp, bütün anlamıyla ulusal ve kamuya yaygın bir biçim ve nitelikte olduğunu, bize de bilgi vererek, rapor ile kendilerinin bağlı oldukları yerlere bildirmişlerdir. Bir de, bu gibi işlerde az çok önyak olanlar için, yurdumuzda bilinen ahlâksızlık gereği, bazı kirli vicdanlı kimselerin yapacakları dedikoduların önüne geçilemez. Bu duygusal durum, her ulusta da böyledir. Bu gibi sakıncalara karşı buraca düşünülen tek çare, bizim yürekte gelen

sarsılmaz bir dayanışma ile kutsal amacımıza yürümekte bir an duraksama göstermemekliğimizdir. Ben, kamu yararına ve geniş kapsamlı olan işlerimizde kendi görüşlerime göre değil, bütün değerli arkadaşlarımdan candan ve gönülden birliği ile çalışmayı yeğlediğimi, siz kardeşim de kabul edersiniz. Bununla birlikte, bu konuda başkaca düşüncelerimiz olursa bildirmenizi siz kardeşimden bekler, üstün saygı ve içtenlikle gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

Baylar, İstanbul Hükümetiyle yazışmayı kestiğimiz 12 Eylül 1919 gününden sonra Ferit Paşa Hükümetinin düştüğü güne değin değişik zamanlarda Padişaha, yabancı devlet temsilcilerine, İstanbul Belediyesine ve bütün basına çeşitli andırı ve bildiriler yazıldı (*belge: 97*).

20 Eylül 1919 günlü, Sadrazam Damat Ferit imzalı bir genel bildirim ile Padişahın da bir bildirisinin yayımlandığını hatırlayacaksınız (*belge: 98*). Bu bildirinin dikkate değer yerlerini bir daha hatırlatmak isterim. Bunları sıra ile göstereceğim:

1 - Hükümetin gittiği siyaset sonucunda, İzmirde geçen acıklı olaylar, Avrupadaki uygar devlet ve ulusların dikkatlerini çekti ve kardeşlik duygularını uyandırdı.

2 - Bir özel kurul, olay yerinde tarafsız olarak soruşturmaya başladı. Hakkımız, uygarlık dünyasının gözleri önünde belirlenmektedir.

3 - Ulusal birliğimizi bozacak hiçbir karar ve öneri olmadı.

4 - Bazı kimselerce, sözde halk ile hükümet arasında karşıtlık olduğu ilân ediliyor.

5 - Bu durum, yasanın uygun olarak, bir an önce yapılmasını istediğimiz seçimleri de geri bıraktığı gibi, barışın yaklaşmakta bulunduğu bir sırada, varlığı çok gerekli olan Millet Meclisinin toplanmasını da geciktirecektir.

6 - Bugün, bütün ulusumdan beklediğim, Hükümetin buyruklarına tam uymaktır.

7 - Büyük devletlerin adalet duyguları, Avrupa ve Amerika kamu oyunun ılımlı davranışı, durumumuzu ve onurumuzu koruyacak bir barışa yakında kavuşmak umudumu sağlamlaştırmaktadır.

Bilirsiniz ki, bu bildirinin yayımlanması bizim, yurtla İstanbul Hükümeti arasında yazışmayı ve ilişkiyi kestiğimiz ve bunda direnmekte bulunduğumuz günlerde oluyor. Her halde, verdiğimiz yönerge ve genel buyruklara uyulsa, hiçbir yerden alınmaması ve halka okutturulmaması gerekirdi. Oysa, karar ve

PADİŞAHIN
BİLDİRİSİ

bildirimlerimize uyulmıyarak ve görüşümüze büsbütün aykırı olarak bu bildirin kimi yerlerce alındığı, şimdi bilginize sunacağım bir telyazısından anlaşıldı.

Trabzon Mevki Komutanına

Şevketli Padişahımız Hazretlerinin ulusuna karşı yayımladıkları kutlu bildirilerinin hemen memurlara ve halka ulaştırılması gereklidir. Böylece, şimdiki hayın Hükümetin melek yüzlü Padişahımız Efendimizi ne denli küstahça bir gözüpeklikle aldatmakta olduklarını anlamıyanlar kaldıysa, hepsi anlasınlar. Ulusu ve ülkesi için kutlu yüreğinin ne denli büyük bir sevgi ve esirgeyicilikle dolu olduğunu gösteren işbu bildiriye, en açık olarak göze çarpan şey, Hükümetin hayınca gidişi üzerine ulusun, Halifelik katına sunduğu yakınma yazılarının daha Padişaha bildirilmemiş olmasıdır. Çünkü, ulusa ve yurda karşı Hükümet üyelerinin çektikleri hayınlık hançerini bilmiş olsalardı, bu hayınları bir dakika bile yerlerinde tutmayacaklarına kutlu bildirideki yürekten gelen anlatım en büyük tanıktır. Bu hayınları, bu gerçeği bildikleri için Halife Efendimizi doğrudan doğruya ulusla karşı karşıya getirmiyorlar. Bunun için, ulusa düşen ödev, şanlı Padişaha sonsuz sevgi ve bağlılığını durmadan göstermek ve sunmakla birlikte, bütün ulusun ve ordunun birlik olarak, Padişahın söz götürmez haklarını, ulusun ve yurdun varlığını kurtarmaya çalıştıkları; ama bu hayın Hükümetin, türeye uygun olan ve gönülden bağlılığı anlatan bu davranışı, Padişahımız Efendimizden gizledikleri, üstelik büsbütün ters bir biçimde gösterdikleri gerçeğini, dün karar verildiği üzere, Halifelik katına aracısız bildirmektir. Erzurum halkının bu yolda yazacakları telin bir örneği oraya bildirilecektir.

21 Eylül 1919

15 nci Kolordu Komutanı
Kâzım Kara Bekir

Kâzım Kara Bekir Paşa, bu telini şöyle bir çıkma ile bize de bildiriyordu:

«Bu konuda düşünceleriniz var mı? Bu kutlu bildiri, ulusun Padişahına gerçeği bildirmesine yeniden elverişli bir durum yaratmıştır ki Erzurum halkı, Hükümetin bütün cinayetlerini sayarak, yeniden Padişaha dileklerini bildirecektir. Bunun örneğini ya çekilmek üzere ya da bilgi için sayın kuru-lunuza sunacağım.»

Kâzım Kara Bekir

Makine başında karşılık olarak bildirdiğimiz düşünce şu idi:

«Ferit Paşa Hükümetinin canice işleri ve davranışları ile ilgili olan belgelerin ulusa, gerektiği ölçüde, köy ve bucaklara değin bildirilip yayılamamış olduğunu bilirsiniz. Bildirilmiş olsa bile bunlarla Padişahın bildirisini karşılaştırarak değerlendirmek ve gerçek durumu anlamak kesin değildir. Bundan dolayı biz, aslında böyle bir bildirin Babıâlide¹ uydurulmakta olduğunu

¹ Sadrazam dairesinde.

daha önce haber almış ve bunun, ulusun zihnini karıştırmasını önlemek için, İstanbuldan alınmamasını uygun bulmuştuk. İstanbulla resmi yazışmanın da kesilmiş bulunması dolayısıyla, doğrudan doğruya Saraydan değil, yine Ferit Paşanın bir çıkması ile Babıâli'den verilen işbu bildirin Sivas, Ankara, Kastamonu ve başka merkezlerde olduğu gibi, hiçbir yerden alınmamış olduğunu sanıyorduk. Bu bildiri almak için daha önce ulusun Padişaha durumu ve gerçeği bildirmesine izin verilmesi gerekirdi. Bunun için bu bildirin dağıtılıp yayılmasına aracılığı yararlı bulmuyoruz. Ancak, bu bildiri Trabzon, Erzurum ve Sivas gibi merkezlerde gerekenlerce okunmuş olduğuna göre, düşündüğünüz gibi her merkezden İstanbul'a bir tel çekilmesi uygun olur.»

Mustafa Kemal

Padişahın bu bildirisinin, ulus üzerinde yapacağı kuşkusuz olan kötü etkilerin bir kerteye dek önüne geçebilmek için, söz konusu bildirin içindekilerini yalanlamaya ve hükümsüz bırakmaya yarayacak nitelikte Padişaha bir karşılık yazmayı ve bunu yurtda dağıtıp yayarak okutturmayı tek çıkar yol olarak düşündük ve böyle yaptık (*belge: 99*).

Baylar, Trabzonda bir iki kişinin, pek yurtsever ve saygıdeğer olan Trabzon halkına hiç de bilgi verilmediği halde, onlar adına, oradaki ulusal varlığı kendi kişilikleriyle temsile kalkıştıkları ve bu yüzden ulusal girişim ve kararların gereği gibi yürütülmemekte olduğu kanısına vardım. Trabzonda Vali bulunan Galip Bey adında bir kişinin de aykırı akımı yaratmakta etken olduğunu anladım. Bunun üzerine, Trabzon yakınlarında Torulda bulunan ve daha Tümenine komutaya başlamamış olan Halit Beyin, Trabzon çevresinde ulusal örgütler kurmak için görevlendirilmesi uygun görüldü ve Kolordu Komutanına bu düşünce bildirildi. 20 Eylül 1919 da alınan karşılıkla: «İngilizlere karşı gizlenen Halit Beyin, yaratılışı gereği, ortaya çıkarabileceği durumlar, bu elverişsiz zamanda belki düzeltilemez.» yolunda bazı düşüncelerden sonra: «Halit Bey haberim olmadan dilekte bulunsa bile yerine getirilmemesi.» deniliyordu (*belge: 100*).

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu teline verdiğimiz karşılıkla: İngiliz sakıncasının bizlerce düşünülmediğini bildirdik; sert ve kesin davranmak sakıncalı görüldüğüne göre, Trabzonda durumun düzeltilmesi neye ve ne yapmaya bağlı ise, onun doğrudan doğruya kendilerince düşünülmesini, 22 Eylül 1919 günlü bir kapalı te'le rica ettik (*belge: 101*).

Bizim, On Beşinci Kolordu Komutaniyle bu yazışmaları yaptığımız günlerde, Toruldan Yarbey Halit Bey de doğrudan doğruya bizimle haberleşmeye başladı. Kendisini karşılıksız

HALİT BEYİN
TRABZON VE
ÇEVRESİNDE
ULUSAL ÖRGÜTLER
KURMAKLA
GÖREVLENDİRİLMESİ

bırakmamak ve durum hakkında aydınlatmak amacıyla cevap yazdık.

On Beşinci Kolordu Komutanının, bir bakıma bizim 22 Eylül 1919 günlü telyazımıza karşılık olan, 27 Eylül 1919 günlü bir kapalı telini aldık. Bunda, halkı önce aydınlatma ve uyarma görevini yaptığını; direnenlere karşı da hakettikleri işlemi yapmaktan başka bir şey olmıyan ve yaşaması boyunca görüp geçirdiklerinin sonucu olan ilkesini, olduğu gibi Trabzon çevresinde de uyguladığını açıkladıktan ve Dokuzuncu Tümen Komutanı Rüştü Beyi, kurmaylariyle birlikte, Üçüncü Tümen Komutanlığı vekilliği ile Trabzona gönderdiğini; Halit Beyi Trabzon için uygun bulmadığını bildirdikten sonra: «İngilizlerle ilgili görüşe gelince; bana kalırsa, elden geldiği sürece açık ve silâhlı bir çatışmadan kaçınmayı yeğ tutarım.» deniliyordu (*belge: 102*). Buna verdiğim 29 Eylül 1919 günlü özel ve kişisel karşılıkta şunları yazdım: «Trabzon ili kamu oyunun ne olduğu buraca da tam olarak anlaşılmıştır. Trabzon merkezinden başka, bütün ilçe ve sancaklariyle haberleşilmektedir. Merkezdeki durum da Valinin tutuklanıp uzaklaştırılmasından sonra ortadan kalkmıştır (Valiyi tutuklayarak göz altında Erzuruma gönderen, buyruğum üzerine, Halit Beydir). Rüştü Beyin Üçüncü Tümen Komutanlığı vekilliği ile Trabzona gönderilmesinde aklıma gelen noktaları bildireceğim.

Birincisi: Valiyi tutuklayan Halit Beydir. Birkaç gün sonra Rüştü Beyin böylece gönderilmesi Halit Beyin davranışını, oradaki kötülöklere karşı yermek gibi olabilir.

İkincisi: Halit Bey, önemli durumlarda Tümenin başına geçmeyi beklerken, bugün geçirmekte olduğunuz önemli ve tarihsel anlarda başka bir kimsenin yerine geldiğini görmekten üzülebilir. Bu tutumdan vazgeçilmesini rica ederim. Bununla birlikte Kolordunuzun askeri işlerine karışmak istemem» (*belge: 103*).

Kâzım Kara Bekir Paşanın verdiği 2 Ekim 1919 günlü uzun karşılıkta, bu işlemin Halit Beyin isteği üzerine yapıldığını ve kendisine durumu gereği gibi anlatmak için Erzuruma çağrıldığını bildirdi (*belge: 104*). Oysa, 1 Ekim 1919 günü Üçüncü Tümen Emir Subayı Üsteğmen Tarık imzasıyla, Başyaverim Cevat Abbas Beye gelen özel bir şifrenin son cümleleri şöyleydi:

«Son günlerde Komutan Bey, Üçüncü Tümenin bugünkü komuta durumunun değiştirilmesini Kolordudan istedi. Eğer Kolordu bu öneriyi kabul etmez ve yerine getirmese, emirsiz olarak komutaı ele alacağını ve önceki karar gereğince kolordudan ayrılarak doğrudan doğruya Kongrenin emrine gireceğini bildiririm. Paşa Hazretlerine gereği gibi bilgi veriniz efendim» (*belge: 105*).

Bu tarihten on beş gün sonra idi. Kâzım Kara Bekir Paşadan 17 Ekim 1919 günlü şu teli aldım:

«Bölgemde ulusal isteğin gerçekleştirilmesi ve yerine getirilmesi için son noktaya değin askerlikten ve komuta zincirine uymaktan kimse- nin ayrılmamasını, geleceğin sıkı düzeni için de çok gerekli görüyorum. Gözüpeklikle sağgörünün' bağdaştırılmadığı yerlerde ve işlerde, sonuç pek parlak da olsa, çabucak tersine döndüğü ve değerden düştüğü benzerleriyle anlaşılmalıdır. Özellikle İngiliz, Fransız temsilcilerinin bulunduğu Trabzon çevresinde, komuta zincirinin çok güzel görülmesine ve sağgörüyle iş yap- maya pek çok gereklilik vardır.

Ne yazık ki, verdiğim açık yönergeye uymayarak Halit Beyin, kendi eliyle ve asker kılığı ile valiyi tutuklamak gibi aykırı işleri dile destan olmuş- tur (Halit Bey'e bu işi yaptırmanın kim olduğunu bildirmiştim). Seçimlerde de böyle davranırsa, kendisi için İngilizlerin bir çıkış daha yapmaları ve güç durumun belirmesi önlenemez (Seçimlerin çabuklaştırılması ve ulusal isteğe uygun olarak yaptırılması için, Halit Bey'e ve başka gereken birçok kişilere, çalışmaları, özellikle rica edilmişti. Bir de, İngiliz girişiminin önlenemez ne gibi bir durum yaratabileceğini, kendi durumumu göz önüne getirerek, bir türlü anlayamamış olduğumu açıklamalıyım). Bunun için, adı geçen kişiyle yazışma yapılmayarak yüksek isteklerinizin uygulanmasında beni aracı kılmanızı çok rica ederim. Onun kişisel durumu söz götürmez sayı- lıyorsa herhangi bir bölgeden milletvekili seçilmesi üzerindeki yüksek düşün- celerinizin bildirilmesini dilerim.»

Bu tele 19 Ekim 1919 günü sadece şu karşılığı verdim:

«Halit Beyin milletvekili olmak ya da olmamak konusundaki eğilimini bilemediğimden bu yolda bir düşünce bildiremeyeceğim efendim.»

Baylar, Ferit Paşa Hükümetinin düşmesine değin geçen günler içinde karşılaştığımız sorunlar çeşitlidir. Engeller ve güç- lükler az değildi. Bunların hepsini sayıp açıklamaya kalkışmak yüksek kurulunuzu çok yorabilir. Bunun için, bu evreyi tamam- layacağını sandığım bazı noktalara yalnız dokunmakla yetine- ceğim.

Ali Galibin salık vermesi üzerine, İstanbul Hükümetince Dersim Mutasarrıflığına atandığı anlaşılan ve Sivasa gelen Osman Nuri Bey, 8 Eylülde Sivasta alıkonuldu.

Ulusal akıma karşı hayınca davranışlarda bulunduğu öğre- nilen Ankara Valisi Muhittin Paşa, özel bir amaçla görev ge- zisine çıkmıştı. 13 Eylülde Çorumda bulunuyordu. Muhittin Paşanın yakalanıp göz altında Sivasa gönderilmesi için Ankarada Kolordu Komutanına ve Samsunda Beşinci Kafkas Tümeni Komutanına emir verildi. Muhittin Paşa tutuklu olarak Sivasa getirilmiştir. Kendisiyle görüştüm. Gereken öğütleme ve uyarma- larda bulunduktan sonra yaşına saygı göstererek Samsun üze-

rinden İstanbula gönderdim. Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey de üç dört gün sonra özel olarak Sıvasa çağrıldı.

Ulusal ayaklanmaya karşı oldukları anlaşılan Niğde Mutasarrıfı, saymanı ve komserinin göz altında Sıvasa gönderilmeleri için 16 Eylülde Niğdede Tümen Komutanlığına emir verildi.

**KASTAMONU
VALİSİNİN İS-
TANBUL HÜKÜ-
METİNCE DEĞİŞ-
TİRİLMESİ VE
BUNDAN
ÇIKAN OLAY**

Baylar, Kastamonuda Vali bulunan İbrahim Bey, ben ordu müfettişi iken kurmay başkanım bulunan Albay Kâzım Beyin yakından tanıdığı bir kişi idi. Bundan dolayı, kendisine her türlü gizli şeyler bildirilmişti. Aramızda şifre ile yazışmalar yapılıyordu. Kendisi İstanbul Hükümetince İstanbula çağrıldı. Bu çağrıya hiç uymaması gerekirken, anlaşılmaz nedenler ve düşüncelerle - sanki İstanbulda tutuklanmak için- Kastamonudan ayrılmıştı. İstanbul, İbrahim Beyin yerine bir başkasını Kastamonu valiliğine atamıştı. Yeni Vali, 16 Eylülde İneboluya varmış bulunuyordu. Onun tutuklanmasını oradaki ilgililere buyurduk. Bu işte ilgi çekici bir evre oldu. İzin verirsiniz biraz açıklayayım: Kastamonuda ve Kastamonu ili içinde sarsıntı ve duraksama belirtileri görülmeye başlayınca Kastamonuya, güvenilir ve becerikli bir subayın gönderilmesini Ankarada bulunan Ali Fuat Paşadan rica etmiştim. Fuat Paşa, Kastamonu Mevki Komutanlığı göreviyle oraya Albay Osman Beyi göndermişti. Osman Bey, tam 16 Eylül günü Kastamonuya varmıştı. Yeni gelen Vali için verdiğimiz buyruğun uygulanmasını ondan bekliyorduk. Bildirdiğim buyruğu verdikten sonra, uygulama ve yürütümle ilgili bilgiyi telgraf başında bekliyordum. Gece olmuştu. İstedğim bilgiyi verecek Kastamonuda bir kişi bulamıyordum. Sonunda, 16/17 Eylül gecesi, Kastamonu ve çevresi Komutanı Albay Osman Bey, Kastamonu telgrafhanesine geldi ve işte şu teli verdi:

«Bugün Kastamonuya geldim. İstanbul Hükümetinin adamlarıyla Vali Vekili ve Jandarma Komutanının düzeni üzerine evimde tutuklandım. Yurtseverlikte örnek subaylarımızın yardımlarıyla şimdi kurtuldum. Ben de Vali Vekilini ve Jandarma Alay Komutanını birlikte tutuklattım. Telgrafhaneye el koydum. Burada durum önemlidir. Kongreden çok rica ederim; bütün kararlarından buraya bilgi vererek Kastamonunun sayın halkını aydınlatın. Yeni Valinin İneboluya indiği haber alınmıştır. Kendisi için ne işlem yapılacaktır? Burada Vali Vekili ve başka görevli atanması için Ulusal Kongrenin bana yetki vermesini rica eder ve bu dileklerim karşılığını şimdi makine başında beklediğimi bilgilerine sunarım.»

Osman Beyle makine başındaki haberleşmemiz şöylece biraz daha sürdü. Kendisinden sordum:

«Şimdi orada üstünlüğü sağladınız mı? Ne kadar kuvvetiniz var? Orada ilin ilerigelen görevlilerinden güvenilir kim vardır? Yeni atanıp İneboluya geldiği öğrenilen valinin adı nedir?»

Osman Beyin karşılığı şu idi: «Şimdi ilde üstün durumdayım. Her halde Kongre, yardımcı olarak, beni aydınlatmalıdır. Atanan valinin, Konya Valiliğinden emekli, çok eski bir kişi olduğu söyleniyor. Adı Ali Rızadır. Kuvvetim, iki yüz elli kişi çıkarır bir tabur ve dört tüfekli bir ağır makineli bölüğüdür. Halk ile daha görüşmemiştir. İlin ilerigelen görevlilerinden Defterdar Ferit Bey vardır.»

Osman Beye şu buyruğu verdim: «Şimdi kendiniz Vali Vekilliğini üzerinize alınız. Asker ve sivil bütün kuvvetleri elinize almaya tam yetkilisiniz. Gelmekte olan valiyi hemen tutuklatacak tedbirleri çabucak alınız. İşlerinize açıktan engel olanlara karşı hiç duraksamadan silâh kullanınız. İl Defterdarı, benim Diyarbakırdan tanıdığım Ferit Bey ise size yardım etmesi gerekir. Bolu Mutasarrıfına, aldığınız durumu ve size verilen yetkiyi şimdi bildirerek onun da İstanbul'a karşı böyle davranmasını benim yerime söyleyiniz. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tefvik Beye de, benim yerime gene bu yönergeyi veriniz. Yanınızda hangi şifre anahtarı vardır?»

Osman Beyin cevabı: «Vali Vekilliğini Defterdar Ferit Beye vereceğim, kendim alamıyacağım. Bildiğiniz Ferit Beydir. Sinop Mutasarrıfı bildiğinizdir, kendisi görevden çıkarılmıştır; vekillik, Jandarma Tabur Komutanı Remzi Beydedir. Mazhar Tefvik Beyin Sinopta olduğu bildiriliyor. Şifre anahtarı tutuklu alay Komutanındadır; istendi, alacağım karşılığa göre sonucu bildiririm efendim.»

«Yanınızda başka şifre anahtarı var mıdır? Ferit Bey şimdi nerededir, durumu biliyor mu?» diye sordum.

«Durumdan bilgisi yoktur, şimdi çağrıldı, gelecektir. Ben hiç şifre anahtarı almadım; çünkü tutuklanacağımı bilmiyordum. Makam şifresiyle yazarım umudunda idim» karşılığını verdi.

«Oradaki Jandarma Tabur Komutanı kimdir? Ne kadar Jandarma kuvveti vardır, buyruğunuz altına girdi mi?» sorusunu yazdırdım. Buna da verdiği karşılığa: «Jandarma Komutanı Emin Bey yanımda ve benimle işbirliği yapmıştır. Merkezde Jandarma sayısı otuz beş kadardır. Polis Müdürü Halil Bey de yanımda ve benimle işbirliği yapmıştır. Polis sayısı kırktır. Piyade Tabur Komutanı Şerif Bey, kendisi biraz budala ol-

duğundan şimdilik tutuklanmıştır. Jandarma Tabur Komutanı Emin Bey yüzbaşidir. Defterdar Ferit Bey geldi, yanımdadır.»

«Emin Beyi biraz anlatır mısınız?» sorusuna: «318 çıkışlı, Üsküplü Emin, tanırınız. Ayrıca ellerinizden üpüyorlar.»

Bunun üzerine şu satırları yazdırdım: «Emin Efendiyi tanırım, teşekkür ederim. Ferit Beye durumu anlattınız mı? Önemli işler makamı şifresiyle bildirilebilir. Sinop Mutasarrıf Vekili olan Jandarma Komutanına güvenilemezse onun yerine sizce uygun görülecek birinin vekillğe geçirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması düşünülmelidir. Yardım istiyor musunuz?»

Osman Bey: «Kuvvetçe yardımı gerekli görüp görmediğimi sonra bilginize sunacağım. Jandarma Tabur Komutanı yeni geldiği için, durumu anlaşılamamıştır efendim.» karşılığını verdi. Osman Beye başka bir söyleyeceği olup olmadığını ve Ferit Beyle durum üzerinde görüşüp görüşmediklerini sorup anladıktan sonra, şu teli yazdırdım:

16/17 Eylül 1919

Osman Bey ve Ferit Beyefendiye

Tedbirlerinizde ve işlerinizde başarı dilerim. Bize durumunuzdan ve gelmekte olan valinin tutuklandığından bilgi vermenizi bekleriz.

Mustafa Kemal

**KASTAMONU
DA İSTANBULA
KARŞI GELMEYE
BAŞLIYOR**

Ferit Bey, Vali Vekili; Albay Osman Bey, Kastamonu ve dolayları Komutanı olarak çalışmaya başladıktan bir iki gün sonra, kendilerini yeniden telgraf başına çağırarak bilgi istemiştim.

İstanbulda gereken yerlere, istenildiği gibi, halkın imzası altında teller yazıldığı ve bütün illere ve sancaklara da bu tellerin gönderildiği bildirilmekle birlikte birtakım sorular da soruluyordu. Bu arada: «Halk diyormuş ki:

- 1 - Başka illerin kamu oyu bizimle birlik değiller midir?
- 2 - Bu olağan dışı durum ne güne dek sürecektir?
- 3 - Hükümetin direnmesine karşı ne gibi tedbir alındı?

Bizi aydınlatmak iyiliğinde bulununuz Paşam.» diyordu.

Halktan geliyormuşçasına sorulan bu soruların Vali Vekili ve Komutan Beylerin de kafalarında yer etmekte olduğunu düşünmek, ona göre karşılık vermek yorulmaya değerd. Bundan dolayı, saatlerce Sivas-Kastamonu yolunu tutan uzun bilgi verildi ve açıklamalar yapıldı. Bu açıklamaları şöylece özetleyebilirim:

1 Valilik makamı.

1 - Ulusal tepki, yurdun her köşesinde bütün sertlikle ve coşkunlukla vardır. Bütün illerin en ufak köylerine değin halk ve en ufak birliğine değin bütün ordularımız baştan aşağı tetikte ve tam birlik olarak, kendilerine bildirilen kararları uygulamakta ve yürütmektedirler.

Halkın ikinci ve üçüncü sorusuna karşılık olmak üzere de:

2 - Ne vakit ki Kastamonu halkı, bu durumu olağan dışı bulup kaygıya düşmekten kurtulacak ve amacımızı gerçekleştirenceye dek dayanmakta kararsızlık belirtisi göstermeyecektir; işte o zaman bu olağan dışı durum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Hükümetin direnmesi olağandır. Buna karşı başka tedbire kalkışmadan önce, ilk tedbirimizi gereği gibi ve her yerde kesinlikle uygulama yollarını düşünelim. Örneğin: Bolu durumu üzerine ne yapılmıştır? Bolu kesimine dek bütün yerlerin İstanbulla resmi haberleşmesinin kesildiğine güvenebilir miyiz? Bununla ilgili olarak beklediğimiz bilgi daha gelmedi. İşte bu dediğim tedbir, İstanbulla değin yayılabilirse Hükümetin direnme gücü kalmıyacağını sanırım. Ama bundan sonra da gene çok bilisizce ve çok bönce bir direnmeyi sürdürmek isterlerse elbette daha etkili tedbirler uygulanabilir.

Bundan sonra Vali ve Komutanın verdiği bilgilerden şunlar anlaşıldı: İneboludan İstanbulla geri gönderilen yeni Vali, Zonguldakta Dahiliye Nazırından şöyle bir buyruk almış:

«Bolu ve çevresi açıktır. Zonguldağa çıkınız, ilin gereken yerleriyle haberleşiniz ve son buyruğa değin orada bekleyiniz.» Gerçekten yeni Vali, Zonguldakta kalmış ve şuna buna gözdağı vermeye başlamış. Ferit ve Osman Beyler, Zonguldak Mutasarrıfına yeni Valiyi tutuklayıp karadan Kastamonuya göndermesini emreylemişler; Mutasarrıf bunu yapmamış. Bununla birlikte, bu girişimi öğrenen yeni Vali, orada barınamıyarak İstanbulla dönmüş (*belge: 106*).

Sırası gelince bildirmiştim ki Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Kongre adına bazı kararlar ve tedbirler almıştı. Ali Fuat Paşaya Kongrece «Batı Anadolu Ulusal Kuvvetler Komutanı» diye bir san verildi. Paşa, Eskişehir ve dolaylarını ulusal bir bölge sayıp komutanlığına Süvari Yarbayı Atıf Beyi; Afyon Karahisar dolaylarını da ulusal bir bölge sayıp komutanlığına Yirmi Üçüncü Tümen Komutanı Ömer Lûtfi Beyi atamıştı. Bu tümen ile, Anadoluya geldiğimizde daha ilk günlerinde ilgilenildiğini o günlerle ilgili konuşmalarım sırasında söylemiştim. İstanbul Hükümeti, Fuat Paşanın yerine Hamdi Paşayı atamış ve göndermişti. Hamdi Paşa Eskişehirde geldi. Orada kendisine, 16 Eylülde İstanbulla dönmesi gerektiği bildirildi.

İngilizler, Eskişehir Bölgesi Ulusal Kuvvetler Komutanı olan Atıf Beyi tutuklayıp İstanbulla gönderdiler. Ulusal Kuvvetler Komutanı olan bir kişinin kendini kolaylıkla düşman eline düşürmeyecek tedbirleri almış olması gerekirdi. Bu konudaki

ALİ FUAT PAŞA
BATI ANADOLU
ULUSAL KUV-
VETLER
KOMUTANI

dikkatsizlik ve tedbirsizlik, kendisini kurtarmak için uzun süre üst üste girişimlerde bulunmamızı gerektirdi. Bilirsiniz, o sırada Eskişehirde İngiliz birlikleri vardı. Fuat Paşa, toplayabildiği Ulusal Kuvvetlerle birlikte Eskişehirde yakın Cemşit denilen yere gitmişti. Eskişehiri uzaktan sardı. Eskişehirde bulunan İtilâf Kuvvetleri Komutanı General Salli Kleyd'in (Sally Clade) Fuat Paşaya gönderdiği bir mektupta kullanılan deyimler ve Ulusal Kuvvetlerimizi niteleyişi; komutanlarımızın ve Ulusal Kuvvetlerimizin yüksek şeref ve onurlarına karşı bir saldırı sayıldığından ve adı geçen Generalin hak ve yetkisi dışında görüldüğünden, bu konu üzerine İstanbulda bulunan İtilâf devletleri siyasi temsilcilerinin bir andırı ile dikkatleri çekilmişti. 25 Eylül 1919 günü General Salli Kleyd'in Fuat Paşanın yanına gönderdiği bir kurul - ki bir kurmay binbaşı ile Eskişehirdeki İngiliz Kontrol Subayından meydana gelmişti- İngilizlerin işlerimize ve ulusal ayaklanmamıza hiç karışmayacaklarına söz verdiler. Bu sıralarda İngilizler, Merzifonda bulunan kuvvetlerinin geriye alınmasına memnun olup olmayacağımızı sormuşlardı. Elbette pek memnun olacağımızı bildirmiştik. Gerçekten oradaki kuvvetlerini bütün ağırlıkları ile birlikte, önce Samsuna çektiler. Sonra oradan da İstanbula götürdüler. Eskişehirde üstünlük sağladıktan sonra, Fuat Paşayı Bilecik ve Bursa dolaylarına göndermeyi düşünüyorduk.

**KONYA VALİSİ
CEMAL BEY
İSTANBULA KA-
ÇIYOR, KONYA
HALKI DA İS-
TANBULU
TANIMİYOR**

Baylar, Konyada vali bulunan Cemal Bey, Ferit Paşa Hükümetinin İstanbulda önemli bir dayanak noktası durumuna girdi. Konyada Ordu Müfettişi olan Cemal Paşanın İstanbula gidip geri gelememesi, orada bulunan Kolordu Komutanı Salâhattin Beyin kararsızca davranışları ve sonunda habersiz İstanbula çekilip gitmesi, Konya ve dolaylarını Vali Cemal Beyin hükmü altında bırakmıştı. Oraya, amacı yakından anlamış bir kişinin gönderilmesi gerekiyordu. Sıvasta yanımızda bulunan Refet Beyin gönderilmesi uygun görüldü. Refet Bey yola çıktı. Konyada, Temsilciler Kurulunca gönderilen bir komutanın gelmekte olduğu haber alınınca yurtsever kişiler canlanmış; öte yandan da Vali Cemal Bey cezaevinde ne kadar kanlı kaatil, ne kadar tutuklu varsa hepsini çıkarıp silâhlendirmiş ve kendisine bir kuvvet yapmak istemişti. Konyanın sayın halkı, bu alçakça davranışa karşı ayaklanarak, yurtseverliğin gerektirdiği işi yapmaya karar vermiş ve bunu sezen Cemal Bey, 26 Eylülde İstanbula kaçmıştır (*belge: 107*). Halk, Belediye daire-sinde toplanarak Hoca Vehbi Efendiyi vali vekilliğine getirmişti.

Baylar, dikkate değer bir noktadır; şimdi hatırıma geldi, yüksek topluluğunuza bildirmeden geçemiyeceğim. Sivas -Konya yolu üzerinde bir telgraf merkezinden, Refet Beyden özel bir tel aldım. Refet Bey bunda, Konya ve dolaylarında başarı sağlamak için kendisine İkinci Ordu Müfettişliği san ve yetkisinin verilmesi gerekli olduğunu bildiriyordu. Refet Bey uzun bir süre sonra, Ankarada bulunduğum sırada, Bolu ve dolaylarında başkaldıranların tepelenmesi için görevlendirildiği zaman da oradan bir şifre ile, halk üzerinde önemli etkisi olacağından söz açarak, kendisinin generalliğe yükseltilmesini benden istemişti. O zamanlar Refet Beyin gerek birinci ve gerek ikinci isteklerini yerine getirecek resmi görev ve yetkide bulunmadığımı açıklamaya gereklik yoktu. Özellikle bunu Refet Beyin pek iyi bilmiş olması kuşku götürür müydü?

Refet Bey, bu isteklerini yerine getirtmek için, benim İstanbul Hükümeti katında aracılık etmemi anlatmak istiyordu da denilemezdi. Çünkü, dünyaca biliniyordu ki ben, Ordu Müfettişliğinden ve askerlikten çekilmiş olduktan başka, Padişah ve İstanbul Hükümetince kovulmuşum ve benim için ölüm buyruğu çıkarılmış idi. Çalışmalarım, bir kongrenin seçtiği kurul içinde, Temsilciler Kurulu içinde, onun adına oluyordu. Ulusal çalışmalarda bulunmak ve özellikle bu konuda başarılı olmak için resmi san ve yetki gerekli ise, aslında o, benim kendimde yoktu. Başarı sağlamak için, içinde bulunduğum durum ve koşulların ne olduğu anlaşıldıktan sonra, benden resmi yöntemlere göre san ve yetki aramanın yeri olamayacağı söz götürmezdi. Elbette Refet Beyi Konyaya görevli olarak gönderirken biz kendisine, amaca uygun olarak her türlü iş ve davranış için tam ve geniş yetki vermiştik. Bunun kullanılması ve uygulanması, onun yeteneğine ve gücüne bağlı idi.

Baylar, her bucağı, çalışmaya ve ulusal örgütler kurmaya yöneltmek için uğraşırken İstanbul Hükümetinin isteklerine hizmet eden sivil örgütlerin başyöneticilerinin bazılarında sözde mânevi gözdağı veren telyazıları da alıyorduk. Örneğin, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza adında biri, yaptıklarımızın İtilâf devletlerine saldırı sayıldığını ve bu yüzden bütün Osmanlı ülkesine İtilâf devletleri askerlerinin gireceğini, böylelikle Türk Hükümetine son verileceğini, ilgililerle görüşerek öğrendiğini bildiriyor ve İstanbul Hükümeti ile anlaşmamızı öneriyordu. Bu telin Mutasarrıfa yabancılarca yazdırıldığına kuşku yoktu. Buna, elbette gereği gibi karşılık verildi (*belge: 108*).

**GENERAL HARBORD KURULU
VE GENERALE
VERDİĞİM
KARŞILIK**

Baylar, hatırınızda olsa gerektir ki, yurdumuzda ve Kafkasyada inceleme yapmak üzere Amerika Hükümeti General Harbord'un başkanlığı altında bir kurul göndermişti. Bu kurul Sıvasa geldi. 22 Eylül 1919 günü General Harbord ile uzun uzadıya görüşmelerde bulunduk. Generale, ulusal ayaklanmanın amacı ve ereği; ulusal örgüt ve birliğin ortaya çıkış nedeni; Müslüman olmyan halka karşı olan duygu; yabancıların yurdumuzdaki yıkıcı propagandaları ve işleri üzerine geniş ve kanıtlı açıklamada bulundum. Generalin bazı beklenmedik sorularıyla karşılaştım. Örneğin: «Ulus, düşünülebilen her türlü girişim ve özveride bulunduktan sonra da başarı elde edilemezse ne yapacaksın?» Verdiğim karşılıkta - hatırlayışım- da aldanmıyorsam- demiştim ki:

Bir ulus varlığını ve bağımsızlığını korumak için düşünülebilen girişim ve özveriyi yaptıktan sonra başarır. Ya başarmazsa demek, o ulusu ölmüş saymak demektir. Öyle ise, ulus yaşadıkça ve özverili girişimlerini sürdürdükçe başarısızlık söz konusu olamaz.

Generalin sorduğu sorudan asıl amacın ne olabileceğini araştırmak istemedim. Ama, verdiğim karşılığı onun beğendiğini bugün yeri gelmişken söylemek isterim.

**ABDÜLKERİM
PAŞANIN
ARACILIĞI**

Baylar, eylülün 25 nci günü akşamı, Ankarada bulunan Yirminci Kolordu Komutan Vekili Mahmut Beyden aldığım bir kapalı telde şunlar bildiriliyordu: «Bu gece İstanbul telgrafhanesinden Fuat Paşayı telgraf başına istediler. Dahiliye Nazırlığının il şifresiyle bir kapalı tel yazdırdılar. Bunun özeti şöyledir: Padişahın bildirisindeki bilgince yol göstermelere uymakla yurdu kurtarma işi başarılacaktır. Ulusal ayaklanma, uygarlık dünyasında iğrenç erekler gibi gösterildi. Hükümetle ulusun ayrılığı, yabancıların işe karışmasına yol açacaktır. Konferans, hakkımızda karar verirken bu anlaşmazlık, iyilik ve esenlik belirtisi olmayacaktır. Sonuç olarak, ayaklanmanın yöneticileriyle görüşmek üzere, yüksek kişilerle bildirilecek yerde buluşma, bir olupbitti biçiminde istenmekte ve zamanın darlığından, hemen karşılık beklenilmektedir. Karşılıklı olarak, görüşlere saygı gösterileceği, kişiliğe ve şerefe dokunulmayacağı da bildiriliyor. Teli yazan bu kişi, kurmay Tuğgenerallerden Abdülkerim Paşadır. Bu tele Ticaret ve Ziraat Nazırı Hâdi Paşa aracılığı ile ve gene bu şifre ile karşılık beklemektedir. Adı geçenin, bu düzeni ile, görüşme isteğinin bizden geldiğini ilân etmek amacını güttüğü anlaşılıyor. Telgraf başında bek-

lemekte olduklarından, bir dakika önce kabul edilip edilmiyeceği ile ne karşılık verileceğinin bildirilmesi saygı ile rica olunur. Ali Fuat Paşa Hazretlerine de yazılmıştır» (belge: 109).

Mahmut Beye o gün saat 7 sonrada makine başında verdiğim telde şunları bildirdim: «Kerim ve Hâdi Paşalara, Fuat Paşanın Ankarada bulunmayıp işi olduğunu ve fakat görüşmek istiyorlarsa Sıvasta bulunan Temsilciler Kurulu ile ve bu kurul arasında bulunan Mustafa Kemal Paşa ile makine başında diledikleri gibi görüşebileceklerini bildirirsiniz. (Onlar görüşmek isteğinde iseler) diye bildirmeye dikkat etmek gereklidir» (belge: 110).

Mahmut Bey, Kerim Paşanın Ankaraya çektiği teli olduğu gibi bize de yazdı. İçindekiler, aşağı yukarı Mahmut Beyin özetlediği şeylerdi (belge: 111).

Baylar, İstanbul Hükümeti ile ilgiyi kesişimizin on beşinci günündeyiz. Ulusal karara uymaz bir durum olan kimi yerler de, ister istemez ulusal akıma uymaya zorlandı. İstanbul Hükümetine hizmet eden bazı memurlar ya kaçtılar ya da boyun eğme durumuna getirildiler. İstanbulla, bütün yurttan, her gün İstanbul Hükümetinin düşürülmesi isteğini bildiren binlerce tel yağdırılmaya başlandı. İtilâf devletlerinin Anadolu'da dolaşan subay ve memurları, ulusal ayaklanmaya karşı tarafsız olduklarını ve «Ülkenin iç işlerine karışmayız» sözünü her yerde açıktan söylemeye başladılar. Bu durum karşısında artık Padişah ve Ferit Paşa, ulusal ayaklanma yöneticileriyle anlaşmaktan başka çıkar yol kalmadığına ve fakat her halde, yerlerini bırakmaksızın bu anlaşma yolunu bulabilecek araçlar araştırmaya başladıkları kanısına varmak yanlış olmaz inancındayım.

Baylar, adı geçen, rahmetli Abdülkerim Paşa, benim çok eski arkadaşım idi. Çok namuslu, yüksek değerli ve temiz yürekli bir yurtseverdi. Selânikte ben kolağası, o binbaşı olarak bir arada çalışmış, yıllarca özel arkadaşlık etmiştik. Rahmetlinin durumundan ve sözlerinden bir tarikattan olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekelere devam ettiği de görülmüştür. Fakat, herhangi bir şeyhe bağlandığını bilen yoktu. Çünkü kendisini, inançlarında ve dinsel anlayışında mânevi katlardan «birinci hazret¹, büyük hazret²» sayardı ve kardeşlik çevresinde bulunanlara: -konuştuğu kimsede, kendisince gördüğü yeteneğe göre- «hazret³», «kutup²» ve daha başka orunlar³ verirdi.

1 ulu makam, ulu kişi.

2 uç, büyük kişi, bilgin kişi.

3 makam.

Bana da «kutuplar kutbu» derdi. Şimdi açıklayacağım haberleşmemizde bu sözlere raslayacağız. Kerim Paşanın, kendine özgü, bir konuşma ve yazma yöntemi vardı. Kerim Paşa, çok açık yürekle ve zamanında kendisine pek çok ün kazandıran yüksek bir dil uzluğu¹ ile görüşür ve öyle yazardı. Kendisinde inandırma niteliği ve gücü olduğu da sanılır ve varsayılırdı. Bizim, Selânikte bulunduğumuz sıralarda, orada ordu komutanlığı ve ordu müfettişliği görevi ile bulunmuş olan Hâdi Paşa, Kerim Paşayı, açıkladığım özelliği ile dostlar arasında sayılır ve sevilir olarak tanıdı.

İşte, Ferit Paşanın Hükümette arkadaşı Hâdi Paşa, sıkışmış olan Padişahın ve Ferit Paşanın, pek uygun bir yolla yardımına yetişmek istiyordu. Kerim Paşa Ali Fuat Paşayı da Selânikten tanıyordu.

Baylar, 27/28 Eylül 1919 gecesi, gece yarısına bir saat kala telgraf başında Kerim Paşa ile karşı karşıya geldik. İkimiz birbirimizi şu sözlerle tanıdık:

Sivas — Mustafa Kemal Paşa telgraf başındadır. Kerim Paşaya söyleyiniz, buyursunlar, diyorlar.

İstanbul — Siz, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum?

Ben — Evet, sayın Kerim Paşa Hazretleri, dedikten sonra:

Kerim Paşa — «Sivasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine» adresini yazdırdı ve: «Paşaya söyleyiniz anlar; Birinci Hazret karşınızdadır» sözlerini, bir çeşit parola gibi ekledi. Kerim Paşa: «Yüksek esenliğiniz iyidir inşallah kardeşim» diye başladı.

Kerim Paşanın, İstanbul Hükümetince, temiz yürekli ve temiz ahlâklı oluşundan yararlanılarak, nasıl aldatıldığını anlamak için sözlerinin başlangıcını olduğu gibi, kendisine yeniden söyleteceğim. Rahmetli Kerim Paşa şöyle devam etti:

«Yurdun iyiliği için, büyük yurtsever kardeşimle ve yüksek Temsilciler Kurulu üyesi dostlarla görüşmek isterim. Sizlere ulaştırılmak üzere Ali Fuat Paşa aracılığı ile bir tel çekmiştim. Yüksek ellerinize ulaşan işte, o teldeki ilkelere göre inşallah sevindirici bir çözüm yolu buluruz. Yurdun geçirmekte olduğu nazik ve pek önemli güç dönemi Tanrının yardımı ile kolaylık alanına ulaştırırız. Bunun için, Tanrı bağışi ile nurdan yaratılmış, kurtarıcı dileklerimiz için gönül aydınlatıcısıyla bununla ilgili önemli şeyler konuşarak, yurt ülküsünde birleşelim, değil mi pek akıllı ve tedbirli kardeşim? Kötücül alçakların, bu güzel

1 belâgat.

yurdumuz üzerindeki iftiralarını ve açıkça kötülük gütmelerini önliyelim ve onları umutlarının pusularında kötürüm ve cansız bırakalım ve yalnız Hükümet ile ulusun, sadece yurt esenliği ile ilgili hizmetlerini ve işlerini uzlaştıralım, ki ortak ve yüce ülkemiz aslında hep birdir. Yurt kaygısı ile gösterilen bunca temiz duygulu gösterilerin, uygarlık dünyası karşısında kut-sal topraklarımızın elde tutulması ve korunması ile ilgili en büyük yurtseverlik olduğunu bir kez daha belirtmek için bugünkü durumun güçlüklerini kaldıralım ve buna çare bulmak için de, bu sevgili kardeşinizle görüşmeye başlayalım. Bekliyorum kardeşim. Bu girişimim üzerinde Hükümetin, geniş ölçüde bir iyi niyet gösterdiğini sözlerime eklerim, ruhum.»

Baylar, Kerim Paşa ile 27/28 Eylül, gece yarısından önce saat 11 de başlayan bu görüşmemiz, gece yarısından sonra saat yedi buçuğa dek, tam sekiz buçuk saat sürdü. Üç evreye ayrılabilen bu görüşmemiz, «esericedit» denilen büyük tabaka kâğıtlardan yirmi beş sayfa doldurdu. Bunların hepsini burada okuyarak, dinlemeye katlanışızı kötüye kullanmaktan korkarım. Rahmetli Kerim Paşanın, köklü görüşlere ve - kendisinin anlayışına uymasa da- yazık ki, güçlü bir mantığa dayanmamakla birlikte tatlı sözlerinin ve gösterişli cümlelerinin okunup işitilmesini sağlamak için, yayımlayacağım belgeler arasına, bu görüşmemizi de olduğu gibi katacağım.

Yalnız, bu görüşmede iki yanın, güttükleri amaç ve dayandığı temel noktalar üzerinde, özellikle sonuç üzerinde kısaca bir fikir verebilmek için izin verirseniz her evresinden birer parça söz edeceğim.

Kerim Paşanın, bilginize sunduğum ilk teline karşılık verirken biraz da onun yöntemine, anlatım özelliğine¹ uymuş olduğum görülecektir.

Verdiğim karşılıkta ben de şöyle başladım:

«Kerim Paşa Hazretlerine: Kutuplar kutbu, deyiniz, anlar.» diye başladıktan sonra: «Şimdi karşılık veriyorum» dedim.

«Pek saygıdeğer ve temiz yürekli kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretlerine, Tanrıya şükürler olsun sağlığım yerindedir. Büyük ve soylu ulusumuzun türeye uygun haklarını anlamış ve onu korumaya ve savunmaya bütün varlığı ile girişmiş olduğunu görmekle pek mutluyum.... Görüşmek için gösterilen isteğe candan teşekkür ederiz..... Fuat Paşa Hazretleri aracılığı ile çekilmiş olan telyazısının

¹ üslûbuna.

içindekileri öğrenmiş bulunuyoruz . . . . .

Temel olarak alınan Bildiri içindekilerinin Ferit Paşa ve arkadaşlarına yöneltilmiş bir haykırış ve çıkışma olduğunun, azıcık düşünme ve inceleme ile ortaya çıkacağı besbellidir. Padişahın yüreğini derin üzüntülere uğratan davranışlar ve işler, ulusumuzca değil, fakat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Âdil Bey, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa ve bunların çalışma arkadaşları bulunan Harput Valisi Ali Galip Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Beylerce yapılmıştır.

Malatyadaki hayınca girişim, Çorumdaki hayınca düzen, Konyada yapılan ölüm kalım girişimi, gerçek evreleriyle size bildirilmemişse sizi de çözüme başlangıç olmak üzere düşündüğünüz noktadaki yanılmanızdan dolayı özürlü sayarız . . . . .

Yabancıların görüşlerinin bize elverişli duruma gelişi tam gerçektir. Ancak bu değişme, hiçbir zaman Ferit Paşa Hükümetinin güttüğü siyaset sonucu değildir. Bu sonuç, ulusumuzun varlığını gösterme ve tanıtlama yolunda kendisinin yaptığı dayançlı girişimlerin meyvesidir. İşte bu konuda, Padişahı aldatıyorlar.

Kurtuluş çaresi ve yaşama ilkesi ancak ve ancak «Ulusal Kuvvetlerin etken ve ulusal iradenin egemen» olmasındadır. Bu sağlam ve türeye uygun ilkeden en küçük ayrılış, Tanrı korusun, devlet, ulus ve yurdumuz için çok acı bir yıkım doğurur.

Temiz duygularla yapılan ulusal ayaklanmamızı kötüye yormaktan ve böylece yaymaktan geri durmıyan aşağılık kötücülerin çok olduğu kuşku götürmez. Fakat, ne çok yazıktır ki, hep kötülük düşünen bu adamların başında, sonsuzluğa dek varolacak devletimizin sadrazamı bulunan Ferit Paşa ve nazırlık görevinde bulunan Âdil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları var.

Yurdumuza takım takım bolşevikler girdiğini ve ulusal ayaklanmanın bolşevik ayaklanması olduğunu resmi olarak ilân eden ve dile düşüren bu karayazılı kişilerdir.

Yüksek ve temiz duygularla yapılan ulusal ayaklanmamızın, İttihatçıların son ölüm kalım çabası olduğunu ve İttihatçıların parasiyle yönetildiğini resmi olarak ve açıkça dünyaya, yabancı gazetecilere söyleyen bu şaşkınlardır.

Anadoluda karışıklık olduğunu ajanslarla resmi olarak ilân eden ve - Ateşkes Anlaşmasının özel maddesine göre - sevgili yurdumuzun düşman eline geçmesine yol açmak isteyenler bu bilisizlerdir.

Malatya'daki müslüman halkla Sivastaki müslüman halkı birbiriyle boğazlaşmaya sürüklemek isteyen bu zavallılardır. Ulusal ayaklanmanın önüne geçeceğim diye Sıvasa ve ulusal duyarlığın görüldüğü her yere, yabancıların girmesini isteyen bu hayınlardır. Bununla birlikte, bizim kutsal amacımız, tam siz kardeşimin düşündükleri gibi, kötücüllerin bu güzel yurt üzerindeki iftiralarını ve açıkça yaptıkları kötülükleri önlemek ve onları umutlarının pususunda kötürüm ve cansız bırakmak ve devlet ile ulusun yürüttüğü işleri ancak yurdun esenliği ile ilgili noktada uzlaştırmaktır. Tanrıya şükürler olsun, bu amacın gerçekleştirilmesinde artık ulusumuz her türlü kötücül davranışları kırmış ve bütün yiğitliğiyle dayançlı adımını atmıştır. Yabancılar bile, ulusun yaygın gücünü, vazgeçilmez dileklerini, İstanbul Hükümetinin ise, tersine, ne denli köksüz ve ulus ile ilgisi bulunmayan gücsüz bir kurul olduğunu çok iyi anlamıştır. Merzifonu boşalttılar. Samsunu da boşaltmaya başladılar. İç işlerimize ve ulusal ayaklanmamıza karşı tarafsız kalacaklarını söylüyorlar. İşte, ulusal girişimlerimizin bağımsızlığı sağlama yolunda elde edebildiği ilk sonuç budur.

Ulusal akımdan, İstanbul'da Anayasa hükümlerine uyulmakla sonuç alınabilecektir.

Şimdiki hükümetin, geniş ölçüde bir iyi niyet beslediği sanısının yerinde olmadığını bildirmeme izin vermenizi rica ederim.

Ben, daha Erzurum'dan, Ferit Paşaya gerçek durumu açıklıyarak, ulusun gücüne ve iradesine karşı çıkacak hiçbir kuvvet kalmadığını yazmıştım ve kendisine, karşı gelme ve engelleme davranışını sürdürmemesi gerektiğini hatırlatmıştım. Bu aymaz kişi, buna karşılık vermemekle birlikte, ulusal akımın birkaç kişinin kışkırtmasından doğduğunu ilân etti ve azgın bir çıkar isteği ile, bilisizlikten ve aymazlıktan doğan körlükle iki yanı da kolluyarak yerlerinde tutunabilecekleri yanlış kanısında bulunan birkaç valisinin aldatıcı raporlarını, benim temiz ve yurtseverce uyarmalarıma üstün tuttu. Bugün o, her türlü kötülük, hayınlık, gücsüzlük ve uyuşukluk içine daldıktan ve ulus da bütün olup bitenlerin gerçek yüzünü tam açıklıkla öğrendikten sonra, bize düşen ödev, pek çabuk davranarak

ulusun isteklerine uyacak yeni bir hükümetin iş başına gelmesini sağlamaktır.

Eğer bugünkü hükümet üyelerinin kişisel durumları ve canları için herhangi bir kuşkuları varsa, bugün için böyle şeylerle uğraşmak düşüklüğünde bulunulmayacağına pek yüksek olan ulusumuz adına kendilerine istedikleri sözü ve güvenceyi vermeyi de ulusumuz yararı için gerekli sayarız. Fakat, tuttıkları yanlış yoldan dönmemede direnirlerse bundan doğacak sonuçların sorumluluğu kendilerine düşecektir.

İşte, yaptığınız iyicil girişim dolayısıyla bir kez daha ve son olarak, yüksek kişiliğiniz gibi yüreği gerçekten yurt ve ulus sevgisiyle ve Padişaha sevgi ve bağlılıkla dolu olan ve kardeşlik anılarını her zaman saygı ile taşıdığım kardeşim Abdülkerim Paşa Hazretleri aracılığıyla ile de bildirmiş olmak, bizim için her türlü vicdan rahatlığının gerçekleşmesine yaramıştır.»

Baylar, buraya değin söylediğim sözler bir maddenin özettir.

Bundan sonra gelen maddede:

«Ulusal ayaklanma, tam genişliği ile İstanbulla doğru ilerlemektedir. Ferit Paşa ve arkadaşları bunu bilmektedir. Siz de bu bilgiyi isteyip aydınlanınız.» dedikten sonra gerçekten o günlerde yapılmış olan başarılı askeri hareketlerle ilgili raporları özetliyerek anlattım ve: «Artık, bütün bu hareketleri durdurmak, yalnız ve ancak bir şeye bağlıdır. O da, ulusun isteklerine bütün anlamıyla uyacak bir kişiye hükümet başkanlığının verilmesine ve o kişinin de ulusal amaçları anlıyarak ona göre tedbir almıya girişmesine bağlıdır.» dedim.

«Bütün bu söylediklerimiz karşısında sizin de kardeşçe bir diyeceğiniz varsa bildirmek iyiliğinde bulunmanızı rica ederim.» cümlesinden sonra: «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal» diye imzama koydum.

Bundan sonra, Kerim Paşa: «Önce sizinle birlikte bulunan sayın kişilerin hepsine selâm ve saygılarımı sunmak iyiliğinde bulunmanızı rica ederim» başlangıcı ile görüşmemizin ikinci evresini açtılar. Kerim Paşa devam etti:

«Başladığım kısa konuşmanın bütün evrelerini siz anlatınız. İki yerde, işin çözümlenmesi için, doğru görüşe varılmadığını söyleyerek özürü sayılacağımlı ileri sürdünüz. Her ne kadar, bütün yurttaki olup bitenler bilinemeyince bir işte hakemlik etmek güç ise de, yurtla ilgili işin çözümlenmesinde ışığımız, tertemiz yurt kaygısı olduğundan, dayanılacak temel sağlam ve

aydınlıktır. Yurdun kaderi için hüküm verileceği şu sıralarda, bütünlük gösteren bir ulus ve hükümetin göreceği işi göz önünde tutarak, bunun kolay çözüme ulaşması dileğimi bilginize sunmak isterdim.

Çıkış noktası olarak aldığıma işaret buyurduğunuz Padişah bildirisini anlayışta, ben yanılmış olabilirim. Yalnız, izin veriniz de asıl işin çözümlenmesinde en büyük bir dayanak sayılan bu yüksek bildirideki bütün yönleri açıklayarak, Padişahın bildirdiklerinin geniş kapsamını anlatayım. Ben sanıyorum ki, Padişahımız.....»

Ben, hemen Kerim Paşanın sözünü keserek şunu yazdırdım: «Kerim Paşa Hazretleri, gereğinden çok açıklamalar, asıl amaçtan bizi uzaklaştırabilir; şu da var ki, Padişah bildirisi yorumlarıyla çokça uğraşmak yararsızdır. Rica ederim, asıl iş üzerinde görüşelim.»

Kerim Paşa cevap verdi:

«Asıl iş üzerinde görüşeceğiz, izin veriniz, devam edelim efendim.»

Ben — Rica ederim, en son söz ve öneri üzerinde anlaşalım, dedim.

Kerim Paşa — Evet, oraya geleceğiz efendim.

Söze ben devam ettim ve: «Kerim Paşa Hazretleri, türeye uygun çalışmalarımızın ve ulusal tepkinin artık daha çok kötüye yorulmasına ve düzeltilmesinin gerekli görülmesine ve hele, bu düzeltmeler ve değiştirmeler için de cinayeti ve hayınlığı tanıttanmış olan bir hükümetin üyelerince yapılan türeye aykırı savunmaları temel olarak alındığını görmeye dayanamayız. Biz, son durumu açıkladık ve ulusun kesin isteğini bildirdik. Bilmem yeniden bildirilmesi gerekli midir? Siz, ulusun sonuçlandırılması gerekli bu isteğine karşı, Ferit Paşa Hükümetinin, devletin en yüce katını daha da kirletmesine aracılık etmek istiyorsanız, bu çabalamalarınız hiçbir yararlı meyve vermiyeceğinden başka, siz kardeşimiz için eskiden beri beslediğimiz kardeşlik duygularını da sarsacağından kaygılanırım.

Şimdi, Ferit Paşa, hiç zaman yitirmeden yerini bir namuslu kimseye bırakacaksa ve buna inanıyorsanız çözümlenecek hiçbir güçlük kalmamıştır. Yoksa, aracılığınız, gönlünüzün kırılmasından ve yararsız bir yorgunluktan başka bir sonuca ulaşmıyacaktır.

Ferit Paşa, yerini bırakmazsa kendisinin acıklı bir sonuçla karşılaşmasına yol açacaktır. En son ve en kesin söz şudur:

**FERİT PAŞA
HÜKÜMETİ ÇE-
KİLMELİDİR**

Amacımız bu sarsılmaz gerçeği Padişahın bilgisine sunmaktır. Siz, ancak bu kutlu görevi yapmakla, bugün yurdun ve ulusun yüksek kişiliğinizden beklediği dinsel ve ulusal görevi yerine getirmiş olursunuz.»

Kerim Paşa: «Sözü uzatmamak elbette temel amaçtır.» diye başlayarak, sözü gereğinden çok uzattı. Bu uzun sözler şu cümle ile sonra erdi: «Yurt için burada yaptığım şu girişim elbette Tanrı ve ulus katında, bütün temizliği ile değerli kalır ve işin gerçek sahibi olan yüce Tanrı, ulus ve yurdun kurtuluşunu sağlayacak esasları yaratarak tamamlar. Ulu Tanrı, güçlükleri çözücüdür. Değerli gözlerinizden öperim.»

Yeniden cevap vermek sırası bana, gece yarısından sonra saat 4.30 da geldi. Kerim Paşanın dokunduğu noktaları karşılıksız bırakamazdım. Ben de uzun düşünceler ileri sürdüm ve sonunda: «Şu halde, dedim, bizim ve sizin gibi özverili ve yurtsever kişilerle yapılacak girişimin amacı ne olmak gerekir? Yönetiminin her dakikasından ulus için, geleceğimiz için, yeni bir yıkım yolu hazırlamaktan başka bir sonuç beklenmeyen Ferit Paşa ile ulusun arasını bulmak gibi olmayacak işlerle uğraşmak mı, yoksa bir an önce bu türe dışı kurulun yerine ulusun ve yurdun ihtiyaçları ve kaderiyle orantılı yeni bir kurulun devlet işlerini yüklenmesi gereğini Padişaha bildirmeye yol aramak mıdır? Bu iki noktadan biri için evet ya da hayır biçiminde karşılık vermek iyiliğinde bulunursanız, Tanrı ve ulus katında bütün temizliği ile değerli kalacağından kuşku olmayan tertemiz girişiminizin bizlerle ilgili yönündeki evresini tamamlamış olursunuz.»

Kerim Paşadan kısa bir karşılık istediğimiz halde gene uzun bir karşılık verdi. Fakat bu uzun sözler arasında, bazı cümlelerle, bize Padişahın aldatılmış olmayıp her şeyi bildiğini anlatıyordu.

Kerim Paşanın bazı cümlelerinde şunlar vardı: «Yüce Padişahlık katı, kesin karar ve çözüm katı olup, türelî¹ bir devlette bu yüksek kat, bütün ulusun yöneleceği bir mihrapdır. Anadolunun bütün dileklerinin Halifenin bilgisine sunulduğunu bana bildirmişlerdir. O halde, kamu işlerinin yöneleceği ve yüce dileklerin kabul olunacağı kutlu bir orun olan Padişahımız Efendimiz her şeyi biliyorlar.»

Kerim Paşa kendine özgü cümlelerle anlattığı düşüncelerini şöylece bitirdi: «Ulu Tanrı, nice yüksek etmenler yaratarak ve kullarına esindirerek, bu çözülmesi güç düğümü büsbütün çözecektir. Elbette Tanrının buyruğu güzeldir ve yakındır.

¹ meşru.

Tanrının eli her elden üstündür. Tanrının bağışı ile geleceğimiz ve ulusal haklarımız yüceliğinde kutlu ve esenlikli olacaktır. İşte, bağışlayıcı ruh budur, sevgili ruhum.»

Bu kez baylar, gece yarısından sonra saat 6.10 a gelmiş olmakla birlikte, üçüncü evrenin açılmasına ben yol açtım.

Rahmetli Kerim Paşanın, pek hoşlandığını bildiğim bir deyimle «büyük hazret!» deyimiyle söze başladım:

«Ümmetin ve ulusun yöneleceği yüksek bir kat olduğu içindir ki, ulusun dileklerini bildirmeye yol bulmak için çalışmaktan geri durmadık.

Yalnız, büyük bir yanılmadan sizleri kurtarmak amacıyla bilginize sunalım ki, Anadolunun bütün dileklerinin Halifenin bilgisine sunulduğu yolundaki sözlere, ulusun şimdilik güveni sağlam değildir. Çünkü, ulus inanıyor ki Padişah, hayınlıkları belli olan birkaç kişiyi ulusa üstün tutmazlar.»

Kerim Paşanın dokunduğu noktalara karşılık verirken de şunları söyledim: « Pek güzel ve yakın olan Tanrı buyruğunun yerine gelmesiyle, talihsizliğe ve zulme uğramış soylu ulusumuzun kurtuluşa ve esenliğe ermesi için, tükenmez gücü ve esirgeyiciliği olan Tanrıya yalvarır ve ufukları her zaman **inatçı bir dumanla** sarılı olan İstanbuldaki bazı kişilerin gerçeği görmekten bayağınca kaçınma duygularının ortadan kalkmasını bekleriz. Ulusun yüce ruhu da işte böyle duyarlıdır.....

....Yalnız, bir daha söylememe izin vermenizi rica ederim ki, evet ya da hayır biçiminde karşılık verilmesini rica ettiğimiz sorular ne yazık ki cevapsız bırakılmıştır. Azizim, Tanrının eli her elden üstündür; fakat,böyle de olsa, güçlükleri ve sorunları çözmeye girişenlerin kararlaştırmış bir ereği olmak gerektir.....

....Ulus, Tanrının buyruğunu yerine getirecektir ve buyduğunuz gibi, ulusal haklarımız kutlu ve esenlikli olacaktır. İyicil dualarınızın eksik edilmemesini rica ederim. Çalışmak bizden, yardım ölümsüz Tanrıdandır.»

Mustafa Kemal

Artık Kerim Paşanın yorulduğu anlaşılıyordu.«Son iki sözüm, ruhum» diye başladı ve: «Ulusal ülkünün ilkelerini yüce bilmek ve korumak koşuluyla öz dileklerin sayılıp döküldüğünü ve **Tanrının eli** . . . yüce ayetinin hayırla kabul buyurulması üzerine dönülmüş» olduğunu söyledikten sonra: «Allaha ısmarladık, yine görüşeceğiz.....» diyerek çekilmek istedi. Bırakmadık. Son sözü söylemek istedik ve dedik ki: «Kardeşimizin hatırında kalması için son bir cümle söylüyorum.

Ulus güçlü, anlayışlı, dayancında ¹ kesindir. İşler hızlı yürümektedir. Şevketli Padişahımızın karar vermek ve sorunları çözmek büyüklüğünü göstermelerinin zamanıdır.» (belge: 112).

Baylar, bundan sonra Ferit Paşa Hükümeti daha ancak üç gün dayanabilmiştir. Sonra görüşemediğim dostum rahmetli Kerim Paşanın bazı kişilere söylediğine göre, bu konuştuklarımızı olduğu gibi Padişaha bildirmeyi başarmış ve onun üzerine direnme gücü kırılmış.

Kerim Paşanın Kara Vâsıf Beye yazdığı 8 Kasım 1919 günlü mektubunda da buna işaret edilmiştir.

Rahmetlinin bu mektubunda şu satırlar vardır:

«Eski sadrazam, en son görüşme üzerine ve bunun pek sürekli etkisi ve önemle tartışılması sonunda artık çekilmek gerektiğine inanarak ve bütün direnme gücü kırılarak, çekilme dilekçesini sundu . . . . .
İşte, sessiz sadasız, yurt için çalışılan ve tek başına temiz duygulu önemsiz bir girişim ile başarılan büyük olay budur . . .

Şurası dikkate alınmalıdır ki, bu yazıları benim yazmamdan sonra eski sadrazam ile Padişahımız Efendimiz Hazretleri bunun sonucunu öğrenmeleri üzerine yazıların sağlam dayanakları karşısında kararlarını vermişlerdir . . . . . Girişimin ve yazılan yazıların ne kerteye dek yüksek esasları kapsadığı ve nasıl bir temiz vicdan ve keskin görüşle günün gerçeklerini kâğıda geçirdiği elbette Tanrı katında ve ulus tarihinin önünde soyluluk parıltısı olarak kalacaktır . . .

Bütün bunları sayıp dökmeye beni yönelten etmenler, geçmiş olayların gerçeklerini göstermektir . . . . . Rahmetli Kerim Paşa, mektubunun sonunda: «Bu kağıdımın bir örneğini Temsilciler Kuruluna göndermek iyiliğini esirgemezseniz; yüksek gerçeklerin tam olarak ve birlikte yayımlanmasına yardım etmiş olursunuz.» demiş; fakat mektubun örneği değil, aslı bana gönderilmiştir. Bu mektubu da yayımlanacak belgeler arasına koyacağım (belge: 113).

Baylar, bu görüşmenin yapıldığı gecenin ertesi günü, yani 28 Eylül günü, özeti bütün kolordulara kapalı telle bildirildi.

Rahmetli Kerim Paşanın Fuat Paşaya yazdığı ilk telyazısında, İstanbuldan yüksek kişilerin ulusal ayaklanmayı, yönetenlerle belli bir yerde buluşmalarından söz edildiğini görmüştük. Buna benzer, ama tersine olarak, yani Anadolu'dan İstanbul'a

1 azminde.

gitmek yolunda bir öneri de, bundan daha önce Trabzondan çıkmıştı. Bunu, izin verirseniz biraz açıklayayım: Trabzon Valisi Galip Bey, 18,19 Eylül günlerinde Ardesede görev gezisinde bulunuyordu. Kâzım Kara Bekir Paşanın Ardeseye gidip Vali ile görüşmesi söz konusu idi. Bu iş üzerinde 19 Eylülde telgraf başında Kâzım Kara Bekir Paşa ile görüştük. Görüşmeye yol açan, 18 Eylül günü Trabzondan aldığım bir telyazısı idi. Kendisine, olduğu gibi verdiğim bu telyazısında: «Ulusun yararına olmıyan 6 maddeyi kabul etmiyoruz (Bu 6 madde İstanbul ile ilişkiyi kesme buyruğudur.). Dileklerimiz Padişaha ulaştırılması işi gönderilecek bir kurul ile sağlanabilir kanısındayız.» denilmekte idi (*belge: 114*). Kâzım Kara Bekir Paşa, makine başında Trabzon Valisi ile görüşmüş, özetini bildirdi. Vali, soru biçiminde birtakım düşünceler ileri sürmüş, Kara Bekir Paşa uygun karşılıklar vermiş. Vali en sonunda: «İstanbul'a bir kurul gönderilerek işin Padişahın bilgisine sunulmasını ve bu kurulla kendisinin gitmesini önermiş ise de, biz türlü araçlarla ulusun dileğini bildirmeye giriştiğimiz için, bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Böyle bir kurulun gitmesi ve buna, Sarayın durumunu bilen Gümüşane delegesi Zeki Beyin de katılması önerilmektedir.» denilmekte idi (*belge: 115*).

Tuhaftır ki, iki gün sonra, yani 21 Eylül 1919 da, Toruldan Yarbay Halit Beyin gönderdiği bir kapalı telde de bu kurul işinden söz ediliyordu. Çok kuşkuya kapılan Padişahu, yabancıların ve Ferit Paşanın kucağına atmamak için, İstanbul'a kimliği ve görevi gizli tutulacak bir kurul gönderilmesinin uygun olacağı ve bu kurula delegelerden Servet ve Zeki beyler alınırsa kıvançla kabul edecekleri, Zeki Bey ağziyle bildiriliyordu (*belge: 116*). Halit Bey'e, 22 Eylülde verdiğim karşılıkta, Zeki ve Servet Beylerin bulunacağı bir kurulun İstanbul'a gönderilmesinin uygun olmadığını bildirdim. 24/25 Eylül günü Halit Beyden aldığım bir telde, Trabzondaki karşı koyucuların başı olan Trabzon Valisi Galip Beyi, Kolordu ile Erzurum Valisinin çağrısını kabul edip Erzuruma gitmediğinden, ister istemez, silâhlı kuvvetle göz altında bu gece (24/25 Eylül) Erzuruma gönderdim.» deniliyordu (*belge: 117*).

Baylar, garip raslantı değil midir ki, rahmetli Kerim Paşanın ilk aracılık telyazısı, Trabzon Valisinin tutuklandığı gecenin ertesi gün, Trabzonda Vali ile Zeki ve Servet Beylerin ve bunların aldatmaları üzerine bazı kişilerin İstanbul ile ilişki kesmeyi bozma yolundaki girişimlerinin ve İstanbul'a kimliği belirsiz bir kurul olarak gitmekle ilgili plânlarının başarısızlığa uğratıl-

masının gerçekleştiği bir günde, yani 25 Eylül günü, çekiliyor ve bizi ancak 27/28 Eylül gecesi aramayı gerekli görüyorlar. Yapılan yazışmalardan anlaşıldığına göre, Erzuruma giden Vali Galip Bey, yeniden Kâzım Kara Bekir Paşaya, İstanbul'a bir kurul aracılığı ile başvurmaktan söz etmiştir; bunu, Paşanın 27 Eylül günlü bir izin isteme telinden anlıyoruz. Buna 28 Eylülde karşılık olarak çekilen telde: «Kerim Paşa ile yapılan görüşme özeti okunduktan sonra söz konusu başvurmanın gerekli görülüp görülmeyeceğinin bildirilmesini rica ederiz. Gerekli görülürse, Trabzon Valisinin ulusal ayaklanmamıza karşı gelmekte Dahiliye Nazırı Âdil Beyden hiçbir ayrılığı olmadığından kendisinin yüksek ulusal işlerimize hiçbir yolla karışmasına izin verilmemesi» karşılığı veriliyor (*belge: 118*). Kâzım Kara Bekir Paşanın 30 Eylülde verdiği karşılıkta ise: «Trabzon Valisinin bu gibi işlere karıştırılmaması yolundaki» düşüncemizin doğruluğu kabul olunduktan sonra «Trabzonun durumunda çoktan beklenen düzelme oldu» deniliyordu (*belge: 119*).

Baylar, bu son söylediklerimle bir gerçek üzerinde daha sizleri aydınlatmak isterim. Trabzon Valisi Galip Bey ile Zeki Beyin, Saray ve Ferit Paşa ile ilişkileri vardı. Bir kurul olarak İstanbul'a gitmek istemelerinin, ulusal amaca hizmet için olmayıp, İstanbul'da gerekenleri aydınlatmak ve bazı tedbirler önermek ve yeni buyruklar almak gibi ereklere dayandığı bence kuşku götürmüyordu. Nitekim, Zeki Bey daha sonra İstanbul'a gittiğinde, arkasından yeterince para ve cepane yollamaya söz verilerek ve özel yönerge ile, Trabzon ve Gümüşane dolaylarında örgütler kurmak üzere gönderilmişti. Adı geçeni, İneboluda tutuklatarak Ankara'ya getirtmiştim. Bana, bu söylediklerimin hepsini açıkladı. Yalnız, sözde İstanbul'u aldattığını, alacağı para ve silâhları bize teslim etmek düşüncesinde bulunduğunu söyledi. Buna, o gün ve dahası, bugün bile, inanacak bönler bulunabilir mi? Bununla birlikte, ben bu kişiyi, Erzurum Kongresi ile ilişkisine saygı gösterip, yalnız gerekli uyarma ve öğütlemelerle yetinerek serbest bırakmışım.

İLK BOZKIR
OLAYI VE İZMİT
ΣUTASARRIFI-
NIN KARŞI
KOYMASI

Baylar, İstanbul Hükümetince Kolordu Komutanı olarak Konyaya gönderilen Sait Paşayı 30 Eylülde İstanbul'a geri gönderdik. Konya Valisi kaçak Cemal Beyin, kaçmadan önce düzenlediği ilk Bozkır olayının önüne geçmek için, Yirminci Kolordu ve Niğdedeki On Birinci Tümenin aracılığı ve yardımlarıyla gereken tedbirler alındı ve İstanbul'un beklediği kötülük durduruldu. Ereğli, Bolu, Adapazarı, İzmit dolaylarında kurul-

masına çalışılan Kuvayi Milliye¹ örgütleri, eylül ayının son günlerinde büyük duyarlık göstermeye başladı ve o çevrelerdeki Kuvayi Milliye başkanları, Hükümet çekilmemekte direnirse İstanbulla yürümeye hazır bulduklarını bildiriyorlardı. Bu durumu 28 Eylülde bütün yurda ve elbette İstanbulla da genelge ile bildirdik. Ancak, İzmit şehrinde 2 Ekim günü olumsuz denebilecek yeni bir durum karşısında kaldık. O sırada İzmit Mutasarrıfı, Suat Bey adında bir kişi idi. Kendisini telgraf başına çağırdık. Son günlerdeki bildirimlerimizin hepsi alınarak gereğinin yapıp yapılmadığını sordum. Mutasarrıf Bey, yaptığı açıklamada diyordu ki: «Bildirimleri aldım. Anlaşmazlık ve karışıklık olmaması için, halkı serbest bırakarak dinlemeyi en doğru bir tutum olarak gördüm. Olumsuz söylentiler vardır. Temsilciler Kurulundan açıklama istemek ve özellikle amacın, İttihat Hükümetini önceki biçiminde diriltmek olup olmadığını kesin olarak anlamak istemektedirler. Ben en tarafsız bir adam olmak üzere düzeni ve güvenliği korumakla yükümlüyüm. Ben, her kim ve her ne için olursa olsun, sonucu bilinmiyen bir serüvene başkalarını sürüklemeyi doğru görmem. Hesaplı ve tedbirli davranılması düşüncesinde olduğumu tam bir tecrübem üzerine bilginize sunarım (belge: 120).

Verdiğim karşılık işte şu idi:

Sivas
2 Ekim 1919

Suat Beye

K: İzmitte en küçük anlaşmazlığa ve karışıklığa meydan vermemek, temel göreviniz olduğu gibi bizim de özellikle rica ettiğimiz bir iştir. Örgütlerimizin ve ulusal ayaklanmamızın türeye uygun amacını ve niteliğini, gerek size ve gerek İzmitte birçok kişilere ve bütün dünyaya karşı yazdığımız ve yazmakta bulunduğumuz bildiri ve açıklamalarla, en kötücül düşmanlarımıza bile anlatmış olduğumuza kuşquamız kalmamıştır. Artık, ancak ayak takımının söylentisinden başka bir niteliği olamıyan dedikoduların karar vermede etkili olabileceğini sanmıyoruz. Bundan başka, halkın sorup öğrenmeyi gerekli gördüğü noktalar var idiyse, bunlar neden hemen sorulup çözümlenmemiş bulunuyor? Siz tarafsız durumda kalmayı yeğ görüyorsunuz. Oysa tutumunuz hiçbir zaman tarafsızlık olamaz. Çünkü, siz ulusun türeye uygun ayaklanmasına karşı tarafsızlığınızı ileri sürdüğünüz halde, hayınca davranışlarıyla türeye aykırı olan ve aslında yok sayılan Ferit Paşa Hükümetinin memurluğunu yapıyorsunuz. İttihatçılığın diriltilmesiyle uğraşacak dar görüşlülerden olmadığımızı siz pek güzel anlıyabilirsiniz. Size, pek temiz duygularla ve fakat bütün kesinliği ile şunu bildiririm ki, siz artık Ferit Paşa Hükümetine güven beslemiyorsanız bunu, Dahiliye Nazırlığına resmi olarak bildirmelisiniz. Eğer ulusun erkine ve isteğine aykırı olarak Ferit Paşa Hükümetine güveniniz varsa, İzmitin sayın halkını türeye uygun ulusal

1 Ulusal Kuvvetler.

işlerinde serbest bırakmak üzere hemen görevinizden ayrıлып İstanbul'a gidiniz. Bu iki noktadan herhangi birine uymazsanız sizin için doğabilecek durumun yaratıcısı ve sorumlusu yine siz olacağınızı temiz yürekle bildirmeyi bir vicdan görevi sayarım.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Mutasarrıf Beyin: «Kulunuzu soğukkanlılıkla dinleyiniz efendim; bendeniz iyi anlatamadım. Amacınızın yüceliği ve türeye uygunluğu üzerine hiç söz söylenemez» cümleleriyle başlayan karşılığında yazılan satırlar: «Bizi yarınki cuma namazı toplantısına dek kendi kendimize bırakınız. Ferit Paşaya, kimbilir kaç kez kalemle saldıran bendenizi ne denli kötü gözle görüyorsunuz efendim?» cümleleriyle sona eriyordu (*belge: 121*).

Bunun üzerine, ertesi günkü cuma namazı toplantısına değin bekleyeceğimizi bildirmek için yazdığım telyazısına şu iki cümleyi ekledim: «Sizi kötü gözle gördüğümü sanmanız doğru değildir. Çünkü, vicdanımız sızlamaksızın varabileceğimiz yargılar, ancak gerçek sonuçların alınmasına bırakılmıştır efendim» (*belge: 122*).

O günlerde İzmitte Albay Asım Bey adında bir kişi, tümen komutanı olarak bulunuyordu. Asım Bey'e de, bir iki günden beri telgraf başında bildirimde bulunulmuştu. Fakat hiçbir karşılık alınamıyordu. Onu da, 2 Ekim günü makine başına çağırdım, konuştum. Kendisine: «Hükümetin düşeceği ve belki de düşmüş olması kesin olarak beklenir. Bu durumda ulusun dayancı ve iradesi her türlü kuşkunun üstünde bir sağlamlık gösteriyor.» dedikten sonra, kesin düşünce ve kararını beklemekte olduğumu söyledim (*belge: 123*). Tümen Komutanı Asım Beyin uzun uzun özür ve düşünce bildirmekle doldurduğu karşılığınan çıkan olumlu anlam, şimdiye dek karşılık vermeyişinin, İstanbul'daki Kolordu Komutanına yazdığı buyruk isteme yazısına karşılık alamayışından ilerigeldiği (*belge: 124*) ve yarınki cuma namazında kararlar alınacağı cümleleriyle özetlenebilir (*belge: 125*). Bazı öğütleri ve özendirmeleri kapsayan cevabımda başlıca şunları dedim: «Ferit Paşanın yarına değin çekilmesi çok kuvvetle beklenebilir. Böyle olunca, yarınki toplantınız sonunda Padişah Hazretlerinden ve belli olursa yeni hükümet başkanından, hükümetin ulusal isteklere tam olarak uyacak tarafsız kişilerden kurulmasının rica edilmesini ve bunun beklendiğinin bildirilmesini sağlayınız. Bir de, yurdumuzu ve ulusal bağımsızlığımızı kurtarmak için, kurulacak yeni hükümet ile birlik olarak, daha pek çok çalışmaya ihtiyacımız olduğundan

tam sessizlik içinde, Temsilciler Kurulu kararı ile bildirdiğim noktaları gözönünde bulundurarak örgütler kurulmasının sürdürülmesini rica ederim.» (belge: 126).

Baylar, ben Asım Beye bu son cümleleri yazdırırken (2 Ekim 1919, saat 3.40 sonrada) araya imzasız şöyle bir özel tel girdi:

«Paşa Hazretleri, İstanbulda yakın arkadaşlar söylediler. Bütün akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa sağlık durumu dolayısıyla çekilmiş; Tevfik Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirilmiş. Daha sabahtan söyleniyordu; fakat doğrulanmamıştı, şimdi doğrulandı efendim.»

«Bu teli kim veriyor? anlayınız» dedim. Sormaya zaman kalmadan telin şöylece arkası geldi:

«Biz, Ankara telgrafçıları. Paşa Hazretlerine saygılarımızı sunarız ve yurdumuzun başına büyük bir belâ olan bu Hükümetin devrilmesi için, ulusun başında bulunup başarı sağlayışını kutlarız. Kendisine söyleme iyiliğinde bulununuz.»

Telgraf haberleşmesi kesildi. Gerçekten 2 Ekim günü Ferit Paşa Hükümeti düşmüş bulunuyordu. Fakat, yeni hükümeti kuran Tevfik Paşa değil, Âyandan Birinci Ferik¹ Ali Rıza Paşa idi.

Baylar, sırası gelmişken bilginize sunayım; bütün telgrafçılarımızın, ulusal girişim ve yürütümlerimize yaptıkları özverili hizmetlerinin ulusal tarihimizde önemli yeri vardır. Kendilerine bugün açıkça teşekkür etmeyi bir ödev sayarım.

Baylar, Ferit Paşa Hükümetinin düştüğünü ve Ali Rıza Paşanın yeni hükümeti kurmakla görevlendirildiğini 2/3 Ekim 1919 günü yazdığım bir genelge ile bütün ulusa bildirdim. Bu genelgenin bir örneğini de, bilgi edinilmesi için, yeni Sadrazama ulaştırdım (belge: 127).

2 Ekim günü, yeni Hükümet başkanıyle, görüşmek istemiştik. Ertesi gün, Hükümetin toplantısı sırasında, Temsilciler Kurulu ile görüşeceklerine söz vermişlerdi.

Bilginize sunduğum bu genelgede belli başlı noktalar şunlardı:

1 - Yeni Hükümet, Erzurum ve Sivas kongrelerinde kararlaştırılan ve saptanan örgütlere ve ulusal amaçlara saygı gösterirse, Ulusal Kuvvetler ona yardımcı olacaktır.

¹ Senato üyelerinden korgeneral.

FERİT PAŞANIN
ÇEKİLMESİ

ALİ RIZA PAŞA
HÜKÜMETİ

2 - Yeni Hükümet, Millet Meclisi toplanarak gerçekten denetleme işine başlayınca dek, ulusun kaderi ile ilgili hiçbir yüklenmeye girmeyecektir.

3 - Barış Konferansına atanacak delegeler, ulusun isteklerini gerçekten anlamış ve güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişilerden seçilecektir.

Bildiride bu saydığım ilkelerin yeni Hükümetçe kabul edilmesinin önerileceği belirtildikten sonra: «Bu konuda başkaca düşündükleri varsa yarın öğleye değin tez elden bildirilmesi» istendi.

3 Ekim 1919 günü Sadrazam Ali Rıza Paşaya yazdığım telyazısında: «Ulus, şimdiye dek, başına geçenlerin Anayasaya ve ulusal isteklere aykırı davranışlarından üzüntü duydu. Bundan dolayı, türeye uygun haklarını tanıtmak ve kaderini yetkili ve güvenilir ellerde görmek için kesin kararını verdi. Gereken sağlam girişimlere başladı. Düzenli örgütlere bağlı Ulusal Kuvvetler, ulusun kesin iradesini bütünüyle gösterme ve tanıtlama gücünü kazandı.

Ulus, Padişahın güvendiği yüce kişiliğinizle yüksek arkadaşlarınızı güç durumda bırakmak istemez. Tersine, yardımcı olmaya bütün içtenliğiyle hazırdır. Ancak, Hükümet üyeleri arasında Ferit Paşa ile işbirliği yapmış nazırların bulunuşu, yüksek Hükümetinizin görüşleriyle ulusal isteklerin uygunluk derecesini büyük bir açık yüreklilikle anlamak zorluğunu doğurmuştur. Ulusa tam güven gelmeden, iyiliğe doğru atılmış olan adımın durdurulması ve yarım tedbirlerle yetinilmesi uygun görülmemektedir. Bundan dolayı, şu ilkelerin sizce kabul edilip edilmeyeceğini kesin ve açık olarak anlamak isteriz.» dedik ve genelge dolayısıyla bildirdiğim üç ilkeyi yazdık. Daha sonra: «Bu temel noktalarda uyuşma olduğu anlaşıldıktan sonra, olağandışı durumun düzeltilmesi amacıyla ikinci derecede bazı diyeceklerimizin de» bulunduğunu bildirdik (*belge: 128*).

Ali Rıza Paşa, bugün andiçmek üzere Saraya gideceklerinden telyazımıza yarın karşılık verileceği bildirildi.

**ALİ RIZA PAŞA
HÜKÜMETİNDE
SEZİLEN
DURAKSAMA**

Biz, bazı davranışlardan, Ali Rıza Paşa Hükümetinde bir duraksama, bu Hükümette bulunan kişilerin de kafalarında bir bulanıklık sezer gibi olduk. Onun için bazı tedbirler almayı uygun gördük.

Gene o gün bir genelge yazdık. Bunda: «Hükümet ile ulus arasında, görüş ve istek yönünden uyuşma sağlandığı, genelge ile

bildirilinceye dek, eskisi gibi resmi yazışmanın kesilmiş bir durumda bulundurulması» gerektiğini bildirdik (*belge: 129*).

Bundan başka, her yerden gelen öneri ve düşünceleri birleştirerek bütün kolordu komutanlarına ve ulusal ayaklanmaya yardımcı olan valilere de 3 Ekim günü, bazı gizli bildirimlerde bulduk. Yeni Hükümet ile ilk yazışmalarımızı gösteren bu belgeleri, olduğu gibi yüksek görüşlerinize sunmayı, bundan sonraki yazışmalarımızın kolaylıkla anlaşılabilmesi için uygun görüyorum. İzin verir misiniz?

Şifre

Sivas
3.10.1919

Bütün Kolordu Komutanlıklarına ve Ulusal Ayaklanmaya
Yardımcı Valilere ve Vali Vekillerine

Aşağıdaki telyazısının Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına çekilmesi ve çekildiğinin bildirilmesi rica olunur:

«Dahiliye Nazırının hayınca davranışlarına alet olarak halkı silâhlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan Konya Valisi Cemal ve Elazığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tutuklanarak askeri mahkemeye verilmeleri ve Trabzon Valisi Galip, Kastamonu eski Valileri İbrahim ve Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşanın görevlerinden çıkarılmaları ve ulusun yasalı haklarına saldırıda bulunmadıklarından ve ulusal ayaklanma ve ülkeye yardımcı olmalarından dolayı görevlerinden çıkarılan Sivas Valisi Reşit Paşanın bu görevinde bırakılması, Bitlis eski Valisi Mazhar ve Van eski Valisi Haydar Beylerin hemen açık bulunan illere atanıp çalıştırılmaları istenilmektedir.»

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk
Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Şifre

Sivas
3.10.1919

Bütün Vali ve Kolordu Komutanlarıyla Bağımsız
Mutasarrıflıklara

Sadrzama anlamca aşağıdaki örneğe uygun olarak başvurulması ve sonucun bildirilmesi rica olunur:

«Müslüman halkı silâhlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan ve orduyu dağıtmak ve sonunda yurdu savunmasız bırakmak için buyruk veren ve ordunun sırlarını, şifrelerini çalmak için düzenler kurarak bunları açığa vuran ve ulusun, Anayasa hükümlerine göre, dokunulmazlığı bulunan özel haberleşmesine engel olan eski nazırlardan Ali Kemal Bey ile Süleyman Şefik Paşanın ve Dahiliye Nazırı Âdil Beyin, Millet Meclisi açıldığında Yüce Divana verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan verilmemesini ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Beyin gene bu nedenlerden dolayı hemen

tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini yasanın dokunulmazlığı ve kutsallığı adına isteriz.»

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Elbette Harbiye Nazırlığına geçen Cemal Paşa, orduya resmi bir bildirim yapacaktı. İşte ona ilk karşılık olmak üzere şu telin çekilmesini kolordulara bildirdik:

Şifre

Üçüncü, Yirminci, On İkinci, On Beşinci, On Üçüncü
Kolordu Komutanlıklarına

Yirminci Kolordu Komutanı Fuat Paşaya (ayrıca)
Konyada Refet Beye (ayrıca)

Harbiye Nazırı Cemal Paşanın ilk bildirimine karşılık olmak üzere aşağıdaki telyazısının gizli olarak kendisine çekilmesi ve sonucun bildirilmesi rica olunur:

«Sizin, ilk günden beri büyük bir inançla türeye uygun ulusal ayaklanmanın başında bulunduğunuzu biliyoruz. Harbiye Nazırlığına gelişiniz sevinçle karşılanmıştır. Yüksek başarılarınıza bütün ordu ve bütün Ulusal Kuvvetler yardımcı olacaktır. Ancak, başarı sağlamanız için aşağıdaki işlerin olabildiğince çabuk gerçekleştirilmesini rica ederiz:

a - Cevat Paşa, ya da eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa, Genelkurmay Başkanlığına atanmalıdır.

b - Galatalı Albay Şevket Bey, ya da Yusuf İzzet Paşa, İstanbuldaki Kolordu Komutanı ve İstanbul Muhafızı olmalıdır. Yusuf İzzet Paşa İstanbul Muhafızlığına ve Galatalı Şevket Bey 25 nci Kolordu Komutanlığına atansa da olabilir.

c - Albay İsmet Bey Harbiye Nazırlığı Müsteşarlığına atanmalıdır.

d - Tümen Komutanı Yarbay Kemal Beyin Polis Genel Müdürlüğüne atanmasına yardım edilmelidir.

e - Ordu üzerinde kötü etki yapmış olan ve Harbiye Nazırlığını değersiz ve işlemez bir duruma getiren ve Millet Meclisinin kararı olmadan eski rütbeleri ile göreve alınıp özel siyasi düşünce ile çalıştırılmakta bulunan emeklilerin hemen eski durumlarına getirilmeleri ve önemli ve etkili görevlerin güvenilir ellere verilmesi gereklidir.

f - Eski Üçüncü Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, nedensiz olarak çekilmeye zorlandığından bu işlemin düzeltilmesiyle kendisinin bugün bulunduğu Konyada On İkinci Kolordu Komutanlığına atanması ve Fuat Paşanın, kendisi için yapılan işlem düzeltilerek, Yirminci Kolordu Komutanlığında bırakılması gereklidir.

g - Fuat Paşanın yerine atanan Hamdi Paşa ve On İkinci Kolorduya atanan Sait Paşa hemen eski durumlarına getirilmelidirler.

h - İlk fırsatta müfettişliklerin yeniden kurulması ve Doğu Anadolu-daki kolorduların, On Üçüncü Kolordu ile birlikte Kâzım Kara Bekir Paşa emrine ve Batı Anadolu-daki kolorduların, İstanbul ve Edirne de içinde olmak

üzere, Ali Fuat Paşa emrine verilmesi ve şimdilik iki müfettişlikle yetinilmesi uygun görülmektedir.»

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, yeni Sadrazamdan beklediğimiz karşılık, sonunda geldi; şudur:

Çok ivedidir.

Sadrazamlık
4.10.1919

Sivasta Müdafaai Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kuruluna

K: 2 ve 3 Ekim 1919

Erzurum ve Sivas kongrelerinde kararlaştırılıp saptandığı, telyazı- larında bildirilen örgüt ve amaçların neler olduğu Hükümetçe bilinmedi- ğinden işin gereği incelenmek üzere, her şeyden önce, adı geçen kongrelerde alınan kararların tez elden bildirilmesini dilerim efendim.

Sadrazam
Ali Rıza

Sadrazam Paşa ve sayın arkadaşlarının - içlerinde, biraz sonra görüleceği gibi, Kuvayi Milliye'nin delegeesi olarak Hükü- mete girdiğini bildiren Cemal Paşa bulunduğu halde- hükümeti kurdukları güne değin, ulusal amaçların neler olduğunu bilme- diklerini söylemeleri şaşılacak iş değil midir? Bundan daha çok dikkati çeken nokta, ulusal isteklere uyup uymamak konusunda karar verebilmek için, her şeyden önce, kongrelerin kararlarını istemeleridir. Oysa, bu denli gürültü doğuran ve uygulanması, kendilerinden önceki hükümetin düşmesi sonucunu veren kon- gre kararlarını bilmemeleri düşünülebilir miydi? Amaçlarının, zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir yüklenmeye girmeksizin, yeni ve şeytanca tedbirlerle ulusu aldatarak kurulmuş olan da- yanışmayı ve bağlantıyı gevşetmek olduğuna hiç kuşku etmedim. Fakat bozuşma olacaksa, ben de her şeyden önce onların içle- rinde sakladıklarını ulus önünde belirtecek bir yol tutmayı yeğledim. Bundan dolayı, Sadrazamın ve sayın arkadaşlarının isteklerini yerine getirdim. 4 Ekim 1919 günlü telyazısı ile Kongre Bildirisini, olduğu gibi ve Tüzüğün yalnız örgütle ilgili temel noktalarını da özet olarak bildirdim (*belge: 130*). Hiçbir yerden resmi yazışmalara girişilmemesi için yeniden genel bildirim- ler yapıldı (*belge: 131*).

Baylar, o gün şöyle bir tel aldık:

ALİ RIZA PAŞA
HÜKÜMETİ
ULUSAL
ÖRGÜTLERİ
VE AMAÇLARI
SORUYOR

Sadrazamlık

4. 10. 1919

K: Başkanlığım altında kurulan Hükümet ulusun isteklerine göre yurdun mutluluk ve esenliğini sağlamak için kesin bir dayançla çalışmak konusunda görüş birliğine varmıştır. Osmanlı topluluğunun dağılmaması, ulus bağımsızlığının korunması, yüce Halifelik ve Padişahlığın dokunulmazlığı, Anayasa hükümlerince bütün ulusun gücüne ve iradesine dayanılarak elbette sağlanacaktır. Ateşkes Anlaşması tarihindeki sınır içinde kalan bütün Osmanlı topraklarının ve şehirlerinin anlaşmaya temel olan Vilson İlkelerine uyularak doğrudan doğruya yüksek Padişahlığın yönetimi altında bırakılması ve sınır içinde kalıp büyük Müslüman çoğunluğunun oturduğu ülkenin parçalanmasını önleyerek bu topraklar üzerindeki, tarih, soy, din ve coğrafya bakımından olan haklarımız için, türeye ve adalete uygun bir karar alınmasının sağlanması da bugünkü hükümetçe kesin olarak istenmektedir. Millet Meclisinin toplanmasına değin ulusun kaderi ile ilgili herhangi bir kesin ve resmi yüklenmeye girişilmeyeceği ve Barış Konferansına gönderilecek delegelerin ulusal istekleri anlamış, güvenilebilir, güçlü ve iyi düşünür kimselerden seçileceği kuşku götürmez. Yurdumuzda meşrutiyet yöntemi gereğince, ulus egemenliği yürürlükte bulunduğundan görevini iyi bilen şimdiki Hükümet, ulusun kararını almaksızın yurdun kaderi üzerine bir işlem yapamayacağı için, seçimlerin bir an önce yapılmasını sağlayacak her türlü davranış ve girişimlerde bulunmakta ve Millet Meclisinin toplanmasını çabuklaştıracak kolaylıkları göstermeye çalışmaktadır. Ancak, Hükümetin tutacağı yol, yasalara eksiksiz uymak, aykırı durumları önleyip ortadan kaldırmak olduğundan; olağan dışı ve yasaya uymayan durumların sürüp gitmesi ise, Osmanlı devlet merkezi ile Anadoluyu birbirinden ayırarak birçok tehlikeli sonuçlar doğurmakla, Tanrı korusun, başkentin varlığını tehlikeye düşürecek ve düşmanların yer yer yurdumuza girmeleriyle sonuçlanıp ülkenin bütünlüğünü bozacağından; bugünkü Hükümet, sizin el koyduğunuz resmi dairelerin boşaltılacağına, hükümet işlerindeki kesikliğın giderileceğine ve hiçbir zaman dokunulmaması gereken hükümet erkine saygı gösterileceğine, yabancılarla siyasi ilişkilere girişilmeyeceğine, milletvekili seçimlerinde halkın özgürlüğüne hiç dokunulmayacağına söz vermenizi istiyor.

Sayın baylar, dikkat buyurulursa bu telyazısında ne adres vardır ve ne de imza. Sadrazamlık katından yazıldığı anlaşılıyor idiye de, başka bir şey daha anlaşılıyordu; o da, bu satırları yazan kişi ya da kişiler, Temsilciler Kurulunu tanımak ve onunla imzalı olarak resmi yazışma ve görüşmelerde bulunmak istemiyorlardı.

Bir de bizim kongrelerde aldığımız kararların ve kendilerine önerdiğimiz üç noktanın dikkate alınmasını, yeni Hükümetin sadrazamı ve nazırları, olağan buluyorlar. Bu karar ve ilkelerin sağlanmasına çalışmakta olduklarını söylüyorlar.

Ancak Sadrazam: «Hükümetin kılavuzu yasa hükümleridir. Görevi, aykırı durumları önleyip ortadan kaldırmaktır» gibi, bir

başlangıçtan sonra, bizim durumumuzun ve davranışlarımızın olağan dışı ve yasaya aykırı olduğunu anırtarak, bu durum sürüp giderse, merkezle Anadolu'nun birbirinden ayrı olacağını bildirip bundan doğacak tehlikeleri sayıyor. En sonunda baklayı ağızdan çıkararak: «Sizin el koyduğunuz resmi dairelerin boşaltılacağına, hükümet işlerindeki kesikliğin giderileceğine ve hükümet erkine saygı gösterileceğine, yabancılarla siyasi ilişkilere girişilmeyeceğine, milletvekili seçimlerinde halkın özgürlüğüne hiç dokunulmayacağına söz vermenizi istiyoruz» diyor. Böylece, bizim varlığımızı ve çalışmalarımızı ortadan kaldırmak amacıyla olduğunu anlatmış bulunuyor.

Baylar, belki unutturum, ayrıntılara girişmeden önce söylemeliyim ki bizim el koyduğumuz resmi daire yoktu. Yalnız Sivas Valiliği, Temsilciler Kurulunu okulların tatil bulunması dolayısıyla Lisede konuklamıştı. Söz konusu edilmek istenilen resmi daire bu olacaktı. Yeni Hükümet her türlü yürütümüne başlangıç olmak üzere Temsilciler Kurulunu buradan kovarak, onun erkini ve onurunu kamu önünde kırmak istiyordu.

Baylar, kimden kime yazıldığı açıkça belli olmıyan bu telyazısı üzerine, Sivas telgraf merkeziyle İstanbul telgraf merkezi arasında işte şu haberleşme oldu:

Olağanüstü

İstanbul Merkez Müdürlüğüne

Sadrazamlık merkezinden yazılan telyazısı, başlığı ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kurulunca kabul edilmedi. Telin örneği merkezimizde tutulmaktadır. Gerekenlere bilgi verilmesi rica olunur.

İmza

Kongre Merkezi

— Bize, üzerinde: «Sadrazam Paşa Hazretlerinin cevabıdır» başlığı ile Âmetçi¹ Bey verdi ve örneği telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretlerine böyle veriniz.

— Temsilciler Kuruluna geldiği ve kimden olduğu belli değildir. Bundan dolayı, başlık ve imza olmadığı için, kabul etmiyorlar.

— Öyle ise şimdi dağıldı. Hükümet toplantısında bu konuda bir şey yazarlarsa elbette durum belli olur efendim.

Bu karşılığı verdikleri zaman dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa, evinden belki yazar. Bizim bu merkezin işi, toplantı dağılınca biter, kapanır azizim.

¹ Hükümetle Saray arasında haberleşmeyi sağlayan dairenin başı.

- Siz, dediğimizi Âmetçi Bey'e söyleyin.
- Âmetçi Bey de gitti. Yalnızım.
- Telefonla söyleyiniz.
- Bizde şehir telefonu yok. Bununla birlikte siz teli öylece saklayınız da sabahleyin resmi olarak bir şey yazdıralım efendim.
- Sadrazam Paşaya telefon edin.
- Kardeşim, Sadrazam Paşaya anlatamayız ki...

Olağanüstü

Babiâli

4. 10. 1919

Sivas Kongre Merkezi Müdürlüğüne

Erenköyünde oturan Sadrazam Paşa Hazretleri telefonda arandığı ve saat yirmi biri yirmi beş geçtiği halde bulunamadı. Yapılacak haberleşme sonucu, zorunlu olarak, yarın bildirilecektir efendim.

Bâbiâli Müdüri
Hüseyin Hüsnü

Olağanüstü

İstanbul

4. 10. 1919

Kongre Merkezine

K: Babiâli Müdürlüğünden de bildirildiği üzere şimdi yirmi biri yirmi beş geçeye değin, telefonda arandıkları halde Sadrazam Paşa Hazretlerinin konaklarından karşılık alınamadı. Biraz sonra yine arayacağım. Karşılık alırsam hemen bildiririm. Alamazsam sabahı beklemek zorunlu olacaktır efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü
Tevfik

Baylar, ertesi gün, yani 5 Ekim 1919 günü, imzasız teli Sadrazamın Temsilciler Kuruluna yazdığı ve o Kurulun teline karşılık olduğu söylendi. Bunu resmi olarak saptayan, resmi ve imzalı bir bildirme olmamakla birlikte, biz böyle küçük bir noktada daha çok durmayı yararlı ve uygun görmedik. Sadrazam Paşaya cevap yazmayı uygun bulduk. 5 Ekimde yazdığımız uzun karşılığın temel noktalarını özetleyeyim:

«Önerilerimizin hepsinin uygun görülüp kabul edilmiş olduğu anlaşıldı» dedikten sonra, bizim söz vermemizi istedikleri noktalar üzerinde açıklama yaptık ve dedik ki: «Olağan dışı ve yasaya aykırı durumların etmeni ve yaratıcısı Ferit Paşa

1 Sadrazamlığın ve bazı hükümet örgütlerinin bulunduğu dairedeki telgraf merkezi.

Hükümeti idi. Ferit Paşa Hükümetinin yaptığı türeye uymaz iş ve davranışların nedenlerinin ve etmenlerinin kaldırılması için sizler kesin tedbir alırsanız, bu durum kendiliğinden ortadan kalkar.»

«Cemiyetimizin¹, şimdiki Hükümete karşı yüklenmelerde bulunması ve kendilerine yardım edebilmesi için önce, Hükümetin ulusal örgütlerimizi iyi karşıladığını açık ve kesin bir dille söylemesi gereklidir. Yoksa, karşılıklı güven ve yakınlığın doğduğuna inanılmıyacak ve karşıt davranış ve girişimlerin belirmesi beklenecektir.»

Ali Rıza Paşanın imzasız telyazısındaki: «Yurdumuzda, meşrutiyet yöntemi gereğince, ulusal egemenliğin yürürlükte olduğu» noktasına da «Gerçekten öyle ise de Millet Meclisinin dağıtıldığı günden sonra dört ay içinde toplanması Anayasamızın açık hükümlerinden iken, bu güne değin seçim defterleri bile düzenlenmemiştir. Bu davranış, Ferit Paşa Hükümetinin açıktan açığa meşrutiyeti yıkmaya yeltenmesi ve Anayasaya kesin saldırısı demektir ve Ceza Kanununun özel maddesine göre ağır bir suç sayılarak bu suçu işleyenlere yasa hükümlerinin eksiksiz uygulanması, ulusal egemenliği kabul eden ve yasa hükümlerinin uygulanmasını kendisi için bir ödev sayan her türeli hükümetin ilk kutsal görevidir.» diye karşılık verdik. Ondan sonra şu önerileri ileri sürmeye başladık:

1 - Yurtta rahatlık ve güvenlik olduğunu ve ulusal isteklerin yüzde yüz haklı ve türeye uygun olduğunu resmi bir bildiri ile açıklıyarak ulusun genel birliğine Hükümetin de katıldığını gösteriniz.

2 - Düşük Hükümetin hayınca davranışlarına alet olmuş bulunan birtakım büyük memurlar vardır. Onları ilgili mahkemelere veriniz. Ulusal ayaklanmaya engel olan bazı eski valilerin devlet hizmetinde kullanılmamaları için gerekli işlemi yapınız. Ulusal ayaklanmaya hizmet ettikleri için çıkarılanları eski görevlerine atayınız.

3 - Önceki rütbeleriyle göreve alınmaları Millet Meclisinin onayından geçmemiş olan ve çalıştırılmalarının tek nedeni birtakım kötü siyasi düşüncelerden başka bir şey olmıyan emeklileri hemen eski durumlarına getiriniz. Önemli askeri görevleri yetkili ellere veriniz.

4 - Eski nazırlardan Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşanın, Millet Meclisi açılınca Yüce Divana verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan bırakılmamasını; Posta

1 Müdafaa Hukuk Cemiyeti.

ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Beyin hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini; yasanın dokunulmazlığı ve ulusal hakların kutsallığı adına isteriz.

5 - Ulusal ayaklanmaya katılmış ya da ulusal ayaklanmayı desteklemiş olanlara karşı başlanan kovuşturma ve baskılara son veriniz.

6 - Basını yabancı sansüründen kurtarınız.

İşte baylar, özet olarak saydığım bu noktalarla ilgili düşünce ve önerilerden sonra telimizi şöylece bitirdik: «Bilginize sunduğumuz şeylere ve ileri sürdüğümüz önerilere ulusu inandıracak açık ve uygun karşılık verilinceye değin, ulusal amaçları gerçekleştirmek için, ulusça alınmış olan edimli¹ tedbirlerin, eskisi gibi sürdürülmesinin zorunlu olacağını, bütün illerle bağımsız sancaklardan ve bağlantılarından aldığımız kararlar üzerine tam kesinlikle bildiririz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına, Mustafa Kemal (*belge: 132*).

Baylar, İstanbulla haberleşme biter bitmez, şu genelge ile ile yurda durumu bildirdim:

5.10.1919

Genelge

Belediyelere ve Basına

Sadrazam Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas kongrelerindeki temel kararları ve ulusal örgütlerin isteklerini yerinde görüyorlarsa da düşüncelerinde bazı açıklanması gerekli yönler bulunduğundan Hükümetle ulusun gerçekten anlaşmasının sağlanması amacıyla ve bütün merkezlerden alınan düşüncelerin özüne dayanılarak verilen karşılık ve ileri sürülen öneriler, aşağıda gösterilmiştir. Kamu oyuna bildirilir. Gelecek karşılık ve ona göre alınacak kararlar da hemen bildirilecektir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümetinin iş başına geçtiğinin beşinci gününe geldik. Daha da anlaşıyoruz. Yurdun, İstanbul ile olan resmi yazışması ve resmi ilişkisi kopmuş durumda daha sürüp gidiyor. Sadrazam Paşa Hazretleri, önerilerimize karşılık vermiyor ve hiçbir zaman da vermemiş olduğunu göreceksiniz. Hükümet üyelerinden hiç kimse bizimle görüşmek istemiyor.

Bugün, yani 6 Ekim 1919 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan Cemal Paşayı, çağırması üzerine dairesinde ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Beye

1 fiili.

**YUNUS NADI
BEYE ARACILIK
YAPTIRILYOR**

durumdan, özellikle Hükümetle Temsilciler Kurulu arasında daha anlaşmaya varılamadığından söz açmış ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabule ve uygulamaya hazır bulduklarını anlatmış ve her halde anlaşmazlık çıkararak ve bunda direnen yanın, Temsilciler Kurulu olduğunu söylemiş. Belki de, Yunus Nadi Beyin bizimle yakından tanışıklığı dolayısıyla, arabuluculuk yapmasını istemiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu arabuluculuk isteğini kıvançla kabul etmiş; yalnız, Yunus Nadi Beyin, Cemal Paşanın verdiği bilgiyi temel ve gerçek olarak aldığı ve durumu ona göre yorumladığı, şimdi sözünü edeceğim telyazısından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Beyle telgraf başında olan bu görüşmemiz, yeni Hükümet ile bizim, görünüşte olsun, anlaşmamıza etki yapması bakımından önemlidir. Bundan dolayı, izin verirsiniz biraz açıklayacağım.

Harbiye Nazırı Paşanın beni telgraf başına çağırdığını haber verdiler. Dairemizde bulunan makine başına gittim.

İstanbul — «Harbiye telgrafhanesi; Yunus Nadi Bey sizinle görüşmek istiyor efendim» denildikten sonra: «Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım» dendi. «Hazır olan kimdir?» dedim.

Telgrafçı — Yunus Nadi Bey ve yanında Nazır Paşanın yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Nazır Paşayı istediler mi, yoksa . . . açıklamasında bulundu.

— Kendileriyle şimdi görüşürüz. Yalnız, beni telgrafa çağırdıkları zaman: «Nazır Paşa istiyor» demişlerdi. Çağırarak Nazır Paşa mıdır? Yoksa siz mi?

Yunus Nadi Bey — Nazır Paşanın izin vermesi üzerine, yaveri aracılığı ile Harbiye telgraf merkezinden sizi aradık. Yanlış anlaşılmıştır efendim, dedi.

Ben — Teşekkür ederim. Buyurun, dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Beyin sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey konuşmasına şu girişi yaptı: «Ulusal iradenin ulus egemenliğini etkin kılmasının mutlu sonucu olarak meydana gelen değişiklik üzerine, burada kurulan hükümetle ulusal örgütler arasında birleşik bir düzen kurulmasının gecikmeyeceği kanısına varmıştım. Soruşturmam üzerine, daha bir iki noktada uyuşmazlık bulunduğunu anladım. Bu uyuşmanın gecikmesi, içerde ve dışarda iyi olmayacağından bazı dileklerde bulunmayı ödev saydım.»

Ondan sonra, şimdi özetleyeceğim noktalarla ilgili bilgi ve düşüncelerini, birinci iş olarak söylediler.

1 - Ferit Paşa Hükümetinde bulunmuş olan bazı kişilerin, bu Hükümete katılmalarından dolayı, kötü gözle görülmelerinin doğru olmadığını ve Abuk Paşanın, Ferit Paşa Hükümetinin düşürülmesinde rol oynadığını;

2 - Rıza Paşa Hükümetinin, geçiş dönemi hükümeti olduğunu, ancak milletvekili seçimleri sonuna değin görevde kalabileceğini;

3 - Şimdiki Hükümetin, ulusal isteklerin hepsini iyi karşılamak ve iyi sonuçlanmasına çalışmak konusunda en ufak bir kuşkuya yer vermemekte olduğunu söylediler ve:

4 - Özellikle, Cemal ve Abuk Paşalar gibi kişilerin, Hükümette ulusal örgütlerin birer delegesi ve kefilisi gibi görülmelerinde kuşkuya yer yoktur, hükmünü verdiler.

İkinci iş olarak da Yunus Nadi Bey, kişilerle ilgili yöne dokundular. Bunda bizimle tam duygu birliğinde olmakla birlikte: «Biraz ılımlı davranmayı salık vermeye yelteneceğim» dedi ve görüşünü: «Ulusal başarının sağladığı iyi etkilerin, bazılarınca oc alma olarak yorumlanıp lekelenmekten korunmasının önemli olduğu» sözleriyle açıkladı.

Yunus Nadi Bey: «Şimdiki Hükümet ilerigelenleriyle yaptığım görüşmelerden ulusal örgütün isteklerinin hepsini yerine getirmeye ve yürütmeye kararlı oldukları anlaşılıyor» dedikten sonra şu bilgiyi verdi:

«Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bugün yayımlanacak bildiriye, bu yönün yeterince belirtilmiş olduğunu ve ancak bildiri, Hükümetin resmi diliyle yazıldığına göre, her yön dikkate alınarak yazılmış olduğunu, göstermelik birkaç sözcüğe önem verilmemesi gerektiğini söyledi.»

Yunus Nadi Bey, yeni Sadrazamın ve hükümetinin - Her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için- ulusal örgütler ilerigelenlerinin göstereceği bir kurulla doğrudan doğruya görüşmek konusundaki gönülden isteğini bildirdikten sonra, bütün düşüncelerini şu cümle ile özetledi: «Şimdi benim en önemli saydığım yön, bunluğun¹ geçmemiş olması ve karışık durumda sürüp gitmesidir.» (belge: 133).

Yunus Nadi Bey, düşüncemi öğrenmek istediğini söylediği için ben de şu karşılığı verdim:

Sivas
6.10.1919

Yunus Nadi Beyefendiye

Temsilciler Kurulunca Sadrazam Paşa Hazretlerine yapılan temelli

1 buhranın.

ve ikinci derecedeki önerilerle kendisinin Kurulumuza verdiği karşılığı, özellikle bu karşılığın son bölümlerini gördünüz mü? Söylediklerinizden bu yazıları görmemiş olduğunuz ve önerilerimizin, niteliğini ve içtenliğini gereği gibi anlamamış kişilerce size anlatılmış olduğu sonucuna varıyoruz. Bundan dolayı, esas üzerinde burada tartışmanın güç olduğunu görüyoruz. Yalnız, kişisel olan yüksek düşüncelerinizdeki bazı noktaları aydınlatmak amacıyla, aşağıda, sırayla açıklamalar yapılmıştır:

Yeni Hükümet ile ulusal örgütlerimiz arasında birleşik düzen kurulmasının gecikmeyeceğine biz de inanmakta idik. Bunun gecikmesi nedeni bizde değil, yeni Hükümetin dört günden beri göstermekte olduğu kararsız davranışta aramak gerekir. Yeni Hükümet ile aramızda anlaşmazlık olduğunu da, yeni Hükümet bize bildirmemiştir. Yeni Hükümette bırakılan eski nazırların namuslarından kuşkuya düşmemekle birlikte, eski Hükümetin ağır suç sayılacak işlerine bilerek ya da bilmiyerek katılmış oldukları, göz önünde tutulacak önemli bir noktadır. Abuk Paşanın, Hükümetin düşürülmesinde oynamış olduğu rolü bilmiyoruz. Biz, sonuç sağlayan gücü pek iyi biliriz. Bizim amacımız, bu Hükümeti, sizin düşündüğünüz gibi, geçiş dönemi hükümeti saymak değildir. Tersine, ulusun kaderini kararlı kılacak ve barışı yapacak en önemli bir hükümet olabilmesini dileriz. Ulusumuzun yararı ile ilgili konularda yabancıların bizce hiç önemi yoktur. Biz, gidişimizi yabancıların dedikodusuna uydurmak gücsüzlüğünü kötü görenlerdeniz. İç ve dış durumu bütün açıklığı ile biliyoruz. Attığımız adım, rasgele değil, derin düşüncelere, sağlam temellere ve bütün ulusun, düzenli örgütlere bağlı gerçek gücüne, dayancına ve iradesine dayanmaktadır. Ulus, egemenliğini, bütün anlamıyla, bütün dünyaya tanıttırmaya kesin karar vermiştir. Bunun için de, her yerde her türlü tedbir alınmıştır. Bugünkü Hükümetin, ulusal istek ve dilekleri iyi karşılmasını ve sonuçlandırmak için çalışmasını isteriz. Çünkü, başka türlü iş başında kalamaz. Abuk Paşayı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşadan, ulusal örgütlerimizin delegesi olmaktan başka bir şeyi beklemeyiz. (Baylar, şunu açıklamalıyım ki, Cemal Paşa bizim delegemiz değildi ve böyle bir durum ve görevin kendisine verilmesine bildiğiniz tutumundan dolayı, yer de yoktu. Ancak, Yunus Nadi Beyin telyazısında: «Cemal Paşanın delege gibi kabul edilmesinde duraksamaya yer yoktur» denilmiş olmasından, Cemal Paşanın bunu istediği kanısına varılmış ve bir olupbitti halinde delegelik verilmiştir.) Bu bakımdan, nazır olur olmaz kendilerinin, herkesten önce ve aracısız olarak bizimle ilişki kurup gerçek durumu anhyacağını ve ona göre Hükümetle ulusal örgütlerin görüşlerini birleştirmeye girişeceğini umuyorduk. Oysa, daha böyle bir ilişki kurmaktan çekindiği görülüyor. Bizim, yeni Hükümete karşı yaptığımız öneriler ve Hükümetten isteklerimiz, kişisel ve temelsiz olmayıp bütün iller ve bağımsız sancaklarla bunlara bağlı yerlerin ve beş kolordu komutanının ve ulusal örgütlerden yana olan yüksek memurların Temsilciler Kurulumuza bildirdikleri önerilerden, Temsilciler Kurulumuzca, Hükümeti elden geldiğince güç duruma sokmamak yönü de dikkate alınarak, çıkarılmış özetin özetidir. Bu önerilerde ve isteklerde düşündüğünüz ve anlattığınız sakıncalar da yoktur. Hükümet, Temsilciler Kurulumuzla, güvenilir ve gerçek ilişkiler kurar ve görüşmelerde bulunursa, ileri sürülmüş olan isteklerin ve önerilerin

Hükümetçe uygulanabilecek şekil ve zamanını belli etmek için hiçbir engel yoktur. Yalnız, Sadrazam Paşanın, Temsilciler Kurulumuza 4 Ekimde, telimize karşılık olarak gönderdiği telyazısındaki son bölümler dikkat çekicidir. Eğer, türeye uygun ulusal örgütlerimizi ve bunların başında bulunanları, türe ve yasa dışı sayma anlayışı sürdürülecekse, hiçbir uzlaşma yolu bulunamayacağı kuşku götürmez. Bugün yayımlanacağını bildirdiğiniz bildiride, ulusal örgütümüz ve ulusal ayaklanmamız üzerine, her ne sebep ve yolla olursa olsun, yerici bir dil kullanılırsa; bu yerme önemsiz birkaç sözcükle yapılırsa bile, bizce hemen her türlü uzlaşma yolu kapanmış sayılacaktır. Aslında İstanbul Hükümeti, Temsilciler Kurulu ile tam olarak anlaşmadıkça, bildirisi hiçbir merkezce alınmayacaktır; belki İstanbulun dışına bile çıkarılmıyacaktır.

Temsilciler Kurulumuz, bütün illerle bağımsız sancaklardan ulusun genel oyu ile seçilmiş temsilcilerin Erzurum ve Sivasta genel kurullar halinde toplanarak ayrılmış ve seçilmiş oldukları türeye uygun ulusal bir kuruldur. Temsil yeteneği ve gücü de yaptığı işlerle belirlemiştir. Millet Meclisi toplanarak denetleme işine başlayacağı güne değin Temsilciler Kurulunun, ulusun ve yurdun kaderi ile ilgilenmesi zorunludur. Hükümetin, kurulumuzla yürekten ilişki kurması ve görüşmesi, elbette kendi yerini sağlamlaştıracak ve gücünü artıracaktır. Ayrı ayrı yönlerde yürünürse, yurt ve ulusun yararları için birtakım sakıncalar doğacağı kuşku götürmez.

Biz bugünkü Hükümette bulunan ve özellikle varlıklarının yurt ve ulus için yararlı olacağına inandığımız bazı kişilerin, daha önce olduğu gibi, yeni biçim hükümet manevralarıyla, birer birer hükümetten çıkarılmalarını, görmek istemeyiz. (Baylar, bu dediğimizin oluşunu görecek-siniz.) Sivasta kurulmuş bulunan Temsilciler Kurulu, Hükümetle doğrudan doğruya, candan ve yürekten ilişki kurmaya hazırdır. Bu görevi, başkalarına vermek yetkisi yoktur. Hükümetle tam uzlaşmaya varılırsa, görüşmenin kolaylaştırılması ve sağlanması için başka yollar da düşünülebilir. Kısacası, bu karmakarışık durumun tez elden ortadan kaldırılması, her şeyden önce Hükümetin; kendisine sunduğumuz ve önerdiğimiz yolda bir bildirisinin, yapmacık sözcüklerle değil, inandırıcı bir dille yayınlanmasına ve başka önerilerin iyi karşılanıp yerine getirileceği konusunda Sadrazamlığın sunularımıza doğrudan doğruya karşılık vermesine bağlıdır. Yoksa şimdi bile Refik Halit Bey, telyazılarımızı ve bildirimlerimizi kontrol etmekte, çalmakta ve dağıtımını durdurmakta iken Hükümetin içtenliğinden söz edilmesi bize pek garip geliyor.

Hükümet, bu kararsız durumunu birkaç gün daha sürdürecektir olursa, ulusun gönlünde daha yerleşmemiş olan güven ve inanı büsbütün ortadan kaldırmaya yol açacaktır. Her yandan aldığımız telyazılarında, yeni Hükümetin güvenilir olup olmadığı üzerine sorular sorulmaktadır. Saygılarımı sunarım kardeşim.

Mustafa Kemal

Baylar, Yunus Nadi Bey, verdiğim bilgilerden ve yaptığım açıklamalardan gerçek durumu anladı. Bizimle yazışmayı sürdürmeye gereklik görmedi. Tersine, yeni Hükümeti ve özellikle Cemal Paşayı uyarmaya çalışmış... Gerçekten, açıklayacağım üzere, görünüşte olsun bir uzlaşma durumu ve görünüşü belirdi.

Baylar, 6 Ekim 1919 günü de geçti. Biz alınmış olan tedbirlerin önemle ve özenle yürütülmesi gereğini genelge ile buyurduk (belge: 134).

Baylar, Yunus Nadi Beyle yazışmamızın ertesi günü, Sadrazamdan beklediğimiz karşılık yerine Cemal Paşadan şu tel yazısını aldık:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şimdiye değin yapılan yazışmaların özeti:

1 - Hükümet, sizinle düşünce birliğindedir ve ulusal iradenin egemenliğini kabul eder. Ancak, bir öc alma hükümeti olmaktan kaçınır. Suçluların cezalandırılmasını, yasa yoluyla yerine getirmeyi de uygun görüyor.

2 - Zarara uğramış valilerin uğradıkları haksızlıkların giderilmesini ve durumlarının düzeltilmesini, yeterli olanların seçilip özellikle atanmalarını ve ordunun şeref ve düzenini yeniden sağlamayı tam olarak yüklenir.

3 - Devletin dışarıya karşı şeref ve onurunu yeniden sağlamak için ulusal iradeye ve Temsilciler Kuruluna dayanacaktır.

4 - Temsilciler Kurulunun delegeşi olarak, saygılı ve içten bir duygu ile bilginize sunuyorum ki, Temsilciler Kurulunun, hem dışarıya hem içeriye karşı egemen anlamını vermeksizin, Hükümete yardımcı durumunda kalmasını ister ve bu büyük kuvvetin yararını gereğince değerlendirir. İlk iş olarak, telyazılarının karşılıklı ve serbest çekilmesini; eski yerlerinde görevlendirilecek ve yeniden atanacak vali ve komutanların hemen yola çıkabilmelerini; özellikle yeni kabul edilen milletvekili seçimi yasaasının dağıtılabilmesini ve kamuya duyurulabilmesini pek yararlı görür.

5 - Ulusal iradeye uymayan davranışlardan sakınılacağına söz versem, ayrıntıların şekli ve zamanı kalır ki, bunun da pek kolay olacağına güvenim vardır. Yurdun kurtarılmasına yönelmiş amacın gerçekleştirilmesine elbirliğiyle hemen çalışabilmek için, ayrıntılar üzerinde direnilmemesine yüksek yardımlarınızı bekler, (a m h s n y) pek rica eyler ve bütün değerli arkadaşlara da saygılarımı sunarım.

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu tele hemen, olumlu ve içten olan şu karşılığı verdik:

Şifre

Sivas

7.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

K: Bildirdiklerinize madde madde, sıra ile aşağıdaki karşılık sunulur:

1 - Hükümetin bizimle ortak ve birlik olarak ulusal iradenin egemenliği esasını kabul buyurmasına, ulus adına teşekkürlerimizi sunarım. Hükümetin ve Temsilciler Kurulu ile bütün ulusal örgütlerimizin öc alıcılıkla lekelenmesi bizce de, pek çok sakınılacak ve korkulacak bir şeydir. Bu noktada

CEMAL PAŞA,
H Ü K Ü M E T
ADINA, ULUSAL
İRADERE AYKIRI
DAVRANIŞLAR-
DAN KAÇINI-
LACAĞINA SÖZ
V E R İ Y Ö R

ve suçluların yasa yoluyla cezalandırılmaları gereğinde de, Hükümetle tam görüş birliğindeyiz.

2 - İkinci maddedeki düşüncelerden dolayı da, özellikle teşekkür ederiz. Bildirdiklerimiz arasında bu noktanın açıklanmasını gerekli kılan şu idi:

Ulusal isteklere ve ulusal ayaklanmaya karşı gelmelerinden dolayı, ulusça yalnız bırakılan bazı vali ve komutanlar, şekle uyma düşüncesiyle, geçici de olsa, görevlerine yeniden atanırlarsa, ilgili yerlere kabul edilemeyeceklerinden hükümet erkine karşı saygısızlık olayları çıkarabilir kaygısı idi.

3 - Üçüncü madde, özellikle teşekkür değer. Tanrı izin verirse, birleşmiş ve anlaşmış olarak yurdumuzun ve ulusumuzun mutluluk ve esenliğini sağlamak yolunu buluruz.

4 - Bütün içtenliğimizle ve büyük bir güvence ile bilginize sunarız ki, Hükümetin gösterdiği ağırbaşlılığa ve yakınlığa karşılık, Temsilciler Kurulu, ne içeriye ne dışarıya karşı hiçbir zaman egemen durumu almıyacak, tersine, birlikte kabul buyurulan görüşler çerçevesinde, Hükümetin erkini ve gücünü artırmayı ve pekiştirmeyi, yurt ve ulusun esenliği için ödev sayacaktır. Bu konuda hiç kuşkuya düşülmemesini rica ederiz. Hele sizin, tüzüğümüzün sekizinci maddesi gereğince, doğrudan doğruya Temsilciler Kurulumuzun üyesi kimliğiyle, Hükümet içinde delege olarak bulunmanız iki yanın iş ve kararlarında uygunluk sağlanmasının güvencesi olacağından, sevindiricidir.

Artık Hükümet ile ulusal örgütlerimiz arasında her noktada görüşlerin uygunluğu ve uzlaşıklığı gerçekleştiğine göre, elbette haberleşme konusunda konulan kısıntılar kaldırılacaktır. Ancak, Temsilciler Kurulu, bütün Anadolu ve Rumelideki örgütlerin merkezleriyle bağlantısını korumak zorunda olduğundan, özel telyazılarıyla yapılmakta olan haberleşmemizin eskisi gibi sürdürülmesine izin verilmesini özellikle rica ederiz. Burada şunu da bilginize sunalım ki Hükümetin, buyruklarını bildirmeye başladığı dakikada, hiçbir yerden hiçbir türlü engele raslamaması ve böylece hiçbir zaman erkinin kırılmaması gerekli bulunduğundan, bunun sağlanması için Temsilciler Kurulunca ilgililere gereği gibi bildirimler yapılmak üzere, kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ederiz. Temsilciler Kurulunca yapılacak bildirimlere temel olmak ve ulusa güven vermek üzere, yayımlanmasını rica eylediğimiz Hükümet bildirisinin yayımdan önce gizli olarak bir örneğini Kurulumuza göndermek iyiliğinde bulunulmasını özellikle rica ederiz. Çünkü bu bildiride yer alabilecek bir sözünün, ulusça yanlış anlamaların sürüp gitmesine yol açabileceğini ve Temsilciler Kurulunu da ulusa karşı pek güç bir durumda bırakabileceğini bütün içtenliğimizle bilginize sunarız.

Temsilciler Kurulunca Padişaha sunulacak bir teşekkür yazısı ile ulusa yapılacak bildirim örneğini, ilgili yerlere yollamadan önce, size şimdi sunacağız. Bunların içindekiler üzerine Hükümetin düşünceleri olursa saygı ile dikkate alınacaktır.

Yeni milletvekili seçimi yasası üzerindeki düşüncelerimizi daha sonra bildirmek üzere, adı geçen yasanın hangi esasa göre yapılmış olduğunu bildirmek iyiliğinde bulunmanızı rica ederiz.

5 - Temel konularda tam anlaşmaya varıldıktan sonra, sizinle sayın arkadaşlarınızın açık yürekliliğiniz kuşku götürmeyeceğinden, ayrıntılar üzerinde elbette kendiliğinden görüş birliği meydana gelecektir. Ben ve bütün

çalışma arkadaşlarım, en büyük saygı ve içtenlikle sizin de üyesi bulunduğunuz Hükümetin başarıya ulaşmasına ve böylece yurdun kurtuluşuna yönelmiş amacımızın bir an önce gerçekleşmesine bütün varlığımızla çalışacağımıza güvenmenizi rica eder ve burada bulunan bütün arkadaşlarımın selâm ve saygılarını sunarım.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telyazımıza o gece karşılık verdi. Bunda: «Bildiriye çabuk yayımlamanın zorunlu olduğunu, fakat gerekli noktalara dikkat olunduğunu» bildiriyordu (*belge: 135*). Biz de o gece karşılık vermek inceliğini gösterdik (*belge: 136*).

Fakat baylar, Hükümetin, bildirisini yayımlamadan önce bize göstermek istemediği anlaşılınca, biz de ulusa olan bildirimizi, onlara danışmadan yayımladık ve Padişaha yazılan teli de öylece çektik.

Baylar, 7 Ekim 1919 günlü olan bildirimiz; yürüdüğümüz yolun doğru ve başarıya ulaştırıcı olduğu ve bugüne dek olduğu gibi, tutulan yolda birliği koruyarak yürünmesi gerektiği konusunda ulusu, dolayısıyla aydınlatıp uyarmaya ve iç gücünü arttırmaya yardım etmek amaçlarını güdüyordu (*belge: 137*).

Padişaha yazılan tel de ulus adına teşekkürü kapsıyordu (*belge: 138, 139*).

Baylar, söz arasında küçük bir bilgi vereceğim. Kurulumuz, bütün yurda, ortak ulusal amacın gerektirdiği işleri yaptırmağa çalıştığı sırada, düşman elinde bulunan İzmirde de doğrudan doğruya bildirimler yapıyordu. Ali Rıza Paşa Hükümetiyle anlaşmakta olduğumuz 7 Ekim 1919 tarihinde, İzmirde de şu teli çekiyorduk:

İvedidir.

Sivas

7 Ekim 1919

İzmir Valiliği Yüksek Katına

Şimdiye değin yapılan bildirimler ulaşarak gereği yapılmakta olup olmadığının, ulaşmamış ise, ne gibi engeller bulunduğunun tezlikle bildirilmesi rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti
Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

İzmirin ve İzmir Valisinin hangi durum ve koşullar içinde bulunduğunu elbette biliyorduk. Bildirimlerimizi alıp alamıyacağı belli olmamakla birlikte, uygulayamayacağı besbelliydi. Fakat biz, bütün yurdun kaderi üzerinde uğraşan ve düşmanın yurda

girişini kabul etmeyen bir kuvvet merkezi bulunduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte yarar görüyorduk.

Baylar, içinde bulunduğumuz günlerle ilgili işlere ve olaylara değinmişken, burada küçük bir noktayı daha açıklamama izin vermenizi rica edeceğim.

8 Ekim 1919 günlü olup Kâzım Kara Bekir Paşadan gelen bir telde şöyle bir düşünce ileri sürülüyordu:

«Temsilciler Kurulundan sizinle Rauf Beyefendinin ve bu nitelikte yüksek etkin kişilerin milletvekili olduktan sonra da, hiçbir zaman hükümette görev almıyarak, hep Millet Meclisindeki grubun başında etkin durumda bulunmanızı ve hükümetin biçimi, kuruluşu ve üyelerinin değeri ve kimliği ne olursa olsun, her zaman Meclis içinde etkili ve denetleyici olarak kalmanızı, en önemli bir başarı olayı ve uygulanması en gerekli bir karar sayarım.

Bir ülkünün ve bir grubun en yüksek ve en yetenekli tanınmış büyükleri, kendi çevresinden çıkıp da hükümet işine karışınca, Millet Meclisi hep güçsüz kalmış ve türlü akımlar karşısında ya sürüklenmiş ya da parçalanmıştır.

Yurt ve ulusun tam kuruluşunun şiddetle söz konusu olduğu bu zamanda, bilginize sunduğum yolda, kesin bir karar almanızı üstün saygılarımla rica ederim.»

Baylar, gerçekten, Erzurumda bulunduğum sıralarda, Kâzım Kara Bekir Paşa, yüz yüze konuşmalarda da buna benzer düşünceler ortaya atmıştı. Benim de ileri sürdüğüm düşünceler şu anlamda idi: «Her şeyden önce, yurttta, ulusun varlığını ve iradesini göstermek ve bunu sarsılmaz bir biçimde Millet Meclisinde temsil etmek gereklidir. Bu da, yurttta, ulusal bir ülküye bağlı güçlü bir örgüt yapmak ve Mecliste bu örgüte dayanan bir grup bulundurmakla olabilir. En etkili kişilerin amacı bu olmalıdır. Oysa, şimdiye değin görüldüğüne göre, temel olan bu yöne önem verilmeksizin, az çok kendinde değer görenler, hemen hükümete geçmek isteğine ve hırsına kapılıyorlar. Böyle kimselerin kurduğu hükümetlerin dayanakları, Mecliste ulusal örgütlere bağlı güçlü bir grup olamayınca yalnız Padişahlık ve Halifelik orunu olarak kalıyor. Bu yüzden, Millet Meclisi, ulusal şerefi ve ulusal gücü temsil edemiyor; ulusal istek beliremiyor ve gereği yapılamıyor. Bundan dolayı, bizim için ilk ve en köklü ilke, önce yurttta ulusal örgütleri kurmak; sonra da gücünü bu örgütlerden alan bir grubun başında, Mecliste çalışmak olmalıdır. Hükümet kurmaya, ya da kurulacak herhangi bir hükümete girmeye kalkışmakta yarar

yoktur. Çünkü, bu nitelikte bir hükümet, yurda ve ulusa hiçbir köklü hizmette bulunamadan, hemen düşmeye; ya da Padişaha dayanarak Meclise karşı ve dolayısıyla ulusa karşı bir durum almak zorunda kalacaktır ki, birincisinde, kararsızlık gibi büyük bir sakınca sürüp gidecek; ikincisinde de, ulusal egemenliğin yavaş yavaş yok sayılacak bir duruma getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır. Nitekim, sizin bildiğiniz ve yapılan işlerle belli olduğu üzere, biz önce yurtta ulusal örgütler kurduk. Sonra Meclisi topladık. Önce Meclis hükümeti yaptık. Ondan sonra da hükümet yaptık.»

Bundan başka, yeri geldikçe, hükümete girilmeyeceği, yüksek görevler kabul olunmayacağı, konusunda; büyük ve ulusal ülküden başka hiçbir amaç gütmeyeceğimize ve en büyük çalışma payımızın, şimdiye değin olduğu gibi, bundan sonra da, Ulusal Kuvvetlerin dengesini korumaya çalışmaktan başka bir şey olmadığı üzerine, ulusa karşı demeçler vermiş, bildirimler yapmıştık. Kâzım Kara Bekir Paşa, telyazısında, Erzurumda iken bildirdiğim düşüncelerimi ve bunlarla ilgili olan bildirimlerimizi hatırlatarak övdükten sonra: «Fakat, bu güzel dayanaç ve kararın şimdiye değin, bizde görülmüş deneme ve sonuçlarına göre, daha geniş kapsamlı olmasını da özellikle düşünür ve bilginize sunarım.» diyorlardı (*belge: 140*).

Baylar, Kâzım Kara Bekir Paşanın bu düşünce ve önerisi yersizdi. Telyazılarının sonunda söyledikleri gibi, yurdun ve ulusun kurtuluşu söz konusu olduğu bir zamanda ve benim açıkladığım üzere, daha yurtta hiçbir örgüt ve Meclis yok iken ve Meclis toplandığı zaman da Mecliste böyle bir örgüte ve ulusal güce güvenir ülkücü bir grup varlığını gösterememişken, her ne yolla olursa olsun, hükümet kurmaya ya da kurulacak hükümete girmeye isteklenmek elbette doğru olamazdı. Böyle bir davranışa, yurt ve ulus yararına hizmet isteğinden çok, kişisel hırs ve çıkar, ya da hiç olmazsa, bilgisizlik damgası vurmakta yersizlik olmadığı inancındayım.

Ancak baylar, Kâzım Kara Bekir Paşanın dediği gibi, hükümetin biçimi, kuruluşu ve üyelerinin değeri ve kimliği ne olursa olsun, Mecliste kurulmuş siyasi bir grubun en sözü geçer yüksek üyelerinin, her zaman Meclis içinde etkili ve denetleyici kalması, en önemli bir başarı olayı ve uygulanması en gerekli bir karar sayılamaz.

Gerçekten, ulus egemenliği ilkesine göre yönetilen uygar devletlerde kabul edilen ve geçerlikte olan temel kural, ulusun genel isteklerini en çok temsil eden ve bu isteklerin gereklerini

en yüksek güc ve yetki ile yapabilecek olan siyasi grubun, devlet işlerinin yönetimini üzerine alması ve bunun sorumluluğunu en yüksek önderinin omuzuna yüklemesi ilkesinden başka bir şey değildir.

Aslında bu nitelikleri kazanamayan bir hükümet, görev yapamaz. Meclisin güçlü grup üyeleri arasından ve fakat birinci derecede olmıyanlarından güçsüz bir hükümet kurmak ve onu partinin birinci önderlerinin yönerge ve öğütleriyle yürütmeye kalkışmak elbette doğru değildir. Bunun acıklı sonuçları, özellikle Osmanlı Devletinin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki önderlerinin elinde oyuncak olan sadrazamlardan ve onların hükümetlerinden, ulusa gelen zararlar sayılamıyacak kadar çok değil midir?

Mecliste çoğunlukta olan partinin, hükümet kurma işini, azınlıkta bulunan bir karşı partiye bırakması ise hiç söz konusu olamaz.

Kural ve yöntem gereğince ulusun çoğunluğunu temsil eden ve özel amacı belli olan parti, hükümeti kurma sorumluluğunu üzerine alır ve kendi amaç ve ilkelerini yurttta uygular.

**KÂZIM KARA
BEKİR PAŞANIN
H Ü K Ü M E T
İŞLERİNE KARİŞ-
MAK İSTEMESİ**

Aslında herkesçe bilinen ve uygulanmakta olan kuralı burada açıklamaktan amacım; yurtseverlik, ahlâk yüceliği, yetkin kişilik ve buna benzer birtakım seçme nitelikler gereği imiş gibi gösterilmek istenilen boş sözlere karşı, ulusun ve gelecek kuşağın dikkatini çekmek ve onları uyarmaktır. Bu düşüncelerimi bildirmeme yol açmış olan Kâzım Kara Bekir Paşanın da bu noktada, genel olarak, benimle düşünce ve görüş birliğinde olduğuna hiç kuşku yoktur. Çünkü, Kâzım Kara Bekir Paşanın amacı, elbette, yalnız benim ya da Temsilciler Kurulunda bulunan kimi arkadaşların hükümet kurmamızı ya da kurulacak hükümete girmememizi istemek değildi. Kâzım Kara Bekir Paşa, bu konu ile ilgili telyazısında, Rauf Beyin ve benim adımlı sayarken «bu nitelikte yüksek etkili kişiler» demiş olduğuna ve kendisini de bu nitelikte gördüğünden kuşulanılmıyacağına göre, elbette kendileri de ilkelerinin dışında kalmıyacaklardı. Oysa Kâzım Kara Bekir Paşa, hatırlayışında yanılmıyorsam, milletvekili olarak Mecliste çalıştığı sırada, bir durumun gerektirmesi üzerine, yeni bir hükümet kurulması söz konusu oldu. Ben, bu konuda görüşmek üzere, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve Hükümetteki arkadaşlarla ve daha başka on, on beş arkadaşı ve bu arada Kâzım Kara Bekir Paşayı Çankayada

yanıma çağırıştım. Kâzım Kara Bekir Paşa, yanıma gelmeden önce, o günlerde Parti Genel Yazmanı olan Recep Beyin, Mecliste yanına giderek, kendisini çağırıldığını ve belki de hükümet başkanlığını teklif edeceğimi söyledikten sonra, şimdiden kendisinin durum üzerinde aydınlanmasına yardım edecek bilgi varsa, bildirilmesini söylemiştir.

Kâzım Paşanın, Çankayada toplantı ve görüşme sırasındaki davranışının anlamlı oluşu da orada bulunanların gözünden kaçmadı. Kâzım Kara Bekir Paşa, görüşme sırasında: «böylece de ulusa hizmetten çekinmediğini» pek haklı ve uygun olarak ortaya atmıştı. Görüşme, varıp bir noktaya saplandı: Hükümet başkanı Fethi Bey mi, Kara Bekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde görüşülürken, Kâzım Kara Bekir Paşa, bana 8 Ekim 1919 günü öğütlediği gibi: «Hükümetin biçimi, kuruluşu ve üyelerinin değeri ve kimliği ne olursa olsun, her zaman Meclis içinde etkili ve denetleyici kalmayı, uygulanması en gerekli bir karar saydığını» söylemedi. Tersine, durumu, hükümeti kurmaya yetkili kılınmasını ister nitelikte görülüyordu. Oysa, o günlerde yurdun ve ulusun tam kurtuluşunun söz konusu olduğu dönemin korkunç ve karanlık bir evresini daha yaşıyorduk.

Görüşmeleri sonuçlandırmadım. Ara verdiğim bir sırada, Fevzi Paşa Hazretlerini bahçeye götürdüm. Kendisinin, Fethi Bey ile Kâzım Kara Bekir Paşadan birisini hükümet başkanlığına seçmekte, yargıcı olmasını rica ettim. Fakat, ikisini birden çağırıp işin, kişisel ve önemsiz bir iş olmadığını ve sorumluluğun yurtla ilgili ve büyük olduğunu açıkladıktan sonra, açıktan açığa: «Hangisinin daha iyi yapabileceğini, ellerini vicdanlarına koyarak kendileri söylemelerini» onlardan isteyecekti.

Yeniden toplandık: «Hükümeti ya Fethi Bey ya da Kara Bekir Paşa kuracaktır. Görüşmelerin sonucundan bunu anlıyorum. Meselenin çözülmesinde Fevzi Paşa Hazretlerini yargıcı yapalım» dedim. Kabul olundu. Mareşal, Fethi Beyi ve Kara Bekir Paşayı aldı, bahçeye çıktılar. Söylediğim gibi yapılmış. Fethi Bey: «Ben daha iyi yaparım» demiş. Mareşal da bu kanıda bulunmuş ve Fethi Bey seçilmiştir. Böylece Kara Bekir Paşanın hükümet kurmakla görevlendirilmesine aracılık fırsatı ortadan kalkmış oldu.

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümeti ile başladığımız görüşme noktasına gelelim: Söylemiştim ki, Hükümet bize bildirisini yayımlamadan önce vermediği için, biz de ulusa olan bildirimizi, Hükümetin düşüncesini almadan yayımlamıştık.

**PADİŞAH KÖLE-
LİĞİ İLE KAZANI-
LAN İKTİDAR,
İKTİDARSIZLIK
ÖRNEĞİDİR**

Bunun üzerine Hükümet, Cemal Paşa aracılığı ile daha dört maddenin türlü araçlarla yayılmasını gerekli görmekte olduğunu, 9 Ekimde bildirdi. Bu maddeler şunlardı:

1 - İttihatçılıkla ilişki bulunmadığı,

2 - Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına karışmasının doğru olmadığı ve savaşa sürükleyenlere karşı, adları açıklanarak, bazı yayımlar yapılması ve kendilerinin yasa yoluyla kovuşturulup cezalandırılmaları,

3 - Savaş sırasında her türlü ağır suçları işleyenlerin kanuna göre cezalanmaktan kurtulmayacakları,

4 - Seçimlerin serbest yapılacağı.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların açıklanması ve yayılması, içerde ve dışarda birtakım yanlış anlayışların önüne geçeceğinden söz açarak, yurdun yüksek yararları gereği olarak özellikle iyi karşılanmasını rica ediyordu (*belge: 141*).

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümetinin ne denli güçsüz ve cılız düşündüğünü ve gerçeği görmekteki kısa görüşlülüğünü anlamak için, bu maddeler sanki birer ölçüdür. Devletin içine düştüğü dağılıp uçurumunun derinliğini ve korkunçluğunu göremiyen mutsuzlar, elbette gerçek ve güvenilir çareyi görmemek için gözlerini yumarlar. Çünkü, o gerçek ve güvenilir çare, kendilerini daha çok korkutur. Akıl ve anlayışlarındaki sınırlılık, huy ve ahlâklarındaki gevşeme ve yozlaşma gereği böyledir.

Çoktan köle olduğuna kuşku kalmamış olması gereken Padişah ve Halifenin köleliği ile kazanılabilecek iktidarın iktidarsızlığa örnek olması olağan değil midir?

Ferit Paşanın yerine geçen Ali Rıza Paşa ile önceki hükümetten kalan ve hükümete yeni giren çalışma arkadaşları, aslında Ferit Paşanın bıraktığı yerden başlayarak, onun gerçekleştiremediği yabancı isteklerini izleyip sonuçlandırmaktan başka, ne yapabileceklerdi?

Bu, bizce, açık olarak biliniyordu. Ama, kolayca kestirip kavrayabileceğiniz birçok nedenlerden ve düşüncelerden dolayı, sabırlı ve dayanıklı davranmaktan başka başarı yolu yoktu.

Baylar, uzlaşmış görünmeyi uygun bulduğumuz bu yeni Hükümetle bizim görüşlerimiz arasındaki uyuşmazlığın gelişen başlangıcını görmek için, bu dört madde ile ilgili düşüncelerimizi kapsıyan cevabımızı, Büyük Millet Meclisi tutanaklarının ilk günlerle ilgili sayfalarında, bir kez daha gözden geçirmek iyiliğinde bulunursunuz (*belge: 142*).

Baylar, bu günlerde İstanbuldaki basın ilgilileri, bir dernek kurmuşlar ve Tasviriefkâr, Vakıt, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri adına, 9 Ekimde, bazı sorular soruyorlar ve bu konuda yapacakları yayına temel olacak görüşlerin bildirilmesini istiyorlardı. Bunlara, gereken yönerge ve bilgiler verildi (*belge: 143*).

Bu basın kurulunun başkanı olan Velit Beyin de kendi gazetesi adına, dikkate değer soruları içine alan bir teli vardı. Ona da yaverim aracılığı ile karşılık verdirdim (*belge: 144*). Bunları belgeler arasında okuyacaksınız.

Baylar, yeni Hükümete girmiş olan ve Temsilciler Kurulunun delegesi durumunda bulunan Cemal Paşa ile yapılan yazışmaların anlatılması, yüksek topluluğunuza, Dahiliye Nazırı Damat Mehmet Şerif Paşadan söz açmayı geciktirdi.

Biz, yeni Hükümet ile uzlaşma yolu ararken Şerif Paşa, çoktan ulusu zehirlemeye başlamış bulunuyordu.

Nazırlığa geçtiğini ilk bildiren 2 Ekim günlü genelgesinde yer alan şeyler hatırlanırsa orada şu cümlelere raslanır:

«Yurttaşların tam uzlaşık ve birleşik durumda bulunması, devletin gerçek yararları için gerekli olduğu halde, bir süredir, yurt içinde uyuşmazlık ve bölünme belirtileri görülmesi, güçlükleri bir kat daha artırması dolayısıyla, pek çok acınacak bir durumdur.»

«.....başarı.....Hükümetin isteklerine uymakla; yurt yararına aykırı davranışlardan kaçınmakla sağlanacağından] hemen merkezlerde ve merkeze bağlı yerlerde bu yolda öğütlemelerde bulununuz.» (*belge: 145*).

Baylar, Damat Ferit Paşadan daha akıllı olduğu söylenen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O günlerde İstanbulda bizi, başkaldırıp dağa çıkmış değersiz bir asker sayan kimi romancılar gibi, Damat Paşa da ancak bön kişileri aldatabilecek kısa aklınca, bizi aymaz ve araştırmaz bir kişi sayıyordu galiba!

Oysa biz, hemen Nazır Paşanın alçaklığını anlamış ve daha uyanık bir durum almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim yaptığımız işleri ve Ferit Paşa Hükümetini düşürmek için ulusça yapılanları, yurttan uyuşmazlık ve bölünme belirtileri olarak gösteriyor ve pek çok acınıyor.

Hükümetin isteklerine uymak ve zararlı davranışlardan sakınmak öğüdünü hemen bütün yurda yaymak için acele ediyor.

**DAMAT ŞERİF
PAŞA ULUSU
ZEHİRLİYOR**

Bir de baylar, Hükümetin, Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif imzasıyla yayımlanan bildirisinin birkaç noktasına hep birlikte göz gezdirelim (*belge: 146*).

«Şimdiki Hükümet bağdaşıktır.» Çok doğrudur. Bu yön bütünüyle açığa çıkacaktır.

«Temel ilkelerde düşünce birliğindedir. Hiçbir partiden değildir. Çeşitli siyasi grupların hiçbirine de eğilimi yoktur. Hepsinden manevî yardım bekliyor.»

Bu cümlelerden çıkan anlam açıktır. Hükümet, ulusal örgütler ve onu yöneten Temsilciler Kurulu ile birlik değildir. Buna eğilimi bile yoktur. İtilâf ve Hürriyet Fırkasından, Muhipler Cemiyetinden, Kızıl Haçercilerden, Nigehbancılardan ve bunlara benzer derneklerden ne ölçüde yardım bekliyorsa bizden de ancak o ölçüde . . . Cemal Paşa aracılığı ile bizi oyalamak ve aldatmak için gelen tellerde sözü edilen şeyler hep yalandır.

Sonra Baylar, şu cümleyi okuyalım: «Yurt kaderine ulusun vekilleri aracılığı ile yön verilmesi isteklerimizin en başta gelenidir.»

Bundan çıkan anlam da şudur: Sıvasta birkaç kişi toplanmış, ulus adına konuşuyor, ulusun kaderi ile ilgileniyor. «Temsilciler Kurulu» diye bir de ad takınarak ulusun ve yurdun işlerine - yetkileri olmadığı halde - karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü, bunlar ulusun vekili değildir!

Hükümet bu bildiride, barış üzerindeki görüşünü de şöylece açıklıyor: «Wilson ilkelerinden gereği gibi yararlanılarak, Osmanlı Devletinin, birlik hâlinde ve Padişahına bağlı bağımsız bir devlet olarak, yaşatılması için hiçbir girişimden geri durulmayacaktır.»

Yeni Hükümet, bu işi başarabileceği görüşünü desteklemek üzere şunları söylüyor: «Büyük devletlerin adaletli duyguları ve gerçekten gittikçe belirlemekte olan Avrupa ve Amerika kamu oyunun ılımlı davranma isteği, bu konuda güven vermektedir.»

Baylar, bütün bu düşünceler, Ferit Paşa Hükümetinin Padişah imzasıyla yayımladığı bildirisinin harfi harfine benzeri değil midir?

Bu biçim bildiriler yayımlamanın amacı, ulusu aldatmak ve uyusukluğa sürüklemek değil midir?

Hangi adaletten söz ediliyor? Hangi ılımlı davranma isteğinden dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Yurdun merkezinden başlayarak, her yerde yabancıların davranışları,

gerçekte bunun tersini ispat edecek açık ve seçik kanıtlar değil miydi?

Gerçekte Vilson, ilkeleriyle birlikte, ortadan çekilmiş ve Osmanlı ülkesine, Suriyede, Filistinde, Irakta, İzmirde, Adanada ve her yerde, düşmanların girişine ilgisiz bulunmuyor muydu?

Bunca kesin dağınış belirtileri karşısında aklı, anlayışı, vicdanı olan adamların kendilerini aldatmaları düşünülebilir mi? Bu gibi adamlar, doğrusu, kendilerini aldatacak kadar bön olurlarsa onların yurt kaderini yönetmelerine, aklı eren ve gerçeği ve acıklı durumu gören kişiler dayanabilirler mi? Eğer bu adamlar gerçeği biliyor ve kendilerini aldatmıyorlarsa, bunların ulusu aldatarak koyun sürüsü gibi düşmanın pençesine bırakmaya canla başla çalışmalarına ne anlam verilebilir?

Bu yönler düşünülerek yargıya varılmasını kamu oyuna bırakırım.

Baylar, Hükümetin bildirisi yersiz ve kapsadığı düşünceler yanlış olduğu halde biz, Temsilciler Kurulu adına o gün, 7 Ekim günü, yeni Hükümeti desteklemeye karar veriyoruz. Yeni Hükümet ile ulusal amaçlar arasında tam uzlaşma olduğunu ulusa muştuluyoruz ve her yerde hükümet işlerine hiç karışılmamasını sağlayacak ve Hükümetin erkini ve yürütümünü berkitecek tedbirler alıyoruz. İçerde ve dışarda tam birlik olduğunu işlerimizle tanıtlayacak durum alıyoruz. Kısacası, yurdun esenliğini sağlamayı temiz yürekle ve içtenlikle düşünenlerin, akılca ve vicdanca yapmak zorunda oldukları - akla gelebilen - her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir gün önce milletvekillerinin seçimini sağlamak için özendirmelerde ve öğütlemelerde bulunuyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz. Ulusal örgütleri kaldırmıyoruz ve Temsilciler Kurulunu dağıtmıyoruz. **Biricik suçumuz budur.**

Damat Ferit Paşadan sonra, başka bir Damat Paşanın çevresinde, sadrazam diye, nazır diye toplanmış birtakım beyinsizleri, alçak bir Padişahın alçakça düşüncelerini kolaylıkla uygulamakta serbest bırakmıyacağımızı anlatıyoruz.

Delegemiz Cemal Paşa, bizim Hükümete karşı iyi niyet ve güven göstermemizi sağlamak için her çareye başvurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşaya da, Hükümeti övdürerek varlığımızın silinmesi gereği üzerine öğütler verdiriyordu.

Gerçekten Ahmet İzzet Paşanın şifre içinde kalan imzasiyle, Harbiye Nazırı Cemal Paşadan 7/8 Ekim 1919 günlü şöyle bir telyazısı almıştık:

**B İ R İ C İ K
S U Ç U M U Z**

Harbiyeden
7/8 Ekim 1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yeni Hükümette çoğunlukla yer alan eski ve yakın arkadaşlarımızı ziyaret ederek olup bitenleri sorduğum ve kendileriyle görüşmüştüm. Öğrendiğim bazı durumlar üzerine, yurdun ve ulusun varlığı ile ilgili yararlarını düşünerek ve aramızda kurulmuş olan dostluk bağlarına ve asker kardeşliğine güvenerek, aşağıdaki düşüncelerimi hemen bildiriyorum.

Birkaç aydan beri yurdun uğradığı düşman eline geçme ve dağılma tehlikesinin önüne geçilebilmesinde, şimdiye değin ulusal gidişin ve kuvvetlerin yararlı etkileri, herkesçe kabul edilmiştir.

Yalnız, bu hizmetin sonuçlarından yararlanmanın, bundan sonra akılcı ve yasaya uygun bir yönetimin kurulmasına bağlı olduğu da, gerçeği görenlerce biliniyor. Artık Hükümet ve ulusun, ikilikten ayrılarak tam bir bütünlük göstermesine, değersiz düşünceme göre, tez elden gereklik ve zorunluk vardır. Hükümette yer alan kişilerin iyi niyetlerine ve ılımlı düşüncelerine herkesin güveni olduğuna inanıyorum. Hiçbir hükümetin iş başında kalmasına elverişli olmayan bir iç durumun, dış siyaset üzerine yapabileceği uğursuz etkileri açıklamak gerekli değildir. Bir gün önce milletvekillerinin seçilmesi ve Meclisin toplanması için yüce Hükümetçe ivedi tedbirler alınmaktadır. Yurdun korunması yolundaki yiğitçe dayanç ve isteklerinizin Hükümet üyelerince nasıl karşılandığı, bugünkü bildiriden anlaşılacağı için, iyi niyetle düşünce birliğinin gerçekleşeceğine güvenim tamdır.

Ancak, bu sabah yanıma gelen, durumu bilir ve güvenilir bir kişi, Kütahya ve Bilecik dolaylarında hoşla gitmeyen bazı durumlar olduğundan söz etmiştir. Bizi, erksizliğe ve anlaşmazlığa sürüklemek için dışardan ve içeriden birçok özendirme ve kışkırtmalar olacağı elbette kestirilir ve kabul edilir. Öte yandan, dün nazırlardan birinin gösterdiği, Kastamonu Vali Vekilinden gelmiş bir telyazısı ile de, bazı memurların atanması ve cezalandırılması gibi işlerde İstanbul Hükümetine emredilmek isteniyor gibi idi. Böyle durumlar, devleti bu kerteye getirmiş olan ve sizce de ne denli kötülendiği, bildirileride ve ant belgelerinde sevinçle görülen bozuk yönetime özenme demek olduğundan bu gibi adamların yolsuz iş yapmalarına meydan verilmemesini, bilinen uyanıklığınızdan ve anlayışınızdan umarım. Kısacası artık yurttaki birliğin sağlanmasını ve temel yasalara göre Hükümetle bağlantı kurulmasını temiz yürekle salık vermek ve rica etmek isterim. (Ahmet İzzet)

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telyazısına, elden geldiğince hiçbir özel düşünce ve duygu belirtmemeğe çalışarak, yumuşak ve daha da ileri olarak, güven verici bir karşılık yazmak uygun görüldü. Karşılık şudur:

Şifre

Sivas
7/8 Ekim 1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine
Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine

Yüksek düşünceleriniz değerine yaraşır önemle gözden geçirildi. Ulusal ayaklanmanın etkileri üzerindeki iyi görüşünüze teşekkür olunur. Bugüne

değın olduğu gibi bundan sonra da, yapılan ulusal hizmetlerin bilgece sürdürüleceğine ve yasaya uygun bir yönetimin bütünüyle kurulmasına bütün varlığımızla çalışılacağına inanmanızı rica ederim. Çalışma amacımızın bir yasa çağı açmaya yönelmiş olduğunu bilginize sunarım. Çok şükür, Hükümetle ulus, görüşlerinde tam uzlaşmış olduklarından, bundan böyle sürüp gideceğine inandığımız karşılıklı yakınlığı ve tam birliği ulus ve yurt yararını sağlayacak biçimde gösterecektir.

Kötü gidişi ve siyaseti herkesçe bilinen Ferit Paşa Hükümetine ulusun uymaması; isteklerine ve yaptığı işlere katılmaması, dış siyasetimiz üzerinde hiçbir kötü etki yapmamış; tersine, Ferit Paşa Hükümetinin yarattığı bütün kötü etkileri ortadan kaldırmış ve teşekkür edilmeye, öğülmeye değer olan bugünkü elverişli siyasi durumu sağlamıştır.

Ulusun güvenini kazanan bugünkü Hükümet ile birlik olmanın, iç durumumuzu dış siyaset üzerinde çok yararlı ve etkili kılacağına kuşku yoktur. Olağanüstü durumlarda bazı yerlerde istenmeyen bazı olaylar çıkması, kaçınılmaz zorunlu ve olağan şeylerdir. Özellikle Kütahya, Bilecik ve Eskişehir gibi yerlerin ve bu yerlerdeki haksızlığa uğramış suçsuz halkın, altında bulunduğu baskı ve karşılaştığı kötülükler, bir an insaflica düşünülürse, sızılı konusu olarak görülen olayların ne kadar haklı olduğu, en küçük bir usa vurma ile meydana çıkar. Buralardaki acıklı ve iç sızlatıcı durumun doğmasına, eski Hükümetin uyuşuk durumunun sebep olduğu düşünülünce, bu olaylardan ulusal örgütleri sorumlu tutmağa kalkışmak, haksızlık olur inancındayım. Kastamonu Vali Vekilinin görmüş olduğunuz telyazısından dolayı, onu da özürülü saymanızı rica edeceğim. Çünkü, böyle teller, yalnız Kastamonudan değil, daha bazı yerlerden de çekilmiştir. Eğer yeni Hükümetin kararsız gibi görünen ilk tutumu bir iki gün daha sürseydi, bu türlü başvurular yurdun her köşesinden yağacaktı. Bundan böyle, bu gibi olaylara kesin olarak meydan verilmemesi için gereken her türlü tedbir alınacak, ilgililere etki yapılacak ve yüksek öğütlemelerinize uyularak tam birliğin sağlanması ve temel yasalara göre Hükümetle içten bağlantı kurulması için, temiz yürekle çalışılacaktır. Saygı ile ellerinizden öperim efendim.

Mustafa Kemal

Baylar, Ahmet İzzet Paşanın yazdığı öğüt yazısı ile buna verdiğimiz karşılığın okunması bir anımı canlandırdı. Ulusça bilinmesi ve tarihe geçmesi için onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün Ahmet İzzet Paşayı ziyaret eder. Konuşma sırasında benim için birtakım yersiz sözler söyler ve bu sözlere önemli bir buluşunu da ekler: «Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!» diye bağırır. Doğrusunu isterseniz baylar, Makedonyada Osmanlı İmparatorluğunun Batı Orduları Başkomutanı Ali Rıza Paşanın, aslanlardan meydana gelmiş koskoca Türk ordularını bozguna uğratıp yok ettikten ve değerli Makedonya topraklarını düşmanlara bırakıp bağışladıktan sonra, devletin en sıkışık bir zamanında Vahdettinin isteklerine hizmet etmek için gereken nitelikleri kazanmış olduğuna ve bu ünlü ordular başkomutanının, bu kez kendine en usta yardımcı olarak, eski

**ALİ RIZA PAŞA
CUMHURİYET
YAPILACAĞINI
S E Z İ Y O R**

kurmay başkanını Harbiye Nazırlığına getirmeyi düşüneneğe olağan gözüyle bakılabilirdi. Ama, ulusal girişimlerin cumhuriyeti kurma amacı güttüğünü bu kadar çabuk ve kolaylıkla sezip anlayabilmesini değerlendirmemek elden gelmez.

Baylar, bana bu bilgiyi veren olayı İzzet Paşanın ağzından işiten ve şimdi aramızda bulunan çok saygı değer bir arkadaştır.

**SALİH PAŞA
TEMSİLCİLER
KURULU İLE
GÖRÜŞMEK İÇİN
G E L İ Y Ö R**

Baylar, Cemal Paşa, 9 Ekim 1919 günlü bir şifre ile, Temsilciler Kurulu ile yakından görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşanın yola çıkmasının uygun görülmekte olduğunu bildirdi. Ama, Salih Paşa biraz rahatsız olduğu için, görüşme yerinin olabildiğince yakın olması ve İstanbuldan deniz yoluyla gitmesinin düşünüldüğü belirtildikten sonra, Temsilciler Kurulundan kimlerle ve nerede buluşmalarının tasarlandığı soruluyordu.

10 Ekimde verdiğimiz karşılıklıta, buluşma yeri olarak Amasyayı bildirdik. Görüşmek üzere, Temsilciler Kurulundan benimle birlikte Rauf ve Bekir Sami Beyler gidecekti. Bunu da bildirdik. Salih Paşanın İstanbuldan hangi gün ayrılacağıının ve Amasyaya hangi gün ulaşabileceğinin zamanında bildirilmesini rica ettik.

Baylar, yurdun her yerinde ulusal örgütleri genişletme ve sağlamlaştırma işlerini sürdürüyorduk. Bir yandan da milletvekilleri seçimini sağlamaya ve çabuklaştırmaya çalışıyor ve bu konudaki görüşlerimizi de gerekenlere bildiriyor ve bazı kişilerin seçilmesini de öğütüyorduk. Ancak, Dernek adına aday göstermemeyi ilke olarak kabul etmekle birlikte, milletvekili olmak için çalışanların «Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti» ilkelerini ve kararlarını iyi karşılamış kişilerden olmasını pek çok istiyor ve bu gibi kimselerin, kendiliklerinden Dernek adına adaylıklarını koymaları gereğini de duyuruyorduk.

11 Ekim 1919 günü, bu bildirdiğim işlerle ilgili olarak, yenden bazı buyruklar verdik (*belge: 147, 148, 149*).

Ulusal isteklere hizmet eden memurların, birer yolla, yerlerinin değiştirilmesi; ulusal isteklere karşı olduklarından dolayı ulusça kovulan memurların da memurluk sanlarını bırakmamış olması yüzünden, kimi yerlerden yeni Hükümetle uzlaşmamızın ne demek olduğunun anlaşılmadığı yolunda dokundurucu yazılar gelmeye başladı. Bu durumu, 11 Ekimde Cemal Paşaya yazarak, Hükümetin dikkatini çekmek istedim.

**ASKERİ NİĞEH-
BAN CEMİYETİ**

Bir de baylar, bilirsiniz ki, İstanbulda «Askeri Nihban Cemiyeti»¹ diye bir bozguncu topluluğu türemişti. O zamanki

¹ Askeri Gözcü Derneği.

bilgiye göre bu topluluğun başında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı kovulmuş Kurmay Albay Refik Bey, eski Halâskâr grubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma eski Sevkiyat Reisi¹ Topçu Binbaşlarından Hakkı Efendi ve daha bu dernekle ilgisini kesip kesmediği bilinmiyen kovulmuş Kurmay Binbaşılardan Nevres Bey gibi, kötü işleri yüzünden ordudan kovulmuş ya da emekliye ayrılmış kimselerle, ahlâksızlıkları ile tanınmış az sayıda başka adamlardı.

İşte bu dernek, 23 Eylül 1919 gün ve 8123 sayılı İkdâm gazetesinde bir andırı yayımlamıştı. Bu dernek, bu andırısıyla, kendisine yurdun ve ulusun bekçisi süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşanın Harbiye Nazırlığı sırasında, bu dernek hakkında kovuşturmaya başlanılmıştı. Hükümet değişikliğinden dolayı arkası kesildi.

Bu derneğin varlığı ve çalışmaları, ordudaki subayları sınırlendiriyordu. Bu yüzden Temsilciler Kuruluna başvurular başlamıştı.

12 Ekim 1919da Harbiye Nazırı Cemal Paşadan, kendi başarısı bakımından, bu bozguncu yuvasının kökünden sökülüp atılmasını ve üyelerinin şiddetle cezalandırılmalarını ve işlem sonucunun orduya genelge ile duyurulmasını rica ettim (*belge: 150*).

Cemal Paşadan 14 Ekimde aldığım: «Bu, kesin olarak kararlaştırılmıştır» (*belge: 151*) yolundaki kısa ve kesin teli 15 Ekimde bütün orduya özel olarak ulaştırdım (*belge: 152*).

Fakat, Cemal Paşanın bu kesin kararının hiçbir zaman uygulandığını hatırlıyamıyorum.

Baylar, hatırlarsınız, İngilizler Merzifonu ve arkasından Samsunu boşaltmışlardı. Bunun için ve Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi üzerine, Sivas halkı fener alayı yaptı, gösterilerde bulundu. Birtakım söylevler verildi. Bu sırada halk da «Kahrolsun işgal!» diye bağırdılar. Sıvasta çıkmakta olan İradei Millîye² gazetesi, bu olayı olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, bu gazetenin haberini söz konusu ederek Sivas Valiliğine yaptığı bir bildirimde: «Kahrolsun işgal! gibi yazılar, Hükümetin şimdiki siyasetine uygun değildir» diyordu.

Bu ne demektir, baylar? Hükümet, düşmanların yurdumuza girişini kötü görmiyen bir siyaset mi güdüyordu? Yoksa: «Kahrolsun işgal» denildikçe, yurdun düşman eline daha çok geçme-

**İŞGALİ KÖTÜ
BULMIYAN BİR
SİYASET**

1 Ulaştırma Başkanı.

2 Ulusal İrade.

sine mi yol açılacaktı? Düşmanın yurda girişi ve saldırıları karşısında ulusun durup susması, bundan üzülmüş görünmemesi mi akla ve siyasete uygundu?

Böyle bozuk ve hayvanca bir düşünce, batış ve dağılıp uçurumuna dek tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete temel olabilir miydi?

İşte bunun üzerine, 13 Ekim 1919 da Harbiye Nazırı Cemal Paşaya çektiğim bir telde: «Yurdun kimi yerlerinin boşaltıldığını gören ulusun, böylece ve daha da belirgin olarak, duygusunu göstermesini pek uygun ve yerinde gördüğümüzü» bildirdikten ve: «Ulusun gerçek duygularına dayanarak Hükümetin, haksız yere düşmanların yurda girişini tanımadığını resmî siyaset diliyle bildirmesini ve Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak, düşmanların bugüne dek işlerimize karışmalarını protesto etmesini ve düzeltme istemesini beklemekteyiz» dedikten sonra: «Bu durumdan yararlanarak, Hükümetin güttüğü siyasette, Temsilciler Kuruluca daha öğrenilmemiş yönler varsa aydınlatılmasını» rica ettim (*belge: 153*).

Delegemiz ve Harbiye Nazırı olan Cemal Paşanın verdiği karşılık çok ilgi çekicidir (*belge: 154*). 18 Ekim 1919 günlü olan bu karşılıkta, şu cümlelerin anlamları dikkate değer: «Ulusal isteklere uygun olarak işleri yürütme sorumluluğunu yüklenen İstanbul Hükümeti, tutumunda ve yürütümünde siyasetin gereklerini kollamak, yabancılara karşı daha konukseverce ve ılımlıca davranmak zorundadır.»

**SÜNGÜLERİNİ
ULUSUN KALBİ-
NE SAPLIYAN
YABANCILARI
KONUK SAYAN
BİR HARBİYE
NAZIRI**

Baylar, Rıza Paşa Hükümeti ve o Hükümette Harbiye Nazırı olan kişi, sevgili yurdumuza giren, süngülerini ulusun canevine saplıyan yabancılara konuk sayıyor ve onlara karşı konukseverce ve ılımlıca davranmakta zorunluk görüyor! Bu ne düşüncedir, bu ne kafadır? Ulusal istekler bu mu idi?

Harbiye Nazırı: «Özellikle ulusal girişimlerin yanlış yorumlanması yolundaki çalışmaların daha gücten düşmediği şu sıralarda, bildirmiş olduğum sakıntılı¹ davranışların yersiz olmadığı kabul buyrulur» inancında olduğunu söyliyerek, ulusal girişimlerin dokunca² vermiş olduğunu kapalıca anlatıyor ve bu yüzden meydana gelen kötülüğü gidermek için aldığı tedbirlerin yersiz olmadığını bize de kabul ettirmek ustalığını göstermeğe çalışıyor.

Harbiye Nazırı, telyazısını şu cümle ile bitiriyor: «Erginliğini tanıtlamış olan soylu ulusumuzun güvenini kazanmış bulunan şimdiki Hükümet, yürütümünde serbest kaldıkça dı-

1 ihtiyatlı.

2 zarar.

şarıya karşı daha çok sözünü dinletebileceği açık bir gerçek olduğuna göre, sayın Temsilciler Kurulundan Hükümetin yaptığı işleri daha çok destekleyici olmalarını rica ederim.»

Baylar, Cemal Paşa gerçekten önemli noktalara dokunuyor. Önce, ulusun erginliğini tanıtladığını söyleyerek, bizim ulus adına yol göstermemize ve uyarmalarımıza gereklik olmadığını anlatıyor ve bununla bizi ulus yanında gereksiz birtakım karışıcılar sayıyor. İkincisi, bizim, Hükümeti serbest bırakmadığımızı ve bu yüzden dışarıya karşı sözünü dinletmeye engel olduğumuzu söylüyor.

Baylar, soylu ulusumuzun erginliğini tanıtlayan eserler, Erzurum, Sivas kongreleri ve bu kongrelerde aldığı kararlar ve bu kararların uygulanmasına çalışmakla, birlik ve dayanışma meydana gelmesi ve Sivas Kongresini yapanları yok etmeye kalkışan Ferit Paşa Hükümetini devirmek gibi işler, davranışlar ve uyanıklık idi.

Bu kadarla yetinmek, bütün bu çalışma ve davranışlarda olduğu gibi, ulusa yaptığımız kılavuzluk ödevinden, bundan sonra vazgeçerek Hükümeti serbest bırakabilmek, ancak bir şartla olabilirdi. O da, serbest kalma niteliği gerçekleşecek, Millet Meclisine dayanan ulusal bir hükümetin, yurdun ve ulusun kaderini tam anlamıyla sağlama bağladığına inanmaktı. Ulusun «Kahrolsun işgal!» diye yükselen sızıltılı çığlığını boğmaya çalışılan, duygusuz ve anlayışsız kimselerden kurulmuş, dokusunda hayvanlık ve hayınlık bulunan bir hükümetin, bönncesine, bilgisizcesine ve miskincesine davranışlarına seyirci kalmak; akli, anlayışı ve yurtseverliği olan kimselerden istenebilir miydi?

Bir de baylar, Cemal Paşa: «ulusun güvenini kazanmış bulunan şimdiki Hükümet» sözüyle pek büyük ve açık bir yalan söylüyordu. Ulusun Hükümete güveni daha gerçekleşmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi önünde Hükümetin güven oyu almasından sonra söylenebilirdi. Oysa, daha Millet Meclisinin üyeleri bile seçilmiş değildi.

Harbiye Nazırı, bu sözü söylediği dakikada yalnız bir kişinin güvenini kazanmış bulunuyordu. O kişi de, devlet başkanlığını kirlletmekte olan hayın Vahdettindi.

Temsilciler Kurulunun, kendileriyle uzlaşmayı gerekli görmüş olması, ulustan alınmış bir güven gibi sayılmak isteniyor. Eğer amaçları bu idi ise, ulusun güvenini kendilerine bildirmeye güven aracı olan bu Kurulu aradan çıkarmaya çalışmak neden gerekli oluyordu?

**ULUSAL ÖRGÜT
GENİŞLİYOR VE
GÜÇLENİYOR**

Baylar, Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi, yurttan kararsız görünen bazı yerlerin de duygusu ve iç gücü üzerinde iyi etki yaptı. Her yerde, yüksek sivil memurlarla yüksek komutanlar başta olmak üzere, örgütlenmeye hız verildi.

Ali Fuat Paşa, batı illerinin hemen hepsi ile ilgilendi. Kendisi, Eskişehir, Bilecik ve daha sonra Bursa dolaylarında dolaşarak ve gerekenlerle yazışarak iş görüyordu.

Balıkesirde bulunan Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa) o bölgede ulusal örgütler ve askeri tedbirlerle ilgileniyor ve uğraşıyordu.

Bursada Albay Bekir Sami Bey, 8 Ekimde, Ferit Paşanın adamı olan Valiyi İstanbul'a göndererek Kongre kararlarını uygulamaya başlamış ve bir merkez kurulu kurdurmuştu.

Ulusal örgütlenme ile uğraşıldığı kadar, milletvekilleri seçimi ile de büyük ilgi ile uğraşıyordu.

Yurttan, bütün ulusal örgütlerin tek ad altında Temsilciler Kuruluna bağlılığı ilkesine uyuluyordu. Eskişehir, Kütahya, Afyon Karahisar dolaylarında örgütlerin sağlamaştırılması ve Aydın, Konya, Bursa, Balıkesir bölgelerinin bağlantılarının kolaylaştırılması için tedbirler alınıyordu. Batı cepheleri üzerinde Harbiye Nazırlığının aydınlatılmasına ve Hükümetçe ne gibi tedbirler düşünüldüğü de sorularak, Hükümetin bu konuya ilgisinin çekilmesine çalışılıyordu.

Efelerin yönettikleri Aydın Cephesi kesimlerine bir komutan gönderme konusu düşünülmeye başlandı. 14 Ekimde, düşman elindeki yerlerde, gizli ulusal örgütler kurulması için Fuat Paşaya ve Afyon Karahisarında Yirmi Üçüncü Tümen Komutanı Ömer Lûtfi Bey'e yazıldı. Bununla birlikte, bu sıralarda daha bazı yerlerde amacın tam anlaşılmadığı görülüyordu. Örneğin, Reddi İlhak Cemiyeti yönetim kurullarının kendi adlarına bildirim yapmakta oldukları görülüyordu. 10 Ekim 1919 gününde, Reddi İlhak Cemiyeti Başkanı imzasıyla, ekimin yirmisinde bir büyük kongre toplanacağı ve bu kongreye iki delege gönderilmesi illerden isteniyor ve birtakım tedbirler alınması bildiriliyordu.

Bir yandan, Karakol Cemiyetinin de İstanbul'dan başka, Bursa dolaylarında da çalışmakta olduğu anlaşıldı.

Bu karışıklığın önüne geçmek için gerekli tedbirler alındı. Özellikle, Ali Fuat Paşaya, Balıkesirde Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Bey'e, Bursa Merkez Kuruluna gereği gibi yazıldı (*belge: 155*).

İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti de, düşmanlarla birlikte Anadolu karşı örgüt kurmak üzere, yetmiş beş kişi kadar göndermiş. Bu haber alındı, kolorduların dikkati çekildi.

İstanbulda gizli çalışmaya karar verildi. Trakya örgütlerin genişletilmesi için Cafer Tayyar Bey aracılığı ile yönerge verildi.

Baylar, milletvekillerinin seçilmesine çalışırken, bir yandan da Millet Meclisinin nerede toplanabileceği düşüncesi kafamızı kurcalıyordu. Hatırlıyacaksınız ki, Erzurumdan, Refet Paşanın bu konu ile ilgili bir teline karşılık verirken: «Meclis toplanmalı; ama İstanbulda değil, Anadolu!» demiştim. Gerçekten, ben Meclisin İstanbulda toplanması kadar mantıksız ve amaçsız bir iş düşünemiyordum. Ancak, bu konuda yetkili olanları ve kamu oyunu bu gerçeğe inandırmadıkça düşüncemiz gerçekleşmezdi. İstanbulda toplanmanın sakıncalarını açık olarak belirtmek gerekiyordu. Bu amaçla, ulusal isteklerimizi Rumlara ve yabancılara, Hıristiyanlara karşı imiş gibi göstermek için Ali Kemal ve Mehmet Ali Beylerin çalışmaları ile Ermeni Patrikhanesinde yapılan toplantılar ve Hürriyet ve İtilâf Partisinin girişimleri üzerine, Harbiye Nazırı aracılığı ile, İstanbul Hükümetinin dikkatini çektik.

13 Ekim 1919 günü, Millet Meclisinin açılışından sonra, Müdafai Hukuk Cemiyetinin nasıl bir siyasi durum alması düşünüldüğünü, Cemal Paşa aracılığı ile Hükümetten sorarken, Millet Meclisinin İstanbulda toplanmasında ne gibi siyasi güvence elde edilmesinin düşünüldüğünü de sorduk. O gün, Millet Meclisinin İstanbulda esenliğini sağlama yolunda ne gibi savunma ve kolluk düzeni alınacağını ve neler yapılmak gerektiğini, İstanbul örgütümüzün merkez kurulunda bulunan ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı olan Albay Şevket Beyden sorduk.

Baylar, hatırlınızdadır ki, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasyada buluşmak kararlaştırmıştı. Nazır Paşa ile belki, Hükümetin dış siyaseti, iç yönetimi ve ordunun geleceği ile ilgili konular üzerinde görüşülecekti. Bunun için, daha önce, kolordu komutanlarının düşünce ve görüşlerini bilmek bence pek yararlı olacaktır.

14 Ekim 1919 günlü kapalı telimde, Kolordu komutanlarının bu üç nokta ile ilgili görüşlerini rica ettim. Komutanların raporlarını belgeler arasında okursunuz (belge: 156).

1 tertibatı inzibatiye.

MİLLET MECLİSİNİN TOPLANACAĞI YER

A M A S Y A GÖRÜŞMELERİ

Salih Paşa, 15 Ekimde İstanbuldan yola çıktı. Biz de 16 Ekimde Sivastan yola çıktık. 18 Ekimde Amasyada bulunduk.

Salih Paşaya, uğrayacağı iskelelerde, ulusal örgütlerce parlak karşılama törenleri yapılması ve bizim adımıza «Hoş geldiniz» denilmesi için yönerge verilmişti (*belge: 157*).

Biz de, Amasyada, pek büyük gösterilerle kendisini karşıladık.

Salih Paşa ile Amasyada 20 Ekimde başlayan görüşmelerimiz, 22 Ekimde sona erdi. Üç gün süren görüşmeler sonunda, ikişer nüsha olmak üzere beş tane protokol düzenlendi. Bu beş protokoldan üçünü (Salih Paşada kalanları biz, bizde kalanları Salih Paşa) imzaladık. İki tane protokol, gizli sayılarak imza edilmedi.

Amasya buluşması sonucu olan kararlar, kolordulara da bildirildi (*belge: 158*).

Baylar, sırası gelmişken, bir noktayı belirtmek isterim. Biz, ulusal örgütlerin ve Temsilciler Kurulunun, İstanbul Hükümetince resmi olarak tanınmış bir siyasi varlık olduğunu; görüşmelerimizin resmi olduğunu ve sonuçlarına göre iş görmek gerektiğinin taraflarca kabul edilmiş bulunduğunu açıkça ortaya koydurmak istiyorduk.

Bunun için, görüşme sonuçları ile ilgili tutanakların protokol olduğunu kabul ettirmek ve İstanbul Hükümetinin delegesi olan Bahriye Nazırına imzalatmak, önemli idi.

21 Ekim 1919 günlü protokola yazılanların, denilebilir ki, hemen hepsi Salih Paşanın önerileri olup kabulünde sakınca görülmeyen birtakım maddelerdi (*belge: 159*).

22 Ekim 1919 günlü ikinci protokol, uzun süren bir görüşme ve tartışmanın tutanak özeti.

Bu görüşmede, tarafların halifelik ve padişahlık konusunda karşılıklı güvenceleri ile ilgili ayrıntıları gösteren bir başlangıçtan sonra, Sivas Kongresinin 11 Eylül 1919 günlü bildiri-sindeki maddelerin görüşülmesine başlandı:

1 - Bildirinin birinci maddesinde tasarlanıp kabul olunan sınırnın, en az bir istek olmak üzere, elde edilmesi gerektiği, birlikte kabul olundu.

Kürtlerin bağımsızlığını gerçekleştirme amacını güder gibi görünerek yapılmakta olan karıştırıcılığın önüne geçmek uygun görüldü. Şimdi yabancıların elinde bulunan bölgelerden, Kilik-yayı¹, Arabistan ile Türkiye² arasında bir tampon devlet meydana

¹ Aşağı yukarı şimdiki Çukurova.

² Söylevin ilk baskısında «Trakya» olarak dizilmiş ise de «Türkiye» olması gerekir.

getirmek için anayurttan ayırmak istendiği söz konusu edildi. Anadolu'nun en koyu Türk ortamı ve en verimli, zengin bir bölgesi olan bu toprakların hiçbir yolla ayrılmasının kabul edilmeyeceği; Aydın ilinin¹ de aynı kesinlikle ve yeğlikle yurdun bölünmez parçalarından olduğu ilkesi genel olarak kabul edildi.

Trakya konusuna gelince: Burada da, sözde bir bağımsız hükümet ve gerçekte bir sömürge kurmak ve böylelikle Doğu Trakyadan da Midye-İnoz çizgisine kadar olan bölgeyi bizden ayırmak amacı güdülebileceği düşünüldü. Fakat, Edirneyi ve Meriç sınırını, bir bağımsız İslâm hükümetine bağlanmak için bile olsa, hiçbir şekilde bırakmamak ilkesi, ortaklaşa uygun görüldü. Bununla birlikte, bütün bu maddede söz konusu edilen şeyler üzerinde Millet Meclisinin vereceği en son karara elbette uyulacaktır, dendi.

2 - Bildirinin dördüncü maddesinde Müslüman olmıyan halka, siyasi egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozacak nitelikte ayrıcalıklar verilmesinin kabul edilmeyeceğini belirten kısım, önemle görüldü. Bu kaydın, bağımsızlığımızı gerçekten sağlamak için, elde edilmesi zorunlu bir istek niteliğinde sayılması ve bundan yapılacak en ufak bir kısıntının bağımsızlığımızı kökten sarsacağı ortaya konuldu. Bu dördüncü maddede söz konusu olan, Hıristiyan halka çok ayrıcalıklar vermemek ilkesi, gerçekleştirmemiz gerekli bir amaç olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, gerek bu konuda, gerekse yaşama hakkımızın savunulması yolundaki başka isteklerimizle ilgili konularda - birinci maddenin sonunda olduğu gibi burada da Millet Meclisinin görüşüne ve kararına uyulacağı kaydı konuldu.

3 - Bildirinin yedinci maddesine göre bağımsızlığımız tam korunmak koşuluyla, teknik, sınai ve ekonomik ihtiyaçlarımızın nasıl sağlanacağı tartışıldı. Yurdumuza pek çok sermaye dökecek biri bulunursa bunun maliye işlerimiz üzerinde isteyebileceği denetleme hakkının kapsamı kestirilemeyeceğinden, bu konunun, bağımsızlığımızı ve gerçek ulusal çıkarlarımızı zarara sokmıyacak yolda, uzmanlarca iyiden iyiye düşünülerek sınırlandırılıp saptanmasından sonra Millet Meclisince uygun görülecek şeklin kabulü görüldü.

4 - 11 Eylül 1919 günlü Sivas Kongresi kararlarının başka maddeleri de Millet Meclisinin kabulüne sunulmak koşuluyla, genel olarak uygun görüldü.

1 Şimdiki Aydın, İzmir, Muğla ve Denizli illerinin kapladığı yerler Kurtuluş Savaşı sırasında bir il idi. Adı «Aydın ili», merkezi de İzmir idi.

5 - Bundan sonra, Sivas Kongresinin 4 Eylül 1919 günlü kararlarının örgütler bölümü ile ilgili 11 nci maddesinde yer alan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin durumu ve bundan sonraki çalışma şekli ve alanı söz konusu oldu.

Bu maddede, ulusal iradeyi egemen kılacak olan Millet Meclisinin, yasama ve denetleme haklarına güven ve serbestlikle sahip olduktan ve bu güven Millet Meclisince belirtildikten sonra, Cemiyetin ne olacağına kongre kararıyla belli edileceği açıklanmıştır. Burada söz konusu olan kongrenin şimdiye değin yapılmış olan Erzurum ve Sivas kongreleri gibi dışarda ayrı bir kongre durumunda olması gerekli değildir, dendi.

Cemiyetin programını kabul eden milletvekilleri, Cemiyetin tüzüğünde açıklanmış olan delegeler gibi sayılarak yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir. Bundan sonra, Millet Meclisinin İstanbulda tam güvenlik içinde, serbest olarak görev yapabilmesi gerekir, dendi. Bunun, şimdiki koşullara göre ne ölçüde sağlanabileceği düşünüldü. İstanbulun yabancılar elinde bulunması dolayısıyla, milletvekillerinin yasama görevlerini gereği gibi yapmalarına durumun pek elverişli olamayacağı düşüncesi belirdi. Yetmiş Savaşında¹ Fransızların Bordo'da ve yakın zamanlarda Almanların Vaymar'da yaptıkları gibi, barışın yapılmasına değin, geçici olarak, Millet Meclisinin Anadolu'da, İstanbul Hükümetinin uygun göreceği güvenilir bir yerde toplanması uygun görüldü.

Millet Meclisinin toplanmasından sonra güvenlik ve dokunulmazlık derecesi belli olacağından, tam güven görülürse Cemiyet Temsilciler Kurulunun dağıtılarak örgütlerinin çalışma ereğinin, az önce bildirdiğim gibi, kongre yerine geçecek olan özel bir toplantıda kararlaştırılacağı belirtildi.

Milletvekillerinin seçiminde tam serbestlik bulunması gerektiği Hükümetçe buyrulmuş olduğundan, seçimler yapılırken Cemiyet Temsilciler Kurulunca karışılmamakta olduğu bildirildi.

Milletvekilleri arasında İttihat ve Terakki üyesi ve orduda kötülüğü görülmüş kimseler bulunursa, bunların milletvekili seçilmesine meydan verilmemek için, Temsilciler Kurulunca uyarma yolu, uygun biçimde bazı öğütlemelerde bulunulmasının yerinde olacağı da düşünüldü. Temsilciler Kurulunun bu konuda nasıl aracılık yapacağı da ayrıca belirtilip saptandı ve bunu belirten üçüncü bir belge düzenlendi (*belge: 160*).

Gizli sayılıp imzalanmayan dördüncü protokol şu idi:

1 1870 Savaşında.

1 - Kimi komutanların askerlikten kovulması ve bir kısım subayların askeri mahkemeye verilmesi ile ilgili olarak çıkan Padişah buyruklarının ve başkaca buyrukların düzeltilmesi.

2 - Maltaya sürülmüş olanların, ilgili mahkemelerimizde yargılanmak üzere, İstanbula getirilmeleri yoluna gidilmesi.

3 - Zulüm yapmış Ermenilerin de mahkemeye verilmesi (Millet Meclisine bırakılacaktır).

4 - İzmirden düşmanların çekilmesi için İstanbul Hükümetince yeniden protesto yapılması ve gerekirse gizli yönerge ile halka gösteri toplantıları yaptırılması.

5 - Jandarma Genel Komutanı, Merkez Komutanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Nazırlığı Müsteşarının değiştirilmeleri (Harbiye ve Dahiliye Nazırlıklarınca).

6 - İngiliz Muhipler Cemiyetinin (kapı kapı dolaşıp) halka kâğıt mühürlettirmelerine engel olmak.

7 - Yabancı parasiyle satın alınmış derneklerin çalışmalarına ve bu gibi gazetelerin dokuncalı yayımlarına son verilmesi (Özellikle subayların ve memurların bu gibi derneklere girmelerinin kesin olarak yasaklanması).

8 - Aydındaki Ulusal Kuvvetlerin gücünün artırılması ve beslenmelerinin kolaylaştırılması ve sağlanması (Bu iş Harbiye Nazırlığına düzenlenir. Donanma Cemiyetinin 400.000 lirasından gereği kadarı Hükümetçe bu işe verilebilir).

9 - Ulusal ayaklanmaya katılmış memurların her yerde yatışma ve tam güvenlik sağlanıncaya değin yerlerinden kaldırılmamaları ve ulusal amaçlara karşı gelmelerinden dolayı, ulusça işten el çektirilmiş memurların yeni görevlere atanmalarından önce, bu işin özel olarak görüşülmesi.

10 - Batı Trakya göçmenleri ile ilgili ulaştırma işlerinin sağlanması.

11 - Acemi Sadun Paşa ile buyruğu altında bulunan kişilerin uygun bir yolla geçimlerinin sağlanması.

İmzasız beşinci protokol da, Barış Konferansına gidebilecek kişilerin adlarını gösteriyordu. Böyle olmakla birlikte Hükümet bu konuda, ilkelere uymak koşuluyla, serbest bulunacaktır.

Delegeler

Tevfik Paşa Hazretleri	Başkan
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	Askeri Delege
Hariciye Nazırı	Siyasi Delege
Reşat Hikmet Bey	Siyasi Delege

Uzmanlar Kurulu

Hâmit Bey	Maliye
Albay İsmet Bey	Askeri
Reşit Bey	Siyasi işler
Mühendis Muhtar Bey	Bayındırlık işleri
Albay Ali Rıza Bey	Deniz Albay
Refet Bey	İstatistik
Emîri Efendi	Tarih
Münir Bey	Hukuk danışmanı
Uzman bir kişi	Ticaret işleri
Uzman bir kişi	Çeşitli mezheplerin ay- rıcalıklarını bilen

Yazı Kurulu

Reşit Saffet Bey	Maliye Eski Özel Ka- lem Müdürü
Şevki Bey	
Salih Bey	
Orhan Bey	
Hüseyin Bey	Robert Kolej Türkçe Öğretmeni

Baylar, bu görüşmelerimizin tutanakları arasında en önemli noktanın, Millet Meclisinin toplantı yeri ile ilgili olduğu, yüksek dikkatinizi çekmiş olacaktır.

Meclisin, İstanbulda toplanmasının doğru olmadığı konusundaki eski düşünce ve görüşümüzü Salih Paşaya kabul ve tasdik ettirdik. Ancak, kendisi bu görüşe katılmakla birlikte, bu katılmanın kişisel olduğu, şimdiden bütün Hükümet adına söz veremeyeceği çekimserliğini de ileri sürmüştü. Kendisi, Hükümet üyelerini inandırmak ve bu düşünceye katılmalarını sağlamak için elinden geleni yapacağına söz vermiş ve başaramazsa Hükümetten çekilmekten başka yapacak bir şey olmadığını bildirmişti.

Salih Paşa, bu konuda başarı sağlayamamıştır.

Millet Meclisinin toplanacağı yer konusuna yeniden dönmek üzere, Amasya görüşmeleri ile ilgili sözlerime son veriyorum.

Yalnız baylar, biz Amasyaya gelmek üzere Sivastan ayrılır ayrılmaz, Sivasta pek de hoş gitmiyen bir olay geçmiştir. Bu olay üzerine kısaca bilgi vereyim:

Amasyaya vardığımızda, İtilâf ve Hürriyetçilerin, yabancılarla ortaklaşa birtakım hayınca işlere giriştiklerini gösteren

bilgiler almıştık. Bunu hemen ilgililere genelge ile bildirmiştim. Sıvasta da, Padişaha, beni kötülüyen teller çekilmek gibi bir girişim olduğunu haber aldım; ama inanmadım. «Elbette Temsilciler Kurulu arkadaşlarımızın ve karargâhımızda bulunan kişilerin, Valinin ve başkalarının dikkati buna engeldir» dedim.

Oysa, Şeyh Recep ile arkadaşlarından Ahmet Kemal ve Celâl adındaki kişiler, bir gece telgrafhanede, kendilerinden olan bir telgrafçı aracılığı ile istedikleri telleri çekmişler...

Gerçekten, Amasya telgrafhanesinden Salih Paşaya gelen şu telyazısını getirdiler:

16613 K.
82

Sivas
18 Ekim 1919

Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretlerine
Padişah Yaveri Naci Beyefendi Hazretlerine

Aylardan beri yurdumuzda olup bitenleri anlamak ve işin içyüzünü öğrenmek üzere yorgunluğa katlanıp il merkezine kadar buyurmanızı yurdun ve ulusun yararı adına diler ve makine başına gelmenizi, yurt ve ulus adına büyük bağlıklarımızla yalvarırız.

Sıvaslı Şemsettin Bilginlerden, ilerigelenlerden, tüccar ve es-
oğullarından naftan yüz altmış mühür taşımaktadır.
Recep Kâmil Zaralioğlu Celâl İlyasoğlu Ahmet Kemal

Bana da 19 Ekim 1919 günlü şu telyazısı geldi:

Amasyada Mustafa Kemal Paşaya

Halkımız, Padişahın ve Hükümetin düşüncelerini Salih Paşanın kendisinden ya da güvenilir bir ağızdan işitmedikçe, aradaki anlaşmazlığa çözülmüş gözüyle bakamayacaktır. Bundan dolayı, iki yoldan birini seçmek zorunda olduğunuzu bilgimize sunarız.

İlyasoğlu Zaralioğlu Sıvaslı Şemsettin oğullarından
Ahmet Kemal Celâl Recep Kâmil

Baylar, biz, bütün yurdu uyarmak ve aydınlatmak için uğraşıyoruz. Ama, düşmanlarımız da, bize karşı her yerde, üstelik kendi bulunduğumuz ve her bakımdan egemen olduğumuz Sivas şehrinde bile, kötülüklerini yaptırabilecek alçak araçlar bulabiliyorlar.

Bütün uyarmalarımıza ve hatırlatmalarımıza karşı, biz ayrılır ayrılmaz, Sıvastaki ilgili kişilerin görülen dalgınlığı, her yerde ne denli ilgisizlikler ve göz yummalar olduğuna çok güzel bir örnektir.

19 Ekim günü Sıvastaki arkadaşlar, Temsilciler Kurulu imzasıyla şu teli çekiyorlardı:

Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şeyh Recep ve arkadaşlarının size çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telyazısı örneği, olduğu gibi, aşağıda bilgilerinize sunuldu:

Bu konuda Topçu Binbaşı Kemal Bey ayrıca soruşturma yapmaktadır.

Bu tele, aldığımı bildirdiğim telyazısının örneğini ekliyorlar.

Sivas Telgraf Başmüdürü de, gene o gün, şu bilgiyi veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Sıvaslı Şemsettin oğullarından Recep, İlyasoğlu Ahmet Kemal ve Zarahoğlu Celâl imzalarıyla çekilen telleri sunuyorum. Bu teller, gece getirilmiş ve memurlarımız korkutularak çektirilmiştir. Herkesin, özel yöntemine uyarak tel çekmeye hakkı vardır. Ancak makine odasına rasgelenin girmesinin yasak olduğu şöyle dursun, memurların korkutulması gibi hükümet onurunu kırıcı davranışta bulunmak, doğrusu yasaya karşı gelme niteliğindedir. Durumu yüksek valiliğe bildirdim ve yurttaki düzeni sağlamak için çalışmakta olan yüksek kişiliğinize de durumu bildiriyorum. Saygılarımın kabul buyrulmasını çok rica ederim.

19 Ekim 1919

Başmüdür
Lütfi

İstanbul Merkez Şefi Beye:

Halkın dileklerini bildiren ve yurdun ve ulusun esenliği adına Padişaha sunulması rica olunan telyazılarımızı tutan, din ve devlet hayıdır. Sonunda kan dökülmesine yol açacaktır. Padişaha duyurmak için kararımız kesindir. Karşılık bekliyoruz.

Padişahlık Özel Kalem Başyazmanlığına:

Yüksek aracılığınızla sunulan dilekçemizin karşılığını yurdun ve ulusun esenliği adına makine başında bekliyoruz.

Padişahlık Özel Kalem Başyazmanlığı Aracılığı İle
Halife Hazretlerine:

İlimiz olan Sıvas'ta, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla kurulan Kongre Kurulu Başkanı Mustafa Kemal Paşa, yanında sizin güven kâğıdınız olduğu söylentisini yayarak, kötülüklerini örtmek isteyen küçük bir toplulukla birlikte, ulusal iradeyi temsil ediyorlarmış gibi davranıyorlar. Oysa, şanlı Halifemiz ve sevgili Padişahımıza her bakımdan saygılı ve tam bağlı olmamız, din buyruğudur. Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Padişahın Başyaveri Naci Beyefendinin Amasyaya gönderildiklerini haber aldık. Kendileriyle görüşüp halk arasında doğan coşkuyu yatıştırmak için bilginler, ilerigelenler ve tüccardan iki yüzü aşkın imza ile çektiğimiz çağrı telimimize karşılık alamadık. Kamu oyunun ne durumda olduğunu kendilerinin yakından görmeleri için Sıvasa değin gönderilmelerini bütün bağlılığımızla ve çok ivedi olarak yalvarırız. Bu yolda buyruk, Padişahımız Efendimiz Hazretlerindedir.

Baylar, düşmanlar, Şeyh Recebe gerçekten önemli bir rol yaptırmış bulunuyorlar. Sırası gelince bilginize sunacağım belgelerden, Sait Mollanın Rahip Fruya yazdığı 24 Ekim günlü bir mektubunda Molla, Papaza: «Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz; ama yavaş yavaş düzelecek » diyordu.

Bütün ulusun birlik ve dayanışmasından ve ulusal örgütlerin yurdun her köşesine yayıldığından söz eden, ulusun ortak dileğine uyarak, ulusal örgütlere ve askeri güce dayanarak Hükümeti düşüren; yeni Hükümetle karşı karşıya geçen bir kurulun başkanını kötölemek üzere - tam yeni Hükümetin delegesi ile görüşmeye girişeceği bir sırada ve bu amaçla Sıvasta çıktığının ertesi gün - bütün Sivas halkı adına ayaklanmayı gösterir bir telyazısının, telgrafhane korkutularak çektirilebilmesi elbette dikkate değerd.

Böyle bir kurulu, kendi bulunduğu Sıvastaki halk kötöleyince, bütün ulusun da böyle duyup düşünmeyeceğini tanıtlamak gerçekten güçtür. Öyleyse, temsil niteliği böyle olan bir kurulun ve başkanının dayandığı gücün de çürük olacağına inanmamak neden doğru olmasın?

Sıvasta yükseltelen bu sesin, düşmanlar için ne denli güçlü ve önemli olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Baylar, Salih Paşaya gelen telyazısını, Amasyaya geldiğinde kendisine verdirdim. Ama, Şeyh Recep ve arkadaşlarının Hükümetçe cezalandırılmasını istedim. Sıvastaki Temsilciler Kurulu üyelerine de telgraf başında, 19 Ekimde şunları sordum:

1 - Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl imzasiyle Padişahın Özel Kalemine çekilen telyazısını gördünüz mü?

2 - Telgrafhanede nöbetçi subayı yok mu?

3 - Hepiniz orada bulunduğunuz halde böyle bir küstahlık nasıl olabilir? Hem de bu delilerin girişimleri hepinizce biliniyor. Salih Paşaya ve Naci Beye çekilmek üzere üç imza ile telyazısı hazırladıklarını biz buradan işitmiştik. Sizin bundan haberiniz yok mu idi?

4 - Yabancılarla birlikte İtilâf ve Hürriyetçilerin birtakım hayınca işlere giriştikleri üzerine dün genelge ile yapılan bildirim alınmadı mı?

5 - Baskı yapılan ve korkutulan telgraf memurlarının hemen gerekenlere, Vali Paşaya ve başka ilgililere haber vermemelerinin ve nöbetçi subayının bu işte uyanık davranmamasının nedeni nedir?

6 - Başmüdür Beyin bildirmesi üzerine alınan tedbirler nelerdir?

Mustafa Kemal

Valiliğin, bu işi askerlere bıraktığının anlaşılması üzerine Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Beye 'de şunu yazdım:

Söz konusu olan işe karışmış bulunanların tutuklanıp cezalandırılmaları için valilikçe, buyruğu altındaki kuvvetler kullanılmış ya da bunlar yetmemiş de onun için mi iş Kolorduya bırakılıyor? Yoksa bu küstahça davranışlara karşı bile valilikçe tedbir almakta duraksanıyor mu? Bunlar anlaşıldıktan sonra işin çözümlenmesi daha kolay ve çokten olur.

Mustafa Kemal

Daha sonra, Sıvasta bulunanlara şu buyruğu verdim:

1 - Telgrafhane tam kontrol altına alınacaktır. Bir subay komutasında bir manga asker yerleştirilecektir. Bu kez olduğu gibi, telgrafhaneye girerek ve memurlara baskı yaparak, ulusal birliğe karşı kafaları karıştırmacı ve güvenliği bozucu davranışlarda bulunacak hayınlar kesin olarak kovulacaktır. Bu gibi güvenliği bozucu davranışlarda, yasa sınırını aşan ve askere saldıranlara karşı hiç duraksamadan, her nerede olursa olsun, silâh kullanılacaktır.

2 - Küstahça davranışlarda bulunanları yola getirme bakımından, Kurmay Başkanının ileri sürdüğü nedenlerden dolayı kaçmalarına meydan verilmeksizin, hemen gereği yapılacak ve sonucu bir iki saate değin bildirilecektir. Ancak, bu konuda karar vermek için, orada bulunan görevli kişilerden hiçbirinin işe el koymayıp bize sormaya kalkışmaları gerçekten üzüntü ile karşılanmıştır. Gerekli kararı, bir taburu Sıvasta bulunan Beşinci Tümen Komutanı Cemil Cahit Bey, tabur komutanına bildirmiştir. Oraca bu kararın ivedilikle uygulanmasına, hiç olmazsa, aracılık edilmesi rica olunur.

3 - Sıvasta düzeni sağlamak için uyanık olarak bütün ilgililerce kesin ve sert tedbirler alınması gerektiğini bilgilerinize sunarım.

Mustafa Kemal

Özel olarak Osman Tufan ve Recep Zühtü Beylere şu yönergeyi verdim:

Ulusal ayaklanmaya karşı küstahlık edenler için yapılacak işlem, gerekenlere bildirilmiştir. Durumu izliyerek eksiksiz uygulanıp uygulanmadığını bildirmenizi ve savsaklama görülürse, işe kendiniz el koyarak bilinen kişileri tutuklamanızı ve yardıqlılarını susturmanızı isterim. Bu yolda gerekirse, her kime karşı olursa olsun, gereğini yapmakta duraksamaya yer yoktur.

Mustafa Kemal

20 Ekimde Vali Reşit Paşa, uzun uzadıya olayı anlattıktan sonra: «Olay genişliyebilecek iken önüne geçilmiş ve yapılan çabuk ve sert işlemlerden dolayı, buna benzer olayların artık çıkmıyacağına anlaşılmış» olduğunu yazıyordu (*belge: 161*).

Baylar, İstanbul Hükümetinin Şeyh Recep ile arkadaşlarını cezalandırmış olduğunu elbette düşünmediniz. «Sıvaslı Şemsettin oğullarından» diye imza atan bu uyuşuk ve aşağılık şeyhin, bundan sonra da düşman oyuncağı olarak işleyeceği kötülöklere raslıyacağız.

Baylar, daha Amasyada iken, karşılaştığımız durum, yalnız Şeyh Recep olayı ile kalmadı. Adapazarı dolaylarında da buna benzer bir olay çıktı. İzin verirsiniz bunu da kısaca bilginize sunayım.

Adapazarı ilçesinin Akyazı yörelerinde türeyen Talostan Bey, İstanbuldan para ve yönerge verilerek gönderilen ve süvari olacıklara 30 lira, piyade yazılacaklara 15 lira aylık verileceğini söyleyen Bekir Bey ve Sapanca'nın Avçar köyünden Beslân adında bir tahsildar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya birtakım kimselerle Adapazarı kasabasını basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey adındaki Adapazarı kaymakamı bunu haber alıyor. Tahir Bey, İzmitten gönderilen bir binbaşyı ve bulduğu yirmi beş kadar atlıyı alarak kasabayı basmaya gelenlere karşı çıkar. Lûtfiye¹ denilen bir köyde karşılaşırlar. Bu derme çatma kalabalığa ne yapmak istedikleri sorulmuş . . . Verdikleri karşılıkları şu imiş: «Padişah Hazretlerinin sağ olup olmadığını ve yüksek Halifelik makamında oturup oturmadığını öğrenmek için Adapazarına makine başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşanın padişah olmasını kabul edemeyiz.»

Tahir Beyin, makine başında, İzmit Mutasarrıfına verdiği bildide: «Adı geçenlerin İstanbulda önemlice kişilerle ilişkileri olduğundan ve Padişahın bile bu yaptıklarından haberli bulunduğunu söylediklerinden» söz ediliyordu. Resmi olarak verilen bildide Bekirin, toplanan kimselere: «Bu iş için İstanbulca bir hafta süre verdiler. Beş gün geçti. İki günümüz kaldı. İş çabuklaştırılmalı.» diye söylediği de bildiriliyordu (*belge: 162*).

İzmitteki Tümen Komutanı, Adapazarı üzerine bir birlik gönderecekti. Ali Fuat Paşa da Düzce üzerine biraz kuvvet gönderecekti.

23 Ekim günü İzmitte Tümen Komutanına, Bekiri İtilâf ve Hürriyetçilerle yabancı düşmanların gönderdikleri ve karıştırmacı davranışlarının yasaklanması gerektiği bildirildi.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e de, 23 Ekimde doğrudan doğruya «Bekir ve arkadaşları için sert ve çabuk tedbirler alınmasında hiç duraksama gösterilmiyerek yaptıkları dokuncalı işlere son verilmesini ve sonucunun bildirilmesini» buyurdum (*belge: 163*).

Baylar, 23 Ekim günlü bir kapalı telle, adı geçen Bekir ve yardımcılarının yaptıkları işler ve kimlikleri üzerine elde et-

1 Söylevin aslında «Lâtife» olarak geçiyorsa da o çevrede böyle bir köy yoktur; buna karşılık «Lûtfiye» adlı köy vardır.

tiğimiz bilgiyi Harbiye Nazırı Cemal Paşaya bildirdik ve: «İstanbul Hükümetince bu gibi karıştırıcı işlere ve davranışlara karşı, zamanında etkin tedbirler alınmaz da, işin ucu ulusal örgütlere dokunursa en sert tedbirlere girişmek zorunda kalacağımızı bilginize sunarız» dedik (*belge: 164*).

İzmitten giden ve orada gücü artırılan ulusal ve askeri bir birlik, önemli sayıda toplanmış ve toplanmakta olan kötü kişileri dağıtmış, tahsildar Beslânı ve kardeşi Hasan Çavuşu yakalamış. Asıl yönerge ve para ile bir hafta önce İstanbuldan gelmiş olan Bekir, kaçmış. Bu Bekir, subaylıktan kovulmuştur ve Manyasıdır (*belge: 165, 166*). Bundan sonra, vermek zorunda kaldığımız buyruklarla, İzmitte kışkırtıcı ve düzensiz olanlardan, «İngiliz İbrahim» denmekle tanınmış biri ve başka birtakımları için kovuşturma başladı (*belge: 167, 168*).

«İlgililerce yerinde alınan tedbirler sonunda, Bekirin girişiminin etkisiz kaldığını ve kaçtığını; gene İstanbulla dönerek yeniden hayınca girişimlerde bulunmasının çok olası görüldüğünü; kendisi için özel kovuşturma yapılmasını» Amasyadan 26 Ekim 1919 günü Harbiye Nazırı Cemal Paşaya yazdım (*belge: 169*).

27 Ekim 1919 da Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyden gelen telde: «Bekirin, yanında iki subay, kırk silâhlı adam olduğu halde Abaza köylerinde halkı, İstanbul Hükümeti adına ulusal ayaklanmaya karşı kışkırttığı ve birçok para harcadığı; Nazırlığa bu konuda yazılan yazıların dikkate alınmadığı» bildiriliyordu (*belge: 170*).

Baylar, bu gibi işlerde Hükümeti uyarmak ve görevini yapmaya çağılmaktan başka bir şey olmıyan başvurmalarımız, elbette Hükümetin işine karışma gibi anlaşılmaz sanırım.

İstanbulda Hükümetin gözü önünde yapılan ve iç ve dış düşmanlarla Padişahın bildikleri ve uygun buldukları kuşku götürmeyen girişimlerin başarıya ulaşacağı dakikaya değin beklemek ve: «elbette Hükümet tedbir alır, engel olur» diye her şeye böncesine boyun eğmek doğru olamazdı.

Baylar, Amasyada görüşmelere başladığımız 20 Ekim gününde gelen bilgilerin özeti şu idi: İstanbulda, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askeri Nihayban Cemiyeti ve Muhipler Cemiyeti bir birlik kurdular. Bu birlik ve Ali Kemal, Sait Molla gibi kişiler, Müslüman olmıyan halkı durmadan Ulusal Kuvvetlere karşı kışkırtmaya başladılar. Rum ve Ermeni Patrikleri, Ulusal Kuvvetleri kötölemek için İtilâf devletleri temsilcilerine başvurular. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Neologos gazetesinde yayımladığı

bir mektupla son ulusal ayaklanma yüzünden Ermenilerin göç etmekte olduklarını ilân etti.

Asılan Kâzımın kardeşi Hikmet adında biri, İstanbuldan aldığı yönerge ile Adapazarı yakınlarında başına birtakım silâhli adamlar toplamaya başladı. Bu Hikmet adına, önemli bir belgede de raslayacağız. Adapazarı yakınında, Değirmenderede de para ile adam toplanmaya başlandı. Çete olarak toplananların, Geyve hükümetini basmaya karar verdikleri haber alındı. Karacabeyde de buna benzer ufak tefek davranışlar görüldü. Bursada, Gümülcineli İsmailin kurduğu çetelerin Ulusal Kuvvetlere karşı kıpırtıları sezilmeye başlandı. Nigehbancılardan tutuklu bulunanların bir günde hepsi cezaevinden çıkarıldı.

Düşmanlarımızın, Ulusal Kuvvetlere karşı kurdukları çetelerin çatışmalara başlaması, karşı Birliğin açıktan açığa yaptığı işler, İstanbul Polis Müdürünün engelleyici çalışmaları, Ali Rıza Paşa Hükümetinin tutumuna aykırı davranışta nazırların varlığı, ulusal örgütlerimizin bazı merkezlerini özellikle İstanbul merkezimizi umutsuzluğa düşürmeye başladı (*belge: 171, 172*).

Hükümetin, genel olarak bir amacı ve kararı olduğunu gösterecek davranışta bulunamaması ve yalnız Dahiliye Nazırı Şerif Paşanın olumsuz ve hızlı çalışmalarını uygun bulur gibi davranması, gerçekten düşünülecek ve kaygı duyulacak bir görünüşte idi.

Bu konuda ilk tepkiyi gösteren Ankara oldu. Ankara Vali Vekili Yahya Galip Beyin Sıvasa çektiği 15 Ekim 1919 günlü bir kapalı telini, rahmetli Hayati Beyin imzasıyla gelen başka bir kapalı tel içinde 22 Ekimde Amasyada aldım. O tel şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Paşa Hazretleri, biz kaderimizi ne böyle ulusun kaderini bilmeyen bir hükümete ve ne de gelişigüzel gönderilecek valilere bırakamayız. Birçok kez yüksek kişiliğinizin bilgisine sunduğumuz düşünceler dikkate alınmadığı için İstanbul Hükümeti, Ferit Paşa Hükümetinin atayıp da gönderemediği Bitlis eski Valisi Ziya Paşayı buraya ve yaptığı bütün görevlerde hiçbir varlık gösterememiş olan Suphi Beyi de Konyaya vali atayarak ilk adımını atmaya başladı. İşte bu gibi düşüncelere dayanarak, Millet Meclisi kurulmadan önce hiçbir göreve dışardan hiç kimsenin getirilmemesini geçende rica etmiştik. İstanbul Hükümetinin buraya yeniden vali göndermeye kalkıştığına bakılırsa, buradaki ulusal ayaklanmanın söndürülmesi isteniyor, demektir. Nasıl siz askerlikten çekilerek halktan bir kişi gibi çalışmaya karar verdinizse, ben de bu görevden çekilerek sizin yaptığınız gibi ulusal ödevimi yapmaya karar verdim. Vali gelinceye değin vekilliği kime vereceğimi bildirmek iyiliğinde bulununuz efendim. 15 Ekim 1919

Ankara Vali Vekili
Yahya Galip

**İSTANBULDA
ULUSAL KUV-
VETLERE KARŞI
KİŞİKİRTMALAR**

Bir gün sonra da, 23 Ekimde Cemal Paşanın, 21 Ekim günlü şu telyazısını aldım:

Sayı
419

Kadıköy
21.10.1919

Amasyada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ankaradaki Belediye Başkanı ve Müftü Efendi, dışardan gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini, Ankaraya Ankaradan vali atanması gerektiğini kendi yetkilerine dayanarak ileri sürüyorlar. Böylece her yandan ayrı ayrı istekler ileri sürülmesi, Hükümeti güç duruma sokmaktadır. Kötücüler ve başka azınlıklar bu gibi olayları türlü türlü yorumluyor. . . . . Hükümete yardım için verilen söz gereğince bu gibi olayların önlenmesini rica ederim. Atanması Padişahça onaylanan valinin yola çıkması gerekeceğini elbette kabul buyurursunuz.

Harbiye Nazırı
Cemal

Gerçekten, başta Müftü Efendi olduğu halde (şimdi Diyanet İşleri Başkanı bulunan sayın Rifat Efendi Hazretleri idi) Ankaralılar, protesto niteliğinde olarak İstanbul Hükümetine başvurmuşlardı.

Ankarayı yatıştırarak, hükümet erkini kırmamak için, telgraf başında birçok öğütlemelerde bulundum. Fakat, Ankaranın haklı olduğunu kabul etmemek elde değildi. Sonunda, Cemal Paşa aracılığı ile Hükümete yazdığım telyazısından söz ederek, alınacak karşılığa değin durumun iyi idare edilmesini Ankarada Kolordu Komutan vekili Mahmut Beye yazdım.

Burada, yeri gelmişken bir gerçeği bilginize sunmak uygun olur. Biz, Temsilciler Kurulu, Hükümetin durumunu ve içyüzünü pek güzel anlamıştık. Hükümet üyelerinden kimilerinin hükümete girmekten pişman olduklarını ve bu gibilerin çekilmek için yol aradıklarını da anlıyorduk. Bundan başka, iç ve dış düşmanların ve Padişahın, birlik olarak, Ali Rıza Paşa Hükümeti yerine kendi görüşlerini açıktan açığa ve çabucak uygulayacak başka bir hükümeti iş başına getirmeye kararlı bulduklarını da bilmiyor değildik. Bunun için de, Ali Rıza Paşa Hükümetini daha katlanılabilir buluyorduk. Bir de, Ferit Paşanın düşmesinden sonra yeni Hükümetle anlaşmak için geçen dört beş gün içinde bazı kişilerin, elden geldiğince çabuk uyuşmamız yolunda yaptıkları öğütlemeler de dikkate alınacak anlam ve nitelikte idi. Bundan dolayı, amaca güvenle ulaşıncaya değin, gerekirse bazı isteklerimizden vazgeçmek zorunluğunu duyuyorduk.

Mahmut Beye yazdığım kapalı telde bunlar da sezdirilmişti
(belge: 173).

Cemal Paşaya verdiğim karşılığı, olduğu gibi bilginize
sunacağım:

Şifre
Özeldir.
İvedidir.

Amasya
24.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

K: 21.10.1919 gün ve 419 sayılı kapalı teie:

Ankaradan, Vali için çekilen telin ve ileri sürülen dileğin, aşağıdaki
nedenlerden doğduğu anlaşılmıştır.

Şöyle ki: İstanbuldan alınan güvenilir haberlerde İngilizler ile İngiliz
Muhipler Cemiyeti, İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbancuların Hristiyan azin-
liklerle işbirliği yaptıkları ve Anadoluya birçok bozguncular göndererek
ulusal örgütleri bozmaya ve İstanbul Hükümetini düşürmeye giriştikle-
ri; bu karıştıracı kişilerin Adapazarı ve Bursadan yola çıktıkları bildirildiği
gibi, Adapazarında da son günlerde bazı işler döndüğünün görülmesi kaygı
doğurmuştur. Konyaya gönderilen Vali Suphi Beyin, İngiliz Muhipler
Cemiyeti İstanbul Yönetim Kurulu üyelerinden olduğunu Konyada Refet
Beye söylemiş bulunduğu yayılmış bulunması, uyanan kuşkuyu artır-
mıştır. Ankara Valiliğine atanan Ziya Paşanın tutumu ve doğruluğu üzerine
bir şey denemezse de, kendisinin iş başarma gücüne ve yeterliğine güveni-
lemediğinden, Ankara İli gibi ulusal örgütlerin ve ulusal savaşın en önemli
merkezlerinden biri olan yerde daha durum aydınlanıp dirlik ve tam güven
sağlanmadan, buradaki önemli işlerin başına hiç denenmemiş, yetersiz bir
valinin atanması kuşku yaratmıştır. Ankarada bulunan Vali Vekili ve Ko-
mutan ile Temsilciler Kurulu arasında yapılan yazışmalarda şimdiki Hükü-
metin, nasıl olursa olsun, emirlerine ve yürütümüne uymak gerektiği üzerinde
durulmuş ve o yolda iş yapılmış ise de; doğrudan doğruya halk, sezdikleri
tehlikeye karşı verilen inancayı yetersiz görerek, tam güven sağlanıncaya
değin, ulusal isteklere uygun iş gördüğü kendilerince deneme ile anlaşılmış
bulunan Vali Vekilinin görevinde bırakılmasını gerekli sayıp Hükümete
başvurmuşlardır. Son bildirimimiz üzerine Ankarada gerekenlerle yeniden
görüşüldü; sakıncaları olsa bile, hükümet erkini kırmamak için, Ziya Paşanın
kabul olunmasını sağlamaya çalıştık. Ancak, tehlikelerden ve geçmekte olan
karıştıracı olaylardan çok korkmuş bulunan halkı inandıramadık.

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinin, içinde bulunduğumuz durumun
inceliğini ve önemini, düşmanlarımızın da ne denli hileli ve sıkı çalışmakta
olduklarını anlamış bulunduğu kuşku götürmez; ancak, nazırlık görevine
yeni başladıklarından, çalıştırılmaya değer memurları daha tanıyamamış
olacakları da bir gerçektir. Üstelik, Âdil Beyin de müsteşarlığını yapmış
olan Keşfi Beyin şimdi gene müsteşarlık görevinde bulunduğu göz önü-
ne alınınca, özellikle büyük memurların atanmasında ne ölçüde sağgörüyeye
uygun iş yapılacağı meydana çıkar. Bundan dolayı, Ziya Paşanın şimdilik
gönderilmemesinin sağlanmasına aracı olmanızı ve sonucunun bildirilmesini
çok rica ederim.

Mustafa Kemal

Baylar, Ali Fuat Paşa, 28 Ekim 1919 günlü bir kapalı teli ile İstanbuldaki örgütümüzden benim adıma gelen bir teli bildirdi. Bu telde verilen bilgiler önemli idi.

Çerkez Bekirin çıkardığı, bilinen olay, Adapazarı ve çevresinde Ulusal Kuvvetlere karşı ayaklanma başlangıcı sayılmış. Bundan ne yolda yararlanılacağını görüşmek üzere Padişah, Ferit Paşa, Âdil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemal Beyden meydana gelen bir kurul, birtakım tasarımlarda bulunmuşlar.

Bu telyazısında, yukarda adı geçen Hikmet üzerine de bilgi veriliyordu. Bu Hikmet, iki ay önce Amasyadan Adapazarına gelmiş. O çevrede öteden beri kendisine ve ailesine karşı olanların ulusal örgüte girdiklerini anlamış. Hikmet Bey, Amasyadan geldiğini ve beni tanıdığını, ulusal örgüt kurma yetkisinin ancak kendisine verilmiş olduğunu ileri sürerek, Sivasla haberleşmeye girişmek istemiş. Karşı taraf engel olmuş. Hikmet, karşıt örgüt kurmuş. Bunu sezen Sait Molla, Hikmeti elde edecek çareyi bulmuş. Kendisini Hıristiyanlara karşı bir ayaklanmaya kışkırtmış.

Baylar, Hikmet üzerine ve düşmanlarımızın Hıristiyanlara karşı kurdukları düzenler üzerine verdiğim bilgi, daha sonra dokunacağımız bazı durumların kolaylıkla anlaşılmasına yaracağından gereksiz sayılmamasını rica ederim (*belge: 174, 175*).

Baylar, bu bilgiler üzerine Cemal Paşaya çektiğim teli, olduğu gibi görmenizi isterim:

Şifre

Sivas
31.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Adapazarı dolaylarında Hükümete ve ulusal örgütlere karşı meydana gelen olayı biliyorsunuz. Bu olay, ulusal birliğin dayancı ve yüce Hükümetin kesin ve yerinde tedbirleri ile bastırılmış ise de daha oralarda bozgunculuk tohumu vardır. Ulusun birliği karşısında, büsbütün ortadan kalkacağına kuşku yoktur. Ancak, bu bozgunculuk olaylarını Damat Ferit-Paşa, eski Dahiliye Nazırı Âdil ve daha önceki Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beylerle Sait Mollanın düzenledikleri anlaşılmıştır. Adları bildirilen bu kişiler, kendilerinin yaptıkları vatan hayırlığından başka, çok büyük ve tehlikeli bir yanlış iş daha yapmışlardır. O da, bu hayınca işlerinden sanki yüce Padişahımızın da bilgisi olduğu söylentisini yaymak gibi bir büyük alçaklıktır. Sayın Hükümet üyelerinden tam bir yürek temizliği ile rica ederiz. Zamanında durumu, uygun bir yolla yüce Padişaha bildirsinler. Ulusun ve örgütlerinin bu gibi uydurma ve yalan sözlere önem vermiyeceği açık bir gerçektir. Bozguncuların, yalanlarla ulusal birliği bozmak istedikleri ileri sürülerek, olayın geçtiği yerlerde söylentilerin Hükümetçe resmi olarak yalanlanması; böylece her türlü yanlış anlaşılmanın ortadan kaldırılmasını ve

bu dokuncalı kişiler üzerinde gereken inceleme yapılarak yasa yoluyla kovuşturmayaya girişilmesini çok önemli bir iş saymaktayız efendim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümetinin kuruluş niteliğini bildiğimiz halde tutmayı ve elden geldiğince desteklemeyi neden gerekli gördüğümü bir parçacık anlatmıştım.

Amasyadan Sivas'a dönüşümüzden sonra, Temsilciler Kurulu ve orada bulunan öteki arkadaşlarımızla yaptığımız toplantıda Amasya buluşması ve başka konular üzerinde arkadaşlara uzun uzadıya açıklamada bulundum. Bu toplantıda, Temsilciler Kurulu karar tutanaklarının 29 Ekim 1919 günkü görüşmelerle ilgili sayfasında, olduğu gibi yazılı olan şu kararı aldık:

«Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere hepsinin yetersiz, Padişahın gözüne girmek isteyen kişilerden oldukları; kimisinin ulusal ayaklanmadan yana, kimisinin de buna karşı oldukları; bununla birlikte Padişah, kısa zamanda bunları düşürerek yerine istibdadı sürdürebilecek bir hükümet getirmek isteyeceğinden, Millet Meclisi kurulup yasama görevini yapmaya başlayınca da değin Temsilciler Kurulunun bu hükümeti tutmasının yurt ve ulus için hayırlı bir iş olduğu kabul olundu.»

Gerçekten bu kararımızı uyguladık. Bunu doğrulayan bir olayı yeri gelmişken bilginize sunayım: İstanbuldaki örgütümüz, güvenilir kaynaklara dayandığını bildirdiği bazı bilgileri, 31 Ekim 1919 gününde bize ulaştırdı. O bilgiler şunlardı:

«İki günden beri, Kiraz Hamdi Paşa Saraya gidiyor, iki üç saat Padişahın yanında kalıyor ve şu karar alınıyor: Müşir Zeki Paşanın başkanlığında bir hükümet kurulacak. Hamdi Paşa Harbiye Nazırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nazırı, Tevfik Hamdi Bey Dahiliye Nazırı olacak; Eşref, Mahir Sait ve başkaları öteki nazırlıkları alacaklardır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Saide daha öneride bulunulmamıştır. Padişah, Ali Rıza Paşaya, uygun bir zamanda, belki bugünlerde çekilmesini söyleyecektir. Bu işin içinde daha önce çalışmalarından söz edilen birleşik bir gizli dernek vardır.»

Bu bilgiler alınınca, Cemal Paşaya 2 Kasım 1919 da, Sadrazamın hiçbir nedenle yerini bırakmaması gerektiği, bunun kendisine duyurulması; yoksa bütün yurdun İstanbul ile kesin olarak ilgisini keseceği bildirildi (*belge: 176*). Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün komutanlara da durumdan ve Cemal Paşaya çekilen telden bilgi verildi. İlişki kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Merkez Kurullarına da bu konuda bilgi verilmesi gerektiği bildirildi (*belge: 177*).

Baylar, Salih Paşanın İstanbul'a dönüşü üzerine, 21 Ekim günü protokolda yazılı ve önemli olduğuna önceki sözlerim arasında

**ALİ RIZA PAŞA
HÜKÜMETİNİ
TUTMA KARARI**

işaret ettiğim nokta üzerinde, yani Millet Meclisinin toplantı yeri üzerine Hükümetle aramızda tartışma başladı. Hükümetin Cemal Paşa aracılığı ile yazdıkları, bizim ileri sürdüğümüz düşünceler, bir kez daha gözden geçirilmeye değer sanırım. Bu yazışmalarımızın esaslarını Büyük Millet Meclisinin ilk toplantı tutanaklarında görebileceğiniz için burada ondan bir daha söz etmiyeceğim.

Ancak baylar, bu konudaki yazışma ve tartışmalar, yalnız İstanbul Hükümeti ve Cemal Paşa ile aramızda yapılmakla kalmıyor. Bütün yurdun ve özellikle İstanbuldaki örgütlerimizin bu konu ile ilgili görüşünü anlamak gerekiyordu. Burada, bu işlerle ilgili bazı bilgiler sunacağım.

**BARIŞ YAPILIN-
CAYA DEĞİN
İSTANBULA
AYAK BASMA-
MAKLIĞIMIZ VE
MİLLETVEKİLİ
OLMAMAKLI-
ĞIMIZ ÖĞÜDÜ**

İstanbuldaki örgütlerimizin düşüncelerini öğrenmek için 13 Ekim 1919 günü çektiğimiz ilk tele verdikleri 20 Ekim 1919 günlü karşılıktaki: «Milletvekillerinin İstanbulda toplanmalarında bir sakınca ve tehlike olmadığı, İtilâf devletlerinin herhangi bir davranışlarının uygarlık dünyasına karşı kötü etki yapabileceği» bildirildikten sonra, buna: «Millet Meclisi şimdiki yetkisini genişletmeye girişirse Padişahın da Meclisi dağıtmaya kalkışması ve bize karşı olan kimselerin tehlikeli bir davranışta bulunmaları, İtilâf devletlerinin de bundan yararlanarak sizin gibi yüksek kişilere saldırmaya yeltenmeleri düşünülebilir» sözleri ekleniyordu. Bu telin sonunda: «Bizim, barış yapılıncaya değin İstanbula ayak basmamaklığımız ve milletvekili olmamaklığımız» öğütleniyordu (*belge: 178, 179*).

İstanbuldaki örgüt merkezimizden Kara Vâsıf Beyin gizli ve Şevket Beyin açık imzasıyla aldığımız 30 Ekim 1919 günlü kapalı telde örgütümüzden olanların düşünceleri, başka birçok kişilerin düşündükleriyle destekleniyordu. Bu telin birinci maddesi şöyle başlıyordu: «Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam, Harbiye-Nazırı, Genelkurmay Başkanı, Nafia Nazırı ve programlara gerçekten bağlı olan ve hizmet eden ve bağlılığı ile birlikte önemli bir gücü de bulunan Göz Hekimi Esat Paşa ile; ayrıca Rauf Ahmet Beyle ve başkalarıyla gerek istekleri ve gerek ilişkimiz dolayısıyla görüştüm. Bütün görüşlerin birleştiği noktalar aşağıdadır.»

Bundan sonra bütün görüşlerin birleştiği noktaları özetliyordu.

Birinci maddede: Millet Meclisinin kesin olarak İstanbulda toplanması zorunludur. Yalnız, siz İstanbula gitmemelisiniz. Sadrazam Paşa, Meclisin İstanbulda vicdan rahatlığı ile kararlar

alabileceğine, yabancılardan söz alarak güvence verdi. Ama, yalnız sizin için güvence alınamayacağından, milletvekili olursanız izinli olarak ya da milletvekili olmayarak daha yüksek ve göhüllerin sevgilisi kalmanız uygun olur, deniliyordu.

Birinci maddenin (b) bölümünde: «Aslında Hükümet, yapılacak barış antlaşmasında nisbi temsili, azınlıkların, hakları adına kabul etmek zorundadır. Şu duruma göre azınlıkların da yeniden seçime katılması için Millet Meclisinin dağıtılıp yeniden seçileceği, ilgili çevrelerce kesin olarak umulmaktadır» gibi yeni bir bilgi veriliyordu.

Birinci maddenin (c) bölümünde de: «Hükümet gerçekten iyi niyetlidir ve bu işe istekli değildir» inancası vardı.

İkinci maddede de: «Olabilirdiğince sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı... v.b. çıkarmak» gibi bizim anıyamıya-çağımız çapraşık ve karışık bir görüşün belirtisine raslıyorduk.

Üçüncü maddede: «Hükümeti güç duruma düşürmemek»;

Dördüncü maddede ise: «Bize zararı dokunacakları, her ne yolla olusa olsun elde etmek istiyorum. Herkes de bana bunu öğütüyor. Örneğin Refi Cevat, sosyalistler...» gibi düşünceler yer alıyordu (*belge: 180*).

1 ve 4 Ekim 1919 günlerinde, İstanbuldaki örgütümüze uzun düşünce ve yorumları kapsıyan karşılıklar verdik. Bu karşılıklarda başlıca: «Milletvekillerinin İstanbulda toplanmaları büsbütün tehlikeli ve sakıncalıdır.» dedik ve açıkladık. Cemal Paşa aracılığı ile Hükümete bildirdiğimiz görüşleri özetledik. «Bizim için düşünülen tehlikenin bütün milletvekilleri için de olduğunu» tanıtlamaya çalıştık. «İlle bizim seyirci durumunda kalmamız isteniyorsa, gerekçesiyle» bildirilmesini istedik (*belge: 181*).

Yalnız Kara Vâsıf Beye çekilen telde:

«Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, aslında ulusal ayaklanmanın İstanbulda kıyıma yol açacağını sanıyordu. Sözlerinin dikkate alınması her şeyden önce bu inanışlarının değişip değişmediğini bilmemize bağlıdır. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine gelince, onun da kararsız olduğunu bilmez değilsiniz. Abuk Paşa da bu nitelikte ve bu ruhsal durum içindedir. Göz Hekimi Esat Paşa üzerinde kesin bir düşüncem yoktur. Yalnız, bazı kimseler onu son derece dar görüşlü, şan ve üne pek çok düşkün gösteriyorlar. Kısacası, tutumları ve düşünceleri kararlı ve yerinde olmıyan ve İstanbulda düşman baskısı altında düşünen devlet adamları ve başka kişilerin öğütleri üzerinde iyi düşünülme-

lidir» dedikten ve söz konusu toplantı yeri üzerine akla gelebilecek tehlike ve sakıncaları bir daha saydıktan sonra: «Asıl şaşılacak nokta; bize, adları belli iki üç kişiye güven vermeye gücü yetmeyen Hükümetin, öteki milletvekillerini nasıl koruyabileceği işidir.

Bizde yavaş yavaş yer etmeye başlayan düşünce ve inanç, ne yazık ki yabancıların değil, belki onlardan daha çok şimdiki Hükümet üyeleri ile başka kimselerden kimilerinin bizi sakıncalı görmekte olmalarıdır.» dedik.

Bundan sonraki bölümlerin birinde: «Nisbî temsilin kabul edilmesi zorunluğu karşısında Meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir çevrede, Millet Meclisinin toplanmamasını olağan saymak gerekir.» görüşünü bildirdik.

Bir bölümde de, Hükümetin bu işe istekli olmadığı sözünden bir şey anlayamadığımızı belirterek: «Amacı, bizi sıkışık zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?» sorusundan sonra, onların bir düşüncelerine karşılık olarak da: «Karşıcılığın iş başına gelmelerinden korkmak fayda vermez. Bundan dolayı gidiş ve tutum değiştirilemez.» dedik (*belge: 182*).

Baylar, bu yazışmalardan ve bu yazışmalarda ileri sürülen düşüncelerden kolaylıkla anlaşılakta idi ki, bizim İstanbuldaki örgütümüzün başında bulunanlar, Hükümet üyelerinin, şunun bunun ileri sürdüğü düşünceler karşısında güçsüz kalmışlardı ve artık onların sözcüsü olmaktan başka bir iş yapmıyorlardı.

İşte başka bir kapalı tel ki, 6 Kasım 1919 günü Harbiye Nazırı Cemal Paşanın imzasıyla çekiliyor; fakat içinde Kara Vâsıf Beyin düşünceleri ve imzası bulunuyor. Bu telde yine toplantı yerinden söz açılarak, özellikle: «Önce siyasi sakınca var. İkincisi, yönetim bakımından sakıncası var, üçüncüsü de toplanılmaz. . . . Zorunluluk, duygulara üstün tutulmalıdır... Uygun cevabınızı tez elden Hükümete bildiriniz.» sözleriyle baskı yapılıyor ve: «Japon Rıza Beyle birlikte pek yakında iyi haberlerle sizin yanınıza geleceğim» muştusu veriliyordu. «Barışı ve esenliği büsbütün kazandık demektir. Millî Türk de bizim. Millî Ahrarı yıkıyoruz. Millî Kongre yola gelecek» cümlesiyle de iyi haberlerin neler, ne gibi boş şeylerle ilgili olduğunu belirtmek te acele ediliyordu (*belge: 183*).

Kara Vâsıf Bey 7 Kasım 1919 da, tez elden Sivasa gelmesini yazdım.

Kara Vâsıf Bey, yine de bu işle ilgili olarak gönderdiği 19 Kasım 1919 günlü kapalı telinde, uzun düşünceleriyle desteklediği yargısını ve mantığını şu cümlede özetliyordu:

«Ulusal Kuvvetlerle düşünce birliğinde olan Meclis, Padişaha karşı düşmanlığını ilân ederse, Anadolu kimin arkasından gider?..... Ulusal Kuvvetlere mi uysun?..... Meclisi Anadolu'da toplamak düşüncesinden vazgeçmek bir yurt borcudur...» (belge: 184).

Baylar, çok önemli olan bu toplantı yeri konusunda, kimseye danışmadan karar vermek ve bu kararı ulusa ve seçilen milletvekillerine uygulamak pek tehlikeli olurdu. Bundan dolayı, çok dikkatle ve duyarlıkla bütün özel görüşleri ve kamu oyunu incelemek; gerçek eğilimi anlıyarak uygulanabilecek kararı almak zorunluğu karşısında bulunuyordum.

Bir yandan, gördüğümüz gibi, İstanbulun ilerigelenleriyle yazışmalar yaparken bir yandan da, türlü yollarla kamu oyunu yokluyordum. Vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için ordunun görüşünü almak da pek önemli idi. Bu nedenle, daha ekim ayının 29'unda, On Beşinci, Yirminci, On İkinci ve Üçüncü Kolordu komutanlarını Sıvasta bir toplantıya çağırdım.

Diyarbakırdaki Kolordu Komutanına, Edirnedeki Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursada Yusuf İzzet Paşaya, Balıkesirde Kâzım Paşaya, Bursada Bekir Sami Bey'e de «kendilerini, aradaki uzaklık ve özel durumları dolayısıyla çağırmadığımı ve alınacak kararları bildireceğimi» yazdım (belge: 185, 186).

Baylar, çağrılan komutanlardan Salâhattin Bey, o sırada Sıvasta idi. Kâzım Kara Bekir Paşa Erzurumdan, Ali Fuat Paşa Ankaradan ve Konyadaki Kolordu Komutanının, cephe ile ilgili bazı önemli işleri kendisinin düzene koymasına gerektiğinden, ona vekil olarak Kurmay Başkanı Şemsettin Bey Konyadan gelip Sıvasta toplandılar. Temsilciler Kurulu üyesi olan ve üye olmayıp da toplantıya katılmalarından yararlanan kişilerle ve komutanlarla toplanarak 16 Kasım 1919 günü görüşmelere başladık. Görüşme gündemimiz yalnız şu üç madde olacaktır:

- 1 - Millet Meclisinin toplantı yeri.
- 2 - Toplantıdan sonra Temsilciler Kurulunun ve ulusal örgütün alacağı şekil ve çalışma yöntemi.
- 3 - Paris Barış Konferansının bizim için olumlu ya da olumsuz bir karar vermesi üzerine nasıl davranılacağı.

Baylar, bu zamana değin, Cemiyet¹ merkez kurullarından sorduklarımıza gelen karşılıklar, dört görüşe ayrılıyordu.

- 1 - Birinci görüşe göre, Millet Meclisinin dışarda toplanması uygun görülüyordu.

1 Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

K O M U T A N -
L A R L A D A N I Ş M A
V E K A M U
O Y U N U
Y O K L A M A

D Ö R T A Y K I R I
G Ö R Ü Ş V E A L -
D İ Ğ İ M İ Z K A R A R

2 - İkinci görüşe göre İstanbulda... Bu görüşü ileri sürenlerin başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Karesi¹, Saruhan² kurulları bulunuyordu. İstanbuldaki ilerigelen kişilerin hemen hepsinin bu düşüncede olduğunu biliyoruz. Padişahın isteği, Hükümetin üstelediği de bu idi.

3 - Üçüncü görüş, İstanbul yakınlarında... Trakya-Paşaelinin düşüncesi bu idi.

4 - Bir kısım merkez kurulları da, Salih Paşanın kişisel görüşüne dayanarak, Hükümet uygun bulursa dışarda toplanmasında bir sakınca görmüyorlardı.

Baylar, İstanbul Hükümetinin ve onun yordakçılarının, kamu oyunu ne denli ayrılığa ve karışıklığa uğratmış oldukları, ulusun gösterdiği bu görüş ayrılığından kolaylıkla anlaşılabilir.

Artık bunun üzerine, direnmenin zararlı sonuç vereceği kanısına varmak da zor değildir.

Şimdi 16 Kasım 1919 dan 29 Kasım 1919 gününe değin, günlerce süren görüşme ve tartışmalardan çıkan sonuçlarla varılan kararların tutanaklarını, olduğu gibi yüksek bilginize sunuyorum:

1 - Millet Meclisinin İstanbulda toplanmasında sakıncalar ve tehlikeler olduğu halde, toplantının İstanbul dışında yapılmasını Hükümet uygun bulmadığı için ve yurdu sarsıntıya uğratmaktan çekinerek, İstanbulda toplanma zorunluğu kabul edildi. Ancak, aşağıdaki tedbirlerin alınması gerektiği kararlaştırıldı:

a - Bütün milletvekillerini durum üzerinde aydınlatarak teker teker düşüncelerini sormak.

b - Milletvekillerinin, İstanbula gitmeden önce Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi yerlerde kısım kısım toplanarak, Millet Meclisinin İstanbulda toplanacağına göre, gerek İstanbulda ve gerek dışarda alınması gerekli güvenlik tedbirlerini ve programımızın esaslarını savunacak güçlü bir grubun kurulması çarelerini düşünüp görüşmeleri.

c - Cemiyetin örgütlerini çabucak yaymak ve güçlendirmek için kordü komutanlarının, bölge komutanları ve askerlik şubesi başkanları aracılığı ile çabuk ve etkin yardımda bulunmaları.

d - Sivil örgütlerin başında bulunan bütün yüksek memurlardan -ne olur ne olmaz diye- ulusal örgüte bağlı kalacaklarına söz almak ve kendilerinin, ellerinde bulunan bütün araçlarla cemiyetin örgütlerini kurmaya ivedilikle girişmelerini istemek.

2 - Millet Meclisi İstanbulda toplandıktan sonra, milletvekillerinin tam güvenlik ve serbestlik içinde yasama görevlerini yapmakta olduklarını bildirecekleri güne değin Temsilciler Kurulu, şimdiye dek olduğu gibi, dışarda kalarak ulusal ödevini yapacaktır. Ancak, bütün sancaklardan birer, illerle bağımsız sancaklardan ikişer olmak üzere milletvekilleri arasında

1 Merkezi Balıkesir olan sancak.

2 Merkezi Manisa olan sancak.

seçilecek kişiler, Tüzüğün sekizinci maddesi gereğince Temsilciler Kurulu üyesi olarak Eskişehir yakınında toplanacaklar; burada durumun açıklanması ve Millet Meclisindeki yöntemimizin belirtilmesi ile ilgili görüşmeler yapılacaktır. Bunun için, Temsilciler Kurulu da oraya gidecektir. Bu toplantıdan sonra Temsilciler Kurulunun üye sayısı uygun şekilde artırılacak, öteki milletvekilleri İstanbul'a Millet Meclisine gideceklerdir. Temsilciler Kurulunun görevde bulunduğu süreçte, ulusal örgütlerin kuruluşu ve çalışma yöntemi, Tüzükteki gibi olacaktır.

Millet Meclisi tam güvenlik içinde bulunduğunu bildirdiği zaman Temsilciler Kurulu, Tüzükteki yetkisine dayanarak Genel Kongreyi toplantıya çağırıp, on birinci madde gereğince, Cemiyetin ileride alacağı durumun belirtilmesini Kongrenin kararına bırakacaktır. Kongrenin nerede ve nasıl toplanacağı o zamanki duruma göre belirtilecektir. Kongrenin toplantıya çağırıldığı zaman ile toplanması arasında geçecek süre içinde Temsilciler Kurulu, İstanbul Hükümeti ve Millet Meclisi Başkanlığı ile kesin zorunluk görmedikçe resmi ilişkide bulunmayacaktır.

3 - Paris Barış Konferansı, bizim için olumsuz bir karar verir ve Hükümet ile Millet Meclisince bu karar kabul edilirse, en uygun yolla ve çabuk olarak ulusal iradeye başvurulacak ve Tüzükte açıklanmış olan esasların gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

Mustafa Kemal	Kâzım Kara Bekir	Hüseyin Rauf	Hüsrev
Ali Fuat	Mazhar Müfit	Rüstem	Ömer Mümtaz
İbrahim Süreyya	Hüseyin Salâhattin	Hakkı Behiç	
Semsettin (12 nci Kolordu Kurmay Başkanı)	Vâsıf		

Baylar, bu kararlar gereğince milletvekillerini aydınlatmak için verdiğimiz bilgi ve yönergeyi, olduğu gibi bilginize sunacağım.

Seçilen milletvekillerine ulaştırılan bilgiler ve yönerge şudur:

Madde 1 - İstanbulun, İtilâf devletlerinin ve özellikle İngiliz kara kuvvetlerinin elinde ve deniz kuvvetlerince kuşatılmış olduğunu; güvenlik kuvvetlerinin de yabancılar buyruğu altında ve onlarla karma olarak bulunduğunu biliyorsunuz. Bundan başka, Rumların kendi aralarından İstanbul milletvekili adıyla kırk kişi seçtikleri ve Atinadan gelmiş Yunanlı başkan ve komutanların yönetimi altında gizli polis ve ayaklanma örgütü kurarak sırası gelince devletimize karşı başkaldıracakları anlaşılmıştır. Hükümetin İstanbulda, ne yazık ki, bağımsız olmadığını açıkça söylemek zorunluğu vardır. Bu nedenlerden dolayı, Millet Meclisinin toplantı yeri üzerinde tartışmak gibi bir sorun ortaya çıkmış bulunuyor. Millet Meclisi İstanbulda toplanırsa, milletvekillerinin yapacakları yurt ödevi gözönüne getirilince, tehlikelerle karşılaşmalarından doğrusu korkulur. Gerçekten, İtilâf devletlerinin Ateşkes Anlaşması hükümlerini bozarak ve barışın yapılmasını beklemeksizin yurdumuzun önemli yerlerine girmek ve Hıristiyan azınlıkların haklarımızı çiğnemelerine yol açmak gibi haksız işlerini kötüyerek ve kabul

**MİLLETVEKİLLERİNE VERİLEN
YÖNERGE**

etmiyerek ülke bütünlüğümüzü ve bağımsızlığımızın korunmasını kesinlikle isteyip savunacak olan Millet Meclisinin dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması ya da sürgün edilmesi umulmaz bir iş değildir. Karsta toplanan Ulusal İslâm Şûrasına İngilizlerin yaptıkları gibi. Seçimlere katılmamış olan Hıristiyan azınlıkların ve onların yolunda giden İngiliz Muhipler ve Niğehban Cemiyetlerinin, bu konuda düşmanların isteklerini yerine getirmek üzere her türlü kötülüğe girişebilecekleri de düşünülebilir. Bundan dolayı, Millet Meclisinin İstanbulda toplanmasının, Meclisten beklenen gerçek ve tarihsel ödevin yapılmasına engel olacağını ve Millet Meclisi devletin ve ulusun bağımsızlık bayrağı' olduğundan, onun dağıtılması ile bağımsızlığımızın da zedeleneceğini açıklamaya gereklik yoktur. Hükümet adına Amasyada Temsilciler Kurulu ile görüşmelerde bulunan Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri de bu gerçekleri gözönünde tutarak Millet Meclisinin İstanbul dışında güvenli bir yerde toplanması gerektiği kanısına vicdanı ve aklı ile varmış ve bu işi uygun gördüğünü, ilgili belgeyi imzalıyarak belirtmiştir. Millet Meclisi, düşman etkisinden uzak ve tam güvenli olan bir yerde toplanmakla, İstanbulda toplanmasına göre tasarlanmış bütün sakıncaları ortadan kaldıracığı gibi, Halifelik ve Padişahlık makamının tehlikede bulunduğunu dünya kamu oyuna ve özellikle İslâm dünyasına duyurmuş olacak ve ulusal varlığımızın ve bağımsızlığımızın zararına verilecek olan bir karar karşısında ulus ve yurt ödevini yapabilecek bir durumda bulunacaktır. İtilâf devletlerine karşı da Meclisin ulus kaderi üzerinde tam egemen bulunduğu daha açık olarak belirtilebilecektir. Meclisin İstanbul dışında toplanmasında akla gelebilecek sakıncalar şunlardır:

Kötücüller, «İstanbuldan vazgeçildi» diye zararlı bir propaganda yol bulacaklardır. Hükümetin, İstanbulda olduğu gibi, Meclisle ilişki ve bağlantısı kolay olmayacaktır. Meclisin açılış töreni de, Padişah Hazretlerinin yolculuk sıkıntısı çekmemesi için, ancak vekil edecekleri bir kişi aracılığı ile yapılabilecektir. İşte bu sakıncalara dayanan şimdiki Hükümet, Millet Meclisinin dışarda toplanmasına olur dememiştir. Bu direniş yüzünden söz konusu sakıncalara aşağıdakiler de eklenmiş bulunmaktadır:

Meclisin yasaya uygun olarak toplanması, Senatonun da toplantı zamanında orada bulunmasına bağlıdır. Oysa, Hükümetin dışarda uygun görülecek bir yerde toplantı yapılmasını kabul etmeyişi yüzünden, Senato üyeleri ve Hükümet üyeleri dışardaki toplantıya gelmeyecekler ve Padişah Hazretlerine Meclisi yöntemine göre açtırmıyacaktlardır.

Buna göre, Millet Meclisinin dışarda toplanmasına yasaya uyar bir yol kalmayıp bildirilen sakıncalar bulunsa da yine İstanbulda toplanması zorunlu oluyor. Sayın milletvekilleri İstanbul gitmekten çekinip dışarda kendiliklerinden toplanırlarsa yapılacak bu toplantı, elbette Meclisin bilinen yasama niteliği biçiminde olamaz. Belki, ulusun varlığını, isteklerini, bağımsızlığını temsil edebilecek ve kaderi üzerine verilen hükümleri eleştirip, ulusa dayanarak kabul etmiyebilecek ulusal bir toplantı niteliğinde olabilir. Böyle olunca, Millet Meclisi de elbette İstanbulda toplanmamak zorunda kalır. Bu yolda bir davranışın, Hükümetin karşı çıkmasına ve zorlama tedbirleri almasına ve sonunda ulusla İstanbul Hükümeti arasında ilişkinin kesilmesine yol açacağı da düşünülebilir. Milletvekillerinin bir kısmının İstanbul gitmesi ise, bu yoldaki sakıncaları artırabilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yukarıda bildirilen bütün konuları gözden geçirip tartıştıktan sonra, Millet Meclisinin İstanbul'da toplanması zorunluğuna karşı, durumu bütün milletvekillerine bildirerek herbirinin düşünce ve görüşlerini almayı ödev saymıştır. Bundan başka, İstanbul'da Millet Meclisine katılmadan önce sayın milletvekillerinin, toplanma kolaylığı gözönüne alınarak, bazı yerlerde toplanıp aşağıdaki konuları görüşüp alınacak sonuçları, birleştirilmek üzere, Temsilciler Kuruluna bildirmeleri gerekli görülmüştür. Görüşülecek konular şunlardır:

a - İstanbul'da toplanma zorunluluğuna karşı, İstanbul'da ve dışarda bütün yurttan alınması gereken tedbirler;

b - Millet Meclisinde yurdun bütünlüğünü, devletin ve ulusun bağımsızlığını kurtarmaktan başka bir şey olmıyan amacı korumak ve savunmak için oydaş ve dayançlı bir grup meydana getirme çarelerinin düşünülmesi.

Milletvekillerinin, bildirilen konuları görüşmek için toplanmaları uygun görülen yerler şunlardır: Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2 - Birinci madde, olduğu gibi, bölgenizde bulunan milletvekillerine bildirilerek, önce kişisel görüşlerinin olabildiğince çabuk alınıp hiç vakit geçirilmeden Temsilciler Kuruluna ulaştırılması ve bölgenizdeki merkez kurullarına da verilerek bu konuda çalışmalarının sağlanması; sonra, bölgenizdeki milletvekillerinin birinci maddede belirtilen yerlerde toplanmalarının kolaylaştırılıp sağlanması ve görüşme sonuçlarının Temsilciler Kuruluna ulaştırılması için gereken tedbirlerin alınması rica olunur.

Bölgeniz içindeki yerlerin milletvekillerinden olup şimdi İstanbul'da bulunanların, İstanbul'a yakın toplantı yerlerinden birine, seçim bölgelerince çağırılması gereklidir.

Baylar, 1919 yılı ekim ayı ile ilgili olup dokunmak istediğim bazı olayları da birkaç sözcükle özetlememe izin vermenizi rica ederim.

İzmir ili içinde, düşman elindeki yerlerde bulunan Müslüman halk zulüm görüyor ve öldürülüyordu. Bunun için, İtilâf devletlerinin temsilcileri katında etkili girişimlerde bulunmasını Hükümetten rica ettik. Yunanlılar zulümlerini ve yolsuzluklarını sürdürürlerse, benzerini yapmak zorunda kalacağımızı da bildirdik. İzmirde geçen acıklı olaylar üzerine İstanbul'da bir gösteri toplantısı yapılmak istenmişti. Buna engel olunduğunu haber alınca Cemal Paşanın dikkatini çektik.

Anzavur, Bandırma dolaylarında hayınca ve canavarca işlere başlamıştı (*belge: 187*). Onların dokuncalarını giderme tedbirlerini ve Karabığa, Bandırma yörelerine çıkan Nigehban Cemiyetinden subaylara karşı yapılacak işlemi Balıkesirde Kâzım Paşaya ve başka ilgililere yazdık. Otuz kadar Nigehbanı subayın da, yabancı işgaline yol açmak için, Hıristiyanlara karşı saldırıda bulunmak üzere Trabzon ve Samsun'a çıkacaklarını haber aldık. Hemen On Beşinci Kolordu Komutanının ve Canik Mutasarrıfının dikkatlerini çektik.

EKİM 1919 DA
ÖNEMLİ BAZI
OLAYLAR

Bildiğiniz gibi Maraş, Urfa, Antep'te, başlangıçta İngiliz birlikleri vardı. Bu birlikleri Fransız askerleri değiştirdi. Fransızların girişini önlemeye çalıştık. Girildikten sonra da ilkin siyasi girişimlerde bulunduk; daha sonra savaşa başladık.

Bozkırda yeniden önemlice bir ayaklanma oldu. Onun bastırılması için çeşitli tedbirler aldık.

Maraş ve Antebe Kılıç Ali Beyi, Çukurova bölgesine de Topçu Binbaşısı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek sağlam örgütler kurmaya ve girişimlerde bulunmaya başladık.

Baylar, bu arada aklıma gelen bir noktayı da bildirmiş bulunayım: Sivas Kongresinden sonra, Kongrelerin tüzük ve bildirilerinden başka, Temsilciler Kurulu, sorumluluğu üzerine alarak, Sivas Kongresi Tüzüğüne ek olmak üzere «Müdafaai Hukuk Cemiyeti Kuruluş Tüzüğüne ektir I» başlıklı, «yalnız ilgililere özel ve gizlidir» işaretli silâhli örgütler için gizli bir yönerge düzenledi. Düşmanla çatışılan yerlerde bu yönergeye göre silâhli birlikler kuruldu (*belge: 188*).

Baylar, 2 Kasımda Harbiye Nazırı Cemal Paşadan aldığım bir kapalı telde: «Aşlında az olmayan dedikodulara biri daha eklendi. Ziya Paşanın Ankaraya kadar gitmemesi desteklediğiniz Hükümetin gücünü kırmaktan başka bir anlam taşımaz. Bu konuda Hükümet, görüşünde direniyor.» denilmekte ve bunun karşılığının ivedilikle beklenilmekte olduğu bildirilmekte idi. Ziya Paşanın gönderilmemesi ile ilgili ricamızı, Hükümet iyi karşılamamıştı. Ziya Paşayı görevlendirmiş ve yollamıştı. Ziya Paşa Eskişehir'e kadar gelmiş ve oradan izin alarak geri dönmüştü. Cemal Paşa, gene o telinde: «Bozkır olayından dolayı basına verilen bildirin yazılış biçimini Hükümet aramızdaki uzlaşmaya aykırı görmektedir.» diyordu. Oysa, böyle bir bildirimiz yoktu.

Cemal Paşanın bu teline şu karşılığı verdik:

Şifre
İvedidir.

Sivas
3.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

K: 2.11.1919 gün, 501 sayılı tele:

1 - Hükümetle ulusal örgüt arasında içten gelen bir uzlaşma olmasını ve gerçek bir birlik kurulmasını kabul ettik. Sizin aracılığınızla pek önemli bir ricamız vardı. O da, amacı türeye uygun olan ulusal örgütün çözümlü dağılmasını önlemek için bütün yüksek memurların bu görüşe göre seçilmesi, bize karşı olanların değiştirilmesi idi. Bunlarla ilgili birçok ricalarımıza karşılık alamadık. Trabzon ve Diyarbakır valileri ile Antalya Mutasarrıfı için

ALİ RIZA PAŞA
HÜKÜMETİ
GÖRÜŞÜNDE
DİRENİYOR

ne yapıldığını daha bilmiyoruz. Tersine, Dahiliye Nazırlığı, Konyanın durumunu incelemeksizin oraya Muhipler Cemiyeti üyelerinden çok yetersiz ve güçsüz olan Suphi Beyi vali olarak gönderdi. Dahiliye Nazırının bu işlerde bizimle hiçbir görüşme ve ilişkiyi kabul etmediği; sanki ulusal örgüte karşı imiş gibi davrandığı sanısı uyanıyor. Bu düşüncemizde yanılıyorsak uyarılmamızı ve aydınlatılmamızı rica ederiz. Ankara Valisi Ziya Paşanın kendi isteğiyle izin aldığını bildirmiştim. Elbette, yine kendisi, resmi olarak Ankara Valisi sayılmaktadır. Ama bildirdiğim noktadaki kuşku ve sanı ortadan kaldırılıncaya dek adı geçen valinin izninden yararlanmayı sürdürmesinin en iyi yol olarak kabul edilmelidir. Polis Müdürlüğünün, bugün de Nurettin Bey gibi bir kişi elinde bulunması, sizin de bu pek önemli noktaya karşı ilgisiz davranmakta olduğunuz kanısını vermektedir. Oysa, bu hoşgörünün sonucu hem Hükümete hem de ulusal örgüte dokunucalı olacaktır. Temsilciler Kurulumuzun ulusal örgüt ve birliği bozacak en ufak bir davranışa karşı ilgisiz kalmayışını elbette başlıyorsunuz.

2 - Bozkır olayı üzerine, Temsilciler Kurulunca basına bir bildiri verilmemiştir. Bunda bir yanlışlık olacaktır. Ola ki, bu bildiri dediğiniz şey, İradei Milliye¹ Gazetesinin aldığı bir haberdir. Temsilciler Kurulunun, bir gazetenin yazılarını denetlemeye yetkisi olmadığı sizce de bilinir. Bununla birlikte, gazetenin dikkati çekilmek üzere, bu haberde, Hükümetle aramızdaki uzlaşmaya aykırı görülen noktaların açıklanmasını çok rica ederiz.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Temsilciler Kurulunun delegesi ve ulusal ayaklanmanın bir savunucusu olduğunu ileri süren Cemal Paşanın telimize verdiği karşılık şudur:

Harbiye
4/5. 11. 1919

Sivasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Resmi bildiride yazıldığı gibi şimdiki Hükümet, böyle bir zamanda yalnız yurda ve ülkeye hizmet etmek amacıyla pek büyük bir sorumluluk yüklenmiş ve bu görevini yapmak için tam bir tarafsızlık ve gönül aklıyla iş görmekte olduğundan, aşağıdaki noktaların tezlikle açıklanması gerekti:

Birincisi: Milletvekilleri seçimine Müslüman olmıyan halk katılmadığı gibi, çeşitli partiler de şimdi bile çekingen durumdadır. Sözü geçen partiler, yurttan iki hükümet olduğunu ve seçimlerin tarafsız olarak yapılmadığını ileri sürmektedirler. Müslüman olmıyan halkın da sonradan bu gerekçe ile seçime katılmadığını ileri süreceği akla pek yatkın gelmektedir. Seçimlerin iyi ve doğru yapılmadığı konusunda sızlanmalar ve söylentiler sürüp gitmekte, yabancı basına ve yabancı çevrelere değin uzanmaktadır. Millet Meclisi, ulusun bütününe temsil etmez ve özellikle Kuvayi Milliye'nin etkisi altında kurulursa, bunun dünyaca nasıl yorumlanacağını açıklamak gerekmez. Onun için, milletvekilleri seçiminde baskıya meydan verilmemelidir.

İkincisi: Bir kez daha açıklanması gerekmeyen nedenlerden ötürü, Millet Meclisinin başkanından başka bir yerde toplanması, içte ve dışta çeşitli

1 Ulusal İrade.

sakıncalar ve zararlar doğuracaktır. Bunun için, Meclisin İstanbulda toplanması, yurdun var oluşu ile ilgili yararlar gereğindedir.

Üçüncüsü: Taşralarda¹, ulusal örgüt adına bazı kimselerin hükümet işlerine karışmakta oldukları, sık sık verilen bilgi ve haberlerden anlaşıl-maktadır. Bu gibi karışmaların tez elden önlenmesi çok gereklidir.

Şimdiki Hükümet şu üç dilek üzerinde direniyor. İşler başka türlü yürütülemez.

Harbiye Nazırı
Cemal

Cemal Paşanın bu bildirimine - başyaver Salih Bey açacaktır notuyla- verdiğimiz karşılığı olduğu gibi bilginize sunmak isterim :

Şifre

Sivas
5.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

K: 4/5.11.1919

1 - Müslüman olmıyan halk ile, bu yurt ve bu ulus için Müslüman olmıyan halktan daha dokuncalı bazı siyasi partilerin seçimlere katılmama-larını, onların bile bile yaydıkları nedenlere bağlamak elbette doğru olamaz. Hıristiyan halkın, daha ulusal örgütün adı bile yokken, seçimlere katıl-mayacağını ilân eyledikleri, bilinen bir şey değil midir? Yaygara koparan siyasi partilere gelince, bunlar yalan söylüyorlar. Çünkü, her yerde seçimlere katılmışlardır. Ancak, beşer onar üyesi bulunan bu partilerin, ulus gözünde değerleri olmadığından ve ulus bu kez İstanbuldaki politikacılardan değil, kendi bağrındaki öz yurttaşlar arasından milletvekillerini seçmekte olduğun-dan bunlar, kendilerinin başarı elde edemeyeceklerini anlıyarak kaygıya düşüyorlar. Buna karşı bizim elimizden ne gelebilir? Böyle bir gerçek karşısında Hükümetin kararsız bulunuşu şaşılacak şeydir. Sözü edilen baskı nerede yapılmıştır? Bunu kim yapmış, nasıl yapmıştır? Açıklamak iyiliğinde bulunulmalıdır ki, Temsilciler Kurulu görevini yerine getirebilsin. Boş savlara önem vererek kaygıya düşmek doğru değildir.

2 - Toplantı yeri üzerindeki görüşte Hükümetin direnmesinin yerin-de olup olmadığını, zaman ve olaylar tanıtlıyacaktır. Bu konudaki son dü-şüncelerimizin, merkezlerden alınacak karşılıklar üzerine bilginize sunu-lacağını bildirmiştik.

3 - Ulusal örgüt adına hükümet işlerine nerede ve kim karışmışsa hemen bildirilmelidir ki, gereken işlem yapılabilir. Ancak, Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinin kuşku uyandırabilecek biçimdeki davranışlarına yüksek dikkatlerinizi çekmeyi gerekli görürüz efendim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

1 İstanbul dışındaki yerlerde.

Dahiliye Nazırı, yurt içine birtakım kurullar yollamaya kalkıştı. Bunlardan biri de, Harbiye Nazırlığı Eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa adında bir kişinin başkanlığında, Yargıtay üyelerinden İlhami ve Fetva Emini Hasan Efendilerden meydana gelmişti.

Temsilciler Kurulumuz delegesi olan Cemal Paşa bize bunu bildirmemişti. 5 Kasım 1919 günlü bir kapalı telle kendisinden bu kurulun niçin gönderildiğini sorduk ve «özellikle Fetva Emini ile Kâmil Paşa Hükümeti zamanında polis müdürü olan kişilerin böyle bir kurulda neden bulduklarının» anlaşılmasını bildirdik (*belge: 189*).

Baylar, Fuat Paşanın Ankarada kolordusunun başında bulunmasını gerektiren nedenler ortaya çıkmaya başladı. Bu nedenlerin önemlisi, yurt içinde halkın zehirlenmeye başlanması idi. İç ve dış düşmanlarla işbirliği yapanlar, Ali Rıza Paşa Hükümeti zamanında, Ferit Paşa zamanındakinden daha çok başarı sağlamaya başlamıştı.

Balıkesir dolaylarında Kâzım Paşa, cephe kurmaya ve üstünlük sağlamaya çalışıyordu. Salihli ve Aydın cephele-
deki yönetimin, askerlik yöntemlerine uydurulması gerekiyordu. Buraya, az çok tanınmış bir askerın gitmesi gerekti. Bu işte yararlanabileceğimiz, Konyada bulunan Refet Paşa vardı. Konyadaki Kolordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Bundan dolayı Refet Paşaya, Aydın Ulusal Kuvvetler Komutanlığını üzerine almak için cepheye gitmesini; Ali Fuat Paşaya da Ankaraya dönmesini yazmıştık.

Refet Paşanın Nazilliye vardığı anlaşıldıktan sonra da Genelkurmay Başkanlığına gelmiş olan Cevat Paşadan, geçen savaşta pişmiş genç kurmaylardan seçilecek dört beş subayın Nazilliye, Refet Paşanın yanına gönderilmesini rica ettim. Bunu Refet Paşaya da bildirdim.

Baylar, Nazilliye giden Refet Paşa, Demirci Mehmet Efe-
den komutayı almayı gerekli ve yararlı görmemiş. Kim bilir, belki de komuta kendisine verilmemiş. Demirci Efenin yanında, kurmay gibi çalışmayı daha yararlı görmüş ve bunu yeğlemiş. Refet Paşa bunu bize bildirdi. Oranın koşullarını yakından görmüş olan bir kişinin kararını bozmak, çoğu zaman güçtür. Çünkü, ya gerçekten Refet Paşanın gördüğü ve yeğlediği gibi, Efenin komutasını sürdürmek ve ona yardımcı olmak yararlı idi; ya da Refet Paşa, o cephenin komutanlığını bilinmeyen bir

DAHİLİYE NAZIRININ YURDA GÖNDERDİĞİ ÖĞÜTÇÜ KURULLAR

REFET PAŞA SALİHLİ VE AYDIN CEPHELERİNE KOMUTAN OLARAK GÖNDERİLİYOR

REFET PAŞA DEMİRCİ EFENİN ADAMLARI ARASINA KATILYOR

nedenden ötürü ele alamıyordu. Öyle de olsa böyle de olsa, ille komutayı al, diye buyruk vermek yararsız olurdu.

Asıl şaşılacak durum bundan sonra görüldü. Bir süre sonra Refet Paşa Nazilliden kayboldu. Birkaç gün sonra, Balıkesirde olduğunu, birtakım yabancı subaylarla ilişki kurayım mı diye bizden sorması üzerine anladık.

22 Aralık 1919 günü verdiğimiz karşılıktā: «Ulusal örgütten olanların özellikle Temsilciler Kurulu üyesi olarak tanıdığı için kendisinin, yabancılarla hiçbir türlü ilişki kurmasını istemediğimizi» bildirdik. Refet Paşa bir daha kayboldu. En sonunda bir gün Bursadan Refet imzalı kısa bir tel aldık: «İstanbul üzerinden Bursaya geldim.»

Bu telin anlamını bir türlü kavrayamıyordum. Refet Paşanın İstanbulla ne ilişkisi vardı? Bir de Nazilli-Balıkesir-Bursa yolu İstanbuldan mı geçer? Bu bilmeceyi bir türlü çözemedim. Sonunda iş anlaşıldı.

Refet Paşa, Nazilliden ayrıldıktan ve Balıkesirde Kâzım Paşaya uğradıktan sonra Bandırmaya inmiş, oradan da bir Fransız torpidosuyla İstanbula gitmiş. Orada bazı arkadaşlarıyla görüşmüş; sonra da Bursaya dönmüş.

Baylar, bu bilmeceyi şimdi bile çözemiyorum. Bunun için beni özürlü sayacağınızı umarım.

Refet Beyin, bir İngiliz gemisine binip Samsuna gelen Salâhattin Beyle değiştirildiğini ve kendisinin o gemi ile İstanbula dönmesinin istendiğini; fakat gitmeyip görevinden çekildiğini; bunun üzerine İstanbul Hükümetinin benimle birlikte onun da yakalanmasını ve İstanbula gönderilmemizi genelge ile buyurduğunu biliyorsunuz. Bu kadar çok bilinenle bir bilinmeyi çözememek, cebir bilenlerce pek bağışlanmazsa da, benim bu noktada gücsüz kaldığımı açıkça söylemek isterim. Ferit Paşa Hükümetinin yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti geçmiş idiyse de, yeni Hükümetin haber alma ve yürütme araçlarının gene öncekiler olduğunu biliyoruz.

Baylar, Refet Paşanın bu yeğnice davranışı, düzenli ordunun kurulmasına değin, Aydın ve Salihli cephelerinde güvenilir bir komuta düzeni sağlanamamasına yol açtı.

Baylar, bu garip hikâyeden sonra, olayları yine bıraktığımız noktadan izlemeye başlayalım:

Cemal Paşa, bizim 5 Kasım 1919 günlü kapalı telimizin bir noktasını anlıyamamış, Babıâli merkezinden¹ çektiği kısa bir

¹ Sadrazamlığın ve bazı hükümet dairelerinin bulunduğu yerdeki telgraf merkezinden.

kapalı telle şu yolda bizden açıklama istiyordu: «**Dahiliye Nazırının kuşku uyandırabilecek davranışlarına dikkatinizi çekmeyi gerekli görürüz, sözleriyle ne demek istediği anlaşılamadı. Bu noktanın tezelden açıkça bildirilmesi.**» (belge: 190).

Bu kısa soruya verdiğimiz karşılık biraz uzundur. Sıkılmazsanız, olduğu gibi sunayım:

Şifre

Sivas
12.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

K: 8.11.1919 gün ve 8084 sayı:

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinin kuşku uyandıran işlerinden ve davranışlarından akla gelenler aşağıda bilginize sunulur:

1 - Ankara gibi bazı illerdeki yüksek sivil memurları telgraf başına çağırarak, ulusal ayaklanma sırasında Ferit Paşa Hükümetine karşı davranışta bulunanların durumlarını, Hükümeti neden suçladıklarını; bu işin yasalara ne denli uygun olduğunu gözdağı verici bir biçimde soruşturmak.

2 - Uzun süre hasta yattıktan sonra tifodan ölen Tokat Mutasarrıfının ölümünün, nedeni bilinmeyen bir olay sayılarak Sivas Valiliğinden kapalı telle sorulması.

3 - Adliye Nazırı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen ulusal kurul ile gizli buluşmaları sırasında Adliye Nazırının, ulusal ayaklanmayı yönetenlere karşı bir işlem yapıp yapılmıyacağını, kendisinin yanında söz konusu edebilmesi.

4 - Dahiliye Nazırlığını üzerine aldığı zaman, ilk yurtseverce iş olarak, vatan hayınlığı açıkça tanıtlanmış olan Eski Dahiliye Nazırı Âdil Beyin düşünce ve iş ortağı Dahiliye Müsteşarı Keşfi Beyi kovması gerekirken, onu bugün bile görevinde tutması ve onun aracılığı ile memurların yerlerini değiştirmesi.

Gerçek şudur ki, bu müsteşar aracılığı ile atanacak memurlar, pek haklı olarak ulusal güveni kazanamazlar. Örneğin, ulusal ayaklanmanın başından sonuna kadar karşıcı¹ bir durum alan ve sonunda halkın işten el çektiği fakat hasta olması dolayısıyla o zaman tutuklanmamış ve sürülmüş olan Eski Kayseri Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey, yöneticide aranan niteliklerden büsbütün yoksun ve yetersiz takımından olduğu halde, Burdura atanmıştır.

Gene yetersizliğinden ve Canik sancağı için uygun görülmediğinden, kendinin de istemesi üzerine epey zaman önce İstanbul'a gönderilen Ethem Bey de, Menteşeye atanmıştır. Aydın mutasarrıflığına da eski Niğde Mutasarrıfı olup Sivasa getirilen Cavit Bey atanmıştır. Bütün bunlara karşılık, Eski Konya Valisi vatan hayını Cemal Beyin adamı olan Antalya Mutasarrıfı, birçok başvurmalarımız ve halkın sızlanmaları dikkate alınmıyarak şimdi gene yerinde oturuyor.

5 - Özlük İşleri Müdürlüğü² gibi en önemli görev, bir Ermeni elinde bulunduruluyor.

6 - Basın Müdürlüğünde ve Ajansın durumunda bir değişiklik görülememektedir.

1 muhalif.

2 Memurin Müdürlüğü.

7 - Yurdun geleceğini güven altına alacak tek kuvvetin ulusal birlik olduğu ve bu birliği de ulusal örgütlerin sürdüreceği bilinmektedir. Bu birlik ve örgütün, yurdu bölünmekten kurtarmak, devletin ve ulusun bağımsızlığını sağlamaktan başka bir şey olmıyan kutsal amacını bozmaya çalışanlar da, İstanbuldaki karıştırıcı takımdır. Bunların kötülüklerini önlemek, ancak güçlü ve sağlam bir sıklüzene bağlıdır. Bunun da başlıca yolu; polis müdürünü, namuslu, ulussever, yeterli, girişkin kişiler arasından seçmek ve atamaktır. Oysa, sizler de bilirsiniz ki bugünkü Polis Genel Müdürü, vatan hayını olan düşük Hükümetin ve adamlarının biricik koruyucusudur. Sait Mollanın Bay Fru'ya yazmış olduğu mektuplardan anlaşıldığına göre de, bu adam, karşıcıl kimselere, yani ulus düşmanlarına şimdi bir barınak ve sığınak oluyor. Amasyada Salih Paşa Hazretleri de bunu kabul buyurmuşlardı. Oysa Dahiliye Nazırı, yurdun ve ulusun kaderini böyle bir kişinin elinde bırakmakta bir sakınca görmüyor, belki yarar görüyor demektir. Jandarma Komutanı Kemal Paşanın ise, gerek ulusal amaçlar ve gerekse sizler için dokuncalı bir kişi olduğu kuşku götürmezken şimdi gene yerinde durması da, Dahiliye Nazırlığının iyi niyetine mi verilmelidir?

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

**ALİ RIZA PAŞA
HÜKÜMETİ,
ULUSAL ÖRGÜ-
TÜ DÜŞMAN
ÖRGÜTLE, BİZİ
DE ALİ KEMAL VE
SAİT MOLLA İLE
BİR TUTUYOR**

Baylar, Harbiye Nazırının 9 Kasım 1919 günlü bir tel yazısı vardı; onun içindekiler de ilgi çekicidir. Bu telyazısında Cemal Paşa, Hükümetin düşüncesini şu noktalar üzerinde topluyordu:

- 1 - Seçimlerin iyi ve doğru yapılması;
- 2 - Millet Meclisinin İstanbulda toplanması;
- 3 - Ulusal örgütler adına hükümet işlerine karışılmaması için Hükümetin size öteden beri yaptığı bildirimler kesindir.
- 4 - Birçok telyazılarınızda ileri sürülen isteklerin de bu özellikte - yani işe karışma niteliğinde- olduğu apaçıktır.
- 5 - Hükümet, bildirisinde saptayıp yaydığı gibi, tarafsızlıktan ayrılmıyacaktır. Bu bakımdan, ulusal örgütlere karşı görüşte olanlara baskı yapmak ve onları cezalandırmak yoluna gidemez.

Telin sonunda şöylece gözdağı da veriliyordu: «Şimdiki durum, biraz daha sürecek olursa Hükümet yüzde yüz çökilecektir.» (belge: 191).

Sayın baylar, bu maddelerden çıkan anlam, aslında bütün gerçekleri ortaya koymuş bulunuyordu. Hükümet, ulusal örgütlere karşı görüşte olanların yurda ve ulusa düşman olduklarını kabul etmiyordu. Ulusal örgütler ile düşmanların hayınca örgütlerini; Ali Kemal ve Sait Molla ile bizi, eşit tutuyordu. Adapazarı, Karacabey, Bozkır, Anzavur olaylarını suç saymıyordu.

Cemal Paşaya verdiğimiz karşılıklı bu noktaları açıkladıktan sonra, Hükümetin duygu ve eğilimini açık söyletmek amacıyla şu cümleyi de ekledik: «Sözlerinizden anladığımıza göre, yüksek Hükümet, ulusal örgütün varlığını belki gereksiz görüyor. Gerçekten durum böyle ise, yani ulusal örgüte dayanmaksızın yurdu kurtaracak kuvvet varsa, ona göre gereği yapılmak üzere, açıkça bildirilmesini, her türlü yanlış anlamaların ortadan kalkması için çok rica ederiz.» (belge: 192).

Baylar, Cemal Paşanın özel olarak Sıvasa gönderdiği ve kendi eliyle yazdığı 10 Kasım 1919 günlü bir mektubunu da, ancak 18 gün sonra - yani 28 Kasım 1919 günü- almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, yapılan yazışmaların ilgili olduğu sorunları birer birer özetliyor ve her biri üzerinde açıklamalarda bulunuyordu.

Özellikle, Millet Meclisinin İstanbuldan başka bir yerde toplanması işinden söz ederken: «Bu işe Padişahın olur demiyeceği kesin olarak anlaşılmıştır. İstanbuldaki düşman kuvvetlerinin Millet Meclisine saldırımlarının belki Osmanlı Devleti için yararlı sonuçlar doğurabileceğini, Amerikalılar sezdirdiler; üstelik açıkladılar da; fakat böyle bir saldırının olabileceğine inanmadılar» diyordu.

Cemal Paşa: «Ulusal ayaklanmadan yana olmıyan memurların kodamanları, arkalarını yurttaki düşman ordularına dayamış gibidirler.» yollu, sanki bilinmeyen bir bilgi de verdikten ve bu bilgiyi: «Eski Hükümet üyelerinin çoğu böyledir» cümlesiyle tamamladıktan sonra: «Örneğin Polis Müdürünün değiştirilmesinde bu durum iyice belli oldu» diye bir de örnek veriyor.

Cemal Paşa, Hükümet birçok işler yapmayı düşünmüşse de «Köklü bir girişim için, dayandığı kuvvetin sağlamlığına daha inanmadı.» sözleriyle bizi suçladıktan sonra şu kanıyı ortaya atıyordu: «Dahiliye Nazırı bu kuvvete - yani Ulusal Kuvvetlere- gereksinme gösterenlerin başında, desem ileri gitmiş olmam.»

Cemal Paşanın, mektubunu imzaladıktan sonra yine kendi imzasıyla mektubuna eklediği bir özette şu cümleler vardı: «Karşıcılar ve yabancılar, Meclisin açılmasını engellemeye karar vermişlerdir. Temsilciler Kurulu da, toplantı yeri üzerindeki çekişmeyle bu engellemeyi sürdürürse işimiz Tanrıya kalıyor demektir.» (belge: 193).

DAHİLİYE NAZIRI
DAMAT ŞERİF
PAŞA BOYUNA
ULUSAL BİRLİĞİ
BOZMAYA, DELE-
GEMİZ HARBİYE
NAZIRI CEMAL
PAŞA DA HÜKÜ-
METİN YÜRÜTÜ-
MÜNÜ SA-
VUNMAYA
ÇALIŞIYOR

Baylar, bu mektuptaki, bundan önce gelen yazılardaki ve bundan sonra boyuna bildirilecek olan düşüncelerdeki mantık, yorumlama ve görüş sağlamlığı üzerinde söz söylemeyeceğim. Yalnız, bu mektuba 28 Kasım 1919 günü verdiğimiz açıklamalı karşılığın bir cümlesini, olduğu gibi bildirmekle yetineceğim. O cümle şudur: «Yüksek Hükümetin köklü bir girişim için dayandığı kuvvetin sağlamlığına güvenemediğini ortaya koyan sözleri, gerçeğe uygun bulmuyoruz.»

Baylar, Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, durmaksızın ve çekinmeksizin ulusal birliği bozmaktan; ulusu, her gün sürüp giden ve genişleyen saldırılar karşısında sessiz ve kıpırtısız tutacak tedbirler almaktan geri durmuyordu. Öteki nazırlıkları da bu ilkeye göre iş görmeye kışkırttığı görülüyordu. Örneğin, Eskişehirde Hamdi Efendi adında bir kadı vardı. Ulusal Kuvvetlere karşı olduğu için orada duramamış, geri gelmemek üzere İstanbul'a gitmişti. Bu Kadı Efendiyi, yeni Hükümet gene Eskişehir'e göndermiş. Durumu bildirerek, kendisinin değiştirilmesi gerektiğini Mutasarrıf, Adliye Nazırlığına yazmış, fakat bu yazıya karşılık alamamış. Mutasarrıf ve Eskişehir Bölge Komutanı, bu durumu Temsilciler Kuruluna bildiriyor ve: «Eğer Adliye Nazırlığı bu öneriyi dikkate almayacak olursa, Kadının kovulması gereklidir. Yüksek düşüncenin ve buyruğunuzun bildirilmesi rica olunur.» diyorlardı. Biz de düşüncemizi soranlara şu karşılığı vermek zorunda kaldık: «Ulusal amaçlara uyacağına söz veren ve bu ilkeye göre ulusal örgütten her türlü yardımı gören Yüksek Hükümete Kadının değiştirilmesi işi anlatılamazsa, en sonunda kovulması gerekeceği apaçık bir gerçektir.» Elbette bu durumda bulunan İstanbul memurları az değildi.

Buna benzer birtakım işler üzerinde Hükümetin görüşünü bildiren Harbiye Nazırı Cemal Paşanın 24 Kasım 1919 günlü bir kapalı telinin ilk cümlesi şu idi: «Devletin iç işleri ve siyaseti hiç ortaklık kabul etmez.» (*belge: 194*).

Bu tele 29 Kasım 1919 günü verdiğimiz uzun karşılıklıta, biz de şöyle dedik: «Devletin iç işlerinin ve siyasetinin hiç ortaklık kabul etmediği bir gerçek olmakla birlikte, bir benzeri bulunmayan bugünkü durumda yurdun ve ulusun geleceğini güven altında tutacak olan ulusal örgütleri bilerek ya da bilmeyerek gücsüz bırakacak ve ulusal birliği bozacak hiçbir işi ulusun kabul etmemesi de pek olağan ve türeye uygundur.» Bu telin son cümlesi şöyle idi: «Kurulumuz, imza ederek vermiş olduğu sözlere yüzdeyüz bağlıdır. Şu kadar ki, bunun karşılıklı

olması gerektir. Oysa, Hükümet Salih Paşanın imzaladığı protokollarla notlarda sözü geçen işlerin daha hiçbirini yapmamış ve engelleyici nedenler varsa onu da bildirmemiştir.» (belge: 195).

Baylar, şimdi vereceğim kısa bir bilgi ve göstereceğim belgeler –ki bu bilgiyi doğrulamaktadır– Ali Rıza Paşa Hükümetinin bizi suçlamada ne denli haksız ve hükümet işlerinde, en hafif deyişle, ne denli ilgisiz olduğunu gözlerimiz önünde canlandıracaktır sanırım.

Baylar, İstanbuldaki gizli dernekler ve bu derneklere önderlik eden birtakım kişiler –Harbiye Nazırı Cemal Paşanın mektubunda da açığa vurulduğu gibi– sırtlarını yabancılara dayamışlardı. Bunlar, gerek ellerindeki bol paradan gerekse Ali Rıza Paşa Hükümetinin çokça hoşgörüsünden ve gevşekliğinden yararlanarak yurdu, baştan başa ateşe vermek için olanca güc ve çabalarıyla çalışıyorlardı. Bu konudaki bilgiler ve elde edilen belgeler de İstanbul Hükümeti bilgisi dışında bırakılmış değildi. İstanbuldaki örgütümüzle ve çalışmalarımızla elde edilmiş bir kısım belgeler, olduğu gibi Cemal Paşanın ve Sadrazam Paşanın ellerine verilmişti. Bu belgeler, o günlerde, yabancı devlet temsilcilerine de verilmiş ve böylece işi, İtilâf devletleri hükümetlerinin çoğu öğrenmişti. O zaman özetleri de bütün komutanlara ve başka gerekenlere bildirilmiş olduğuna göre, artık olayın tarihe karışmış olduğu bugün, yüksek topluluğunuzca ve ulusça bilinmesinde bir sakınca görmüyorum.

Ulusal savaşlar sırasında karşılaştığımız açık ve gizli güçlükler üzerinde köklü bir bilgi edinmeye ve gelecek kuşakların ders almasına ve uyanmasına yarayacak nitelikte olan, söz konusu belgeleri, olduğu gibi bilginize sunmayı uygun buluyorum. Bu belgeler, İngiliz Muhipler Cemiyetinin sözde başkanı olarak tanınan Sait Mollanın, Bay Fru adındaki rahibe gönderdiği mektupların örnekleridir.

Baylar, bu mektupların örneklerinin alındığını sezen Sait Molla, Türkçe İstanbul gazetesinin 8 Kasım 1919 günlü sayısında, bu mektuplardan söz açarak uzun ve sert bir dille yazılmış bir yalanlama yayımlamış olsa da, gerçeği örtmenin yolu yoktur. Bu mektupların örnekleri, Sait Mollanın evinden ve mektup karalamalarının yazılı bulunduğu bir defterden, olduğu gibi çıkarılmıştır. Bunlar bir yana, mektupların içindekiler, yurttan beliren durumlara, olaylara ve kimi kişilerin tutumuna tam bir uygunluk göstermektedir. Şimdi izin verirseniz, bu mektupları yazılış sırasıyla sunayım:

**SAİT MOLLA
NASIL ÇALI-
ŞIYORDU ?**

Birinci Mektup

Sayın dostum,

Verilen iki bin lirayı Adapazarında Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra verimli sonucunu elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu bilgiyi, şu pusulama size tez elden iletmek istedim. Yarın sabah kendim gelip geniş bilgi vereceğim.

Ulusal Kuvvetlerden yana olanların Fransaya pek çok eğilim gösterdiklerini ve General Despere'nin (Franchet d'Esperey) Sivas'a gönderdiği subayların, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere Hükümetine karşı bazı kararlar aldıklarını Ankaradaki adamımız «N.B.D. 285/3», özel bir postacı ile gönderdi, mektupla bildiriyor. «D.B.K. 91/3» her ne kadar derneğimiz üyesi ise de bu adamın Fransızlara çayıtlık ettiği ve sizin bu örgüte başkanlık ettiğinizi söyleyip yaydığı kanısı bende uyanmıştır. Bu iş üzerinde de, yüksek kanularımıza ve güveninize aykırı düşecek sözlerle, şimdiye dek o adam için göstermiş olduğunuz güvendedeki yanlılığı belirtmiş olacağım. Dün sabah Âdil Beyle birlikte, Damat Ferit Paşa Hazretlerinin yanına gittim. Biraz daha sabretmeleri ve beklemleri gereğini sizin adınıza kendilerine bildirdim. Damat Ferit Paşa Hazretleri verdiği karşılıktaki, size teşekkür etmekle birlikte, ulusal örgütlerin Anadoluda büsbütün kök saldıgını ve karşı bir saldırıyla hayın başkanları tepelettirilmekdedikçe, kendisinin Sadrazam olamayacağını ve böylece Padişahın da onayından geçen sözleşme hükümlerinin Konferansta savunulamayacağını söyledi. Ayrıca, Ulusal Kuvvetlerin dağıtılması için yüksek İngiltere Hükümeti katında tez elden girişimlerde bulunularak, ortak bir notanın milletvekilleri seçiminden önce İstanbul Hükümetine verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şilede Rumlara karşı girişecekleri saldırıları tutamak yapıp Ulusal Kuvvetlerin güvenliği bozduğu gerekçesiyle işi çabuklaştırmaya çalışmamızı; İngiliz basınının, ulusal örgütlere karşı yayın yapmasının sağlanmasını ve özel olarak torpedo ile gönderilen «E.B.K. 19/2» ye, dün görüştüğümüz işler üzerinde telsizle yönerge verilmesini rica ediyor. Bu gece saat on birde Âdil Bey «K.» da sizi görecektir ve Ferit Paşanın bazı özel ricalarını daha bildirecektir. Daha sonra, Padişah Hazretleri ile Bay «T.R.» görüşebilecektir. Refik Bey'e artık güvenmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Saygılarımı sunarım.

11.10.1919

Sait

Çıkma: Karacabeyle Bozkırdan daha bir haber alamadık.

İkinci Mektup

Ankaradaki «N.B.D. 285/3» den gelen 12.10.1919 günlü mektupta, Sivas Temsilciler Kurulundan kurmay albaylıktan emekli Vâsif Beyin, Despere ile görüşmek üzere gönderileceği ve birkaç güne değin yola çıkacağı bildiriliyor. Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Önceki gün sizin yanınıza geldiğim sırada izlendiğimi söylememiştim. Dönüşümde biri sarı bıyıklı, ötekisi kumral ve köse iki adamın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yaşıca: «Bu Sait Molla imiş. Artık gidelim» dediklerini işittim. Bu sık sık buluşmalar benim için iyi olmayacak. Fuat Paşa Türbesi yakınındaki görüştüğümüz evi tutabilerseniz buluşabileceğiz. Nâzım Paşa, derneğimizi haber

1 kurye.

almış. Bana çok gücendi. İzinizle «N.B.S. 495/1» düzenine kendilerini kat-
tım. Ev işi bir yoluna konuluncaya değin sizinle o buluşacaktır. Karacabey-
de «N.B.D. 289/3» e gönderilen bin iki yüz lira, yerine ulaşmıştır. Yola
çıkacaklardır. Ferit Paşa, İstanbul Hükümetine verecek notayı her daki-
ka bekliyor. Bu durum, Padişah Hazretlerini pek üzüyor. Teselli ettirmeniz
ve her zaman kendisine umut verici sözler söylettirmeniz, çıkarlarımız ge-
reğidir. Bizim padişahlarımızın, her şeye karşı yumuşak gönüllü olduk-
larını unutmayınız. Seyit Abdülkadir Efendi, o iş için pek tuhaf şeyler söy-
ledi. Sözde arkadaşları: «Yurtseverliğe aykırı düşer» diyorlarmış. Artık
siz işi bir yoluna koymaya bakınız. Polis Müdürü Nurettin Beyin değişti-
rileceği söyleniyor. Hepimizin koruyucusu olan bu kişi üzerine gerekenlerin
dikkatlerini çektiniz. Saygılarımı sunarım.

18/19.10.1919

Sait

Çıkma: Ali Kemal Bey o adamla görüşmüş. Konuşmayı iyi yöneteme-
diği için karşısındaki adam işi anlamış ve kendisine, büyük bir aşağılama
ile: «Biz, sizin İngilizler hesabına çalıştığınızı anladık» demiş.

Üçüncü Mektup

Yapılan propagandaları, Göz Hekimi Esat Paşa kolu ve özellikle Çü-
rüksulu Mahmut Paşa, resmi bilgilere dayanarak boyuna yalanlatıyor ve
halkın coşkusunu yatıştırmaya çalışıyorlar. Bu adamlar başvurdukları za-
man hiç karşılık verilmemesini; dün kararlaştırdığımız kişiye, Padişah
aracılığıyla buyruk vermenizi rica eder, saygılarımı sunarım.

19.10.1919

Sait

Dördüncü Mektup

Sayın Üstat

Muhipler¹ arasında Franmason örgütünü istemiyenler var. İttihatçı-
ların yolu tutulacağından korkuluyor. Bu örgütün yönetiminde görev ala-
cak nitelikte yetiştirilmiş gençlerin katılmasıyla, bu programı uygulayabi-
leceğiz. Benim dış kılığımın engel olması yüzünden eski dostunuz «K.B.
V. 4/35», kararlaştırılan ilkelere göre işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseriden
yine haber yok. Saygılarımı sunarım büyüğüm.

19.10.1919

S.

Beşinci Mektup

Üstat,

Kasidedi oğlu Ziya Molla dün Adam Blok'a (Adam Block) haber gön-
dermiş, eski dostu olmasına güvenerek, benim başında bulunduğum Muhip-
ler Cemiyetinin İngilizlerce korunmasının İngiliz karakteriyle bağdaşmadığını
ve bunun kamu oyu üzerinde kötü etkiler yaptığını bildirmiş; böylece Cem-
iyeti namuslu kişilerin temsil etmesi gerekeceğini dolayısıyla anlatmış
ve benim için çok kötü sözler eklemiştir. Bu kişinin bana karşı kişisel düş-
manlığı olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Mollanın damadının kız kardeşi
eskiden benim karımdı. Kendisini boşadığım için bana böyle düşmanlık edi-
yorlar. Bununun Adam Blok Hazretlerine duyurulmasını ve Ziya Mollanın şimdi
İngilizlerden yana olmayıp ulusal ayaklanmayı destekleyenlerin propaganda-
cısı olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa ile ilişki kurmuş bulunduğunu ve beni

1 İngiliz Muhipler Cemiyeti üyeleri.

suçlamasıyla da ne mal olduğunu ortaya koyduğunu yüksek görüşlerinize sunmak isterim.

21.10.1919

S.

Çıkma: Bir sakınca yoksa, Adam Blok Hazretlerine size olan hizmetlerimi duyurunuz.

Altıncı Mektup

Sayın Üstat,

Ankara'dan «N.B.D. 295/3» den özel postacı ile gelen 20 Ekim 1919 günlü mektupta bildirildiğine göre «K.D.S. 93/1», yönergemiz gereğince orada bırakılarak kendisi Kayseriye gitmiştir. Yönergenin onaylanmış bir örneğini de Galip Beye gönderdiğini bildiriyor. Önceki ödeneği harcamış olduğu için yeniden ödenek istiyor. Gizli örgütümüzün genişlediğini ve haydut başkanlardan yakasını kurtaran Muhiplerimizin şimdilik köylerde kalarak el altından işe başladıklarını muştuluyor ve son yaptığınız ustaca düzenlemelerin verimli olacağını bildiriyor. «M.K.B.», pürüzsüz Türkçesi yüzünden önemli işler çeviriyormuş. Hele hocalığına diyecek yok diyor. Yönergenin «X.VV.» planı tam olarak hazırlanmış. Aramıza yeni yabancılar girmemiş ise amaç, sezilmeksizin, edimli olarak gerçekleşecektir. Yeni ödeneğin gönderilmesini beklemek üzere özel postacı «4.R.» burada alınmıştır.

23/24.10.1919

S.

Çıkma: Ahmet Rıza Beyin İtalyan güdümü üzerindeki demecini mektubun sonuna ekledim. Kendisinin Fransaya geçmesi, bizce tehlike olur. Bu işi sağlama bağlayınız.

Yedinci Mektup

Üstadım,

Ali Kemal Bey dün o adamla görüşmüş. Basın işinde biraz ağır davranmak gerektiğini söylemiş. Bir kez, bir yana yöneltmiş olan düşünürleri ve yazarları öncekine karşıt bir amaca yöneltmek, bizde pek kolay olmaz. Bütün devlet memurları ulusal ayaklanmayı şimdilik iyi görüyor, demiş. Ali Kemal Bey, yönergenize eksiksiz uyacak. Zeynelâbidin partisiyle de işbirliği yapmaya çalışıyor.

Kısacası, işler bulandırılacak. Bugünlerde Fransa ve Amerika çevrelerinde benim adım çok geçiyormuş. Bunun nedenini şimdiye dek anlıyamadım. Ulusal ayaklanmadan yana olanların, bu Hükümetin siyasi memurları üzerinde yaptıkları etki sonucu olarak tehlikeye giren hayatımın korunmasını size bırakıyorum. Ben bu güvenle kendi kendimi yüreklendiriyorum. Hikmet ile kendim görüştüm. Bu kez onu biraz kaypak buldum. Ama sağlam güvence verdi. «Ben erkeğim. Sözümden dönmem» dedi. Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. Kadıköylü de işi üzerine alıyor. Fakat o yere batası İttihatçı basın, sırasına göre bizim işlere engel oluyor. Bunların yazılarına dikkat gerek. Paşamız gene de sinirli. Ne vakit olacak? diyor. Ev işinin bugüne dek yoluna konulmamış olması, buluşup görüşmemizi güçleştiriyor. «N.B.S. 495/1» Konyaya önem verilmesi-

ni öğütüyor. Size sözlü olarak açıkladığı iş üzerinde dikkatini çekmemi rica ediyor. Ali Kemal Beyin uğradığı son yıkım üzerine üzüntülerinizi bildirdiğinizi söyledim. Bu adamı elde bulundurmak gerek. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir armağan sunmak için en elverişli zamandır. 19 Ekim günlü mektubumu almadığınıza üzuldüm. Aracıyı biraz sıkıştırmız. Tehlikeden sakınmak, benim için pek önemlidir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmete ve Kadıköylüye numaralarını vereceğim. Saygılarımı sunarım üstadım.

24.10.1919

S.

Çıkma: Birkaç kez söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşaya ve onu tutanlara biraz yumuşak davranmalı ki, kendisi tam bir güvenle buraya gelebilsin. Bu işe pek çok önem veriniz. Kendi gazetelerimizle onu destekleyemeyiz.

Sekizinci Mektup

Sayın Üstat,

Seçimleri geciktirmek ve geri bırakmak için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi efendilerle uzun uzadıya, verdiğiniz yönerge sınırları içinde görüştüm. İş kabul ettiler. Mahallelerde propagandalar başladı. Gerekenleri elde edecekler. Bol para dağıtarak halkın kafasını karıştıracaklardır. Padişahın bu konuda aydınlatılması gerekmektedir. Ustaca düşünce ve tedbirlerinizle amaca ulaşacağımıza güvence veririm, sayın üstadım.

26.10.1919

S.

Dokuzuncu Mektup

«9. R.» özel postacı geldi. Keskin örgütü bitmiştir. Arkadaşlara propaganda için yönerge verdim. Başarılarımızın ilk verimlerini yakında alacağımıza güveniyorum, sayın üstadım.

27/28.10.1919

S.

Onuncu Mektup

Sayın Üstat,

Sarayda, yeni hükümet kurulmasının tasarlandığı ve hazırlık yapıldığı söylentisi yayılmıştır. Bu işin çabuklaştırılması çok gereklidir. Anadolu örgütümüzün bazı planları Ulusal Kuvvetlerce anlaşılmiş, özellikle Ankara ve Kayseride bize karşı çalışmalar başlamıştır. Kürt Cemiyeti, söz verdiği halde bir iş yapamadı. Çetelerimizden bir kısmı yok ediliyor. Ne pahasına olursa olsun, tasarlanan hükümetin iş başına getirilmesi pek çok gereklidir. Ali Rıza Paşanın, planlarımıza karşı önleyici tedbirler alacağını da sanıyorum. Bozkıra gidecek adamlarımız, tanınmış kişiler olduklarından, çokça korkuyorlar. Konyada «K.B. 81/1»e, sizin adamınız aracılığı ile olayın kızıştırılması için bildirim yapılarak, propaganda kurullarının bu konuda üzerinde çalışmaya çağırılması gereğini ve zorunluluğunu bildirir, saygılarımı sunarım.

29/30.10.1919

S.

Benim bir mektubumdan Hikmete söz açmışlar. Bu mektubun içinde yazılı olanları nereden öğrenmişler? Hikmet ile kendim görüştüm; bunun doğru olduğunu, şaşkınlık içinde Hikmetten dinledim. Çayıt, benim çevremde midir, yoksa sizde midir?

On Birinci Mektup

Sayın Üstadım,

Kürt Teali Cemiyetindeki yakın dostlarımızla görüştim. Yeni geldikleri için birkaç gün sonra, verilen yönergeye uygun olarak gerekli düzenlemeleri yapacaklarını; yalnız Kürdistana gönderilecek çeşitli arkadaşlar için büyük bir ödenek verilmesi gerektiğini söylediler. «D.B.R. 3/141» den gelen mektubu da gösterdiler. Urfa, Antep, Maraşta Fransızlara karşı gereğinden daha çok kışkırtma yaptıkları ve halkı, kolordu komutanının güttüğü yumuşak siyasete aykırı bir davranışa sürükledikleri yazılıdır. Hükümet başkanlığına Zeki Paşanın getirilmemesi için ileri sürülen düşünceler doğru değildir. Bu adam Kürtlere sözünü geçirebilecek durumdadır. Eski Ermeni kırımını¹ unutulmuştur. Sizin aklınıza gelenler, bugün için herhalde mevsimsizdir. Bunu, gerektiğinde başka bir anlama çevirmek kolaydır. Yüksek yardımlarınızı her dakika bekliyoruz. Karşıdaki olayı ötekilerine buluşturmaya çalışıyoruz. Saygılarımı sunarım.

4.11.1919

S.

On İkinci Mektup

Sayın Üstadım,

Ahmet Rızanın Tan (Temps) gazetesi haber yazarına verdiği demeç elbette dikkatinizi çekmiştir. Emir Faysala Fransızlarla anlaşma yapmasını öğütlemesindeki anlamın kapsadığı siyasi nükte, ustaca görüşlerinizden uzak kalmamalıdır. Ulusal örgüt başkanları, son günlerde dikkati çekecek bir biçimde Fransaya eğilim belirtisi gösterdikleri gibi, bir yandan Irakta kargaşalık çıkartırken öte yandan Suriyedeki egemenliğini de baltalamak istiyorlar. Bu örgütün sürüp gitmesinde gösterilecek ilgisizlik ve savsaklama, İslâm dünyasının İngiltereye karşı olağanüstü ayaklanmasıyla sonuçlanacaktır. En dikkate değer olan bu noktayı görmek ve yüksek siyaset adamlarına göstermek pek çok önemli ve gereklidir. Şu düşüncemle bilimsel değerimize dil uzattığımız sanısına varmayınız. Çünkü, Türkiye üzerinde sizden başka bir kuvvetin erkini ve egemenliğini sürdürmesi, siyasi amacımıza aykırıdır. Fransa, İtalya ve özellikle Amerikanın, gerek devlet adamlarıyla gerek basınıyla bu kuvvete² karşı gösterdikleri türlü eğilimler, siyasi ve askeri üstünlüğünüzü çekemediklerinin açık belirtileridir. Ahmet Rıza gibi Klemanso (Clémenceau) ve Pişonun (Pichon) ve çeşitli yüksek siyaset adamlarının en yakın ve eski dostu olan kişilerin, Fransada önemli bir rol oynayacaklarından ve kamu oyunu tam anlamıyla kendilerinden yana çekeceklerinden kuşku etmeyin. Bu adamın İsviçreye geçmesi ile ilgili haberlere bakılırsa oradan bir yolunu bulup Fransaya geçmek amacında olduğu kanısına varılabilir. Balıkesir dolaylarındaki kuvvetlerimiz bozularak kaçmış ve «A.R.»de gizlenmişlerdir. Yeni kuvvetler hazırlanıyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere ödenek istiyor. Karamandan «D.B.S. 40/5» ten gelen mektupta şimdilik beklemek zorunda oldukları ve Kayseride «K.B.R. 87/4»ten gelen mektupta da pek yakında çarpışmaya başlayacakları bildiriliyor. Ziya Efendi de, «H.K.» ve «C.H.» de örgütler tamamlandığından oraya yalnız ödenekle gitmek zorunda olduğunu sözlü olarak bildiriyor. Dilerseniz durum üzerinde sözlü olarak size geniş bilgi verecektir. Çok sıkı izlenildiğimizi, işlerimizden Sivasın günü gününe haber aldığını söyleyebilirim.

1 kıtali.

2 ulusal kuvvete.

Mehmet Aliye güvenmeyiniz. Ağzı sıkı değildir. Her halde boşboğazlık ediyor. Dış örgütte ve işlerde benden başkasını kullanmasanız daha iyi olur. Ali Kemal Beyin listeye geçirilmesi zorunludur. Bunca sırlarımızı bilen bu adamı gücendirirsek planlarımız, olduğu gibi yabancı ellere geçer. Bu adamı sık sık kollayınız. Saygılarımı sunarım üstadım.

5.11.1919

S.

Kemal yakalanmış, bağlılığı bakımından, «K.B.R. 15/1»in örgütte ne ölçüde ilişkisi olduğu meydana çıkmış demektir. Bu adamı korumak çok gereklidir.

Baylar, bu geniş düzene engel olmak ve yaratılan tehlikeli durumları ortadan kaldırmak için elimizden gelen her çareye ve tedbire başvurduk. Şimdiye değin anlattığım ve bundan sonra sırası geldikçe hatırlatmaya çalışacağım o hepinizin bildiği başkaldırmaları, karışıklıkları, resmi düşman kuvvetlerinin saldırılarını bastırmak ve ortadan kaldırmak için çok uğraştık. Ali Rıza Paşa Hükümeti, gözüne batan Ulusal Kuvvetleri batırmaya ve bunun için bizimle didişmeye bakmaktan başka bir yardımda bulunmadığı gibi, ondan sonra hükümet kuran yüksek arkadaşları da, onun yolunda gitmekten ve sonunda yıkımdan yıkıma, maskaralıktan maskaralığa sürüklenmekten başka bir iş görmediler.

Baylar, bütün bu gizli düzen kaynaklarının, Rahip Frunun kafasında toplandığını ve oradan din kardeşlerimiz olacak hayınların kafalarına sokularak uygulama alanına çıkarıldığını kestirdiğimden, bir zaman için olsun Rahip Frunun durmasını ve bu işten uzaklaşmasını sağlamaya yarar düşüncesiyle, kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için, şu bilgiyi de ekleyeyim ki, ben Bay Fru ile İstanbulda bir iki kez görüşmüş ve tartışmıştım. Fruya Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şudur:

Bay Fru'ya,

Sizinle, Bay Marten aracılığıyla, yaptığımız görüşmelerin anısını seve seve gönülümde saklıyorum. Yıllarca yurdumuzda ve ulusumuz arasında yaşamış olan sizlerin, bizim için en doğru düşünce ve kanılarla dolu bulunacağınızı umardım. Oysa, ne yazık ki, İstanbul çevresinde karşılaştığınız kimi aymaz ve çıkarıcı kişilerin, sizi yanlış yönlere sürüklediklerini pek çok üzülererek anlıyorum. En başta Sait Molla ile düzenlemeye ve uygulamaya başladığınız, güvenilir kaynaklardan öğrenilen planın, İngiliz ulusunun gerçekten kınayacağı bir nitelikte olduğunu bildirmekliğime izninizi rica ederim. Ulusumuza, Sait Mollanın değil, fakat gerçek yurtseverlerimizin gözüyle bakıldığı zaman, böyle planların artık yurdumuza ve ulusumuza uygulanabilecek bir yanı olmadığı yargısına kolaylıkla varılır. Nitekim daha bugünün olaylarından olan Adapazarı ve Karacabey olaylarının başarı-

BAY FRU'YA
YAZDIĞIM
MEKTUP

sızlığa uğraması, sözümüzü doğrulamağa yeter. Fakat, buna neden gerek vardı? İngiliz subayı Novilin, Diyarbakır dolaylarında Müslüman Kürt halkı yoldan çıkarmaya pek çok çalıştıktan sonra Malatyada, eski Elazığ Valisi Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerle, Sıvasa karşı yaratmağa çalıştığı olay, sonucu bakımından bütün uygarlık dünyasına karşı utanç verici değil miydi?

Size çok açık yürekle ve içtenlikle bildiririm ki, İngiliz ulusu, ulusumuzun dostluğuna ve güvenine değer vermiyorsa, bundaki yanlışlık pek derindir. Bu ilkeye aykırı olarak kullandığınız araçlar pek yanıtıcı olup, sonuç ve verim alınacak nitelikte değildir. Sait Molla aracılığıyla Adapazarına gönderilen iki bin liranın, yakında verimli sonuç sağlayacağı yolunda verilen sözün yalan olduğunu olaylar size anlatmış olacağından uzun sözü gerekli görmem. Hele sizinle ilişki kuran düzbecilerin, Osmanlı Padişahının da, ortaklaşa yaptığınız işlerinizde ve çalışmalarınızda eli varmış gibi gösterilmesi pek tehlikelidir. Siz çok iyi düşünebilirsiniz ki Padişah, sorumsuz ve tarafsız olup ulusal irade ve egemenliğimizle ilgili gerçekleri değiştirmez ve bozmazlar. Yurdumuzda bulunan İngiliz siyasi memurlarının, elbette İngiliz ulusunun eğilimine ve çıkarına aykırı olarak, yurdumuza ve ulusumuza karşı uygarlığa ve insanlığa yaraşmaz bir biçimdeki girişimlerini, elimizde bulunan belgelerle İngiliz ulusunun gözü önüne serersek, sonuç dünyaca iyi karşılanmaz sanırım. Fakat, bu konuda, tuhaf olması bakımından şunu da bildirmek zorundayım ki siz, bir din adamı olarak siyaset oyunlarına, özellikle öldürüşmeye varacak işlere karışmak hevesine kapılmamalısınız. Sizinle yaptığım görüşmelerde, sizi bu denli bir siyaset adamı olarak değil, insanlığa hizmet eden, adaleti seven erdemli bir kişi olarak tanıdım. Bunda ne denli aldandığımı son aldığım sağlam bilgilerin doğrulamakta olduğunu size bildirmekle şeref duyarım.

Mustafa Kemal

**ALİ RIZA PAŞA
HÜKÜMETİ,
DÜŞMANIN
YALANLARINA
GERÇEK GÖ-
ZÜYLE BAKIYOR**

Baylar, İstanbulda Hükümetin gözü önünde ve bilgisi altında yapılmış ve yapılmakta olan alçakça girişimlerle bu girişimlerin bütün yurttta uğursuz belirteleri olduğunu açıkça ortaya koyan olayların gerçek kaynaklarını ve etmenlerini, İstanbul Hükümetinin, Temsilciler Kurulundan daha iyi bildiği, daha da kuşku götürür mü?

Baylar, işlerin içyüzünü bilen bir hükümetin üyelerinden, düşmanların, salt yanıltmak ve yoldan çıkarmak amacıyla ortaya attıkları yalanlara ve söylentilere gerçek gözüyle bakıp, yine onların öğütlerini çare ve tedbir diye uygulamaya kalkışmak gibi bir davranış beklenir mi?

Bu sorulara karşılık vererek yüksek topluluğunuzu yormaktan çekindiğim için sözü, Ali Rıza Paşa Hükümetinin düşüncesini yansıtan Harbiye Nazırı Cemal Paşaya bırakmayı yeğ tutarım.

Baylar, açıkça söylemeliyim ki ben, Cemal Paşanın bu konu ile ilgili olarak gönderdiği kapalı telin anlamını ve kap-

samını kavramakta güçlüğü ve şaşkınlığa uğradım ve kendilerinden yeni bir tel göndermelerini istedim. Nazır Paşa, 9 Aralık 1919 günü, olduğu gibi bilginize sunacağım birbiri arkasından gelen telyazılarını gönderdiler.

9 Aralık 1919

Sıvasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yenilenmesi istenilen telyazısı aşağıda sunulmuştur:

Hükümetin, Barış Konferansına çağrılmak için istekte bulunduğunu biliyorsunuz. İyi bir barış antlaşması, gidecek delegelerimizin ulusal güveni kazanmış, hem de iç işlerinde sözü geçer bir hükümeti temsil etmeleriyle yapılabilir. Yabancı devlet temsilcileri, içeride güvenliğin ve dirliğin kurulup yerleşmesini durmadan öğütüyorlar ve Anadolu'da bir kırma uğrayacakları kaygısıyla korkuya düşen Hıristiyan halkın, bölük bölük, düşman elindeki yerlere sığınmakta olduklarını sert ve dikkat çekici bir dille söylüyorlar. Gerçi düşman elindeki yerlere ve özellikle Adana dolaylarına gidenler, oralardaki Ermeni sayısını artırmak için gitmekte iseler de, bu gidiş üzerine, Anadolu'da dirlik ve düzenliğin bozulduğu ileri sürülerek, Hükümetçe yapılan yalanlamanın etkisi azaltılıyor. Çünkü Temsilciler Kurulu güvence verdiği halde, illerde kimi kişilerin kendilerine hoş görünmeyen memurları, kimseye danışmadan, görevlerinden çıkarmaları, değiştirmeleri; hükümet işlerini aksatmaları, zor kullanarak yardım ya da vergi toplamaları gibi davranış ve karışmalarının büsbütün önlenememesi yüzünden, yabancı çevrelerin kaygıları da sürüp gitmektedir. Devletimizin karada ve denizdeki şu durumunda, alinyamız üzerinde karar verecek olan devletlere karşı gözdağı verici bir davranış her halde zararlıdır. Bundan başka, Temsilciler Kurulu adına yabancı temsilcilere teller çekilmesinin, yurttaki iki hükümet bulunduğunu gösterdiğini Fransa temsilcisi açıkça söylemiştir. Hele bunlardan herhangi birine karşı aşağılayıcı sözler kullanılması, temiz ahlaklı ve ileriye düşünen sağlam görüşlü kimselere yaraşmaz. Tehlike ve sıkıntı zamanlarında ağırbaşlı ve onurlu davranmanın ulusal özelliğimizden olduğu unutulmamalı; üzüntünün ve bezginliğin akla getireceği aşırı ve çok zararlı istek ve tasarılar için yurdun büyük çıkarlarından vazgeçilmemelidir. Şimdiki durumumuzda haklarımızı, ancak iyi siyaset gütmekle, uyanık durmakla ve zamanın gereklerine uymakla savunabiliriz. Bu düşünceler, bildiğiniz şeyleri sizlere bir daha bildirmekten başka bir şey değilse de, arkadaşlara ve şubelere¹ de yurtseverce öğütler vermek her halde pek çok gereklidir. Yakında toplanacak olan Millet Meclisimizin, sevgili yurdumuzun kurtuluşu ve mutluluğu için gereken bilgece tedbirleri bularak bu yüksek amacı gerçekleştirmeye özenmesi ve bütün varlığı ile çalışması beklenmektedir.

Hükümetin düşüncesini bilginize sunarım.

Harbiye Nazırı
Cemal

Baylar, dinlemiş olduğunuz bu telyazısının içindekileri yorumlayarak yüksek topluluğunuzu yormayı gereksiz bulu-

1 Müdafaai Hukuk Cemiyeti şubelerine.

rum. Yalnız izin verirseniz, buna verdiğim karşılığı, olduğu gibi sunmakla yetineceğim.

Şifre

Sivas

11.12.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Hükümetin düşüncesi olarak gönderilen 9 Aralık 1919 günlü telyazısı, Kurulumuzca gözden geçirildi. Bu telyazısında bildirilenler, bunca açıklamalar yaptığımız ve bilgiler sunduğumuz halde, gene eskiden ileri sürülen görüşleri yenileme niteliğinde görülmüştür. Temsilciler Kurulumuzun amacı, Hükümet erkinin kırılmasını önlemek ve ulusal güveni sağlamaktır diye birçok kez güvence verilmiştir. Sunularımızın ne yazık ki, gereken önemle dikkate alınmadığı kanısı uyanmaktadır.

1- Anadolu da dirlik, düzenlik ve güven kalmadığı doğru değildir, belki düşük Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında yaratılan dirliksizlik ve güvensizlik, son zamanlardaki ulusal birliğin etkisi ile ortadan kalkmıştır.

2- Sorumsuz kişilerce, kimseye danışmadan memur çıkarılmış ya da değiştirilmiş değildir. Yalnız, Dahiliye Nazırlığının, ulusal ayaklanmaya karşı olmalarından dolayı düşük Hükümet zamanında ulusça kovulan ve adları herkesçe bilinen memurları yeniden atamada direnmesiyle, pek anlamlı bir tutumu vardır. Dahiliye Nazırlığının, ulusal isteklere büsbütün aykırı olan ve şimdi bile eski Nazır Âdil Bey ruhunun bu Nazırlıkta yaşadığı duygusunu veren yürütümüne, elbette pek haklı ve türeye uygun olarak, halk uyamamaktadır. Gene o müsteşarın, gene o İçişleri Genel İdaresinin, gene o Özlük İşleri Müdürünün iş başında bulunmaları, gerçekten hem yüksek Hükümetinizi hem de ulusa karşı söz vermiş olan Temsilciler Kurulumuzu pek güç bir duruma sokmaktadır..... günlü telle bilginize sunduğumuz Dersim Mutasarrıfı işi, dikkat çekicidir. Artık bu konuda Temsilciler Kurulunca yapılacak bir şey kalmamıştır. Bundan böyle de, Dahiliye Nazırlığının bu gibi işleri yüzünden ortaya çıkacak durumların düzeltilmesi için, iyi karşılanmadığından ve güven beslenmediğinden, ricada da bulunulmayacaktır.

Son bir kez daha şunu bildirelim ki yüksek Hükümetiniz, ulusun güvenini gerçekten kazanmak, bu yurda ve ulusa yararlı olmak dileğinde ise, ki buna Kurulumuzun hiç kuşkusu yoktur, ulusun ruhuna, durumun ağırlığına göre bir yol seçmeli; asıl kendi içindeki derdi iyileştirmelidir. Yoksa, iş başına gelindiğinden beri yapıldığı gibi, Temsilciler Kurulunu hedef tutarak hep bu yolda yazılar yazmakla amaca ulaşamaz.

3- Düşük Hükümetin ulusa düşman, düşmanlara dost olarak gütmüş olduğu hayınca siyasetin kalıntısı olan Aydın cephesinde para toplanırken, belki bazı uygunsuzluklar olmuştur. Ancak, Sivas Genel Kongresi ile oluşan ulusal birliğin ve Harbiye Nazırlığının yaptığı yurtseverce çaba ve yardımların etkisiyle bu gibi olayların da önü alınmış demektir.

4- Ulus, Ateşkes Anlaşmasıyla bağlı bulunduğu düşman devletlerden hiçbirine gözdağı verici bir durum almış değildir. Yalnız, kutsal ve türeye uygun haklarına el uzatılmasını, kesin zorunluk olursa, silâhla da önlemeğe karardır.

1 İdarei Umumiyei Dahiliye.

5- Temsilciler Kurulunun, yabancı devlet temsilcilerine tel çekmesi konusuna gelince; bu, ancak protestolarda bulunmak içindir ki, yüksek Hükümetinizin onayından da geçmiştir. Aslına bakılırsa, ulusal birliğin temsilcisi olarak Temsilciler Kurulunun, ulus adına bu denli yazışmalarda bulunması, türeye uygun bir haktır. Eğer Hükümet de, böyle duyarlık gösterir ve ulusla bir düşüncede olduğunu bu gibi elverişli durumlarda açıklamaya ve belirtmeye koşarsa, siyasete zarar vermek şöyle dursun, bundan pek büyük yararlar elde edileceği apaçıktır. Oysa yüksek Hükümetinizin, Adanaya düşmanın girişi gibi açık bir haksızlığı bile protesto etmediğini Fransızlar söylüyorlar. Demek ki, Fransız Temsilcisinin açık konuşmasının nedenini bu noktada aramalıdır. Kısaca şunu bildirelim ki, Temsilciler Kurulu, ne üzüntüye ne bezginliğe kapılmıştır, ne de kutsal görevlerinde ulusun ve yurdun esenliği için gerekenleri anlayamayacak bir bilinçsizliğe düşmüştür. Ulusun esenliği adına aldığı tedbirlerde ve yaptığı bütün işlerde ağırbaşlılığı ve onuru, alçalmaya ve uyuşukluğa yeğlemeyi temel ilke olarak kabul etmiştir. Siyasetin de, akıllılığın da, durumun gereklerine uymanın da ancak bu yolda olacağına inanmıştır. Bunun için, ulusun çok acı gerçekler karşısında uyanık ve bilinçli olan ruhundan aldığı bu ilkelerin tersini ulusa öğütleyemez ve yakında toplanmasını çok gerekli saydığı Millet Meclisinin de bu ruh ve duygu ile dolu olacağına sağlam güven besler.

6- Temsilciler Kurulumuzun görüşü yukarda bilginize sunuldu. Bu gibi işlerde, delegemiz olarak, sizin Hükümet üyelerini aydınlatmanız ve aslı olmyan şeyleri kendilerine açıklamanız gerektiğini, yurdun esenliği adına, saygıyla bildiririz.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, İstanbulda yurdun kurtarılmasıyla ilgili en önemli görevlerde çalışan saygıdeğer ve akıllı tanınmış kişilerin o zamanlar, İstanbulun zehirli havasını almaları yüzünden, anlayış ve görüşlerinde ne denli olumsuz sapmalar olduğuna bir örnek vermek için, daha Sivasta iken karşılaştığım küçük bir olayı, izin verirseniz bilginize sunmak isterim. Belki sayın üyeler arasında hatırlayanlar vardır. Senato üyelerinden Çürüksulu Mahmut Paşa, Bosfor (Bosphore) gazetesi yazarlarından birisine, siyasi durumumuz üzerine demeç vermişti. Mahmut Paşanın o sıralarda Barış Hazırlıkları Komisyonu üyesi olduğunu da hatırlarsınız. Paşanın, 31 Ekim 1919 günlü Tasviriefkâr gazetesinde de yayımlanan demecini, 17 gün sonra Sivasta okudum. «Ermenilerin pek çok olan isteklerine hak vermeksizin, sınırlarda bazı düzeltmeler yapmayı kabul ederiz.» sözleri dikkatimi çekti. Doğu Anadolu'da, Ermenistan yararına toprak bırakılacağına söz verme niteliğinde olan bu cümleyi, Barış Komisyonu üyelerinden bir devlet adamının söylemiş bulunması, gerçekten düşünölmeye ve şaşılmaya değerdi. Bundan ötürü, 17 Kasım 1919 günü Çürüksulu Mah-

ÇÜRÜKSULU
MAHMUT PAŞA-
NIN DEMECİ

mut Paşa Hazretlerine göndermeyi yararlı saydığım bir tel-yazısında, demecindeki işaret ettiğim cümleden dolayı, «Doğu Anadolu halkının, pek haklı olarak, son derece üzgün ve kır-gın olduğunu» belirttikten sonra: «Erzurum ve Sivas kon-grelerinin kararları uyarınca ulusun Ermenistana bir karış top-rak bırakmayacağını; Hükümet, bu denli acı bir zorunluk karşısında boyun eğerse ulusun, kendi haklarını kendisi savun-maya karar verdiğini ve bunun bütün dünyaya ilân edilmiş olduğunu» yazdım ve bu ulusal karar ve direncin herkesten önce Barış Hazırlıkları Komisyonu yüksek üyesince bilinmesi ve benimsenmesi gerektiğini bildirdim (*belge: 196*).

Baylar, Sivasta kaldığımız sırada birçok sorunlar ve olay-larla karşılaşmış ve zorunlu olarak idari, askeri, siyasi ve ulu-sal girişim ve yürütümlerde bulunulmuştur. Bunların hepsini ayrıntılarıyla anlatmak uzun sürer. Yalnız, izlediğimiz olaylar zincirinin birbirine bağlanmasına yarıyacak bazı noktalara dokunarak ve işaret ederek geçeceğim.

**ULUSAL ÖRGÜ-
TÜN DÜZENE
SOKULMASI**

Baylar, ulusal örgütün düzene sokulması önemliydi. Bu-nun için özel tedbirler alındı. Seçimler dolayısıyla ortaya çıkan bazı görüş ayrılıklarının giderilmesi çarelerine başvuruldu.

Maraşta bazı Çerkez yurttaşlar, sözde Maraşın bütün Çerkezleri adına, Cebelibereket¹ Governörünün² Maraşa gön-derilmesini, Antepteki Fransız askeri komutanından telle istemişlerdi. Buna izin veren Maraş Mutasarrıfına kınama cezası verildi. Maraşın ilerigelenlerine, söz konusu Governör gelecek olursa, karşılamamaları bildirildi. İstanbul Hükümetinin de dikkati çekildi.

Bolu dolaylarında güvensizlik gittikçe artıyordu. İzmit-te, Âsım Beyden sonra, Birinci Tümen Komutanı olan Rüştü Beye bu konuda yönerge verildi.

Baylar, 20 Kasım 1919 günü, İstanbuldaki örgütümüz-den, Kara Vâsıf ve Albay Şevket imzalarıyla gelen bir kapalı telde: «Gebze Kaymakamının karşıcıl olduğu ve çeşitli ağır suçlar işleyen Yahya Kaptanın kötülüklerini örtmeye ve daha başka işlere başlıyarak Ulusal Kuvvetlere leke sürmeye çalışt-ığı» bildiriliyor; bu kaymakamın yerinin değiştirilmesi söz konusu ediliyordu (*belge: 197*).

¹ Adananın doğusunda bulunan ve o zamanlar Adana iline bağlı olan bir sancak. Bugünkü Osmaniye, Islahiye, Dört Yol ilçelerinin bulun-duğu yerler.

² O zamanki Cebelibereket sancağının Fransız yöneticisi.

Biz de bu görüşe yürekten katılarak, gereğinin Cemal Paşa aracılığıyla sağlanmasını bildirdik (*belge: 198*).

Baylar, bu Yahya Kaptan işi, devrimin önemli bir evresi içine girdiği ve çok dikkate değer olduğu için biraz ayrıntılara inmeyi uygun görüyorum.

Şimdiye değin verilen bilgilerden kuşkusuz anlaşılacak olmaktadır ki, birbiriyle anlaşmış ve işbirliği yapmış iç ve dış düşmanların uygulamaya çalıştıkları planın önemli bir noktası da, yurt içinde güvensizlik olduğunu ve Hıristiyan halka saldırdığını, maddi ve edimli olaylar ve işlerle dünyanın gözü önünde tanıtlamak ve bu iş ve davranışların Ulusal Kuvvetlerce yapıldığına herkesi inandırmaktı. Bu gizli ve çirkin amacın gerçekleştirilmesi için de, bildiğimiz gibi, birtakım çeteler kurarak özellikle Hıristiyan halk üzerine saldırtmak ve bu çetelerin işleyecekleri ağır suçları, Ulusal Kuvvetlerin üstüne atmak yolunu tutuyorlardı. Bu girişimler, az çok yurdun her yanında filiz vermeye başlamakla birlikte, en önemli çalışma ve gelişme, İstanbula yakınlığı dolayısıyla, Biga, Balıkesir ve özellikle İzmit, Adapazarı ve Bolu dolaylarında oluyor ve dikkat çekici bir durum gösteriyordu.

Biz bu hayınca ve fakat –açık söylemek gerekirse– çok ustaca girişime karşılık, olağanüstü tedbirler almak ve öleyici girişimlerde bulunmak zorunda kaldık. Çünkü, İstanbul Hükümeti, bütün bu düşman girişimlerini, gerçekten Ulusal Kuvvetlerce düzenlenmiş sanıyor ve ortadan kaldırılmaları için sert tedbirler alacağı yerde boyuna Temsilciler Kurulunu suçlayarak ve bu Kurula baskı yaparak, bu ağır suçları işleyen düşman çetelerinin dağıtılmasını bizden istiyordu. Ne yazık ki, Hükümet, bu düşünce ve kanısını, İstanbuldaki örgütümüz başkanlarına da aşılarmayı ve onları kandırmayı başarmıştı.

Baylar, bizim, özellikle İstanbula yakın olan İzmit bölgesinde uygulanmasını düşündüğümüz tedbir, orada silâhlı ulusal birlikler kurulması ve o bölgedeki güvenilir komutan ve subaylarımızın da yardımı ve desteği ile, bu ulusal birliklerin hayın çeteleri izleyip dokuncalarını ve varlıklarını ortadan kaldırmaları idi.

İşte, bu amaçla meydana getirebildiğimiz ulusal birliklerin en önemlisi ve güçlüsü «Yahya Kaptan» diye tanınmış olan bir özverili yurtseverin birliği idi.

Merhum Yahya ile ilk ilişkimiz şöyle oldu:

Y A H Y A
K A P T A N İ Ş İ

Bir gün telgrafçılar, Sivas Telgraf Merkezine şu bilgiyi veriyorlardı: Çok acele bir teli durdurdular; yani İstanbulda durdurdular.

Telde bildirilenler, aşağı yukarı şu idi:

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Dün İzmitten salık verilen Yahya benim. Yarın akşam Kuşçalı telgrafhanesinde buyruğunuzu bekliyorum.

Kuşçalı, Üsküdarla Gebze arasında bir köydür. Gerçekten, Yahya Kaptan bana İzmitten örgütümüzce salık verilmişti.

4 Ekim 1919 günü Kuşçalı merkezinden şu teli aldım:

Önemli ve çok ivedidir.

Sıvasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ben size iki gün önce İzmitten salık verilen Yahyayım. Buyruğunuz üzere, telgraf başında buyruklarınızı almaya geldim. En son yarın akşama değin Kuşçalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

Anlaşıldığına göre, Yahya Kaptan İstanbuldan telinin çekilmediğini anlayınca, kendisi daha Kuşçalıya gelmeden, bu teli Kuşçalı merkezine göndererek çektirmiş (*belge: 199*).

Ben de şu buyruğu verdim: (*belge: 200*).

4 Ekim 1919

İzmit Merkezi Aracılığıyla Kuşçalı Telgrafhanesinde
Yahya Efendiye

Bulduğunuz bölgede güçlü bir birlik kurunuz. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey aracılığıyla bizimle bağlantı sağlayınız. Şimdilik hazır bulununuz.

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk
Cemiyeti Başkanı
Mustafa Kemal

Baylar, Yahya Kaptan, aldığı bu buyruk üzerine birliği kurdu ve aylarca İstanbulla ilişkisi olan çevrelerde hayın çetelerin iş görmelerine engel oldu.

En sonunda, İstanbul Hükümetince öldürtüldü. Gerçi, Yahya Kaptanın çalışmaları ve korkunç olarak şehid edilmesi, bundan sonraki aylarda geçen bir olay ise de, burada olaydan söz açılmışken, bir daha dönmek üzere, durumun açıklanması uygun olur düşüncesindeyim.

24 Kasım 1919 günü Kartal merkezinden şu teli aldım:

Köy içinde suçsuz adam öldürme, Bucak Müdürünü herkesin gözü önünde dövme, köylülerden zorla para ve mal alma suçlarından dolayı Yahya Kaptanı Hükümete teslim zorunluğu vardır. Dahiliye Nazırlığı önemle bu işi izliyor. Hükümetin güç durumda kalmaması, Yahya Kaptanın teslimini gerektiriyor. Buyruklarınızı makine başında bekliyorum efendim (belge: 201).

İmza

Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Temsilciler Kurulu Başkanı Binbaşı
Ahmet Necati

Askerlerin ve resmi memurların, bizim ulusal örgütlerle ilgili kurullarımızın başkanlıklarını açıktan almaları usulümüz değildi. Bir de, bizim örgütlerle ilgili tüzüğümüzü bilmesi gereken kurul başkanlarının, Temsilciler Kurulunun tek bir kurul olduğunu, her yerde birer Temsilciler Kurulu olamıyacağına da bilmesi gerekirdi. Bu telyazısı üzerine, İzmitteki Tümen Komutanına şu teli yazdım.

Şifre
İvedidir.

Sivas
25.11.1919

İzmitte Birinci Tümen Komutanı Rüştü Beyefendiye

«Kartal Müdafaai Hukuk Cemiyeti Başkanı» sanıyla Binbaşı Ahmet Necati Beyden gelen bir telde: Adam öldürme, Bucak Müdürünü dövme, köylülerden zorla para ve mal alma suçlarından dolayı Yahya Kaptanı Hükümete teslim etmek zorunluğu olduğu ve Dahiliye Nazırının da bu işi önemle izlediği bildirilmektedir.

Başlangıçtan beri ulusal ayaklanmada iyi hizmeti görülen bu adamın, yurdumuzun bu sıkıntılı günlerinde Hükümete teslim edilmesi hiç uygun görülmemekte olduğundan, Hükümetin erkini de göz önünde tutarak, Yahya Kaptanın bu aralık yasa kavuşturmasından kurtarılması işinin bir yoluna konulması, Kartalda Necati Beye gereken yönergenin verilmesi ve sonucunun bildirilmesi önemle rica olunur.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

26 Kasım 1919 günü Hereke merkezinden de şu teli aldım:

Ulus adına çok rica ediyorum. Bugünlerde Binbaşı Necati Beyin görevini kötüye kullanması, ulusal örgütleri lekelemektedir. Hemen soruşturma yapılmasına buyruğunuzu rica ederim.

Gebze İlçesi Ulusal Kuvvetler Komutanı
Yahya

İzmitteki Tümen Komutanından aldığım karşılık da şudur:

İzmit
29 Kasım 1919

Sivasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

K: 25.11.1919

Temsilciler Kurulu Başkanlığına:

Şimdiye dek yaptığım soruşturmaya göre, Yahya Kaptanın adam öldürme, Bucak Müdürünü dövme gibi işler yapmadığı ve Binbaşı Necati Bey denilen kişinin kendi özel çıkarını sağlamak için Yahya Kaptanın varlığını ortadan kaldırmak amacını güttüğü; bu konuda size telle başvurdukları zaman Yahyayı da aldatarak yanlarına getirip öldürme planı düzenledikleri halde Yahyanın işi sezerek kendisini kurtarmış olduğu anlaşılmıştır. Soruşturmayı gereğince derinleştiriyorum. Sonucu bilginize sunacağım.

Birinci Tümen Komutanı
Rüştü

Tümen Komutanı Rüştü Beyin birkaç gün sonra verdiği tamamlayıcı bilgi şuydu:

İzmit
5.12.1919

Sivasta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Temsilciler Kuruluna:

Binbaşı Necati Beyin, Maltepe Atış Okulunda görevli memur olduğu halde, Müdafaai Hukuk Cemiyeti Başkanı kimliğine bürünerek Ulusal Kuvvetler adıyla başına topladığı Arnavut Küçük Arslan çetesiyle ortalığı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendinin de bununla ortak olduğu üzerinde kuşku kalmamıştır. Son günlerde, Hükümetin başına dert açan Darıca Rum bekçilerinin öldürülmesi ve İstelianos adında bir zenginine dağa kaldırılarak para istenmesi gibi işlerin adı geçen çeteye yaptırılması ve böylece alçakça işlere yanaşmayan Yahya Kaptana suç yükleterek gerek size gerekse Hükümete Yahya Kaptan için yalan bilgiler verilmesi, bunların ulusal örgüt perdesi altında halkın ve Hükümetin başına iş çıkararak keselerini doldurmaktan başka bir amaç besledikleri ve belki de daha başka siyasi amaçlar güttükleri düşüncesini uyarıyor. Şimdiye değin pek namuslu davranmış ve davranmakta olan Yahya Kaptanın, bu gibi işlere katılmaması ve yukarıda adı geçen çetenin, kendi bölgesinde kötülükler yapmasına meydan vermemesi dolayısıyla, Kaptanın varlığını resmi ya da özel olarak ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Dün Yahya Kaptan yanıma gelerek hayatının tehlikede olduğunu ve bunun için adamlarının silâh ve cepanesini bana getirip teslim ederek kendisinin buradan yitip gideceğini bana resmi olarak söyledi. Kendisine gerekli öğüdü vererek ve daha hizmet edecek önemli zamanlar olduğunu söyleyerek yerine yolladım. Her şeyi iyi bilmesi gereken Gebze İlçesi Kaymakarımdan,

resmi olarak bilgi istemem üzerine, aldığım karşılık da tam yukarda bildirdiğim gibi; yani Necati ve Nail Efendileri suçlar, Yahya Kaptanı aklar niteliktedir. Necati Efendinin İstanbulda nere ile haberleştiğini bilemiyorum da bir yerden arasıra para aldığı söyleniyor. Bunların varlıkları ve cana kıymak istemeleri yüzünden Yahya Kaptan bu bölgede durmak istemiyor. Bunun için, aslında görevli bir subay olan Necati Efendinin başka bir yere, Nail Efendinin de gene başka bir yere kaldırılmalarının çok gerekli olduğu düşüncesindeyim. O yerler İstanbulla bağlı olduğu için elbette ben bir şey yapamıyorum.

Temsilciler Kurulunca gereğinin yapılması buyruklarınıza sunulur.

Birinci Tümen Komutanı

Rüşti

Rüşti Beyin verdiği bilgilerden uzun uzadıya söz ederek, 8 Aralık 1919 günü Harbiye Nazırı Cemal Paşaya yazdım (*belge: 202*).

Aynı günde, durumu ve Cemal Paşaya başvurduğumuzu anlatarak, işin izlenilmesini İstanbuldaki örgütümüz başkanlarına da bildirdim (*belge: 203*).

On dokuz gün sonra, yani 27 Aralık 1919 günü, şifre içinde Vâsif ve dışında Albay Şevket imzaları bulunan uzun bir telde şu bilgi veriliyordu:

«..... Güvensizliğin başlıca yaratıcıları, Yahya Kaptanla arkadaşı Kara Arslan ve Alemdağında dolaşan Sadık çeteleridir.»

Yahya Kaptanın birtakım şımarıklıklarından söz ettikten sonra: «..... bizi, artık bu haydutu kötülük yapamıyacak bir duruma getirmeye girişmek zorunda bıraktı.»

«Öteden beri araları iyi olmayan Küçük Arslan çetesinin gözde olması (!) kendisini çeşitli araçlarla suçlarını örtmeğe sürüklemiştir...»

«Yüzbaşı Nail, Yahyaya karşıdır. Necati Beye gelince; düşük Hükümet zamanında (!) Kartal İlçesinde başkan seçilerek, ulusal örgüt adına, merkezle ilgisini kesmiş (?).... Ulusal örgütü kökleştirmiş...., Yeniköy Rumlarının sağa sola sarkıntılıkları üzerine, Küçük Arslan çetesini dolaştırmaya başlamış.... Tarafınızdan para da verilmiştir (!).»

«Yahya Kaptan.... her şeyi sonuçsuz bırakmak için dümen çevirmektedir (!).»

«Binbaşı Necati biraz idaresiz ise de cezayı haketmiş değildir.»

«Gebze Kaymakamının.... bir an önce kaldırılarak Rum ve Ermeni dolaplarına son verdirilmesi....» (*belge: 204*).

Baylar, bu bilgiler arasında benim bilmediğim noktalar vardı. Örneğin, ben, Küçük Arslan çetesini ve onun gözde

olduğunu bilmiyordum. Bu çeteye Necati Bey aracılığıyla para verdiğimi hiç hatırlıyordum.

Yahya Kaptanım, verdiğimiz yönergeye uyarak, düşman çetelerini ortadan kaldırmaya ve hiç olmazsa onların Hırstiyani halka saldırarak düşmanın amacını gerçekleştirmeye yönelmiş bütün girişimlerini sonuçsuz bırakmaya çalıştığını çok iyi biliyorduk.

Gebze Kaymakamının ne denli adam olduğu, şimdi sunacağım belgelerle anlaşılacaktır sanırım.

4 Ocak 1920 günü Tümen Komutanı Rüştü Beye, Vâsıf Beyin verdiği bilgiyi, olduğu gibi özetliyerek bunun kendisine verilen bilgiyle çelişik olduğunu bildirdim ve bir kez daha güvenilir kişiler aracılığıyla işin incelettilmesini ve soruşturulmasını ve sonucun, kendi düşünceleriyle birlikte açık olarak bildirilmesini rica ettim (*belge: 205*).

Baylar, bu işte gerçeğin ortaya çıkmasına yarayan belgeleri bilmenizi istediğim için, Rüştü Beyin verdiği karşılığı, olduğu gibi bilginize sunmama izin veriniz:

Düzce

7/8.1.1920

Yirminci Kolordu Komutanlığına

K: 4.1.1920 şifreye:

Temsilciler Kurulu Başkanlığına:

Yahya Kaptan için yapılan çeşitli suçlamalar üzerine, birkaç kez Yüzbaşı Ali Ağuş Efendi aracılığıyla yaptırdığım soruşturma, adı geçen suçsuz olduğu sonucunu verdi. Bununla birlikte, kendisi okumamış bir kişi olduğundan, görevi içinde sanarak bazı şeyler yapmış olabilir. Büyük ve Küçük Arslanlar ise aslında haydutturlar. Fakat, ulusal örgüte karşı düşüncede olduğu kuşku götürmeyen ve Yahya için herkesten daha çok sızıltı yapması gereken Gebze Kaymakamına bu konuda yazdığım yazıya aldığım 1.12.1919 günlü ve 17 sayılı karşılığın örneği, olduğu gibi aşağıya alınmıştır:

Ben, bu telde bildirilenlere bir parça olsun inanmak zorunda kaldım ve aynı inanla bu yazıyı İstanbulda Şevket Beye de gösterdim. Benim öğrenemediğim bazı nedenler yüzünden İstanbulca kendisi için bir işlem yapılması gerekli görülürse elbette bir şey denilemeyeceği, bilgilerine sunulur.

Örnek

30.11.1919 günlü, 53 sayılı yüksek buyrukları karşılığıdır:

Kartal Müdafai Hukuk Cemiyeti Başkanı Binbaşı Necati Beyin, adam öldürme ve Bucak Müdürünü dövme ile ilgili suç bildirmeleri, kişi ve zaman gösterilmediğinden, gerçeğe uygun değildir. Çünkü, dövüldüğü bildirilen Bucak Müdürü Burhanettin Bey ise, Yahya Kaptanım kendisini dövmeyi ve bir saldırıya uğramadığını resmi olarak ve yazıyla bildirdiği gibi, bu konuda Kaymakamlık katına da hiçbir yakınmada bulunmamıştır.

Adam öldürme işine gelince; Yahya Kaptanın adam öldürdüğü üzerine, hükümete ve adliyeye hiçbir yerden başvurma ve yakınma olmadığı gibi, kendisinin hükümete getirilmesi için bir kâğıt bile yazılmamıştır. Eğer Darıca Rumlarından ikisinin öldürülmesi ve Kartalın Paşa köyünden İstelianos Çorbacının¹ dağa kaldırılarak kendisinden kurtulmalık istenmesi ve alınması anlatılmak isteniyorsa, bu haydutça suçları Küçük Arslan çetesinin işlediği söylenmektedir ve bu, yüzdeyüz gerçektir. Adı geçen çete ise, Yahya Kaptana öteden beri düşmandır. Aslında Yüzbaşı Nail Efendinin koruyuculuğunda ve eli altında iken sayısı on sekize yükselen bu çetenin şimdi Binbaşı Necati Beyin buyruğu altına verilmiş bulunduğu ve kendilerine ellişer lira aylık bağlama yoluna da gidilmekte olduğu öğrenilmiş olup köyleri soymaktan vazgeçmedikleri bilinmektedir. Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Beyin eski okul arkadaşıdır. Kendisiyle bir buçuk ay önce Aydın köyünde, Küçük Arslan çetesine adamlarından Ali Kaptanın dağa kaldırdığı Çorbacıdan alınan para ile yaptığı ünlü düğününde buluşmuşlar; sonra birçok kez, Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Beyin evine gelip konuk olmuştur. Aralarında düşünce birliği vardır. Yüzbaşı Nail Bey öteden beri Yahya Kaptana karşı olup Kaptanı ulusal örgüt kurduğu sıralarda, ilçenin sınırları dışına kovup çıkarmaya kalkışmıştır. Küçük Arslan çetesince yapıldığı söylenen ve yüzdeyüz doğru olan yukarıda anılmış iki haydutluk olayı ile, Ulusal Kuvvetleri karalamak ve Yahya Beyi lekelemek amacı güdüldüğü sezilmiştir. Bu suçlar, adı geçen Arslan çetesinin dolaştığı yerlerde ve iş gördüğü alan içinde işlenmiştir. Dahası², İstanbul Muhafız Alayına bağlı Süvari Birliği Komutanı Hakkı Beyin bu olaylar üzerine kovuşturma yapmak için gönderileceği sırada, Yüzbaşı Nail Beyin, ilgililerle haberleşerek, artık gereklik kalmadı diye, Hakkı Beyi İstanbul'a kaldırttığı ve kovuşturmayı bıraktığı kesin olarak bellidir. Öne sürülen adam öldürme işi, bundan başka bir olay ise, bu konuda gerekli bilgi verilmek üzere, kişi ve zaman da bildirilmesi gerekir. Darıca Rum bekçilerinin öldürüldüğü gün çarşıda ellerini kollarını sallayıp gezen Küçük Arslan çetesince bu işin yapıldığının ortalığa yayılması üzerine Yüzbaşı Nail Bey, korkusundan, kendisinin başka bir yere kaldırılmasını istemiş ve burada hiçbir türlü oturmayacağını söylemişse de, alay ve tabur komutanları ve Binbaşı Necati Bey buraya gelerek Yahya Kaptan için bir işlem yapılmasını delege Sırrı Beye yazdıracaklarına söz ve güvence vererek yerinde kalmasını istemişlerdi. Bu kez Yüzbaşı Nail Bey, 25 Kasım 1919 Salı günü gelip giden Necati Beyi aldatarak gerçeğe uymayan ihbarlarda ve suçlamalarda bulunduğu gibi; bir yandan telefonla Yahya Kaptanı merkeze çağırarak, öte yandan Küçük Arslan çetesini de kendi evinde hazır bulundurarak Kaptanı yakalatmayı tasarlamışsa da her nedense bunu göze alamıyarak giriştiği işten vazgeçmek ve Necati Bey de Kartala dönmek zorunda kalmıştır. Şu duruma göre, Yüzbaşı Nail Bey, gerek Necati Bey ve gerek Necati Beyin maşası olan Küçük Arslan çetesine aracılığıyla Yahya Kaptanı suçlamaktan ve ona karşı dolaplar kurmaktan hiç geri kalmamaktadır. Yahya Kaptan, kendine karşı çıkan ve düşman olan Küçük Arslan çetesini uyarınca, köyleri soymaya ve Hıristiyanları öldürüp yoketmeye izin vermediği gibi, kendi buyruğu altında bulunan Büyük Arslan Bey çetesince bazı uygun-

1 Hıristiyanlar için kullanılan bir san, aşağı yukarı «Ağa» anlamına gelir.

2 Hattâ.

suz işler yapıldığında hemen önleme ve cezalandırma yoluna giderek, ulusal ülkü olan bağımsızlık ve yurt esenliği kaygısıyla güvenliğin ve sıkı düzenin korunmasına hizmet etmektedir. Bundan önce de, Büyük Arslan Bey çetesinin aman dilemesine ve sığınmasına yardımcı olmak ve bağışlanmasını sağlamakla yaptığı hizmetler övülmeye değer. Yahya Kaptanın suçlu gösterilmesi, Yüzbaşının kişisel isteklerine boyun eğmemesinden ve Küçük Arslan çetesince yapılıp Yahya Kaptanın üstüne yıkılmak istenen haydutlukların oluşu ve bunu yapanların korunması dolayısıyla Yüzbaşının kınanmasından ve kendisine sert uyarmalarda bulunulmasından ileri gelmekteoir. Bilgilerine sunulur (Gebze Kaymakamı Mehmet Nurettin).

Birinci Tümen ve Bolu Bölgesi Komutanı
Rüşti

Baylar, bu bilgiler gelmeden önce şöyle bir haber verdiler: «Yahya Kaptan Tavşancıda sarıldı. Bunu yapan, İstanbuldan gelen bir askeri birliktir.»

Bu haber üzerine, İzmitteki Tümen Komutanlığından, 7 Ocak 1920 günlü kapalı telle, makine başında bilgi istedik ve: «Haber doğru ise, İstanbuldan geldiği bildirilen birlik komutanına, söz konusu kişinin -Yahya Kaptanın- bizim adamımız olduğunu ve eğer yersiz bir işi ve suçu varsa elbette gereğinin bizce yapılacağını ve hiçbir türlü Yahya Kaptanın sarılmasını ve tutuklanmasını uygun görmediğimizi bildiriniz» dedik (belge: 206).

Baylar, 7 Ocak 1920 de yazılıp 8 de aldığımız iki tel vardır. Bunlardan biri, İzmitten, Birinci Tümen Komutan Vekili imzasıyla Fevzi Beydendir. Bildirdiği şudur: «Bu gece, iki bin kişilik bir kuvvet, Tavşancıla çıkarak Ulusal Kuvvetler Komutanı Yahya Beyi sarmışlardır. Yapılacak işlemin bildirilmesi buyruklarına sunulur.»

Öteki tel de, Düzcede bulunan asıl Tümen Komutanından geliyordu. Rüşti Bey, merkezde bulunan vekilinden aldığı aynı bilgiyi veriyordu (belge: 207).

Tümen Komutan Vekili Fevzi Beyin, 7 Ocak 1920 günlü sorumuza verdiği 7/8 Ocak 1920 günlü karşılığında, Yahya Kaptanın daha ele geçmediği, gelen birlik ile Ulusal Kuvvetler arasında bir çarpışma olabileceği ve gelen birlik komutanına buyruğumuzu bildireceği haber veriliyordu (belge: 208).

Baylar, o günlerde milletvekili olarak İstanbulda bulunan yaverim Cevat Beyden 10 Ocak 1920 de şöyle bir tel geldi:

Harbiye
10.1.1920

Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

6.1.1920 gecesi sabaha karşı Jandarma Genel Komutan yardımcısı Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Komutanı Nazmi Bey komutasında dört

subay, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi komutasında İstanbul Muhafız Alayından doksan er, Bandırma vapurunun ışıkları söndürülerek Herekeye götürülmüş ve sabaha karşı Herekeye çıkan birlik hemen Tavşancılı kuşatmış ve çeşitli evleri basmıştır. Gelenler, köy İhtiyar Kurulunu toplayarak, vatan hayını olan Yahyayı, teslim etmezler ya da nerede olduğunu söylemezlerse Tavşancılı insanlarıyla birlikte yakacaklarını söylemişlerdir. İhtiyar Kurulu, iki günden beri Yahya Kaptanın köylerinde olmadığını ve nerede bulunduğunu bilmediklerini direnerek söylediler. Yahya sağ olarak ele geçemeyecektir. Fakat Yahyanın ölümünden sonra Marmara bölgesini elinde tutan ve bölgede üstün duruma gelen ve her gün İngilizler ve Fransızlar eliyle silâhlandırılan Rumların ve İstanbuldaki alçakların pek büyük bir başarı sağlayacakları bellidir. Ulusal Kuvvetler adını taşımakta olan Yahyanın öldürülmesi, İzmit, Adapazarı ve İstanbul dolaylarında düşmanlarımızın hesabına karıştırıcılık yapacak çetelerin doğmasına da yol açacaktır. Bunun için, Cemal Paşa Hazretlerinin işe el atmasıyla Yahyanın, adını değiştirerek bir önceki telde bildirdiğim gibi, serbest bırakılmasının sağlanması için gerekenlere buyruk verilmesi rica olunur (Cevat).

Harbiye Nazırı
Cemal

Bu telin, Harbiye şifresiyle ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılmış olması ve fakat içinde «Cemal Paşa Hazretlerinin işe el atmasıyla Yahyanın kurtarılmasının sağlanması» kısmı dikkat çekicidir. Demek ki Cemal Paşa, Cevat Beyin telinin, okumayı gerekli görmeden, kendi şifresiyle ve imzası altında çekilmesine izin vermiştir. Çünkü, bir kez Yahyayı kovalatan Cemal Paşadır. Bundan başka, serbest bırakılmasına kendisinin aracı olması için benim buyruk vermeme, kendi bilgisi altında, elbette yazdırmazlardı.

İzmitteki Tümen Komutan Vekilinden gelen 9 ve 10 Ocak 1920 günlü iki telle, iki çarpışmadan sonra Yahya Kaptanın öldürülerek ele geçirildiği, duyulanlara dayanılarak bildirildi (belge: 209).

11 Ocak 1920 de Tümen Komutan Vekilinden, İstanbuldan gelen birlik komutanına benim yerime bildirim yapıp yapılmadığını sordum (belge: 210). Üç gün sonra 14 Ocak 1920 günlü raporunda, Tümen Komutan Vekili şu bilgiyi verdi: «Kendi yaptığım soruşturmada... çarpışma olmamış; yalnız, Yahya Kaptan teslim olduktan sonra, köy dışında kesici aletle öldürülmüştür. Kafatasının olmaması bunu doğrulamaktadır.» (belge: 211).

Baylar, bu uğursuz haber üzerine İstanbuldaki örgütümüzde, 20 Ocak 1920 günü, Albay Şevket Bey aracılığıyla şu teli yazdık:

Yahya Kaptanın öldürülmesine gereklik gösteren nedenlerle, teslim olduktan sonra kötü niyetle şehit edildiği anlaşıldığından öldürülmesinde kimlerin etkisi ve eli olduğunun, İstanbuldan bize başvuran birçok özverili arkadaşlara bilgi verilmek üzere, tez elden bildirilmesi rica olunur efendim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Eski bir yazımıza karşılık olmak üzere, İstanbuldan, 20 Ocak 1920 de yazılıp bir gün sonra gelen tel de şuydu :

Beşiktaş
20.1.1920

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanlığına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özeldir.

K: 17.1.1920

1— Olay yerinde bulunan güvenilir bir kişinin söylediğine göre, Yahya Kaptan yakalanıp köy dışında bulunan karakolun yanına götürülürken yakın bir yerden on kadar haydudun karakola ateş etmesi üzerine, kaçmaya yeltenmiş ve bu sırada öldürülmüştür. Bununla birlikte, iyi bir soruşturma yapılması için Hükümete başvuruldu.

2— Yahya Kaptanın Ulusal Kuvvetler adına pek çok kötülükler yaptığı, yaygın olarak söylendiği gibi, yapılan resmi ve özel soruşturma da bunu doğruladığı için Hükümet, kovuşturmayla karar vermiş; fakat, Kuru-lumuzca adı geçenin geçici olarak saklanıp Ulusal Kuvvetlerin işlerine karışmaması ve kötülük yapmaması, yanında bulunan kaçak er ve jandarmaları geri göndermesi koşuluyla kovuşturma yapılmaması istenmiş ve gerekenler katında girişimlerde bulunulmakla birlikte, Gebzeye de özel memur gönderilmişti. Bu sırada Hükümet gizlice birdenbire asker göndermiş ve yalnız Yahya Kaptanı yakalamak istediğini ilân etmiş ve bildirilen durum meydana gelmiştir efendim (Vâsıf).

Çanakkale Müstahkem Mevki
Komutanı
Sevket

Baylar «Köy dışındaki karakola götürülürken yakın bir yerden ateş edilmiş (?); kaçmaya yeltenmiş, bu sırada öldürülmüş (? !)» Bu sözlerin bu gibi öldürmelerde bir basmakalıp olarak kullanıldığını anlamamak için, çok bön olmak gerekir.

Yahya Kaptanı öldürmek için, birlikte çalıştıkları ve karar verdikleri, Hükümetin gizlice ve birdenbire olupbitti yapmış olduğu yolundaki sözler de dikkat çekicidir. İstanbulda jandarmadan, İstanbul Muhafız Alayından subay, er ayrılıyor.... İstanbulda üstün durumda olduğunu ileri süren Örgüt başkanlarımız bunu öğrenemiyorlar.

Kara Vâsıf Beyin bu teline karşılık olmak üzere gönderdiğimiz soru teli şudur:

Şifre

Ankara
22.1.1920

İstanbulda Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Beye Yahya Kaptanın öldürülmesi işini önemle izleyen ve hesabını isteyen, özellikle İstanbulda, pek çok kimse vardır. Gerçeğin belirtilmesine yaramak üzere, yaygın olarak söylendiği bildirilen kötülüklerin neler olduğunun tez elden bildirilmesi rica olunur.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, bu sorumuza verilen karşılığı da, dinlemeye katlanacağınızı umarak, olduğu gibi bilginize sunacağım:

Beşiktaş
24.1.1920

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanlığına
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine özeldir.

K: 20.1.1920

1— Yahya Kaptanın, teslim olduktan sonra öldürüldüğünü işittik. Soruşturma yapıyoruz. Sonucu bilginize sunacağız.

2— Adı geçenin öldürülmesinin nedeni, hiçbir kimseyi dinlememesi, Ulusal Kuvvetler adına açıkça kötülük, haydutluk yapması ve haydutları öteden beri saklaması ya da gösterilen yere gitmesi için verilen buyrukları dinlememesidir. Bunun üzerine Hükümet, köylerden ve çevreden kendisine başvuranların üstelemelerine dayanamıyarak, kendiliğinden ve Kurulumuzun haberi bile olmadan işe girişmiştir efendim (Vâsıf).

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı
Albay Şevket

Sayın baylar, telyazısının ikinci maddesindeki, adı geçenin hiç kimseyi dinlememesinin, öldürülmesine neden olarak gösterilmesi hiç doğru olamaz. Şehit rahmetli, beni dinliyordu, benden buyruk alıyordu. Verdiğim buyruğa göre iş görüyordu. Başka bir yere, ya da kişiye bağlı olduğunu, onlardan emir alması gerektiğini kendisine buyurmamıştım. Bu yüzden, İstanbuldan her önüne gelenden, Dahiliye Nazırından, Jandarma Komutanı hayin Kemal Paşadan verilen buyrukları dinlememesi aslında bizim istediğimiz bir şeydi. Ulusal Kuvvetler adına kötülük ve haydutluk yapanın da kendisi olmayıp Küçük Arslan çetesi gibi hayinca özel amaçla kuruldukları belgelerle anlaşılmiş bulunan çeteler olduğu ve Yahyanın bunların hay-

dutluklarını önlemeye çalıştığı da, sözlerine inanılması gereken kişilerin soruşturmalarıyla tanıtlanmıştır.

Gebze Müdafaai Hukuk Kurulu Başkanı ile Gebze Kaymakamı Fevzi Beyin birlikte imzaladıkları ve üzücü olayın meydana gelişinden önce yazdırıp makine başında karşılığını bekledikleri bir teli de bildirmeden geçemiyeceğim:

«Gebze Ulusal Kuvvetler Komutanı Yahya Beyin -bazı adamların suçlamaları üzerine- en sonunda salı gecesi İstanbuldan üstsubaylar komutasında gelen iki bin kişilik kadar bir kuvvetle Tavşancılıda sarıldığı ve şu sırada kuşatılmış durumda bulunduğu, şimdi halktan aldığım bilgilerden anlaşılmıştır. Böyle yurdu için çalışan bir kişiye karşı yapılan bu işlemin pek haksız olduğu yüce komutanlığınızca bilinmektedir. Adı geçenin kurtarılması için ne gibi bir işlem yapılacağını emir buyrulmasını makine başında bekliyoruz.»

Kaymakam
Fevzi

Müdafaai Hukuk Kurulu Başkanı
Hacı Ali

Baylar, o günlerde İzmit dolaylarında ulusal örgüt işleriyle uğraşan Milletvekili Sırrı Beyin de, bu konuda bildirdiklerini, olduğu gibi sunmama izninizi rica ederim:

İzmit
11.1.1920

Yirminci Kolordu Komutanlığına

1— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Dört gün önce yazışması yapılmış olan Yahya Kaptan işi, en sonunda, haber almış olacağı üzere, şehit edilmesiyle sonuçlandı.

2— Yahya Kaptanın, İstanbulun kapısı sayılan bir yerde, ulusal bir kuvvetin başında bulunması, her halde Ulusal Kuvvetlere karşı olan kişileri korkutmaktan uzak kalmadığı için, ortadan kaldırılması kararlaştırıldığı kuşku götürmez.

3— Öldürme işinin bu amaçla yapılmış olması, olayın önemini artırmakta ve Temsilciler Kurulunca üzerinde düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

4— İzmit sancağı haydutlar yüzünden tedirgin iken, yerinden kımıldamayan ve buyruğu altındaki hiçbir birliğe emir vermiyen; yanındaki cezaevinden on beş yirmi kişinin birden kaçmasını her gün olağan işlerden sayan Alay Komutanı Hikmet Bey, Yahyanın öldürülmesini önemli sayarak emrine aldığı jandarma kuvveti ile kendisi de gitmiş ve sonunda Ulusal Kuvvetlere önemli bir vuruşla amacına ulaşmıştır. Sonu var (Milletvekili Sırrı).

Birinci Tümen Komutan Vekili
Fevzi

Yirminci Kolordu Komutanlığına

5— Gebzede kurulmuş olan Ulusal Kuvvetlerin başsız kalması bundan böyle, oraların korku içinde yaşamasına yol açacaktır.

6— Bura halkınca bütün Ulusal Kuvvetlerin dayanağı olarak bilinen Yahyanın böylece öldürülmesi kamu oyunu gerçekten karıştırmıştır.

7— Yahyanın öldürülmesi, Hükümetin Ulusal Kuvvetlere karşı bundan sonra alacağı saldırgan duruma kanıt sayılmaktadır.

8— Bu davranış üzerine, yabancılar da, hiç kuşku yok, Ulusal Kuvvetlerin Hükümet gözünde bir değeri olmadığını ve yok edilebileceği kanısına varacaklardır. Bu bakımdan gerekli tedbirler alınmalıdır. Sonu var (Milletvekili Sırrı).

Birinci Tümen Komutan Vekili
Fevzi

Yirminci Kolordu Komutanlığına

1— 68 sayılı kapalı tele ektir: Öncesi geçen teslimizde. Durum karışıklıktan kurtarılmaz ve Gebze Kuvvetlerinin hemen güvenilir bir kişiye verilmesi yoluna gidilmezse, Üsküdar sancağı ile birlikte bütün İzmit sancağında bir tek kişinin bile Ulusal Kuvvetleri tutmayacağı kesin olarak bilinmelidir.

2— Jandarma Alay Komutanı Hikmet Beyin, bir dakika bile beklenmeden görevinden kaldırılması çok gereklidir.

3— İzmit sancağında Ulusal Kuvvetlerin varlık gösterebilmesi, ordu hizmetinde bulunan Yarbay Fevzi Beyin, Jandarma komutanı olmasına bağlıdır. Başka çıkar yol yoktur. Bunu önemle bilginize sunuyorum. (Milletvekili Sırrı)

Birinci Tümen Komutan Vekili
Fevzi

Yirminci Kolordu Komutanlığına

1— 79 sayılı kapalı tele ektir:

Ulusal Kuvvetlerin Anadoluca horlanmakta olduğu yolunda çıkan söylentiler, son acı olay üzerine karşıcılarını daha çok yüreklendirdiğinden, eski erkin ve canlılığın yitmediğini gösterecek edimli bir tedbir alınması çok gereklidir.

2— Ali Fuat Paşa Hazretlerinin buraya buyurmalarını gerekli görmekteyim.

3— İzmit sancağına önem verilmesini ve önem verildiğini gösterecek edimli tedbirler alınması gerektiğini bir daha bildirmeye zorunluk duyuyorum (Milletvekili Sırrı).

Birinci Tümen Komutan Vekili
Fevzi

O günlerde İstanbulda bulunan Rauf Bey de şu mektubu gönderdi:

İstanbul
19.2.1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yahya Kaptanın teslim olduktan sonra öldürüldüğü, buraca da anlaşılmıştır.

Muhafızlığa başvurulmuş, otopsi de yapılmıştır. Yasalar gereğince kovuşturma yapmaya Hükümet başlamıştır efendim. Saygılarımızı sunarız.

Hüseyin Rauf

VİCDANI ÖDEV-
LERİMDEN BİRİ

Baylar, Yahya Kaptanın öldürüldüğünde kuşku kalmamıştı. Bu gerçek bilindikten sonra, öldürtmüş olan Hükümetin, yasalar gereğince kovuşturmaya girişmiş bulunması, bu ağır suçu işleyenlerin meydana çıkmayacağına kanıt değil miydi? Fakat baylar, zaman, her şeyin, her gerçeğin, tarihin gerçekçi kucağında incelenmesini sağlayacaktır.

Sayın baylar, Hükümeti ve İstanbuldaki örgütümüzün başkanlarını, böyle çirkin bir suçun işlenmesine aracı olmaya sürükleyen nedenlerin ve etmenlerin incelenmesiyle gerçekten ders alınmaya değer sonuçlar çıkacağına inandığım içindir ki, dıştan bakılınca önemsiz gibi görülebilecek olan bir olayı kanıtlara ve belgelere dayanarak açıkladım. Bu açıklamamla ulusun gözü önünde aydınlık bir inceleme ortamı doğmasına yardım edebildimse vicdan ödevlerimden birini yapmış olduğuma inanacak ve gönül rahatlığına ereceğim.

Baylar, bu olayı incelerken iki noktayı gözönünde tutmak yararlı olur. O noktalardan:

Birincisi: Sait Mollanın üyesi bulunduğu gizli örgüt ile Gebze ve Kartal dolaylarında, hepsi bu örgütten olan kişilerin ve çetelerin rollerini ve bunların yaptıkları kötülükleri, bizim adamlarımız ve örgütümüz yapmış gibi göstererek yurtsever geçinen kişileri aldatıp kandırmada gösterilen ustalık ve başarı.

İkincisi: İstanbul örgütümüzün başkanları, bize, yani Temsilciler Kuruluna bağlı olduklarına ve onun yönerge ve bildirimlerine uygun iş görmekle ödevli bulduklarına göre, bu ödevi açık yürekle yaparak genel amaç yönünde tam uygunlukla yürümenin en doğru bir gidiş olabileceğini kabul eylemeleri gerekirdi. Oysa bu kişiler, kendi akıl ve tedbirlerini, Temsilciler Kurulunun uyarılarına karşısında yüksek görmekten vazgeçememişler ve bağımsız olarak çalışmalarına engel olunmasını onur işi yaparak sinirlenmişler ve bu yanlış duygunun etkisi altında, aldatılmaya kadar varmışlardır (belge: 212).

Şimdi baylar, vicdanı ve acıma duygusu olanları gerçekten yaralıyan bir teli daha acılı gözleriniz önüne sunarak, bu konu üzerindeki sözlerime son vereceğim:

4960

İstanbul
14. 1. 1920

Ankarada Ulusal Kuvvetler Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Eşim Yahya Kaptan, sadece sizinle olan ilişkisi dolayısıyla, bir suçlu olmaksızın ve teslim olduğu halde, Gebze Jandarma Yüzbaşı Nail ve Üsteğmen Abdurrahman Efendiler eliyle alçakcasına şehit edildi. Bütün Tavşancıl halkı olayın tanığıdır. Hak aramak için Adliye ve Dahiliye Nazırlıklarına başvuruldu. İki tane yetimle acıklı bir durumda bulunuyoruz. Bu iş için yüksek girişim ve yardımlarınızı bekliyoruz. Buyruk sizindir.

Karagümrükte Keçecilerde Karabaş Mahallesinde
19 sayılı evde oturan Yahya Kaptan eşi
Şevket Hanım

Baylar, Yahya Kaptan işine 20 Kasım 1919 günündeki olaylar dolayısıyla dokunduk. Genel olaydan yer ve zaman bakımından çokça uzaklaşarak Yahya Kaptan olayının açıklanmasını bütünlemek zorunda kaldık. Şimdi izin verirseniz yeniden, bıraktığımız yere dönerek, olayları izleyelim.

Ankara-Eskişehir demiryolunun işletilmesine İtilâf devletlerince engel olunmuştu. Bu yolun işletilmesi için, İtilâf devletleri temsilcilerine sert bir protesto notası verilmesi, 21 Ekim 1919 da Ankara Merkez Kuruluna bildirildi.

Adana örgütü kurucularının, Niğdeye ya da Kayseriye gelerek, bizimle görüşükten sonra çalışmalarını sürdürmeleri sağlandı.

Aydın cephelerinde durum her gün güçleşmekte ve ağırlaşmakta olduğundan, Salih Paşa ile Amasyada kararlaştırdığımız üzere, Donanma Cemiyetinin dört yüz bin lirasının bu cephele verilmesini Harbiye Nazırına yazdık. Bu cephelerde savaşınlara silâh ve cepane verilmesini; cephenin makineli tüfek ve topçu birlikleriyle desteklenmesini, Konya-daki On İkinci Kolordu Komutanından rica ettik.

Baylar, Fransızlar, Bandırma-Soma demiryolunu sözde denetlemek için Bandırmaya bir birlik çıkarmışlardı. Güvenlik bakımından çok iyi olan Bandırmaya asker çıkarmaya hakları olmadığı apaçıktı. Bu noktaya, 24 Kasım 1919 da On Dördüncü Kolordu ve Elli Altıncı Tümen Komutanlarının dikkatlerini çektik.

1919 SONBAHARINDA KARŞILAŞTIĞIMIZ BAŞKA BAZI OLAYLAR

Yabancı subaylar, Aydın cephelerinde dolaşarak propaganda yapıyorlar ve buranın durumunu öğreniyorlardı. Bu gibi subayların cephedeki birliklerle ilişki kurmalarına hiç meydan verilmemesini ve gerekli ise resmi olarak Hükümete başvurmalarını; eğer Ulusal Kuvvetler için bir söyliyecekleri olursa, merkez kurullarımız aracılığıyla bize başvurmaları gerektiğinin kendilerine bildirilmesini; bunlardan propaganda yapanlar bulunursa, göz altında bölgeden çıkarılmalarını ve kesin zorunluluk olursa, cephede görülecek İtilâf askerlerine karşı da silâh kullanılmasını Cepheye bildirdik.

Baylar, biz, İzmir halkının da edimli olarak seçimlere katılmasını sağlamak istiyorduk ve o yolda çeşitli araçlarla isteğimizi duyuruyorduk. Fakat, Yunanlılar, elbette buna engel oluyorlardı.

29 Kasım 1919 günü, bu davranışı İtilâf devletleri temsilcileri ile tarafsız elçilikler katında protesto ettik ve bunu o sırada İzmir Telgraf ve Posta Başmüdürü bulunan Ethem Beye yazarak, İzmir halkına da duyurmak istedik.

Baylar, belki birçoklarınızın hatırladadır. Adana düşman elinde iken orada *Ferda* adında, Ulusal Kuvvetlere karşı bir yabancı gazete yayımlanıyordu. Bu gazete, yalnızca Anadolu halkını aldatmak ve yanlış yola sürüklemek amacıyla çıkıyordu ve sütunları bizi kötöleyen uydurmalarla dolu idi. Elbette, bu gazetenin Anadolunun içerlerine sokulmasını yasak ettik.

Fakat, bu gazetenin yurttan okunmasını elbette yararlı bulan da vardı. Ali Rıza Paşa Hükümetinin Dahiliye Nazırı olan ve temiz olduğuna Cemal Paşanın birçok kez tanıklık ettiği Damat Şerif Paşa, *Ferda* gazetesinin, bu ağı saçı paçavaranın, yurda serbestçe sokulmasına engel olunmaması için buyruklar vermişti. Bundan dolayı, Şerif Paşanın arkadaşı Cemal Paşanın, 3 Aralık 1919 da dikkatini çekmeyi gerekli bulduk.

Baylar, Millet Meclisinin İstanbulda toplanmasını önlememek zorunluğu üzerine, İstanbulda toplanacak Mecliste, «yurdun bütünlüğünü, devletin ve ulusun bağımsızlığını güven altına alma amacımızı korumak ve savunmak için birleşik ve dayançlı bir grup meydana getirmeyi» tek çare olarak düşündük. Bunun sağlanması için, bildiğiniz gibi, 18 Kasım 1919 günlü yönerge ve genelgede, milletvekillerinin belli yerlerde

grup grup toplanarak görüşecekleri önemli noktalardan biri olarak bu konuyu ele almıştık.

Gene o zaman düşündük ki, bu grubun kurulmasını sağlamak için her sancaktan birer milletvekilini Eskişehir'e çağıralım. Eskişehir üzerinden trenle İstanbul'a gidecek milletvekillerini de, çağıracağımız milletvekilleriyle birleştirelim ve kendimiz de Eskişehir'e giderek, genel bir toplantı yapıp işleri enine boyuna görüşelim. Bu arada milletvekillerinin İstanbul'da güvenliğiyle ilgili tedbirleri de söz konusu etmek istiyorduk. Fakat, bundan sonra açıklayacağım nedenlerle, toplantıyı Ankarada yapmayı yeğledik. Daha bir ay kadar Sıvasta kaldıktan sonra artık Ankara yolunu tuttuk.

Ankaraya gelişimizi 27 Aralık 1919 günlü, şu açık bildirimle her yere duyurduk:

Sivastan Kayseri yoluyla Ankaraya gitmek üzere yola çıkan Temsilciler Kurulu, bütün yol boyunca ve Ankarada, büyük ulusumuzun ateşli ve içten yurtseverlik gösterileri içinde bugün buraya geldi. Ulusumuzun gösterdiği birlik ve dayanç, yurdumuzun geleceğini güven altına alma konusundaki inancı, sarsılmaz bir biçimde destekleyecek niteliktedir.

Şimdilik Temsilciler Kurulunun merkezi Ankaradadır. Saygılarımızı sunarız efendim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa kemal

2 Ocak 1920 günü, Cemiyetin Merkez Kurullarına, Hacıbektaşta Çelebi Cemalettin Efendiye, Mutkide Hacı Musa Beye ayrıca bir bildirim yaptık.

Bu bildirimimizin içindekiler ve yazılış biçimi şöyleydi:

.... Yolculuğumuz sırasında görüp incelediklerimiz bizlere, gerçek koruyucu Ulu Tanrının yardımı ile meydana gelen ulusal birliğimizin dayanağı olan ulusal örgütün kök salmış ve ulusun ve yurdun geleceğini kurtarmak için gerçekten güvenilir bir güc ve erk durumuna gelmiş olduğunu sevinçle gösterdi.

Dış durum, bu ulusal dayanç ve birlik yüzünden Erzurum ve Sivas Kongresi ilkelerine göre ulusun ve yurdun yararına elverişli bir şekilde girmiştir.

Kutsal birliğimize, dayanç ve inancımıza güvenerek türeye uygun isteklerimizin elde edileceği güne değin hiç yılmadan çalışılması ve bu bildirimimizin köylere varıncaya dek bütün ulusa duyurulması rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

KÂZIM KARA
BEKİR PAŞA
TEMSİLCİLER
KURULUNUN
ANKARAYA
GİTMESİNİ
İSTEMİYORDU

Baylar, Temsilciler Kurulu merkezinin Ankaraya taşınması düşüncesi oldukça eski idi. Bu düşünce, ilk ortaya atıldığı sıralarda Kâzım Kara Bekir Paşadan gelmiş olan bir teli, olduğu gibi burada bildireceğim:

Şifre

Erzurumdan -
3 Ekim 1919

Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Temsilciler Kuruluna : Ulusal Kuvvetleri temsil eden yüksek Kurulun, değil Ankaraya gitmek, Sivasın batısına bile geçmemesi düşüncesindeyim Çünkü, doğu illerinin ulusal örgütü olan Kurulun bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu illerin örgütsüz kalmasına yol açacaktır. Bundan başka, şimdiye değin tam türeye uygun ve mantıklı olarak yönetilmekte olan ulusal örgütün belli bir yerde korunması gereklidir. Bu bakımdan, öteden beri her zaman her girişimimizi kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızın yaptıklarını göz önünde tutarak, Temsilciler Kurulunun Sıvasta batıya geçmemesi düşüncesinde bulunduğumu bilgilerinize sunarım.

On Beşinci Kolordu Komutanı

Kâzım Kara Bekir

Böyle bir telin, gerçek olamayacağı yargısına varmak istedim. Fakat ne çare ki, bu kapalı tel Erzurumdan, Sıvasta Üçüncü Kolorduya çekilmiştir. Açılan şifrenin altında «Açıldı. Fethi, 4/5 Ekim» yazısı ve imzası olduğu halde Üçüncü Kolordudan bize gönderilmiştir.

Baylar, Kâzım Kara Bekir Paşa, çağrımız üzerine Sıvasta geldikten ve bizimle görüştüğünden sonra, hiç kuşku yok, bu telle önceden bildirdiği düşünce ve görüşünün yanlışlığını kavramış olacaktır. Fakat, bu düşünce ve görüşteki yanlışlığı anlamak için ille yüz yüze gelip görüşmeye hiç de gereklik olmayacağı apaçık bir şeydir. Bu düşünce ve görüşün dayandığı nedenlere şöylece bir göz atmak, onların yanlışlığını anlamaya yeter sanırım.

Başta, Temsilciler Kurulunun yalnız doğu illerinin ulusal örgütü olmadığı ya da o örgütleri temsil etmediği; belki bütün yurdun -Anadolu ve Rumelinin- ulusal örgütlerini temsil ettiği çoktan bilinmiş bulunmak gerekti. Özellikle bu nokta üzerinde, günlerce süren telgraf başı tartışmaları olmuştur. Bir de, Temsilciler Kurulunun Sıvasta Ankaraya taşınması, doğu illerinin örgütsüz kalmasını gerektirecek bir etmen olmazdı. Temsilciler Kurulunun, doğu illerine Sıvasta telle verdiği buyrukları ve yönergeleri Ankaradan da eskisi gibi verebileceği kuşku götürmezdi.

Fakat, Temsilciler Kurulunun, doğu illerinden daha çok batı illerine, İstanbulla yakın bulunmasını gerektiren ve haklı gösteren mantıklı nedenler elbette çoktu. İlkın, batı ve güney-batı illerimizden, edimli olarak düşman eline geçmiş olanlar vardı. Bu illerimize giren düşman karşısında sağlam savunma cepheleri kurmak ve onların kuvvetlendirilmesini sağlamak gerekti. Oysa, doğu illerimizde, böyle acıklı bir durum yoktu. Kesin olarak yakın bir edimli tehlike de doğabileceğe benzemiyordu. Uzak bir ihtimale göre, söz gelimi, doğudan Ermenilerin edimli bir saldırıda bulunacağı kabul olunsaydı bile onun karşısında, Ulusal Kuvvetlerle güçlendirilmesi kararlaştırılmış olan On Beşinci Kolordu, kendilerinin komutasında hazır bulunuyordu. Fakat, İzmir cephelerinde türlü yöntemde komutalar, türlü nitelikte kuvvetler ve türlü türlü olumsuz kaynaklardan gelen dokuncalı etkiler vardı. Adanaya giren düşmanlara karşı daha cephe kurulamamıştı.

Şu halde, yol ve yöntem odur ki, işleri bütünü ile yönetip yürütme sorumluluğunu yüklenenler, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye, elden geldiğince yakın yerde bulunurlar. Yeter ki bu yaklaşma, genel durumu gözden uzak bırakacak ölçüde olmasın. Ankara bu koşulları üzerinde toplayan bir noktaydı. Her halde cephelerle ilgileneceğiz diye Balıkesire, Nazilliye ya da Karahisara gitmiyorduk. Fakat, cephelere ve İstanbulla demiryolu ile bağı ve genel durumu yönetme bakımından Sivastan hiçbir ayrılığı olmıyan Ankaraya gelecektik.

Millet Meclisinin İstanbulda toplanması zorunlu görüldükten sonra ise, Ankaraya gelmenin ne kadar yerinde ve yararlı sayılması gerektiğini açıklamayı gerekli görmem.

Baylar, Temsilciler Kurulunun Ankaraya taşınmaması için nedenler ortaya konulurken bu arada, hele «Öteden beri her zaman her girişimimizi kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlardan» söz edilmiş olmasından hiçbir anlam çıkaramadım. Gerçekten, kendisinin dediği gibi düşmanlar bizim hangi davranışımızı, hangi girişimimizi iyi görmüşlerdir ya da görebilirler ki ona göre davranalım?

Eğer bu düşünce ve görüşe yol açan: «İstanbulda ulusal isteğe uygun davranan bir Ali Rıza Paşa Hükümeti vardır. Millet Meclisi de orada toplanarak ulusun ve yurdun işlerini denetlemeye başladıktan sonra, Temsilciler Kurulunun batı cepheleriyle, Millet Meclisi ile ilgi ve ilişki kurmasına ne gereklik kalır. Öyle ise Temsilciler Kurulunun, yalnız doğu illerinin

**GENEL DURUMU
YÖNETME SO-
RURLULUĞUNU
ÜSTÖNE ALAN-
LAR EN ÖNEMLİ
HEDEF VE EN
YAKIN TEHLİKE-
YE ELDEN GEL-
DİĞİNCE
YAKIN BU-
LUNMALIDIRLAR**

örgütleri ile ilgilenmesi ve bununla yetinmesi daha yerinde ve daha yararlı olmaz mı?» gibi bir düşünce ve görüş idiyse, bir ölçüye dek üzerinde durulabilir. Fakat böyle olunca da, genel durumu ve olaylarla koşulların gerçek yüzünü görüşte ve anlayışta Temsilciler Kurulu ile Kâzım Kara Bekir Paşa arasında doldurulamıyacak bir hendek olduğunu kabul etmek gerekir:

Temsilciler Kurulunun Ankaraya gelmesini düşmanlar kötü görecektir, noktasında daha çok durularak belki, ileri sürülmüş olan düşünce ve görüşün kaynağı ve çıkış yeri daha iyi kavranabilirse de bizim şimdilik buna ayıracak zamanımız yoktur.

**YENİ MİLLETVE-
KİLLERİYLE
ANKARADA
GÖRÜŞME**

Baylar, bundan önce söylediğim gibi, bir iki günlük bir toplantı ve görüşme isteğiyle milletvekillerini çağırarak için ilk yazdığımız telde – ki bu tel örneğini, bir bildirim biçiminde, basılı olarak da postayla göndermiştik– amaç bildirildikten sonra: «Temsilciler Kurulunun bulunacağı bir yerde toplanılacak; toplantı zamanı ise, gönderilecek milletvekillerinin adları ve adresleri belli olduktan sonra haberleşerek kararlaştırılacaktır. Temsilciler Kurulu, kısa bir süre içinde İstanbula yakın bir yere gidecektir» denilmişti (*belge: 213*).

Ankaraya varışımızda, Ankara–Eskişehir demiryolu işleme başlamış olduğundan, önceki bildirimimize 29 Aralık 1919 gününde yaptığımız bir ekte, milletvekilleriyle görüşme yeri olarak Ankarayı gösterdik ve genelge ile bildirdik. Bu genelgenin bir maddesi de, öteki milletvekillerinden olabildiğince çok kişinin görüşmelere katılmasının pek çok istenmekte olduğu yolunda idi (*belge: 214*).

Baylar, sonucunun pek çok yararlı olacağını umduğumuz bu iyicil¹ ve yurtseverce girişimin bile, İstanbul Hükümeti üyelerince önüne çıkıldığını bilginize sunarsam şaşmazsınız sanırım.

İzin verirseniz, bu noktayı biraz açıklayayım: Biz milletvekillerini Ankaraya çağırırken onlar da, birtakım kişilerin bu çağrıya gelmemelerini ve tasarlanan toplantının yapılmamasını sağlamak için, karşı tedbir alıyorlar ve girişimde bulunuyorlarmış. Kimi milletvekillerinin çektikleri teller üzerine bu işi anladık. Örneğin, Burdur Milletvekili Hüseyin Baki imzalı ve 29 Aralık 1919 günlü şöyle bir tel geldi:

¹ hayırhâhâne.

İstanbulda toplanan milletvekilleri adına Aydın Milletvekili Hüseyin Kâzım imzasıyla Teftiş Kurulu Başkanlığına gelen telde, en hızlı araçla İstanbula gelmekliğimin pek çok gerekli olduğu duyurulmakta ve bugün Dahiliye Nazırlığından gelen telde de yola çıkmaklığım bildirilmekte.

Bundan önce Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden gelen buyruk ve bildirim üzerindeki görüşümü açıklayıp bilginize sunduğum halde şimdiye dek bu yolda bir buyruk alamadığımdan sizlerden haber gelmesini önemle beklemekteyim efendim.

Akdağ Madeni Milletvekili Bahri imzalı ve gene 29 Aralık 1919 günlü bir telde de:

Aydın Milletvekili Hüseyin Kâzım imzasıyla gelen telde milletvekillerinin en hızlı araçla İstanbula gelmeleri bildiriliyorsa da, Temsilciler Kurulu üyeliğine seçilen milletvekillerinin mi, yoksa bütün milletvekillerinin mi çağrıldığı pek anlaşılmamıştır. Hangi yolu tutacağımı bildirmek iyiliğinde bulunmanızı çok rica ederim. Buyruk sizindir.

Baylar, buna benzer teller arka arkaya geldi. Bu tellerden kolayca anlaşılıyordu ki milletvekili arkadaşlar, Temsilciler Kurulu ile İstanbul Hükümetini ve İstanbuldan tel çekerek bütün milletvekillerini çağırma yetkisini kendinde görebilen kişileri, ortak amaçta birbiriyle anlaşmış ve uyuşmuş sayıyorlardı. Hükümetin ve sözü geçen kişilerin olumsuz niyetlerini akıllarına ve hayallerine bile getiremiyorlardı. Olsa olsa, bizimle İstanbuldaki kişiler arasında yeni kararlaştırılmış bir durum bulunduğunu ya da, düzenleme bakımından arada bir yanlışlık olabileceğini sandıkları ve öyle kabul ettikleri, bize gelen tellerindeki temiz yüreklilik ve içtenlikten anlaşılmaktaydı.

Bize başvuran milletvekillerine, verdiğim karşılık şuydu:

Hüseyin Kâzım Beyin bildirdikleri ile bizim hiçbir yönden ilgimiz yoktur. Adı geçenin, durumu iyice bilmediği anlaşılıyor. 17 ve 29 Aralık 1919 günlü tellerimiz uyarınca iş görülmesi, ulusumuzun ve yurdumuzun yararına daha uygun olduğundan gereğinin tez elden yapılmasını ve Kâzım Beyin kendi kendine yapmış olduğu bildirimine uygun düşecek bir karşılık verilmesini ve sonucun bildirilmesini rica edcr, saygılarımızı sunarız efendim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Bütün milletvekillerine de şu genelgeyi yazdık;

Ankara
30 Aralık 1919

Aydın Milletvekili Hüseyin Kâzım Beyefendinin sayın milletvekillerinden kimilerine, tez elden İstanbula gitmeleriyle ilgili teller çektiği anlaşıl-

dı. Bu davranış; adı geçen kişinin, durumu iyice bilmediğini gösterdiğinden kendisine durum anlatıldı ve . . . . gün . . . . sayılı bildirimler üzerine bilgi verildi. Bunun için Temsilciler Kurulunca rica edildiği gibi, Temsilciler Kurulu üyesi olarak seçilmiş sayın milletvekilleriyle öteki milletvekillerinden görüşmelere katılmak isteyen sayın kişilerin, ocak ayının beşinden başlayarak Ankaraya buyurmaları, yeniden açıklanarak rica olunur.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

30 Aralık 1919 günlü bir kapalı telle de İstanbuldaki örgütümüze: «Hüseyin Kâzım Beyin girişiminden söz ettikten sonra bizim bildirimlerimizin kendisine duyurulmasını ve görüşmelere katılmak istiyorsa tez elden Ankaraya buyurup gelmeleri gerektiğinin anlatılmasını» bildirdik (*belge: 215*).

Baylar, biz İstanbuldaki örgütümüzden haber beklerken, karşımıza bir kişi çıktı. Bunun kim olabileceğini kestirmede güçlük çekmezsiniz sanırım. Bildiğiniz gibi, hem bizim İstanbulda delegemiz, hem de nazır olan bir kişi: Cemal Paşa. Evet, 1 Ocak 1920 günlü şu tel «Harbiye Nazırı Cemal Paşa» imzasıyla geliyordu:

Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İstanbulda bulunan milletvekillerinden bir grubun bize başvurarak verdikleri yazılı isteklerini, olduğu gibi aşağıda sunuyorum:

1 - Millet Meclisinin bir an önce toplanması çok gereklidir. Şu sırada kimi milletvekillerinin Ankaraya çağrılmaları, Meclisin tez elden açılmasına engel olacaktır.

2 - Bu durumun ve yapılan çağrının ortaya çıkaracağı kötü yorumlar arasında yabancıların en çok dikkatini çekecek olanı, yasama gücünün başka kuvvetlerin etkisi altında iş görmekte olduğu sanıdır. Bu, içte ve dışta elbette pek büyük bir güvensizlik doğuracaktır.

3 - Böyle bir durum ve davranış karşısında Meclis, kendisinden beklenen hizmetleri yapamayacaktır.

4 - Daha önceleri yapıldığı gibi, milletvekilleriyle konuşmak ve ilişki kurmak üzere geniş yetkili bir kişinin, delege niteliğiyle İstanbulu gönderilmesi, istenilenin sağlanmasına yetecektir.

5 - Çağrılan milletvekillerinin Ankaraya gidişlerinin geri bırakılması ve orada toplananların da hemen İstanbulu gelmeleri için yeniden ve tez elden bildirim yapılmasını bekliyoruz.

Harbiye Nazırı
Cemal

Baylar, böyle davranmakta ve bildirim yapmakta bir içtenlik ve soyluluk görüyor musunuz? İlkin, bizim, milletvekilleriyle toplanma kararımız ve bununla ilgili bildirimiz,

bundan birbuçuk ay öncesinden beri bilinmekteydi. Eğer bu girişimimiz, yurt yararına gerçekten uymaz ve sakıncalı görül-müş idiyse, güdülen ulusal amaçta bizimle birlik olduklarını ileri sürmekte bulunan bayların ve Hükümetin, bizim çağır-dığımız milletvekillerine, İstanbula gelmeleri için tel çekmeden önce bizimle anlaşmaları; hiç olmazsa düşüncelerinden ve girişimlerinden bize bilgi vermeleri gerekmez miydi? Böyle yapmayı da doğrudan doğruya İstanbula gidişlerini çabuk-laştırmak için Denetleme Kurulu Başkanlıkları aracılığıyla, Şeyh Muhsini Fâninin ve Dahiliye Nazırının imzalarıyla taşrada-daki milletvekillerini sıkıştırıp şaşırtmak ve olupbittiler yara-tarak bizim girişimimizi sonuçsuz bırakmağa kalkışmak doğ-ru muydu?

İkincisi, baylar, seçimi yenileme işi aylarca ve aylarca yapı-lmayıp yasaya göre belli süre çoktan geçirilmiş olduğu sıralarda hiç de tezcanlılık göstermeyi aklına getirmeyen bu baylar, bizim Erzurumdan, Sıvastan beri yaptığımız sonu gelmez ça-lışma ve girişimlerimizin bir başarısı olarak gerçekleştirilebilen yeni seçimlerden sonra, ayrıca araya girip izleyerek herbirlerle-rinin milletvekili seçilmelerini sağladıktan sonra, çok çok üç beş gün gibi az bir gecikme üzerine böyle tezcanlılık göster-meli miydiler? Hele bu gecikme, büyük bir ülkünün gerçek-leştirilmesi; özellikle İstanbulda toplanma aymazlığını gös-terenlerin kendi güvenlikleri ile ilgili tedbirlerin alınması yol-larını görüşmek amacıyla olursa, bu bayları bu denli ivediye sürüklemeli miydi? Hiçbir tedbir ve karar almadan, bir an önce horlanmaya ve küçümsenmeye koşup gitmek neden ileri geliyordu?

Üçüncüsü, baylar, temiz ve lekesiz arkadaşlarını, aldatarak İstanbulda kendilerinin içinde buldukları tehlike ve aşağı-lama çemberine tezelden sokmak isteyen bu baylar, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden değiller miydi? Bu ulusal derneğin üyesi bulunmuyorlar mıydı? Bir derneğin üyeleri, milletvekili oldukları halde bile, derneğin önderleriyle görüşerek en sonunda saptanacak programa göre iş görmek zorunda değil midirler? Dünyanın her yerinde, bütün uygar toplumlarda bu, böyle değil midir?

Bir grubun, bir partinin kendi önderleriyle görüşmesin-den ve ilişki kurmasından; yasama gücünün, başka kuvvet-lerin etkisi altında iş görmüş olduğu sanısının doğacağı kurun-tusundan ve bunun yabancıların dikkatini çekeceğinden niçin korkuluyordu? Bu baylar, seçimin yenilenmesini ve millet-

vekillerinin seçilmesini sağlamış olan örgütün etkisinde kalmış görülmeyi, yüksek şeref ve onurlarıyla bağdaşmaz mı buluyorlardı?

Milletvekillerinin, yurt içinde, güçlü bir ulusal örgüte bağlı olduklarını ve o geniş örgütün saptadığı belirli amaçlardan ayrılamıyacaklarını ve her ihtimale karşı, o örgütün etkisi altında bulduklarını açık bir vicdan ve açık bir alımla ortaya koymanın, asıl bunun, içte ve dışta en büyük güveni ve saygıyı sağlayabileceğini, bu baylar anlıyamıyorlar mıydı?

Ve dahası, böyle bir vicdan ve inanç sağlamlığı içinde belirli ulusal amacı gerçekleştirme yolunda, her tehlikeyi göze almağa hazır bir durum ve davranışta bulunmadıkça Meclisin, kendisinden beklenen hizmetleri yapamayacağını anlamak, kâhin olmaya mı bağlı idi; yoksa, yapıldığı gibi, saldırı ve aşayışlamaya uyuşukçasına boyun eğmeğe mi bağlı idi?

Bu baylar, benim milletvekilleriyle aracsız görüşmemi istemiyorlar. Hükümet ve kimi baylar, benim İstanbulla gitmemi de uygun görmüyorlar. Ancak, geniş yetki ile bir delegenin gönderilmesini öğütüyorlar. Doğrusu bu noktadaki akıllarına ve anlayışlarına diyecek yok! Milletvekillerinin düşman pençesine girmesinde en çok etkili olanlar ve sonunda kendilerini bile savunmak için tedbir ve çare bulmakta güçsüz olduklarını tanıtlayanlar, bizim gönderdiğimiz delegeler değil miydi?

Milletvekillerini kimseye danışmadan İstanbulla çağırma işinde, aldatmayı ve olupbittiye getirmeyi başaramadıktan sonra, bize bildirim yaptırılmayı istemekte gösterilen yumuşaklık da pek ince değil midir baylar?

Sayın baylar, bu sözünü ettiğim tele karşılık olarak, ilkin şu kısa kapalı teli yazdım:

5 Ocak 1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

K: Önergeyi veren milletvekillerinin adlarının ve bu önergeyi kime verdiklerinin bildirilmesini bekliyoruz efendim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Harbiye
6 Ocak 1920

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanlığına

K: 5 Ocak 1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Milletvekillerinin adları şunlardır: Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit... ve başkalarıdır. Bana getirenler baştaki iki kişidir.

Harbiye Nazırı
Cemal

Baylar, sonradan bize verilen bilgiye göre, bana tel çeken kişiler, milletvekillerinden bir topluluk değildi. Sadrazam, kendi tanıdığı Hakkı Bey adında bir kişiyi (Siverek milletvekili olduğunu öğrenmesi üzerine) ve Hüseyin Kâzım Beyi, yanına çağırarak, bana çekilmek üzere kısa bir tel yazdırmış. Bu teli kimi kişilere elden imza ettirmişler. Kapalı olarak gönderilmek üzere, Hakkı ve Hüseyin Kâzım Beyler Cemal Paşaya götürmüşler.

Demek, beş maddelik olan ve önerge adı verilen telyazısı, sonradan uydurulmuştur. Aslına bakılırsa, önergeden söz edildiği halde bunun nereye sunulduğunun bugüne değin belli olmaması da bu işte dolap ve özel erek olduğunu göstermeye yeterdi. Meclis yeni açılmıştı ve Meclis Başkanlığı daha görevine başlamış değildi. Bununla birlikte, Cemal Paşanın bu telini aldıktan sonra, şu kapalı teli yazdım:

Ankara

9.1.1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hâmit Beyefendilere

Ankaraya gelmenin kötü yorumlara yol açacağı üzerine, Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri aracılığıyla bildirilen görüşlerinizi öğrendik. Konu, yurdun ve ulusun varlığı ile ilgilidir. Millet Meclisinde ulusal örgüte dayanan güçlü bir grup kurulmaz ve Sivas Genel Kongresiyle ulusun bütün dünyaya duyurduğu kararlar, büyük çoğunlukça bir inanç ve genel bir kural olarak benimsenmezse, ulusal hizmetimizin sağlıyacağı başarı boşa gider. Yurt bir felâkete uğrayabilir. Bundan dolayı, birtakım vatansız ve dinsizlerin propagandaları bizim için uyulacak kural olmaz. Amaç, ulusun esenliği ve yurdun kurtuluşudur. Bir iki günlüğüne buyurmanız ve karşılıklı görüşerek ülkü birliğine varmanız bizce pek önemlidir. Buna göre tutulacak yolun seçilmesi yüksek görüşünüze bağlıdır. Saygılarımızı sunarız efendim.

Temsilciler Kurulu adına

Mustafa Kemal

Sayın baylar, İstanbulun, değindiğimiz ve açıkladığımız can sıkıcı durumuyla uğraşırken, yurdun doğu ucunda da bir yalancı peygamberin ortaya çıkardığı önemlice ve kanlı bir olay geçiyordu. Bu konu üzerine On Beşinci Kolordu Komutanlığından birçok raporlar geliyordu. Bayburta dört saatlik yerde «Hart Köyü» vardır. Bu köyde oturan Eşref adında bir şeyh, halka Şîilik aşılmış. Buna üzülen Bayburt Müftüsü ve hocalar, Şeyhi çağırarak sorguya çekmek için meydana getirdikleri bir kurulu Harta göndermişler ve hükümet adına Şeyhi çağırılmışlar..Şeyh bu çağrıya gelmemiş. Hükümetçe, 50 kişilik bir birlik gönderilmiş. Buna büsbütün kızan Şeyh,

**BAYBURTTA
BİR YALANCI
PEYGAMBER**

kendisine uymuş olan kişileri başına toplayarak birliğe saldırmış; silâhlarını ve cepanesini almış; erlerini ve subaylarını tutsak etmiş ve bazılarını da şehit etmiş. Bunun üzerine, çevredeki bazı birlikler, Bayburta gönderilmekle birlikte, işin kan dökülmeksizin, barış yoluyla bir sonuca bağlanması yeğ tutulmuş. Şeyhin yanına hocalardan ve üst subaylardan meydana getirilen birkaç kurul gönderilmiş. Hükümete boyun eğmesi için öğütler verilmiş... Böylece boşuna on altı gün geçirilmiş. En son giden, Erzurum Kadısı başkanlığındaki kurulun ricası da Şeyh Eşref üzerinde bir etki yapmamış. Tersine, Şeyh bunlara: «Hepiniz gâvursunuz! Kimseyi tanımam, boyun eğmem, savaşıcağım! Tanrı, bana buyruğumu kullara duyurmakla görevlisin, dedi» yolunda bir ültimatol vermekle birlikte, bir yandan da köylere «Şeriat¹ İyesi» ve «Beklenen Mehdi²» imzalarıyla birtakım bildirimler göndererek halkı aldatmış ve kendisine katılmalarını sağlayarak başkaldırmış. Bunun üzerine Bayburta gelip Dokuzuncu Tümenin komutasını ele alan Yarbay Halit Bey, 25 Aralık 1919 günü, yeterince kuvvetle Harta gider. Şeyh, topladığı adamlarla karşı koymaya karar verdiğinden topçu ve piyade birliklerinin Şeyhle çarpışması ve savaşıması gerekmiştir. Bu sırada, Şeyhin adamlarından birtakımları da, Harta yardım etmek üzere, yakın köylerde toplanırlar. Sonunda, Yarbay Halit Beyin Bayburttan doğrudan doğruya bana gönderdiği 1 Ocak 1920 günlü kapalı telinde dediği gibi: «Hart olayı, yalancı peygamberle oğullarının ve adamlarından kimilerinin öldürülmesi ve Hartın alınmasıyla sonuçlanmıştır.»

Halit Bey, bu kapalı telinde, milletvekilleriyle ilgili bazı bilgiler de verdiğinden kendisine 1/2 Ocak 1920 günü şu kapalı teli yazdım:

Hart olayında siz kardeşimin elde ettiği başarıyı kutlar ve milletvekillerinin Ankaraya gelmeleri yolundaki çalışmalarınıza teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

HARBIYE NAZIRI
CEMAL PAŞA
GENÇ KOMU-
TANLARI İŞ BA-
ŞINDAN UZAK-
LAŞTIRMAK İSTİYOR

Baylar, Harbiye Nazırlığı ile Temsilciler Kurulu arasında sürüp giden bir uyuşmazlık konusu vardı.

Nazır Paşa, İstanbulda bulunan generalleri, kolorduların başına ve albayları, tümenlerin başına geçirmek istiyordu.

1 Din kuralları.

2 Şii mezhebinin on iki imamından sonuncusu olup dünyanın sonu yaklaşınca ortaya çıkacağına inanılır.

Öteki üst subaylarla subayları da, Anadoludaki birliklere göndereceğinden söz ediyordu. Bu isteği, bir ilke olarak ileri sürmüş ve uygulamasını da; Harbiye Nazırlığı Eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşayı, Ankarada Ali Fuat Paşanın yerine Yirminci Kolordu Komutanlığına ve Nurettin Paşayı da, Konyada Albay Fahrettin Beyin yerine On İkinci Kolordu Komutanlığına atamakla bir olupbittiye getirmek istemişti.

Bu yönleme göre iş yapılıncaya, Birinci Dünya Savaşında yetmiş ve kolordu ve tümen komutanlıklarına yükselmiş ne kadar genç general ve üstsubay varsa, hiç kuşku yok, bunların hepsi bu görevlerden uzaklaştırılmış olacaklardı. Çünkü, İstanbulda toplanmış eski general ve üstsubaylar, kıdem ve rütbe bakımından, ordudaki büyük birliklerin başında bulunan genç komutanlardan önde idiler.

Biz, hiçbir zaman bu ilkedan yana olamazdık. Özellikle, içinde bulunduğumuz koşullar unutulmuş yapılan böyle yanlış işlere, olur diyemezdik. Bunun için, Cemal Paşaya her zaman görüşümüzü ve atanan yeni kolordu komutanlarının gönderilmemeleri gerektiğini bildiriyorduk.

Fahrettin Paşa, kolordusunun başında bulunarak, Aydın cephesine yardım etmeye ve destek olmaya çalışıyordu. Ali Fuat Paşa, Ferit Paşa zamanında işten çıkarılmıştı. Cemal Paşa, o haksız işlemi düzeltmek istememişti.

Yirminci Kolorduya, Ankarada bulunan Yirmi Dördüncü Tümen Komutanı Yarbay Rahmetli Mahmut Bey, vekil olarak komuta ediyordu. Ali Fuat Paşa, hem Ulusal Kuvvetler Komutanlığını yapıyor hem de, gerçekte, kolordusunu elinde tutuyordu.

Biz, kolordu ve tümen gibi birliklerde komuta değişikliğini kabul etmemeye; özellikle, ulusal isteklere uymuş ve o yolda çalışan, kişilikleri belli komutanları, böyle boş ve nasıl bir özel amaca dayandığı bilinmeyen bir ilke için elden çıkarmamaya kesin olarak karar verdik. Yalnız, İstanbulda bulunan genç ve özverili subayların ve doktorların, bir an önce Anadoluya, ordu birliklerine gönderilmelerini yararlı buluyor ve istiyorduk.

Cemal Paşa, Ankaraya geldiğimiz günlerde bu işi daha çok üstelemeye ve bu iş üzerinde tezcamlık göstermeye başladı. Bunun bir onur işi olduğunu ileri sürdü. Nazırlıktan çekileceğini bildirerek gözdağı vermeğe başladı. Makine başında cevap verilmesi için yaptığı üstelemeler üzerine, Harbiye Nazırına 29 Aralık 1919 günü yazdığım kapalı telde:

Ali Fuat Paşanın komutanlıktan ayrılmasını biz, aslında hiçbir zaman temelli saymadık. Ahmet Fevzi Paşanın asıl olarak komutanlığa atanması söz konusu olamaz. Barış yapılmadan önce, düşünülen ve uygun bulunan yöntemin uygulanması büyük sakıncalar doğurur. Savaşta çalışarak yükselmiş kişileri, ast durumuna düşürmek olamaz. Bu zamansız girişimler, ulusal örgütler için çalışmakta olan kişilerin iş başından ayrılmalarına ve böylece ulusal birliğin bozulmasına yol açar.

Açıkta kalmış yeterli kişiler, kolordulara bağlı bulunan bölge ve mevki komutanlıklarına, askerlik şubelerine atanarak genliğe kavuşturulabilirler.

Küçük rütbeli subay ve doktorların ise bir an önce gönderilmesi gerekir. On İkinci Kolorduya gelince; bu kolordu, savaşan Ulusal Kuvvetlerle işbirliği yapmış ve iki yan arasında edimli ve karşılıklı bir güven doğmuştur. Değişikliğe hiç yer yoktur. Oradaki durum da böyle bir şeye hiçbir zaman elverişli değildir.

dedim.

Baylar, bu konu üzerinde Anadolu ve Rumelide bulunan bütün komutanlarla yazışmalar yaparak kendilerini uyarıştım. Ocak ayı başında, Ankarada bulunan Fuat Paşaya olduğu gibi, Konyada bulunan Fahrettin Paşaya da: «Nurettin Paşa atanacak olursa, komutayı bırakmıyarak eskisi gibi ulus ve yurt görevinizi sürdürmeniz gerekmektedir. Şu halde, bu konuda yapılacak bildirimlerden zamanında bize bilgi veriniz» diye buyruk verdim.

Cemal Paşa, Ocak ayı başlarında, o sırada Harbiye Nazırlığı başyaveri olan Salih Beyi (Sekizinci Kolordu Komutanı Salih Paşadır) Ankaraya gönderdi. Salih Bey, Cemal Paşanın iki mektubunu ve bu mektuplara ekli olarak, İtilâf devletleri olağanüstü temsilcilerinin verdikleri 24 Aralık 1919 günlü ortak bir notayı ve bu notaya Hükümetin verdiği karşılığın örneğini getirdi.

Cemal Paşa bu mektuplarında da, komuta değişikliği ve yapılacak düzenlemeler konusundaki ilkesinden ve komutanlığa atadığı Ahmet Fevzi ve Nurettin Paşaların görev yerlerine gitmelerini sağlamak zorunluğundan söz ediyor ve özellikle: «Ordunun önemli komuta görevlerinde, son ulusal ayaklanmaya açıkça katılmış kişilerin doğrudan doğruya ve resmi olarak bulunmaları, dışarıya ve özellikle yabancılara, orduda siyasetin hüküm sürdüğü kanısını verir ve bu da her halde kötü etki yapar. Nazırlık da edimli olarak bu etkilerin baskısı altındadır» diyordu ve görevinden çekileceğini gene bildiriyordu. Hem bu kez, şu duruma göre artık Millet Meclisinin toplanmasının gerçekleşmez bir düş olacağını haber veriyordu (*belge: 216*).

HARBIYE NAZIRI
CEMAL PAŞA,
DEDİKLERİM
YAPILMAZSA
ÇEKİLİRİM
VE MİLLET
MECLİSİNİN
AÇILMASI GER-
ÇEKİLEŞEMİYE-
CEK BİR DÜŞ
OLUR, DİYOR

Baylar, bu konuda Cemal Paşaya verdiğim karşılıkları şöylece özetleyebilirim: «Düşüncelerimizin yerinde olduğu yolundaki inancımızı yeniden bildiririz. Ferit Paşanın kötülüklerinin sonucu olan, A'dın Cephesinin ve bölgesinin ve oralar-daki Ulusal Kuvvetlerin şimdiki durumunu ve geleceğini, pek çok ilgiyle dikkate alıyoruz. Gelecek için umut verici bir duru-mun yaratılmasını düşünüyoruz.

Ali Fuat Paşanın, devletin görüşü ile olsun, kamun in görüşü ile olsun, her türlü kötülemeden uzak bulunduğu kanı-sının unutulmaması ana koşuldur. Ulusal ayaklanma sırasın-da, her nasıl olursa olsun, ileri atılmış olanların görevlerinin ve durumlarının değiştirilmesi, özverilerinin suç sayıldığı yolun-da yorumlanır. Bu, bizim değişmez görüşümüze göre, hiç de uygun sayılamaz.

Hükümetin olabilir saydığı siyasî sakıncaları ortadan kaldırmak için gerekli her şey yapılmıştır.

Ahmet Fevzi Paşa, bizimle işbirliği yapacak yeterlikte değildir. Ahmet Fevzi Paşanın özel görevle gezip dolaşırken söylediği mantıksız sözlerini bildirmiştik. Bunu ummam, diye buyurmuşunuz. Ahmet Fevzi Paşa, arkadaşlara yazdığı özel bir kapalı telde: «Ordu, bugünkü başıbozuk durumunda kaldıkça yurt için yüzdeyüz yıkım olacaktır» diyor. Bu adam, ordunun ulusal örgüte yardımcı olma durumunu başıbozukluk sayıyor. Oysa, bilmek gerekir ki ordu, ulusal örgütün kadrosu dışında değildir; belki onun ruhu ve temelidir.

Ahmet Fevzi Paşanın Gönende ilk olarak yaptığı iş, An-zavur olayından dolayı bin güçlkle ele geçirilen haydutların salıverilmelerini istemek olmuştur. Bizimle görüşmeden atadığınız iki kişinin kabul edilmeyeceği yolundaki zorunlu ve haklı düşüncelerimiz üzerine, ortaya bir onur işi çıkarmayınız. Bu, yurda ve ulusa bağlılıkla bağdaştırılamaz.

Görevinizden çekilirseniz Millet Meclisinin toplanmasının gerçekleşmez bir düş olacağı yolundaki sözlerinizden, Sadrazamla birlikte bütün Hükümetin meşrutiyetle yönetime karşı olduğu anlaşılmaktadır. Pek önemli olan bu noktanın tam olarak açıklanması rica olunur.» (belge: 217).

Baylar, şimdi de Başyaver Salih Bey eliyle gönderildiğini bildirdiğim, İtilâf devletleri olağanüstü temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Hükümetine verdikleri ortak notadan biraz söz edeyim:

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya olağanüstü komserleri;

**İTİLÂF DEVLET-
LERİ OLAĞANÜS-
TÜ TEMSİLCİLE-
RİNİN ALİ RIZA
PAŞA HÜKÜME-
TİNE VERİKLERİ
ORTAK NOTA**

Karadeniz Ordusu Başkomutanı Sayın Corç Miln ile Osmanlı Harbiye Nazırı arasında yapılan birtakım yazışmalara Osmanlı Hükümetinin dikkatini çektikten sonra: «Bu yazışmalardan açıkça anlaşılıyor ki Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Karadeniz Ordusu Başkomutanının, Paristeki Yüksek Kurul kararlarına uyararak verdiği yönergeyi uygulayacak yerde, yüksek görevinin gerektirdiği sorumluluktan kaçınarak, kabul edilemeyecek birtakım özürler ve nedenler ileri sürmüştür.

Olağanüstü komserler, Harbiye Nazırının bu davranışından doğacak kötü sonuçlar üzerine Osmanlı Hükümetinin dikkatini çekerken, Karadeniz Ordusu Başkomutanının bildirdiği Konferans kararlarını uygulamak için ne gibi tedbirler almayı düşündüğünü öğrenmek isterler.

Olağanüstü komserler, olayı öğrenen İtilâf devletleri Yüksek Kurulunu aydınlatmak üzere, Yüksek Kurul adına verilen buyrukları Harbiye Nazırının yerine getirmemesi karşısında Osmanlı Hükümetinin görüşlerini hemen bildirmesini ister.» diyorlar.

Baylar, Osmanlı Hükümeti, bu notaya verdiği karşılıktaki: «İzmire Yunanlıların nasıl girdiğini; Karma Komisyonun nasıl soruşturma yaptığını ve soruşturmaya değin geçen zaman içinde, Yunan yırtıcılığı karşısında halkın nasıl canını kurtarma ve namusunu koruma kaygısına düştüğünü; Hükümetle ordunun her zaman Soruşturma Komisyonunun adaletine ve insafına güvendiğini; yalnız, akan kanları geçici de olsa dindirmek için, Osmanlı Harbiye Nazırlığının General Miln Cenaplarına 23 Ağustos 1919 günlü yazı ile öneride bulunmuş olduğunu bildiriyor ve bu önerinin, Yunan birlikleriyle Ulusal Kuvvetler arasında Osmanlı birlikleri yerleştirmek olduğunu; fakat bu önerinin kabul edilmediğini» açıklıyor.

Sonra: «Yunanlıların girdikleri bölgeye Yunan birliklerinden başka, İtilâf devletleri birliklerinin girmeleri önerisiyle ilgili 20 ve 27 Ağustos 1919 günlü iki yazıya ve bunların karşılıksız kaldığına» işaret olunuyor.

Bundan sonra da: «General Miln Cenaplarının, kendi çizdiği sınırı gösterir yazılarının (3 Kasım 1919) Harbiye Nazırlığına gönderilmesi noktasına değinilerek, Harbiye Nazırının, böyle bir yazı hükümlerini uygulamaya tek başına yetkili olmaması dolayısıyla, Hükümete başvurduğundan ve Hükümetçe de komserlere durumun bildirildiğinden» söz ediliyor.

Daha sonra, geçici sınır çizgisine değin Yunanlıların girmesine engel olan kuvvetin, halk topluluğu olduğu bildirili-

yor. Hükümetin ve ordunun, halkın bu tutumunu önleyemediği belirtilerek, işe bir çözüm yolu bulunması bir daha rica ediliyor ve: «Gerek Hükümeti ve gerek Harbiye Nazırlığını, sözde Yüksek Kurul kararlarını uygulamıyor gibi bir suçlamadan artık kurtarmaya iyilikseverlikle aracı olunması» yolundaki yalvarmalara üstün saygılar da eklenerek, karşılık yazıya son veriliyor (*belge: 218*).

Sayın baylar, şimdi de Cemal Paşanın mektuplarında dokunduğu noktalara işaret edeceğim.

Harbiye Nazırı, bize İtilâf devletleri komserlerinin notasını okuturken bir yandan da, öteden beri yaptırmak ya da bizi yapmaktan alıkoymak istediği noktaları bir daha bildiriyor ve pekiştiriyordu. Cemal Paşanın, isteklerini bu kez ileri sürer ve önerirken, sözü geçen notayı da okutarak bizim ruhsal ve içsel durumumuz üzerinde etki yapmayı düşünmüş olduğunu kestirmek, bilmem doğru olur mu?

Cemal Paşa, İtilâf devletlerinin siyasi eğilimlerinden söz ettikten sonra: «Hükümet, Vilson ilkelerine göre kabul edebileceği yenilikleri yapmaya söz verir nitelikte bir bildiriye yakında yayımlayacaktır. Dahiliye Nazırını gücendirmemelidir; çünkü görevinden çekilir. O çekilince de Hükümet sarsılır. Meclis açıldığı zaman Dahiliye ve Hariciye Nazırları kesin olarak değiştirilecektir. Düşmanlar, Meclisi açtırmamak istiyorlar. Dahası, Muhipler Cemiyetinin Padişaha başvurarak bu Meclisin türeye uygun olmadığını bildirip dağıtılmasını isteyeceği haber alındı» (*belge: 219*) diyor ve milletvekillerinin Ankara'ya gelmesi işinden söz ediyor.

Şimdi baylar, bu üç belgeyi gözönünde tutarak, hep birlikte, kısa bir yorumlama yapalım:

Komserlerin notasından anlıyoruz ki, İtilâf devletlerinin Karadeniz Başkomutanı Bay Corç Miln, Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırına, Cemal Paşaya, doğrudan doğruya kendi buyruğu altındaymış gibi yönerge ve buyruklar vermektedir. Cemal Paşa, şimdiye dek bunu bize bildirmemi.

Ve yine anlıyoruz ki, Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırı, aldığı yönerge ve buyrukları yerine getirememekten ve kabul edilemeyecek özürler ve nedenler ileri sürmüş olmaktan ötürü suçlandırılıyor.

Harbiye Nazırının aldığı buyrukların ne olduğunu kestiriyoruz ve niçin yerine getirememekte olduğunu da anlıyoruz. Çünkü, Ulusal Kuvvetler engel olmaktadır. Ulusal Kuvvetler,

İTİLÂF DEVLET-
LERİNİN KARA-
DENİZ BAŞKO-
MUTANI, OS-
MANLI HARBİYE
NAZIRINA
DOĞRUDAN
DOĞRU YA
YÖNERGE VE
BUYRUK
VERMEKTEDİR

Harbiye Nazırının ve Hükümetin, Başkomutan Bay Corç Miln'in buyruklarına ve yönergelerine uyararak verdiği ya da vereceği buyruklara boyun eğmiyor. İşte komserler bunu, Paristeki Yüksek Kurul adına kabul edilebilecek özür ve neden saymıyorlar. Demek istiyorlar ki, hükümetseniz, Harbiye Nazırı iseniz; ülkeye, ulusa, orduya egemen olmalısınız. Ege-men iseniz özürler ve nedenler kabul edilemez.

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümeti, 2 Ekim 1919 da iş başına geldi. Ondan önce Ferit Paşa Hükümeti vardı. Bu duruma göre, Ulusal Kuvvetlerle Yunan birlikleri arasına Osmanlı birlikleri yerleştirilmesiyle ilgili, 23 Ağustos 1919 günlü öneriyi yapan Ferit Paşa Hükümetidir. Düşman eline geçen bölgenin yalnız İtilâf birlikleri elinde bulunmasıyla ilgili 20 ve 27 Ağustos 1919 günlü önerileri yapan da Ferit Paşa Hükümetidir.

Ali Rıza Paşa Hükümeti daha bir öneri ortaya atmış değildir. Fakat tersine, Başkomutan Miln, 3 Kasım 1919 günü düşmanların gireceği bölgenin sınırını belirtiyor ve bu sınıra değin Yunanlıların girmesinin sağlanmasını Harbiye Nazırı Cemal Paşaya buyuruyor. İşte Cemal Paşanın yerine getiremediği buyruk bu oluyor. Teşekkür olunur ki gerek kendisi ve gerek üyesi bulunduğu Hükümet, iş başına geldiklerinden çok çok bir ay sonra, Ulusal Kuvvetler karşısında güçsüz olduklarını, yabancı komserlere söyleyebilmişlerdir.

Baylar, bu belgelerden anlaşılması gereken en önemli ve en anlamlı nokta, bence, Hükümetin ortak notaya verdiği karşılıklı, komserlerin ileri sürdükleri noktalara büyük bir alçak gönüllülikle ve büyük bir incelikle karşılık verilirken bir yön üzerinde hiç durulmamış olmasıdır. O da baylar, Bay Corç Miln'in doğrudan doğruya Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırına buyruk ve yönerge vermekte olmasıdır. Bu durum, ne ulusal örgüte karşı her şeyi onur işi yapan Harbiye Nazırının, ne de Osmanlı Devletinin bağımsızlığını sağlamak sorumluluğunu yüklenmiş olan Hükümetin onuruna dokunmuyor. Bu durumun, kendilerinin onurunu ve devletin bağımsızlığını çoktan zedelemiş olduğunu anlamak istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa: «Bağımsızlığı ortadan kaldıran bu sataşmaya ve saldırıya maşa olamayız!» diye bağırma-yı göze alamıyorlar..... Göze alamıyorlar baylar, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu yakında göreceğiz. Korkmamak için, insanlık onuruna ve ulusal onura dokunulamıyacak bir çevrede ve öyle koşullar içinde

bulunmak gerekir. Buna önem vermeyenlerin, aslında bir insan için, bir ulus için dokunulmaz olarak kalması en büyük namus ülküsü olan kutsal kavramlar üzerinde, çoktan saygısız ve duygusuz oldukları yargısına varmakta yanlışlık yoktur.

Adalet dilenmekle ve başkalarını kendine acındırmakla ulus işleri, devlet işleri görülemez; ulusun ve devletin onuru ve bağımsızlığı güven altına alınmaz.

Adalet dilenmek ve acındırmak gibi bir ilke yoktur. Türk ulusu, Türkiyenin yarınki çocukları, bunu bir an uslarından çıkarmamalıdır.

Baylar, Cemal Paşaya, komuta değişikliğiyle ilgili noktalarda verdiğimiz karşılığı bilginize sunmuştum. İzin verirseniz, o karşılığın başlangıç kısmı olan öbür noktalar üzerindeki düşüncelerimizi de özetleyeyim.

Temel noktalar üzerindeki görüşlerimiz şunlardır:

1- İtilâf devletlerinin herbiri, bütün Türkiyeden en büyük çıkar sağlamak amacını gütmektedir. Bu, Türkiyede, güvenilir bir dayanak noktası bulmaya bağlıdır. Yabancıların açıktan açığa karşıt ve kırgın görünmelerinin nedenini, Hükümetin tarafsızlık durumunda aramalıdır; güçsüz ve dayanıksız olmasında aramalıdır.

2- Hükümet, bildiri yayımlamakta tez canlılık göstermemelidir. Bildiri, Hükümetin durumu sağlamlaştıktan sonra yayımlanmalıdır. Hükümetin güçlü olması, her bakımdan Ulusal Kuvvetlere dayandığı kanısını uyandıracak bir yol tutturmasına ve bunu bütün dünyaya duyurmasına bağlıdır.

Meclis toplandıktan ve Mecliste güçlü bir «Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu» kurulduktan sonra, bildiriye sıra gelebilir. Bildiri, Barış Konferansına gidecek delegeler yola çıkmadan önce, fakat grupla görüş birliğine varılarak düzenlenmelidir. Çünkü, böyle olmazsa, önem ve değer verilmeyecektir. Bir de, kabul olunacak yenilikleri duyurmakla işe başlamak doğru değildir. Tersine, bildiride söze, ulusun bağımsızlığından ve ülkenin bütünlüğünden başlamak, ancak bunun sağlanması koşullarına bağlı olmak üzere yönetim işlerinin ana çizgilerini saptamak uygun olur.

Bu bildiriye temel olacak önemli noktalar, Sivas Genel Kongresi Bildirisinde ve Tüzüğünde vardır. Orada, yarınki sınırlar, devletin ve ulusun bağımsızlığı, azınlıkların hakları, yapılacak yardımın ulusça nasıl anlaşıldığı açıkça belirtilmiştir. Böyle bir bildiri, şimdiden düzenlenir ve Meclis açıldığında

ADALET DİLENMEKLE VE ACINDIRMAKLA ULUS İŞLERİ, DEVLET İŞLERİ GÖRÜLEMEZ

zaman çoğunluk grubuyla görüşüldükten sonra yayımlanır. Uygun olanı budur.

3- Dahiliye Nazırının çekilmesiyle Hükümetin de düşmesi için bir neden görülememektedir. Böyle bir düşünceden, Dahiliye Nazırına sadrazam gözüyle baktığınız anlamı çıkar. Bir hükümet, ancak hükümet başkanının çekilmesiyle düşebilir. Hükümetin, Dahiliye Nazırı Şerif Paşaya; onun da Ferit Paşaya ayak uydurduğu ve bağlı olduğu anlaşılıyor.

Meclisin açılması üzerine Dahiliye ve Hariciye Nazırlarının kesin olarak değiştirilecekleri yolundaki işareti anlayamadık. Bu nazırlar şimdiden böyle bir söz verdiler mi?

Düşmanların, Meclisi açtırmak istemiyebilecekleri, kuşku götürmez bir gerçektir. Yalnız Padişahın Meclisi dağıtacağı da düşünülebilir mi? Eğer böyle olabilecekse o halde Millet Meclisini İstanbulda, dağıtmak ve ulusu meclissiz bırakmak için mi topluyoruz? Öyle ise, Padişahın bu konudaki görüşlerinin, Kurulumuzca kesin olarak şimdiden bilinmesi gerekir ki, milletvekillerini dışarda güvenli bir yerde toplamak için girişimlerde bulunalım. Yoksa Meclis, İstanbulda toplanma yüzünden yukarda belirtilen durumlara düşerse, bunun sorumluluğu İstanbulda toplanmasını üstleyenlere düşecektir.

4- Milletvekillerinin görüşmek üzere Ankaraya gelmeleri yararlıdır.

**ANKARALILAR
İLE YAKINDAN
TANIŞMAK İÇİN
VERDİĞİM
KONFERANS**

Baylar, beni, gerçekten içten gelen parlak ve güven verici duygularla karşılamış olan sayın Ankara halkı ile daha yakından tanışmak ve onlarla görüşmek bir ödev olmuştu. Onun için, görüşmek üzere çağırdığımız milletvekillerinin gelişlerini beklediğimiz günlerde, toplanan sayın Ankaralıları, bir konferans vermiştim (*belge: 220*).

Bu konferansa temel olarak aldığım noktalar üzerinde kısaca konuşayım:

Vilson ilkeleri: Bu ilkelerin 14 maddesinden Türkiyeyi ilgilendirenler vardı. Aslına bakılırsa, yenilmiş ve Ateşkes Anlaşması imzalamış olan Osmanlı Devleti, bu ilkelerin gönül okşayıcı ve göz aldatıcı görünüşüyle bir zaman oyalandı.

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması maddeleri ve özellikle bu maddeler arasında yedincisi, beyni yakan ateşli bir ağı idi. Yalnız bu madde, yurdun geri kalan kısmını, düşmanların almasına hazır bir durumda bulundurmaya yeterdi.

İstanbulda, birbiri ardınca gelen ve gücsüz kişilerle kurulan hükümetler onursuz, şerefsiz, aşağılık görünüşleriyle suçsuz ve Tanrıya bel bağlamış ulusun simgesi tanındı; saygıdeğer bir durumda görülmeğe başlandı. Bu yüzden, dünyanın uygar devletleri, uygarlık gereğini unutacak kadar saygısız oldular. Öteden beri Türk ulusuna karşı, dünyanın dört bucağında yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan çok dinlenmeye değer görüldü.

Dokuz aydan beri başlayan ulusal uyanış ve çalışma, durumu ve görünüşü değiştirdi; daha da çok değiştirecektir. Ulus, gerçekleşen birliği sürdürürse ve bağımsızlığı için özveriden çekinmezse başarı kesindir. Erzurum ve Sivas kongrelerinde saptanan ilkeler, ulusun ulaşacağı amaçlar için temel olacaktır.

Ferit Paşa Hükümetini düşüren ulustur. Fakat Ali Rıza Paşa Hükümetini iş başına getirme sorumluluğu ulusun değildir. Ama, bu konuda uzlaşmış durumdayız.

Baylar, şimdi de Ankaraya gelen milletvekilleriyle ilişki kurmaya ve görüşmeye başlayalım:

Milletvekilleri, hepsi bir günde ya da çeşitli günlerde topluca bulunamadılar. Tek tek ya da küçük küçük topluluklar olarak gelip gittiler. Bu kişilerin ya da toplulukların hepsine ayrı ayrı hemen aynı temel noktaları günlerce ve birçok kez anlatmak zorunda kaldık.

Her şeyden önce, iç gücünün, yürek ve vicdan gücünün yüksek tutulması gerekir. Bunu bilirsiniz. Biz de bu gücü artırmak üzere:

İlkin, iç ve dış durumun güven ve genişlik verici nitelikte gelişim gösteren noktalarını ve yönlerini araştırarak açıklamaya ve tanıtlamaya çalıştık.

Sonra, belirli bir amaçta bilinçli ve kararlı olarak birleşmenin sarsılmaz bir güç olduğu gerçeğini, yorulmaksızın tekrarladık.

Bir toplumun yaşamasının ve mutluluğunun, ancak dilekte ve dileği gerçekleştirme yolunda tam birlik olmasına bağlı bulunduğunu açıkladık. Yurdun kurtarılması, bağımsızlığın sağlanması amacına yönelmiş olan ulusal birliğimizin, köklü ve düzenli örgütlerin bulunması ve bu örgütleri iyi yönetebilecek kafaların ve güçlerin, bir tek beyin bir tek güç olarak birleşmiş ve kaynaşmış duruma gelmesi ile ereğe ulaşılabilirliğini söyledik ve bu arada, İstanbulda açılacak Millet Mec-

ANKARAYA GELEN MİLLETVEKİLLERİYLE YAPTIĞIM GÖRÜŞMELER

lisinde güçlü ve dayanışık bir grup meydana getirilmesi zorunluğunu ortaya koyduk.

Ulus, ancak devletlerin yıkılma ve çökme kargaşaları içinde bulunduğu zamanlarda tarihin yazdığı çok önemli ve korkunç günler yaşıyordu. Böyle günlerde kaderini kendi eline almak uyanıklığını gösteremiyen ulusların geleceği karanlık ve korkuludur.

Türk ulusu bu gerçeği anlamaya başlamıştı. Bu anlayış sonucuydu ki, kurtuluş umudu veren her içten çağrıya koşmakta idi. Ancak, uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve eğitiminin etkisinden bir toplumun, bir günde, bir yılda kurtulabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildir.

Böyle olduğu için, durumu ve gerçeği bilenler, elinden geldiği ölçüde kendi ulusunu uyarıp aydınlatarak kurtuluş yolunda ona kılavuzluk etmeyi en büyük insanlık ödevi bilmelidirler.

**TÜRK ULUSU-
NUN EN BELİR-
GİN İSTEK VE
İNANCI :
KURTULUŞ**

Türk ulusunun yüreğinden, vicdanından kopup gelen en köklü, en belirgin istek ve inanç belli olmuştu: Kurtuluş!

Bu kurtuluş çığlığı, Türk yurdunun bütün ufuklarında yankılanmaktaydı. Ulustan, başka bir açıklama istemenin yeri yoktu. Artık bu isteği dile getirmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sivas kongrelerinde ulusal istek belirtilmiş ve dile getirilmişti.

Bu kongrelerin ilkelerine gönülden bağlı olduklarını söyledikleri için ulusça vekil seçilen kişiler; her şeyden önce, bu ilkelere bağlı kimselerden, bu ilkeleri yayan dernekle ilgisini gösterir ad ve sanda bir grup kuracaklardı: «Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu.» İşte bu grup, ulusal örgüte ve dolayısıyla ulusa dayanarak, her nerede olursa olsun, ulusun kutsal isteklerini korkmadan dile getirecek ve savunacaktı.

**ULUSAL ANT
HAZIRLANIYOR**

Baylar, ulusun istek ve ereklerinin de, kısa bir programa temel olacak biçimde topluca yazılması görüşüldü. **Ulusal Ant**¹ adı verilen bu programın ilk karalamaları da, bir fikir vermek amacıyla, kaleme alındı. İstanbul Meclisinde bu ilkeler, gerçekten toplu olarak yazılmış ve saptanmıştır.

Baylar, her görüştüğümüz kişi ya da kişiler, bizimle düşünce ve görüş birliği yaparak ayrılmışlardı. Fakat, İstanbul Meclisinde «Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu» diye bir grup kurulduğunu işitmedik. Niçin? Evet, niçin? Buna bugün cevap isterim!

¹ Misakı Milli.

Çünkü baylar, bu grubu kurmayı vicdan borcu, ulus borcu bilmek durum ve yeteneğinde bulunan baylar inansız idiler..... korkak idiler.... bilgisiz idiler.

İnansız idiler; çünkü, ulusal isteklerin gerçekliğine ve kesinliğine ve bu isteklerin dayanağı olan ulusal örgütün sağlamlığına inanmıyorlardı.

Korkak idiler; çünkü, ulusal örgütten olmayı tehlikeli görüyorlardı.

Bilgisiz idiler; çünkü, tek kurtuluş dayanağının ulus olduğunu ve olacağını kavrayamıyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve nazik davranarak, büyük ülkelerin gerçekleştirilebileceğine inanma bölünmesini gösteriyorlardı.

Bundan başka, baylar, iyilik bilmez ve bencil idiler... Ulusal ülkünün ve ulusal örgütün kısa bir zamanda sağladığı şerefi ve varlığı küçümsüyorlardı. Yaratılan durumun ve varlığın kolayca elde edilebileceği sanısına ve kuruntusuna kapılmakla çirkin büyülenme duygusuna doyup kanmak istiyorlardı...

Erzurumda, Sivasta söylenmiş ve saptanmış bir adı, olduğu gibi kabul etmek, küçüklük olmaz mıydı?! O addan daha anlamlı ad mı yoktu?!

Evet, işittik baylar; varmış: «Fellâhı¹ Vatan Grubu»

Baylar, geçmişle ilgili evreleri ve olayları; burada anlatabileceğim çerçeve içinde, gerçeğe uygun olarak saptamak kararındayım. Bunun için, tam üzerinde bulunduğumuz noktayla ilgili bir konuyu da açık yürekle bilginize sunacağım.

Ben, Millet Meclisinin İstanbulda saldırıya uğrayacağını, dağılacakını kesin olarak bekliyordum. Böyle bir durum olursa başvurulacak tedbiri de kararlaştırmıştım. Hazırlığa ve gerekli düzenlemelere de başlanmıştı. Ankarada toplanmak...

İşte bu görevi yaparken, ulusça yanlış anlaşılmaya yol açmamak için, tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm: Millet Meclisi Başkanlığına seçilmek. Amacım, dağıtılan milletvekillerini, Millet Meclisi Başkanı niteliği ve yetkisiyle çağırmaktı. Gerçi bu tedbir, ancak görünüşü kurtarmak için ve geçici olarak işe yarardı. Fakat, her halde, sıkıntılı zamanlarda, yararı geçici de olsa, her türlü tedbirin alınmış olması gereksiz sayılamaz.

1 Aslı «felâh» olup Atatürk özel bir niyetle «fellâh» dediğine işaret ediyor. Felâh, «kurtuluş, esenlik» demektir. Fellâh ise «çiftçi, zenci, kıpti» anlamına gelir.

ULUSAL ÜLKÜNÜN VE ULUSAL ÖRGÜTÜN KISA BİR ZAMANDA SAĞLADIĞI ŞEREFİ VE VARLIĞI KÜÇÜMSİYENLER

ANKARADA TOPLANMA DÜŞÜNCESİ

Gerçekte, İstanbula gitmeyecektim. Fakat bunu açığa vurmaksızın, zaman kazanacak ve geçici olarak görev başında bulunmuyormuşum gibi, işler düzenlenecek ve Meclisi başkan vekilleri yöneteceklerdi.

Bu tedbirin uygulanması, elbette Meclise katılan ve işin aslını kavramış olması gereken arkadaşların yardımları ve çalışmalarıyla olabilecekti.

Baylar, bu işi gereken kişilere söyledim. Düşüncemi ve görüşümü uygun buldular. Bu yolda çalışacaklarına söz ve güvence vererek İstanbula gittiler.

Fakat, pek az, belki bir ya da iki arkadaştan başkasının, bu konu ile hiç ilgilenmediklerini öğrendim.

Bu işte üstün gelen düşünüş ve mantık şu imiş: Bunca milletvekilleri içinde Meclis Başkanı olacak yeterlikte bir adam bile yok mudur ki, Meclise gelmemiş olan bir milletvekilini kendi yokken başkan seçeceğiz... Mecliste bulunan sayın üyeleri bu denli yetersiz göstermek, yabancılar üzerinde kötü etki yapmaz mı?

Bir başka mantık da şu: Meclis Başkanlığına Ulusal Kuvvetler Başkanını seçmek, daha ilk günden Meclis üzerine kuşku ve saldırı çekmeye yol açmaktır. Akıllı işi değildir.

Bu türlü düşünen ve mantık yürütenlerin bana pek de uzak kişiler olmadıklarını görenler, susmayı yeğ tutmuşlar.

Baylar, açıkça söylemeliyim ki bu tedbirin alınmamış olması, Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir güçlkle karşılaştırmıştır. Bunu da sırası gelince bilginize sunacağım.

Baylar, Millet Meclisi, 12 Ocak 1920 günü açılmıştı. Aşağı yukarı on gün sonra, Harbiye Nazırının 21 Ocak 1920 günlü bir telini aldım. Olduğu gibi bilginize sunuyorum:

Geciktirilmesi sorumluluğu gerektirir.

Harbiye
21. 1. 1920

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İngilizler, Hükümete verdikleri bir notada, benimle Cevat Paşa Hazretlerinin görevden çekilmeliğimizi istediler. Hükümetçe, olmaz diye şiddetle bir karşılık verildiyse de durum, Hükümetin kalmasını ve yalnız benimle Cevat Paşanın çekilmemizi gerektirdi. Harbiye Nazırlığına Salih Paşa vekillik edecektir. Hükümeti güç duruma sokacak bir davranışta bulunulmamasını rica ederim. Yoksa durum düşündüğünüzden daha ağır olur.

Harbiye Nazırı
Cemal

HARBİYE NAZIRI
CEMAL PAŞANIN
İŞTEN UZAKLAŞ-
TIRILMASI ÖNE-
RİSİ KARŞISINDA
ALİ RIZA PAŞA
H Ü K Ü M E T İ

Bu tel, 22 Ocakta elimize gelmişti. Hemen telgraf başında, öğleden önce saat 11,30 da şu teli yazdım:

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

- 1 - Verilen notayı, olduğu gibi gönderir misiniz?
- 2 - Yapılan öneriyi yerine getirmekte tez canlılık göstermeyiniz. Notayı inceledikten sonra görüşlerimizi bildireceğim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşanın, imzasını gizleyerek verdiği karşılık şuydu:

Çok ivedidir.

Kadıköy
22.1.1920

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Notanın kısaltılmış örneği aşağıdadır:

- 1 - Özel olarak seçilen subayların Ulusal Kuvvetler kurmaylıklarına gönderilmeleri.
- 2 - On Dördüncü Kolordudan bir kısım erleri ayırıp terhis ederek Ulusal Kuvvetlere yollamak.
- 3 - Top kaması ve başka aletler kaçırılması.
- 4 - Zonguldaktan İstanbula gelen taburun geri gönderilmesini geciktirmek.
- 5 - Afyon Karahisarından Alaşehir alay göndermek.
- 6 - Bursadan Bandırmaya bir alay göndermek.
- 7 - Bu işlerde Harbiye Nazırı ile Genelkurmay Başkanının etkisi olduğu anlaşılmıştır. Kırk sekiz saat içinde bu iki kişinin görevlerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyrulursa Aydın Cephesi işi bu notada söz konusu bile değildir. Bu notaya karşılık olarak: «Bir, iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü iş benim zamanımda değildir. Ben, başvurmaları üzerine geri gönderdim. Beşinci işte tümen komutanını değiştirdim. Altıncı iş, yani Ahmet Anzavur işi de güvenlikle ilgilidir. Bu konuda yazışmalarımız vardır. Şimdi de dosyalar incelenirse anlaşılır.» denildi. Kabul etmediler. Bunun üzerine üç yol söz konusu oldu: Notaya birinci karşılıktan sonra karşılık vermemek ve içindekilere kulak asmamak. Hükümetin toptan çekilmesi. Benim çekilmem. Birinci yol tutulacak olursa, burada bir kötülük çıkmasından korkuldu. İkinci yol tutulursa, onların istediklerinin olacağı ve Ferit Paşanın iş başına geleceği düşünüldü. Bu duruma göre, benim çekilmem ve Nazırlığın vekillikle yönetilmesi yeğlendi. Her halde kararımızın önce bana bildirilmesini rica eder ve sizlere üstün saygılarımı iletirim efendim. (Ferik' Cemal)

Başyaver
Salih

Cemal Paşa bu notada, Aydın Cephesinin söz konusu edilmediğine işaret etmekle bilmem ne demek istiyor? Elbette,

söz konusu olan Aydın Cephesidir, ona yardım işidir ve Ulusal Kuvvetlerdir. Yalnız, Cemal Paşa bu dokundurmasıyla, işleri bu duruma sokanın Temsilciler Kurulu olduğunu anlatmak istemektedir.

Cemal Paşaya, bu teline karşılık olarak yazdığım telle, şu buyruğu verdim:

22.1.1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Görevden çekilerek İngilizlerin isteğine uymanız öyle ağır bir durum yaratır ki, sizin, çekilmemekle ortaya çıkacağını düşündüğünüz durumdan daha ağır olur. Bundan başka, Temsilciler Kurulunun bir delegesi olan sizin, Temsilciler Kurulunun haberi olmaksızın ve dahası, onun görüşüne karşı olarak çekilmeniz kabul edilemez. İngilizlerin sizi zor kullanarak görevden ayırabileceklerini bile biz hesaba kattık ve tez elden tedbirler aldık. Şu duruma göre, önce notayı, olduğu gibi bildirmenizi; sonra, olup bitenlerden bilgi vererek kararımızı beklemenizi ve sarsılmaksızın görevinizde kalmanızı kesin olarak istiyoruz.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşaya da şu teli yazdım:

Ankara
22.1.1920

Yüksek Sadrazam Hazretlerine

İngilizlerin, Harbiye Nazırının ve Genelkurmay Başkanının değiştirilmesini istemeleri, devletin siyasi bağımsızlığına kesin bir saldırdır. Bu saldırı, bir süreden beri yurdumuzun bölüşülmesi ve siyasi varlığımızın ortadan kaldırılması yolunda dünya kamu oyunda sürüp giden tartışmaların kesin bir karara bağlanmış olması sonucu mudur; yoksa, siyasi varlığımızı ortadan kaldırma yolunda yapılacak girişimlerin ne sonuç vereceğini anlamak için yapılmış bir deneme midir? Ya da, İtilâf devletlerinin alıştıkları gibi, birbirlerine sorup danışmaya gereklik görmeksizin, bir başına söz yürütme yolunda herhangi bir davranış mıdır? Bunları ayırdedebilmek için elimizde bilgi yok; böyle bir bilgiyi edinemeyiz de. Gene, Yunanlıların Salihli Cephesinde başlayan saldırılarının bu işlerle ne ölçüde ilgisi olduğunu da kestiremeyiz. Fakat, siyasi bağımsızlığımıza yöneltilen bu açık saldırıya devletçe bir şey demez, ulusça da göz yumarsak siyasi varlığımıza karşı en kötü kararlara ve işlere kendimiz yol açmış olacağımıza kuşquamız yoktur. Öyle ise, İngilizlerin İstanbulda yapabilecekleri saldırılar ne biçim ve ölçüde olursa olsun, içtekiler ve dıştakilerce Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine dayandığı bilinen Hükümetin, bu öneriyi kabul etmeyeceğini sert bir dille bildirmesi ve Harbiye Nazırı ile Genelkurmay Başkanını ne yapıp yapıp yerinde tutması kesin isteğimizdir. Bunun dışında uysalca bir davranış, yalnız ulusun bağımsızlığına ve varlığına aykırı olmaz; Hükümeti de, ulusa karşı vermiş olduğu sözden dönmüş ve bağımsızlık uğrunda ulusal savaşlarımızı ge-

ciktirmiş ve güçleştirmiş duruma sokar. Bunun için, Hükümet kabul etse bile biz; Hükümetin, Kurulumuza karşı olan yüklenmesini bozmakla, ulustarı aldığı gücü büsbütün yitirmiş olduğunu; bağımsızlığı zedeleyici tutum ve davranışından dolayı Hükümeti sorumlu saydığımızı kamuya duyurmak zorunda kalırız. Hükümetin direnmesi üzerine İngilizler Harbiye Nazırını zor kullanarak görevinden atmak ve bütün Hükümeti düşürmek yoluna gitseler bile, bu durum, gerek dışa gerek içe karşı, onların buyruğuyla nazırı görevden çıkarmak durumundan daha elverişlidir. Durumun gelişme evreleri üzerine bir iki saate değin bilgi vermenizi yüksek katımızdan rica ederiz. İstanbul ile haberleşmeyi İngilizler yasak ederlerse, bağımsızlığımız uğruna ulusal ve dinsel savaş ilân etme yolunda ilerleyeceğiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk
Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

O gün Cemal Paşaya da şu teli yazdım:

Kişiyeye özel ve çok ivedidir.

22 Ocak 1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

İngilizlerin buyruğu üzerine Harbiye Nazırlığını bıraktığımız anlaşılıyor. Devletimizin ve ulusumuzun bağımsızlığına dokunan bu çekilmeyi, ne olursa olsun, kabul etmemek sizin ve bizim ödevimiz gereğidir. Biz ödevimizi sonuna değin yapmak için her türlü tedbiri alıyoruz. Sizi de, yerinize oturup nazırlığınızı sürdürerek ödevinizi yapmaya çağırıyoruz. Eğer kişisel ya da inançsal herhangi bir nedenle görevde kalmak istemiyorsanız, İngilizlerin notası üzerine değil, bağımsız bir ulusun nazırına yaraşır biçimde ayrılırsınız. Sorunu, kişisel bir açıdan değil; bu karışmanın, yurdumuz için akla gelebilecek ağır yıkımların başlangıcı olabileceği açısından incelemenizi rica ederiz. Nazırlıktan böyle çekilmeniz, İngilizlerin karışmalarını ve bağımsızlığımızın zedelenmesini kolaylaştıracaktır. Eğer görev başına gelmemekte direnirseniz, İngilizlerin ulusal bağımsızlığımızı bozduğunu ilân ederken, Harbiye Nazırının da yurt ödevini yapmamaktan sorumlu olduğunu ağır bir dille eklemek zorundayız. Notada yazılanları, bir gün sonra bildirmeniz ve şimdiye dek Kurulumuzla ilişki kuramayacak biçimde yerinizden uzaklaşmanız, durumu ağırlaştırmaktadır. Karşılık vermenizi diler ve rica ederiz.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Sadrazam ile telgraf başında şu haberleşmeler oldu:

Babâli
22 Ocak 1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti Temsilciler
Kuruluna

Harbiye Nazırı Cemal Paşanın Hükümetten çekilmesi ve Genelkurmay Başkanı Cevat Paşanın görevinin değiştirilmesi, yalnız İngilizlerce istenmemiştir. İngiltere, İtalya ve Fransa temsilcileri, Hükümete ortak bir ultimatö vererek ve gerekçe bildirecek kırk sekiz saat içinde bu isteğin

yerine getirilmesini dilemişlerdir. Bu ağır öneri karşısında, Hükümetçe durum enine boyuna görüşüldükten sonra toptan çekilmeye karar verildi. Millet Meclisi toplanmış bulunsaydı Hükümetçe başka türlü davranılabilirdi. Önerilerini geri aldırarak için, üç devlet temsilcileri katında, ileri sürdükleri gerekçe çürütülerek, gerekli girişimde bulunuldu. Temsilciler önerilerini istelediler. Hükümetin çekilmesi kesinleşmişken Cemal Paşa, Millet Meclisinin daha görüşmelere başlamadığı bir zamanda Hükümetin çekilmesinin yurdun yüksek yararına aykırı olacağını söyleyerek ve böyle bunlu bir zamanda Hükümetin çekilmesinin, İstanbulu Anadolu'dan ayırmaya dek varıp çok ağır sonuçlar doğuracağını ileri sürerek, kendisinin çekilmesiyle işin çözüme bağlanmasını yeğledi. İşin evreleri bunlardır. Millet Meclisinin, en çok bir iki güne dek çoğunluğu sağlayarak toplanması kesin olarak beklenildiğinden, Hükümet her türlü sorunları Meclisin gözleri önüne serecektir. Sizin bu konuda hiçbir girişimde bulunmamanız gerekir. Çünkü, söz Millet Meclisindedir. Hükümet üyeleri durumun ağırlığını iyice anladıklarından, işlerinin ve davranışlarının doğruluğuna inandıklarından, en elverişli kötü durumu seçmişlerdir. Karışmalara son verileceği, cumartesi sabahına değin bildirilmezse Hükümetin çekileceği ve bundan doğacak olayların sorumluluğunu kabul etmeyeceği bildirilir.

Sadrazam
Ali Rıza

Baylar, Sadrazam Paşa, kendilerini aşağılayana değil de bize sert ültimatom veriyor.

Kongre
22.1.1920

Sadrazam Paşa Hazretlerine

Yüksek telyazıları üzerine Temsilciler Kurulunca bir karar almak için, her şeyden önce ültimatom örneğinin olduğu gibi bilinmesine kesin gerek-sinme vardır. Bunu bildirmek iyiliğinde bulunulmasını rica ederim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Erenköy
22/23.1.1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Temsilciler Kuruluna

K: Görüşüldükten sonra bildirilecektir.

Sadrazam
Ali Rıza

Burada söylemeliyim ki, Hükümet bu nota örneğini, olduğu gibi bize vermek istememiş ve vermemiştir.

Sadrazama verdiğim karşılık şudur:

22.1.1920

Yüksek Sadrazamlık Katına

Ültimeatom örneğini gördükten sonra kesin kararı sunacağız. Ancak, durum incelenirken dayanılan ilkelerde, Hükümetle aramızda görüş ayrılığı vardır ki, ilkin onu ortadan kaldırmak isteriz. Hükümet bizim dilekelerimizi kendi işlerine karışma saymış; yani, dış olayı bir yana bırakarak bir iç sorun önünde bulunduğunu sanmıştır. Olayı, yalnızca yabancıların bir nazırı değiştirebilmesi bakımından düşünmek gerekir. Şu da var ki, sizin sandığımız gibi Harbiye Nazırının kendi kişiliği de söz konusu değildir. Bu durumda başka bir nazır ya da herhangi bir kişi olsaydı olay, gene böyle yorumlanacaktı. Öte yandan, Nazırın değiştirilmesini buyuran kuvvetin, Millet Meclisinin toplanmasına ve Hükümetin açıklamasından sonra Meclisin bir karar almasına izin verip vermeyeceği de şu anda belli değildir. Millet Meclisi çalışmaya başlamadan önce ortaya çıkacak olupbittilere hazırlanmak gerektiği için, yüksek Hükümetin kararını anlamak istiyoruz. Millet Meclisi çalışmaya başlamadan önce, olupbittiler birbirini kovalar ve dış olayların niteliğine uygun tedbirler almakta gecikilirse, bundan doğacak sorumluluğun da Kurulumuza düşmeyeceğini kabul buyurursunuz. Millet Meclisi gerçekten toplanır ve çalışmaya başlarsa, Hükümete hiçbir şey için başvurmayacağımıza kuşku yoktur. Notayı yalnız İngilizlerin değil, İtilâf devletlerinin ortak olarak vermeleri dış işlerinin önemini kavramak için ayrı bir nedendir.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telimize 23/24 Ocakta verdiği karşılıklıta, çekilmesinin zorluğundan ve Millet Meclisinin nasıl davranacağını beklemek gerektiğinden söz ediyordu (*belge: 221*).

Baylar, o günün öğlesinde, Ankara, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursada bulunan komutanlara durum ve görüşümüz bildirilerek dikkatleri çekildi ve düşünceleri soruldu (*belge: 222*).

İstanbuldaki Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sami Beye de (Berlin Elçisi Kemalettin Sami Paşadır), ayrıca şu buyruğu verdim:

22 Ocak 1920

Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığına

Hemen Rauf Beyi bularak durumu birlikte ve güvenlik tedbiri olarak izlemenizi rica ederiz. İngilizlerin isteğini yerine getirmek hiç doğru değildir. Buraca o bakımdan tezlikle tedbirler alınıyor. İstanbuldaki telgraf haberleşmelerini güven altına almamız gerekir (*belge: 223*).

Mustafa Kemal

Baylar, Rauf Beye, Bekir Sami Beye, Câmi Beye ve bütün milletvekillerine de Kafkas Tümeni Komutanı Kemal, Müs-

tahkem Mevki Komutanı Şevket ve Harbiye Nazırlığı Başya-
veri Salih Beyler aracılığıyla ve kapalı telle şu bildirimini yaptım:

22 Ocak 1920

İngilizler, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşanın görevden çekilmelerini istemişlerdir. Bu, devletin bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelmiş sert bir girişimdir. Onun için, bu girişime karşı ulusun göstereceği her türlü tepki, bağımsızlığı korumak için yapılan bir savaş sayılır. Savaşın ilk döneminde ödev, milletvekillerine düşmektedir. Milletvekilleri; İngilizlerin, Hükümet üyelerini görevden attırmaya dek giden karışma ve etkilerle, devletin siyasi bağımsızlığına yönelttikleri saldırıların Meclisçe kabul edilmediğini tezlikle ve kesin bir dille bildirmek zorundadırlar. Bunun nasıl yapılacağını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat, bu işler yürütülürken şu noktaları ne yapıp yapıp sağlamak gerekir:

Birincisi: Meclisin dağıtılması ile ilgili bir padişah buyruğunun Mecliste birdenbire okunması gibi bir durumla karşı karşıya kalınmamalıdır. Eğer böyle bir şeyin olabileceği yolunda en küçük bir kuşku belirirse milletvekillerinin, girişimlerini özel toplantılar biçiminde yapmaları yeter sayılır.

İkincisi: Devletin siyasi bağımsızlığına karşı sert bir girişimde bulunulduğunu; Barış Konferansına, Avrupa uluslarına, İslâm dünyasına ve yurdun her yerine duyurmak gerekir. İngilizler saldırıdan vazgeçmezlerse Meclisin ödevi, Anadoluya gelmek ve ulusun yönetimini ele almaktır. Bu yürütüm, bütün ulusun gücünü varlığında toplamış olan Ulusal Kuvvetlerce her yönden desteklenecektir. Şimdiden gerekli tedbirler alınmıştır.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Bu bildirimim örneği, olduğu gibi bütün komutanlara bildirildi.

Baylar, ayrıca Rauf Bey'e de 23 Ocak 1920 de, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı aracılığıyla yazdığım kapalı telde: «Harbiye Nazırının ayrılması bir olupbitti olmakla birlikte, bu iş önemlidir, üzerinde durulacaktır» dedim. İtilâf devletleri temsilcileri, Hükümetimizi istedikleri biçimde kurmak yolunu tutmuş oluyorlardı. Yarın, Meclisin güven oyu vereceği bir hükümete karşı da böyle davranmalarına yol açılmış oluyordu. Hükümetin, ulusa ve basına bilgi vermeden, toptan çekilme yoluna gitmeden boyun eğmesi, ulusun bağımsızlığını zedeledi. Olayı kapatmıyarak Hükümeti, ulusun bağımsızlığını koruyamadığı için, Millet Meclisinde açıkça düşürmek gerekti. İşte bütün bunları Rauf Bey'e yazdım (*belge: 224*).

Gene o gün, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanına ve Rauf Bey'e şu yönergeyi vermiştim:

Hükümet İtilâf devletleri temsilcilerinin önerilerini kabul etmemekte direnerek; Barış Konferansını; «Ulusal ayaklanmadan dolayı Türk Hükümeti-

tinin düşürülmesine karar verilmiştir» diye bütün dünyaya ilân etmeye zorlamalı idi. Hükümetin, önceki hükümetler gibi, ulusal bağımsızlıktan sessizce başta bulunması kişisel yetki bakımından güçsüzlüğünü, anlayış ve kavrayış bakımından da hiçbir zaman güvenilir durumda olmadığını bir daha açıkça göstermiştir. Bunca karışık işleri, yaratılış ve düşünüş bakımından bu denli güçsüz kişilerle yürütmeye çalışmanın artık yolu yoktur. Bu duruma göre, Hükümetin son olaydan ötürü düşürülmesi gerekir. Ulusun genel güvenini kazanabilecek bir hükümetin iş başına gelmesi yolunda çalışınız (*belge: 225*).

Baylar, yabancıların İstanbulda saldırıları artırarak nazır ya da milletvekillerinden bazılarını tutuklamaya başlayabileceklerini kestirip, böyle bir davranışa karşılık olmak üzere, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmasına karar verdim. Bu kararımı ve buna göre tedbir alınmasını, 22 Ocak 1920 günü Ankara, Konya, Sivas ve Erzurumdaki Kolordu komutanlarına, kişiye özel olarak, kapalı telle buyurdum (*belge: 226*).

Baylar, milletvekillerine yazdığım tele, Vâsıf, Rauf, Bekir Sami Beylerin birlikte imzaladıkları karşılık geldi. Bu karşılıklıta: «Meclis resmi olarak görüşmelere başlayınca, günün konusu olan iş dolayısıyla, Hükümet çekilecektir. O zamana değin durumun esenliği için Hükümetin iş başında bırakılması gerekmektedir. Siz, bir girişimde bulunmayınız ve karışmayınız. Buyruklarınızı bize bildiriniz. Görüşlerinizin bütün ilgililer katında gereği gibi savunulacağına inanınız» denilmekteydi (*belge: 227*).

Ben, ne Hükümete ve ne de Meclise bir şey yazmamaya karar vermiş ve artık işi sayın milletvekili arkadaşlarımıza bırakmıştım (*belge: 228*).

Baylar, İstanbul'daki kişilerin ne gibi öğütlere uyarak, davranışlarını düzenlediklerini belirtmek için, şu kısa bilgiyi sunayım:

Filân siyasi temsilci, çok namuslu, doğru sözlü ve Türk dostu imiş. Bu kişi, çok içten ve üzüntülü bir dille demiş ki, eğer Harbiye Nazırı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Harbiye Nazırlığına el konulacaktı. Kuvayi Milliye'nin gösterdiği suskunluk ve dayanç, kimilerini çıldırtıyor. Fakat tez canlılık göstermeyin, ezilirsiniz. Bana inanın. Aşağılama varsa yapanlar utansın. Belki daha delilikler olacaktır. Fakat siz, hiç delilik yapmayın.

İstanbul'daki kişiler: «Biz, bu sözlerin temiz yürekle söylendiğinden kuşkulanmıyoruz» diyorlardı (*belge: 229*).

**ANADOLUDA
BULUNAN
YABANCI
SUBAYLARIN
TUTUKLANMASI
K A R A R I**

**MİLLET MECLİSİ-
NE BAŞKAN
SEÇİLMEM SA-
KINCALI GÖ-
RÜLÜYÖR**

Baylar, milletvekilleri, İstanbulda toplanmalarından bir hafta sonra başkanlık kurulu seçimi üzerinde ve dolayısıyla Meclis Başkanlığı üzerinde görüşmeye başlamışlar. Bir yerde işaret etmiştim ki ben, Meclis Başkanı seçilmeyi, bazı yararlarından ötürü, gerekli bir tedbir saymış ve gereken kişilere görüşümü bildirmiştim. İşte, anlattığım gibi, bu konu üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Ocak 1920 ve 1 Şubat 1920 günlerinde Rauf Beyin yolladığı yazılarda, birtakım düşüncelerden sonra: «Biz, pek büyük sakınca doğuracak olan bu işi ileri sürmekten vazgeçiyoruz.» denmekte- (*belge: 230*) ve «..... Özel, gizli bir toplantıda yeniden söz konusu oldu. Şeref Bey, seçilmenizin yararlarından söz etti..... Seçimde oyların dağılacağı yeniden kesin olarak anlaşıldığından, ulusun başında, Millet Meclisine gözcü olarak kalmayı ötedenberi yeğlediğinizi söyledik ve sizin için alkışlarla içten gösteriler yapıldığını gördük. Genel toplantıda Reşat Hikmet Bey Başkan, Hüseyin Kâzım Bey birinci başkan vekili ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi ikinci başkan vekili seçildi.» haberi verilmekteydi.

Baylar, benim başkan olmamdan söz eden, demek ki yalnız Şeref Bey oluyor. Öteki kişiler, başkanlığa seçilmemin niçin söz konusu olduğunu, gizli yapıldığı bildirilen bu toplantıda anıştırma yoluyla olsun, söylemiyorlar. Sağlam gerekçelere dayanarak, benim başkan seçilmemi söz konusu etmeliydiler. Ondan sonra, oyların dağılıp dağılmayacağını incelemeliydiler. Yalnız Şeref Beyin sözleri üzerine genel eğilimin belli olduğu yargısına varmak, yerinde bir iş olmayabilirdi.

Baylar, Rauf Beyin başkanlık konusundaki açıklamasına verdiğim karşılığa demiştim ki: «İleri sürülen sakıncalar önceden enine boyuna düşünülen şeylerdir. Benim başkan olmamı gerektiren nedenler bellidir. Bunlar, Kuvayi Milliye'nin ulusça kabul edildiğini berkitmek, Meclis dağılırsa Başkanlıkla ilgili görevleri güvenle yapmak, hayatımızla uyuşmaz bir barış önerisi karşısında ulusal bir savaş yapılsa Millet Meclisi Başkanı olarak ulusun maddi ve mânevi bütün gücünü ulusal savunmaya yöneltmek düşünceleridir. Sözlerinizden, savunmayla ilgili bu nedenlerin bugün İstanbul çevresince önemsiz görüldüğü anlaşılıyor. Eğer doğru düşünmemek yüzünden ulusal savunmada bugün ya da gelecekte aksaklıklar belirirse, sorumluluk, yanlışlığı yapanlara düşer. Bu işi benim kişisel düşüncelerle istemediğim yolunda güvence vermeye gereklik yoktur.»

Baylar, Harbiye Nazırının ve Genelkurmay Başkanının

zorla düşürüldüğünü biliyoruz. Meclis Başkanlığına seçilen rahmetli Reşat Hikmet Beyin, bir uydurma nedenle yabancılarca tutuklandığını öğrenmiştik. İstanbulda bulunan Temsilciler Kurulu üyelerinin tutuklanmalarının düşünüldüğü, Rauf Beyin 28 Ocak 1920 günlü teliyle bildiriliyordu. Bu olaylardan, Kuvayi Milliyeye karşıt davranışlar bulunduğu, Meclisin dağıtılabileceği, dolayısıyla ulusal savunmaya girişme zamanının daha da yaklaştığı belli oluyordu. Ama, bu gerçeği sezinleyen azdı.

Baylar, Reşat Hikmet Beyin kurtarılması için de Ankaradan çalışmak gerekti (*belge: 231*).

Rauf Beyin, Meclis durumunu anlatan 27 Ocak 1920 günlü kapalı telinde kaygı uyandıracak bazı cümleler vardı. Örneğin: «Hükümet başlangıçta çekilmeyi düşünmüş, ama çekilmemiştir. Meclisin bugünkü durumu, bu işi düzeltmeye elverişli değildir. Buradaki milletvekillerinin durumları, Maraş çevresindeki olaylarla ilgili olarak, halkın gönderdiği telleri, Genel Kurulda okumaya bile elverişli değildir. İtilâf devletlerinden filân, falan kişiye ayak uydurmamızı öğütüyor. Toplanacak yerimiz yoktur.» (*belge: 232, 233*).

Rauf Bey, 7 Şubat 1920 de yolladığımız bir yazıda, şu görüşlerimizi bildirdik: «Milletvekilleri, İstanbuldaki iç ve dış etkiler altında, barışı sağlamak ülküsünü savsaklayarak, kulluk, yükselme isteği, kıskançlık, kuruntu... gibi etmenlerle bölünmüşlerdir. Arkadaşlarımız, çok sayıda milletvekilinden meydana gelecek bir çoğunluk elde edebilmek için kendi düşünce ve inançlarından boyuna bağıştta bulunmuşlar ve uysal davranmak ereğiyle, Hükümet ve bilinen çevreler üzerindeki etkilerini büsbütün yitirmişlerdir. Bu durum düzeni bozmamak kaygısıyla sürdürülürse, ulus yararına aykırı isteklere ve türlü türlü tutkulara maşa olmaktan; ulusal işleri baltalayıcı kararlar alınmasını önleyememekten korkulur. Bu duruma karşı tedbir şudur: Azınlık bile olsa, ilkelerimize yüzdeyüz bağlı arkadaşlardan bir grup meydana getirmekle yetinmek... Bunun sakıncası, uysallığın sakıncasından azdır. Hükümeti, hiçbir koşula bağlı kalmaksızın düşürmek gerekir. Kesin savaş durumu alınması gerekir.» (*belge: 234*).

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümeti çekilmemiş; Meclis de, başına iş açmaktan sakınarak, düşürme yoluna gidememiş ve kimi üyeleri değiştirilmiş olan Ali Rıza Paşa Hükümetine güven oyu vermiştir.

**HÜKÜMETİ DÜ-
ŞÖRMEK VE
KESİN SAVAŞ
DURUMU AL-
MAK GEREĞİ**

Ali Rıza Paşa Hükümetinin, Meclis önünde okuduğu bildiriyi bilmem hatırlar mısınız? Bu bildiriye:

Sadrazam Paşa, yaptığı en önemli görevi sözlerine başlangıç olarak alıyor; İstanbul Hükümeti ile Anadolu arasında haberleşmenin kesilmesine değin varan anlaşmazlığın giderilmesini başardığını, bundan böyle ulusal iradenin yüksek Mecliste belireceğini, artık meşrutiyet kurallarına eksiksiz uymaya hiçbir engel düşünmediğini söylüyor.

Baylar, bu sözlerle, Temsilciler Kurulunun ulusal irade adına iş görmesine ve meşrutiyet kurallarına uygun işlere engel olmasına artık yer olmadığı, üstü kapalı olarak anlatılmak isteniyor. Daha dün Millet Meclisinin, İstanbulda toplantıda bulunduğu bir sırada, ulusal iradeye de, uluslararası kurallara da aykırı olarak, kendilerinin ve kendileriyle birlikte Meclisin ve ulusun ne denli ağır bir saldırıya uğradığını söylemeyi gerekli görmeyen Sadrazam, gene Temsilciler Kurulunu curnal ederek yüreğini soğutmaya çalışıyor ve bizim sayın milletvekili arkadaşlarımız da, bu sözleri tam bir sessizlikle dinleyebiliyorlar.

Hükümet, siyasi topluluklara karşı tarafsızlıktan ayrılmadığını ve ayrılmıyacağını belirttiikten sonra, bugüne değin elde ettiği başarıların değerlendirilmesini Meclise bırakıyor.

Sadrazam, devlet işlerinin düzeltilmesi gerektiğini söylemekle, Osmanlı Devletinin, her yabancı devlet baskısı karşısında kaldıkça, izlediği eski yöntemi yeniden dirilterek, dünya kamu oyuna, yeni düzeltmelere girişileceği yolunda söz veriyor. «Yerinde yönetime geniş ölçüde yer vereceğiz. Azınlıkların haklarını güven altına almak için, nisbî temsil yöntemini kuraçacağız. Adalet, maliye, bayındırlık ve güvenlik işlerinde, dahası, sivil yönetim işlerinde bile yabancılara yeterince denetleme yetkisi vereceğiz.» diyerek, düşündükleri düzeltmelerin ilkelerini sayıyor.

Sadrazam Paşa, dış işlerden söz ederken de: «Ateşkes Anlaşması hükümlerinden ayrılmamak, Hükümetçe gerekli görülmektedir.» diye söz veriyor; öte yandan: «İzmir Yunanlıların girişi yüzünden meydana gelen ayaklanmayı sona erdirecek ancak barıştır» demekle yetiniyor ve: «Dayancın ve sağgörünün, güçlüğü kolaylığa döndüreceğine tam kanısı olduğunu» söyleyerek bildirisini bitiriyor (*belge: 235*).

Baylar, Millet Meclisince onaylanan bu bildiriye inceleyip yorumlamakla burada vakit geçirmeyi gereksiz sayarım.

Yalnız baylar, Sadrazam Ali Rıza Paşanın ve Hükümeti-

nin içyüzünü ve utanmazlığını gösteren bir belgeyi, olduğu gibi bilginize sunmama izin vermenizi rica edeceğim:

Çok ivedidir.

İstanbuldan
14 Şubat 1920

İllere ve Bağımsız Sancaklara

Bu kez Millet Meclisinde okunup büyük bir çoğunlukla onaylanan ve Hükümete güven oyu verilmesine temel olan programın önemli noktalarından birinde belirtildiği üzere: Artık Millet Meclisi toplanarak, ulusun her türlü isteklerinin belireceği yer niteliğiyle, Tanrıya şükür, çalışmaya başladığına göre, meşrutiyet kurallarının bütün engel ve etkilerden uzak olarak eksiksiz işlenmesi gereken yurdumuzda Millet Meclisinden başka yerde, ulusal irade adına söz söylemeye ve istekler ileri sürmeye yer ve yol yoktur. Böyle davranışların hükümet işlerine karışma sayılıp cezalandırılması gerektiği bildirilir.

Sadrazam
Ali Rıza

Baylar, böyle bir genelgeye ne gerek vardı? Temsilciler Kurulunu ulus gözünde küçük düşürmekte, onun cezalandırılabilceğinden söz etmekte ne yarar vardı? Eğer Temsilciler Kurulu zaman zaman Hükümetin dikkatini çekmeye gereklik görüyor idiyse, bu davranışının ne denli temiz ve yüksek düşüncelerle olduğundan ve ne denli yurtsal zorunluklarla yapıldığından daha da kuşku duyulabilir miydi? Temsilciler Kurulunu, dolayısıyla ulusun birliğini ve davranışını ortadan kaldırmayı başlıca erek bilen Hükümet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Antep cephelerinde yapılmakta olan çarpışmalardan ise, hiç de duygulanmış gibi görünmüyordu. Yabancı devletlerin, doğrudan doğruya Hükümete yapmış oldukları saldırıdan Hükümet üzüntü duymuyordu. Şunu da açık olarak söylemeliyim ki, her türlü ulusal isteklerin belirdiği tek yer olması gereken Millet Meclisinin, Sadrazam Paşanın Tanrıya teşekkür ederek söylediği gibi daha çalışmaya başladığı da, ne yazık ki, görülmüyordu.

Baylar, Sadrazamın bu bildirisi üzerine biz de şu genel bildirimle ulusun dikkatini çekmeyi gerekli gördük:

Genelge

Tel

17.2.1920

Ulusal iradenin yasaya göre belirlediği yer olan Millet Meclisini açarak ulusal egemenliği berkitmeyi başaran Cemiyetimizin en önemli ve en köklü ödevlerinden biri de, ulusal isteklere uygun ilkelere göre bir barış yapıncaya dek, ulusal birliği korumaktır. Cemiyetimiz, her güçlüğü yenerek yurdu ve ulusal varlığı koruma yolundaki kurtarıcı çalışmalarını, ulusal amacın ger-

çekleştirilmesine değin, daha büyük bir dayanç ve inançla sürdürecektir. Bundan dolayı, yaşama ve var olma temeline dayanan ulusal örgütlerimizin, yurdun her köşesinde genellşerek ve yayılarak örgenleşmesinin ' eskisi gibi sürdürülmesini bütün merkez ve yönetim kurullarından bir kez daha önemle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

ALDATICI SÖZ-
LER VE AĞIR
KARALAMALAR

Baylar, İstanbuldan gelen 19 Şubat 1920 günlü yazıda: «İngiltere Devleti Dış İşleri Bakanlığının İstanbuldaki Siyasi Temsilciliğine gönderdiği, Siyasi Temsilciliğin de resmi olarak Hükümete ulaştırdığı sözlü bildirimde, padişahlık başkentinin Osmanlı Devletine bırakıldığı bildirilmiş; fakat, bununla birlikte, Ermeni kırımının durdurulması ve Yunanlılarla bütün İtilâf kuvvetlerine karşı olan tutumumuzun değiştirilmesi istenmiş; yoksa barış koşullarımızın değiştirilebileceği de eklenmiştir» denilmekte ve bazı şeyler, özellikle «sızıltıya yol açacak en küçük olaylara bile meydan bırakılmaması» öğütlenmekteydi.

Baylar, bu sözlü bildirim anlamı ve kapsamı ne olabirdi? Yunanlıların, Fransızların ve başkalarının elinde bulunan yurt parçalarından başka, İstanbulun da alınması kararlaştırılmıştı. Fakat ileri sürülen koşula uyulursa, İstanbulu almaktan vazgeçeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların yurdumuza girmeleri, aslında geçicidir; İtilâf devletleri yalnız İstanbulu alacaktı, fakat önerdikleri koşula uyarsak onu da bırakacaklardır, anlamı mı çıkarılıyordu?

Yoksa baylar, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların yurda girişleri bir olupbittidir. İstanbulun alınması da düşünülmektedir. Fakat, Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları girdikleri bölgelerde esenlik ve güvenlik içinde bırakırsanız, onların girişini kabul ettiğinizi edimli olarak gösterirseniz, İstanbulu almak düşüncesinden vazgeçeriz mi denilmek isteniyordu?

Ya da baylar, İtilâf devletleri, düşman eline düşmüş bölgelerdeki düşman kuvvetlerine karşı Ulusal Kuvvetlerin kurduğu cephele bozdurmayı, açtığı savaşları ve giriştiği hareketleri durdurmayı İstanbul Hükümetinin başaramayacağını iyice anladıkları için, Yunanlılarla birlikte İtilâf devletlerine yapılan saldırının önlenememiş ve aslı olmayan Ermeni kırımına son verilmemiş olduğu gibi uydurma nedenlerle İstanbulu da mı almak düşüncesinde idiler?!

Sonraki olaylar, bu son görüşün doğru olduğunu göstermiştir sanırım. Fakat, İstanbul Hükümetinin, İngiliz Temsilciliğinin önerisinden böyle bir anlam çıkarmaya yanaşmadığı; tersine, bundan umuda kapıldığı görülüyordu.

Baylar, yapılan önerinin ne denli yersiz olduğu üzerinde bir fikir verebilmek için, biz de o günlerle ilgili bazı durumları hatırlıyalım. Kuşku edilmemek gerekirdi ki, Ermeni kırımı üzerine söylenen sözler gerçeğe uygun değildi. Tam tersine, güney bölgelerinde yabancı kuvvetlerce silâhlandırılan Ermeniler, koruyucularından yüz bularak, buldukları yerlerdeki Müslümanlara saldırmakta idiler. Öc alma düşüncesiyle her yerde acımaksızın öldürme ve yok etme yolunu tutmakta idiler. Maraştaki o acıklı olay, bu yüzden meydana gelmişti. Yabancı kuvvetlerle birleşen Ermeniler, top ve ağır makineli tüfeklerle Maraş gibi eski bir Müslüman şehrinin yerle bir etmişlerdi. Binlerce gücsüz ve günahsız ana ve çocukları tepeleyip yok etmişlerdi. Tarihte bir benzeri görülmemiş olan bu yırtıcılığı yapanlar Ermenilerdi. Müslümanlar ancak namuslarını ve hayatlarını korumak kaygısıyla karşı koymuşlar ve savunmada bulunmuşlardı. Yirmi gün süren Maraş kırımında Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların, bu olay üzerine İstanbuldaki temsilcilerine çektikleri tel, bu acıklı olayı yaratanları, yalanlanamaz bir biçimde göstermekte idi.

Adana ili içindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar silâhlandırılan Ermenilerin süngü baskısı altında, her dakika ölüm tehlikesi ile karşı karşıya idiler. Canını ve bağımsızlığını korumaktan başka bir şey istemiyen Müslümanlara karşı uygulanan bu zulüm ve yok etme siyaseti, uygar insanlığın dikkatini çekecek, acıma duygularını uyandıracak nitelikte iken, olayların tam tersini ileri sürmek ve bundan vazgeçilmesini istemek gibi bir davranışa nasıl güvenilebilirdi?

İzmir ve Aydın bölgesinde durum buna benzer ve belki daha da acıklı değil miydi? Yunanlılar her gün kuvvetlerini, savaş gereçlerini artırıyor ve saldırı hazırlıklarını tamamlıyorlardı. Bir yandan da bölge bölge saldırıdan geri durmuyorlardı. O günlerde İzmirde yeniden bir piyade alayı ile iyi donatılmış bir süvari alayı ve yirmi dört tane yük otomobiliyle pek çok yük arabası, altı tane top ve birçok savaş gereci çıkarıldığı ve cephelere çokça cepane gönderilmekte olduğu anlaşılıyordu. Gerçek olan şu idi ki, ulusumuz hiçbir yerde, hiçbir yabancıya nedensiz saldırmıyordu.

Şu duruma göre baylar, yurdumuza giren düşmanların çekildiklerini görmeden ya da, hiç olmazsa, çekilecekleri kanısına tam olarak varmadan, aldatici sözlere gereğinden çok önem vermek akıllı işi miydi? Ülkenin geleceğine tek dayanak noktası olarak kalmış bulunan Ulusal Kuvvetleri dağıtma ereğini güden bu gibi öneri ve girişimleri anlamakta güçlük var mıydı? Geleceğimiz kuşku dolu ve belirsizlik içinde iken hemen ulusal isteklerimizden vazgeçmek doğru olur muydu? Yalnız İstanbulun değil, Boğazların, İzmirin, Adana dolaylarının, kısaca ulusal sınırlarımız içindeki bütün yurt parçalarının egemenliğimiz altında bırakılması, ulusal amacımız değil miydi? Böyle bir durumda, yalnız İstanbulun Osmanlı Devletine bırakılacağına söz verilmesi karşısında, Osmanlı Devletinin Sadrazamı Ali Rıza Paşa sevinse de, Türk ulusunun sevineceği ve bununla yetinerek susacağı ve sineceği nasıl düşünülebilirdi? Vahdettinin sadrazamı, Ulusal Kuvvetleri dağıtma ereğini güden bütün bu girişimlerin tarihsel sorumluluğunu ölçüp düşünmek istemiyor muydu?

Baylar, yabancıların önerisine ve onu uygulamaya kalkışan Hükümetin istek ve buyruğuna, ulusça ve Ulusal Kuvvetlerce uyulamıyacağı kuşku götürmezdi.

**ULUSAL BİR
HÜKÜMET
KURULAMAYIŞI**

Sayın baylar, Rauf Bey, 19 Şubat 1920 günlü bir kapalı telle Hükümet ve Meclis üzerine pek düşündürücü bilgiler veriyordu, bunları özetliyeyim:

«Şubatın On dokuzuncu günü, Sadrazam ile Dahiliye Nazırı, Bahriye Nazırı, Felâhı Vatan Grubunun toplantısına gitmişler. Sadrazam, Ulusal Örgütün ikinci bir hükümet gibi görünmemesini ve hükümet işlerine karışmamasını; Maraş dolaylarındaki çatışmaların daha ilerilere götürülmiyerek durdurulmasını, böylece düzenin ve güvenin sağlanmasını siyaset bakımından iyilik doğurucu gördüğünü söylemiş; Ziya Paşanın vali, Ahmet Fevzi Paşanın da kolordu komutanı olarak Ankaraya gönderileceğini bildirmiş. Dahiliye Nazırı da özgür olarak görev yapmasına karışılmamasını söylemiş; polis müdürü ile jandarma komutanını değiştirmeye güçlerinin yetmediğini anlatmış. Eskiden beri dostu olan Keşfi Beyin temiz kişi olduğundan ve onu Bursaya vali, Faik Âli Beyi de müsteşar yaptığından söz etmiş. Salih Paşa da, Maraş ve dolaylarında boşalttırılan yerlere, hükümetçe el koymayı siyaset bakımından olanaklı görmemiş; Fransız basınına bize karşıt duruma getirir demiş. Padişah, Hükümet üzerinde Meclisten daha çok etkili imiş. Meclisteki ruhsal duruma göre, bu Hükümeti düşürüp yerine gerekli koşulları taşıyan ulusal bir hükümet kurulamazmış.» (belge: 236)

Bu bilgileri Anadolu ve Rumelide bulunan bütün komutanlara bildirirken şunu da ekledik:

«Temsilciler Kurulu, düşman elinde ve çeşitli yabancı etkilerin baskısı altında bulunan İstanbul'da daha ulusal ve özverili bir hükümetin iş başına getirilmesindeki güçlüğü anladığı için Sadrazam Paşanın bilinen bildirisine karşılık, 17 Şubat 1920 günlü genelge ile görüşünü bütün örgütlerine duyurmuştu. Ulusal birliği bozma düşüncesiyle yapılacak her girişim ve saldırıyı akla uygun davranışlarla başarısızlığa uğratmak gereklidir. Ulusal isteklere uygun bir barış yapılmadıkça Ulusal Örgütün işi bırakamayacağı üzerine ilgililerin yeniden dikkati çekilmekle birlikte, ulusal birlik ve dayanışmanın sağlanması ve sürdürülmesi uğrunda her zamandan çok sağgörümlü ve uyanık bulunulmasını özellikle diler ve rica ederiz (belge: 237).

Rauf Bey'e de, karşılık olarak şunu yazdım:

21.2.1920

Harbiye Nazırlığı Başyaveri Salih Bey'e

Rauf Bey'e

K: 19.2.1920 kapalı tele:

Felâhi Vatan Grubunun Sadrazam Paşa ve arkadaşlarıyla yaptığı tartışmaların tümünden açıkça anlaşılacağına göre, şimdiki Hükümet, Millet Meclisinden aldığı güvene dayanarak, Ulusal Örgütün yurttaki erkini ve etkisini ortadan kaldırmaya çalışıyor. Hükümetin, ulusal ayaklanmaya karşı olması dolayısıyla görevinden çıkarılan Faik Âli Beyi müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Beyi Bursa Valiliğine ataması ve daha önce Ankaraya atanıp Ulusça kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşayı da Ankaraya göndermek için ıstelemesi, açıktan açığa Ulusal Örgüte karşıt davranıldığına açık bir örneğidir. Hükümetle Ulusun, tam bir birlik içinde çalışarak, önceden saptanan ilkelere göre ulusal isteklere uygun bir barış sağlama gereğine her zamandan daha çok inandığımız için, Hükümetin yürütümüne karşı koymaktan ve güçlük çıkarmaktan sakınmayı bir yurt ödevi sayıyoruz. Her şey bitmiş, ulusal ülkeye ulaşılmış değildir. Daha pek korkunç olaylar çıkabilir. Geleceğin sonsuz belirsizlikleri içinde, Ulusal Örgütün kurtarıcı çalışmasını umursayıp umursamadığını Hükümetten sormak gerekir. Bize gelince; tarihin bu memlekette şimdiye dek meydana getirmedeği, bu ulusal birlik ve dayanışmayı bozma ereğini güden her davranışı bir vatan hayınlığı sayarak ona göre karşılık vermekten çekinmiyeceğiz. Bunu yapmak zorunda kalacağımızın Hükümet üyelerince bilinmesi pek yararlı olacaktır. Hükümetle aramızdaki uyumun ve birliğin korunması, ancak şimdiki durumun sürdürülmesine bağlıdır. Gereksiz atamalar ve görevden çıkarmalar; özellikle ulusal ayaklanmaya karşı gelmesinden ötürü işten uzaklaştırılmış memurları yeniden atamakta direnmesi, Ulusal Örgüte bir düşmanlık sayılacağından bu gibilerin görev almaları göz yumulmayacaktır. Hele Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşanın, gönderilirlerse hemen geri çevrilmelerinin bir olupbitti gibi görülmesi gerekir.

Millet Meclisindeki arkadaşların, bugünkü durumun ağırlığını kavradıkları halde, böyle olağan dışı olaylar karşısında susmaları, her yandan kısıktırılan ve özendirilen Hükümeti yüreklendireceğinden, amaca bağlı arkadaşların bu konuda da sağlam ve açık bir durum almaları gerekmektedir.

Hükümetin Meclise üstün olması, denetlemeyi güçleştireceğinden, böyle bir durum ortaya çıkarsa yurdun kurtarılması yolunda doğru kararlar alınmayacağı ve sonuç olarak da ulusal amaçların gerçekleştirilemeyeceği apaçiktır. Bütün ulusça benimsenen ve kutsal sayılan Ulusal Örgüt amaçlarının, Meclisçe de benimsenmesini ve Hükümet işlerinin bu amaçlar açısından denetlenmesini sağlamak için yurtseverce en son çabalarınızın esirgenmemesini önemle rica ederiz.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Rauf Beyin bir başka yazısına da verdiğimiz karşılığı sunayım:

Şifre

21.2.1920

Harbiye Nazırlığı Başyaveri Salih Beye

Rauf Beye

K: 20.2.1920 şifreye:

Hükümetin Millet Meclisindeki Gruba karşı gözdağı verici bir durum takınmasının, Grubun dayanışık bir siyasi kuvvet halinde gelişip ortaya çıkamamasından ileri geldiği açıkça anlaşılmaktadır. Her şeyden önce Grubun, bu bakımdan bilinçli bir denetleme kuvveti haline getirilmesi gerektiği belli oluyor. Hükümetin sonradan, gönül almak amacıyla sizleri çağırması, bugünkü güçsüzlüğünü anlamasından ve güçleninceye dek oyalayıp zaman kazanmak istemesindedir. Hükümete karşı kesin bir durum alma zamanı gelmiştir. Sadrazama ve Dahiliye Nazırına açıkça söylemek gerekir ki Ulusal Kuvvetler, sonuç alıncaya değin çalışacaklardır.

Yurdumuza giren ve ulusumuzun tam tutsaklığını isteyen düşmanlarımız, Ulusal Kuvvetlerin çalışmalarını istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Ama, devleti ve ulusu kurtarmaya çalışan bir ulusal kuvvete, kendi hükümetinin sataşması ve saldırması şaşılacak bir şeydir.

İstanbulun Osmanlı egemenliği altında kalacağı yolundaki İtilâf devletleri görüşü ne kadar sevinçle karşılanmışsa, İzmir ve Adana cephelerinde savaşın bırakılması yolundaki istekleri de bizi o kadar şaşırttı. Harbiye Nazırına, İzmir ve Adananın da Osmanlı egemenliği altında kalması sağlanıncaya değin silâhların elden bırakılmıyacağı; Ermenilere bizim bir saldırıda bulunmadığımız, Fransızların silâhlendirdikleri ve kıskırttıkları Ermenilerle aramızda bazı olaylar çıkmışsa, bunun sorumluluğunun Ermeni ulusçularına ve onları kıskırtanlara yüklenmesi gerektiği bildirilmiştir.

Hükümetin, Maraş ve Urfadan ileriye gidilmemesi yolundaki önerisine karşı, ulusa güven vermek ve Ulusal Kuvvetleri durdurabilmek için, Fransızların Adanayı hemen boşaltmaya başlamaları istenmelidir. Yoksa, Ulusal Kuvvetlerin kurtarma amacıyla yaptıkları savaşların önlenemeyeceği ve bu ateşin Halep ve Suriyeye yayılmak üzere bulunduğu; Fransızlar Adana ve dolaylarını boşaltmakta ne kadar çabuk davranırlarsa o kadar yararlanacakları kendilerine açıkça anlatılmalıdır. Anadolu basınının sert dilinin yumuşatılması İtilâf devletlerinin zulüm ve saldırılarına son vermeleriyle olabilir. Bunca haksızlıklara, zulümlere; dahası, kırımlara karşı çığlık koparan suçsuz bir ulusu susturmak gibi bir zulüm bizden istenmemelidir. Doğrusu aranırsa, dünyanın her bucağında basın, bu denli sıkı bağlardan sıyrılmış olup özgür ve serbettir. Akbaş cepanesinden bir kısmının İngilizlere geri

verilmesi için hiçbir yardımda bulunmamanızı isterdik. Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere geri verilmemesi daha uygun olur düşüncesindeyiz.

Hükümet, İtilâf devletlerine karşı böyle yapmacıklı gönül alma gösterilerinde bulunmakla onları bize acındırabileceğini ve bu iki yüzlü davranışların barış koşullarını değiştirmeye etki yapacağını sanıyorsa, kendilerinin aymazlığına acırız. Kısacası, barışımızın söz konusu olduğu bu önemli zamanda Ulusal Kuvvetleri güçsüz gösterecek her davranışın ulusal kaderimiz üzerinde uğursuz bir etki yaratacağı kuşkusuz olduğundan, Meclisteki arkadaşlara düşen denetleme görevinin en büyük özveriyle yapılmasını özellikle rica ederiz.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, o sırada duyulan gereksinme üzerine Rauf Beye gene o gün şu teli de yazdım. Bu gereksinme, Temsilciler Kurulunun ve Ulusal Kuvvetlerin çalışmalarını sürdürmesi konusunda kamu oyunu yoklamaktı. Rauf Beye yazdığım bu teli, Erzurumda Kâzım Kara Bekir Paşaya da çektirmiştım.

**ULUSAL KUV-
VETLERİN ÇALIŞ-
MALARINI SÜR-
DÜRMEŞİ KONU-
SUNDA KAMU
OYUNUN
YOKLANMASI**

Çok ivedi olup geciktirilemez.

21.2.1920

Rauf Beye

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin durumunu değiştirmeye yetkili olacak kongrenin yapılması, Tüzüğümüzün sonuncu maddesi gereğince, Millet Meclisinin, tam güvenlik ve özgürlük içinde yasama görevini yaptığını bildirmesine bağlıdır. Temsilciler Kurulunun, genel örgütün başında, başarıya değin durumunu değiştirmemesi gerektiği, bütün arkadaşların uygun görmeleri ve üstelemeleri üzerine kabul edilmiştir. Oysa, Hükümetçe özendirilen karşıcıl gazetelerin sataşmaları, Senatonun açık saldırıları, Hükümetin tutumu ve yürütümü, özellikle Sadrazam Paşanın bildirisini ve Millet Meclisinde Ulusal Kuvvetlerin türe dışı olduğunu ileri sürüp alkışlanan söylevler, kamu oyununa ulusal örgütlerden yüz çevirtmekte ve Temsilciler Kurulumuzu güç bir duruma sokmaktadır.

Bir yandan Zeynelâbidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kişilerin Padişahın isteğine dayanarak ve yalnız Ulusal Kuvvetleri ortadan kaldırmak amacıyla, her yerde kurmaya çalıştıkları «Tealî İslâm Cemiyeti» adı altındaki kuruluşlar, ulusal örgütlere açıkça saldırılara başlamışlardır. Örneğin, Niğde ve Nevşehirde: «Bu ayın on dokuzuncu günü, Millet Meclisi açıldı; ulusal örgütleri Padişahımız istemiyor» gibi sözlerle halkı açık toplantılar ve gösteriler yapmaya sürüklemişlerdir. Bu tutumu, Sadrazam Paşanın bildirisini alan kimi memurlar da desteklemişlerdir. Bu olayın Konyaya ve her yere yayılması umulmaz değildir. Onun için:

1 - Hükümetin, Ulusal Kuvvetleri tutmaktan yana olup olmadığını kesin olarak bildirmesi istenmelidir.

2 - Felâhi Vatan Grubunun, söz konusu olan tam güven ve özgürlük içinde olduğunu ve Ulusal Kuvvetleri dağıtmak gereğine inandığını bildirmeli ya da, tersine öngörüyor ve Ulusal Kuvvetlerin daha tutulmasına gereksinme duyuyorsa, ona göre Hükümetin dikkatini çekmekle birlikte, Mecliste de gereğince savunmalıdır. Bu konunun Grupça görüşülüp tartışılması gerektiği düşüncesindeyiz.

3 - Ulusal örgüt ve kuvvetlerin ortadan kaldırılması, yurt yararı için yeğlenirse, İzmir, Maraş cephelerinde ve öteki cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı Hükümetçe gereken tedbirlerin alınması sağlama bağlanmalıdır.

Yukardaki dilek ve düşüncelerimizin büyük bir önemle dikkate alınmasını, gereğinin yapılmasını ve bizi de güç durumdan kurtarmak için sonucunun çok tezlikle bildirilmesini rica ederiz. İstanbuldaki kimi arkadaşların, bunca emeklerle meydana getirilmiş olan birliğe ve Ulusal Kuvvetlere indirilen yumruklara karşı kesin tedbir alma yolunda son çabayı ve dayancı göstermekten çok, dışardaki uzak kuvvetlerden büyük umutlara kapılarak avundukları kuşkusuna düşüyoruz. Biz elimizdeki kuvveti iyi kullanamazsak, dış kuvvetlerin de bize değer vermeyeceklerini aklımızda kalmak üzere bilginize sunarız.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşa, bu tele verdiği 23 Şubat 1920 günlü karşılığında: «İstanbulda Millet Meclisinde beliren akıma karşı Temsilciler Kurulunun ve Ulusal Kuvvetlerin karşı ve üstün bir durumda olmasını hiç de uygun bulmuyorum. Ancak, Temsilciler Kurulunun, bu işin içinden onuryla çekilmesini; işin sorumluluğunu ve duruma göre alınacak kararları Millet Meclisinin namusuna ve yurtseverliğine bırakmasını düşünüyorum. Millet Meclisi, Ulusal Kuvvetlerin ve Temsilciler Kurulunun böylece kalmalarını uygun bulmazsa..... Kongrelerin kararları gereğince tam güvenle yasama ve denetleme yetkisini kullanmaya başladığından, Temsilciler Kuruluna, artık kararı kendisine bırakarak dağılmasını ve iş başından çekilmesini yazar, bir de teşekkür eder. Fakat Millet Meclisi üyelerinin böyle bir sorumluluğu yüklenerek, durumlarının ve geleceklerinin güvenli olduğu yolunda bir karar alıp kamuya duyuracakları pek kuşku götürür. Rauf Beyefendi bu öneriyi yapar ve bu kararları aldırır da Temsilciler Kurulunun iş başından çekilmesi gereğini bildirirlerse, o zaman Temsilciler Kurulu bunu sevinçle kabul eder. Basına ve yurda genelle ile duyurur ve artık iş başından uzaklaşır. Şeref ve onur yerini de türeye uygun olarak saklı tutar. Kuşku yoktur ki, bir yıldan beri ulusun üstelemesi üzerine kurulmuş olan Aydın Cephesi, ne dağılıp alınıyacağını Yunanlıların eline bırakır, ne de Hükümet bunları dağıtabilir. O savaşçılar, kendiliklerinden ve eskisi gibi savaşı sürdürürler. Fakat savaş, o yere bağlı kalır. Kolordu komutanları da kendi bölgelerinde işleri, duruma ve amaca göre iyi bir biçimde yönetirler. Ondan sonra da, gelecekteki durumumuz ve davranışımız, olayların gidişine

göre düzenlenir. İşte görüşlerimin bunlar olduğu bilginize sunulur.» diyor (*belge*: 238).

Baylar, düşmanların İstanbula edimli olarak el koymasından aşağı yukarı yirmi gün önce açığa vurulan bu görüş ve düşünce, incelenmeye değer. Ben yalnız bir noktaya dokunmakla yetineceğim. O nokta, olayların gidişine bağlı kalma gibi bir kaderciliktir. Biz elbette, kendimizi böyle bir kaderciliğe bırakamazdık. Tersine, olayların nasıl gelişebileceğini önceden gerçeğe yakın olarak kestirip karşı tedbirlerini düşünmek ve zamanında duraksamadan uygulamak istiyorduk. İşte bundan ötürüdür ki, daha önceden düşünceleri yoklamaya başlamıştık.

Baylar, milletvekili Mazhar Müfit Beyin bir mektubuna verdiğim karşılığı, olduğu gibi bilginize sunarsam, Kâzım Kara Bekir Paşanın görüşlerine verilmesi gereken karşılık da kendiliğinden anlaşılmuş olur. Mazhar Müfit Beyin mektubunda yazdıklarını bildirmeyeceğim. Onu gerekirse kendileri yayımlarlar. Benim verdiğim karşılık şu idi:

Ankara
25/26.2.1920

Hakâri Milletvekili Mazhar Müfit
Beyefendiye

Efendim Hazretleri,

14.2.1920 günlü uzun mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere karşılığını hemen yazıyorum. Yüce Millet Meclisinin ve Felâhu Vatan adındaki grubun gerçek durumunu anlatan yüksek sözleriniz beni üzdü. Açıklama ve anlatmanızla gözümün önünde beliren görünüş kaygı vericidir. Zavallı ulus; hayatını, varlığını, geleceğini savunmak, korumak ve güven altına almakla yükümlü bildiği sayın milletvekillerinin, gerçek ulusal ve yurtsal ödevlerini ilk anda ve ilk adımda unuttuklarını görüyorum. Batılların ve bütün düşman dediğimiz ulusların; Türkiyede, Türklerde yetenek olmadığı gerekçesiyle her şeyin, bizim için olumsuz olan her şeyin uygulanmasına göz yumdukları biliniyorken ve her birimiz ayrı ayrı bu sanının çürüklüğünü ortaya koymaya kararlı olduğumuzu ileri sürerken, çıkarıcı duygularımız, bencil tutkularımız, bize her şeyi unutturabilir. Önce gelen milletvekilleri şöyle yapacakmış, sonra gelen milletvekilleri böyle yapmış; Temsilciler Kurulu şunu kendine yakın görmüş, bunu bayağı görmüş. . . Bunları söyleyenler, koca Türk ulusunun sayın milletvekilleri, öyle mi? Bu ruhsal durum ve bu ahlâk niteliği karşısında şaşkınlıktan donakalırım. Yeni grup ya da partiden söz ediliyor... Sevgili dostum Mazhar Müfit Bey, açıkladığımız anlayışta ve yaradılıştaki insanların kuracakları gruptan da, partiden de ben, yurdu kurtarıcı sağlam bir sonuç alınabileceğine inanmıyorum. Ben ve Temsilciler Kurulu adı altında özveri ile ödev yapan arkadaşlar, bu yurdun kurtarılması, ulusun esenliği için ölünceye dek çalışmak isterken, sayın milletvekilleri, durumlarından, davranışlarından ve aymazlık uçurumuna yuvarlanışlarından anlıyorum ki, buna da izin vermeyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ör-

**OLAYLARIN
GİDİŞİNE BAĞLI
KALAMAZDIK**

gütüne ve bu örgütün meydana getirdiği Ulusal Kuvvetlere dayanmanın gereği kalmadığını, çocukçasına ve aymazcasına davranışları ile belli eden Millet Meclisinin ve Felâhı Vatan Grubunun bu konudaki kesin kararının soruşturulup öğrenilmesini ve bize bildirilmesini Rauf Beye yazdık. Bu kararın tezlikle öğrenilmesi için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken sayın milletvekillerinin, toplantı yeri olan İstanbulda, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kuvvetinin yığınak yaptığını ve İngiliz Akdeniz donanmasının Fındıklı sarayına karşı demir atmış olduğunu göz önünde bulundurmaları gerektiğini hatırlatırım.

Mustafa Kemal

A K B A Ş
CEPANELİĞİ VE
KÖPRÜLÜLÜ
HAMDİ BEY

Baylar, Rauf Beye yazdığımız son kapalı telde Akbaş cepaneliğindeki cepaneden bir kısmının İngilizlere verilmesine yardım ettikleri yolunda bir dokundurma vardı. Bu işi biraz açıklayayım. Rumeli kıyısında, Gelibolu yakınında Akbaş denilen yerde bir cepane deposu vardı. Orada, Fransızların göz altında tuttıkları pek çok silâh ve cepane bulunuyordu. Hükümet, İtilâf devletlerine bütün bütüne boyun eğmiş görünmeyi yararlı saydığından, sözünü ettiğim cepanelikteki silâh ve cepaneden bir kısmını İtilâf devletlerine bırakmaya söz vermiş. Onlar da Vrangeli (Wrangel) ordusuna göndereceklermiş. Rusyaya götürmek için bir Rus vapuru da Geliboluya gelmiş. Hükümet daha önce, İstanbuldaki örgütümüz başkanlarının uygun görüşünü ve yardımını da sağlamış...

Oysa baylar, Köprülülü Hamdi Bey adında yiğit bir arkadaşımız, Ulusal Kuvvetlerden bir birlik ile, 26/27 Şubat 1920 gecesi sallarla Rumeli kıyısına geçti. Akbaş cepaneliklerine el koydu. Depoyu bekleyen Fransızları tutukladı ve haberleşme yollarını kesti. Silâhların tümünü, cepanenin bir kısmını, tutuk Fransız erlerini de göz altında Lapsekiye getirdi. Silâhlarla cepaneyi yurt içine yolladıktan sonra Fransız erlerini geri gönderdi. Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır makineli tüfeği, yirmi bin sandık cepane olduğu kesitiliyordu (*belge: 239*).

Bu olay üzerine İngilizler Bandırmaya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkardılar. Biz de İtilâf devletleri askerlerinin, buldukları yerlerdeki ve ulusal savaş bölgeleri gerilerindeki depolarda bulunan silâh ve cepaneyi başka yere götürebileceklerini, kullanılamıyacak bir duruma getirebileceklerini ya da depoların bulunduğu yerleri ele geçireceklerini düşünerek, bütün komutanlara verdiğimiz buyrukta bazı tedbirler göstermekle birlikte hepsinin tam kararlı ve kesin davranmaları gerektiğini de bildirdik (*belge: 240*).

Baylar, hemen gene o günlerde Anzavur, Balıkesir ve Biga dolaylarında oldukça önemli ve korkunç durumlar yaratmayı başarmıştı. Balıkesirde, ulusal cephelerimizi arkadan vurmak istiyordu. Başına pek çok adam toplamıştı. Karşısına gönderilen Ulusal Kuvvetlerle, Bigada kanlı bir savaş oldu. Anzavur yendi. Kuvvetimizi dağıttı. Toplarımızı ve ağır makineli tüfeklerimizi ele geçirdi. Erlerimizi ve subaylarımızı tutsak ve şehit etti. Akbaş olayının yiğidi Hamdi Bey de bu şehitler arasında idi. Bundan sonra Ahmet Anzavur, kendi adıyla andığı **Ahmediye Cemiyeti** adı altında, alçaklık sınırını genişletti durdu.

Baylar, 3 Mart 1920 günü çekilen ve bize olağanüstü haberler ulaştıran bir kapalı tel aldım. Bu tel, İstanbuldan, İsmet Paşadan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankaraya geldikten sonra, Ankaraya yanıma gelmişti. Birlikte çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşadan sonra Harbiye Nazırlığına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Fevzi Paşanın özel olarak istemesi üzerine ve çok önemli bir iş için kendisini telin çekilişinden birkaç gün önce İstanbulla göndermiştim.

Önemli olarak gördüğümüz nokta şu idi: Yunanlılar saldırıya hazırlanıyorlardı. Buna karşı, akla yatkın davranış bütün kuvvetleri hazırlıyarak düzenli bir savaşa girmekti. Özellikle Fevzi Paşa Hazretleri, bu gereği ve bu zorunluğu anlamakta idi.

İşte bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşanın İstanbulda bulunması ve dahası, Genelkurmay Başkanlığına resmi olarak atanıp çalıştırılması çok yararlı olacaktı. Bu düşünceyle onun İstanbulla gitmesini gerekli görmüştüm. İsmet Paşanın telyazısı şudur:

Harbiye
3.3.1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Alınan bilgiye göre, İstanbulda bir dernek kurulmuş ve bu dernek, İngilizlerle birlik olarak şu kararları almış: Şimdiki Hükümetin düşürülmesi ve bilinen bir hükümetin kurulması, Meclisin dağıtılması, İzmir ve Adananın düşman elinde kalmasını sağlamak için Ulusal Kuvvetlerin ortadan kaldırılması, dünyaya barış ve esenlik getirmek üzere İstanbulda Müslümanlararası bir Halifelik Danışma Kurulu kurulması, bolşevikliğe karşı fetva çıkarılması. Nazır Paşa, bu derneğin giriştiği işlere önem veriyor. Anadoludaki Anzavurun yaptıkları bu kararlara dayandığı gibi, İngilizlerin Hükümete en çok baskı yapmaları da, buradan gelmektedir. Bilgi olarak sunmamı istediler. (İsmet)

Harbiye Nazırlığı Başyaveri
Binbaşı
Salih

**ANZAVURUN
ULUSAL CEPHE-
MİZİ ARKADAN
VURMAYA
KALKIŞMASI**

**ALİ RIZA PAŞA
HÜKÜMETİNİN
ÇEKİLMESİ**

Baylar, biliyorsunuz ki İngiliz temsilcisi, Yunanlılarla birlikte bütün İtilâf kuvvetlerine karşı savaşa son verilmesini Hükümete önermişti ve bu sağlınırsa, İstanbulun Osmanlı Devletine bırakılacağı yolunda yaldızlı bir söz de vermişti. Fakat, İstanbulda bu öneri yapılırken, şubatın 18 nci, 19 ncu ve 20 nci günlerinde, Yunanlıların da İzmir'e yeni kuvvet, taşıt, pek çok cepane getirdiğini ve cephelere yollayarak yeni bir saldırıya hazırlandığını biz biliyorduk. Bu bilgimizi -hükümet işlerine karışmayınız yaygarasına bakmaksızın- İstanbul Hükümetine de duyurarak dikkatini çekmekten geri kalmadık.

Yunanlılar böylece saldırıya hazırlanırken, Ali Rıza Paşa Hükümeti başka bir öneri karşısında kalıyor:

«Yunanlılar karşısında bulunan Ulusal Kuvvetleri üç kilometre geri aldirmek!»

Ali Rıza Paşa Hükümetinin, bunu yapamayacağı besbelliydi. Fakat amaç, onun düşürülmesi idi. Sadrazam, ister istemez, bu önerinin yerine getirilemeyeceğini, karşılık olarak bildirmiş.

3 Mart 1920 günü Yunanlılar saldırıya başladılar. Gölçük yaylasıyla Bozdağı ele geçirdiler.

İşte bu olay üzerine Ali Rıza Paşanın düşünebildiği tek çıkar yol yerinde daha fazla kalmaktan vazgeçerek hemen çekilip bu sorumlu işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, ulusal savaşı durdurma konusunda yapılan öneriyi yerine getirmeye çalışmış fakat başaramamış olan Ali Rıza Paşa, bu kez de öneriyi uygulattıracağım diye söz verip de bunu başaramazsa İtilâf devletlerince sorumlu tutulması da akla gelemez miydi?

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Başkomutan Bay Corç Miln'in buyruklarını uygulattıramadığından ötürü en sonunda hükümetten çıkarılmak durumunda kalmamış mıydı? Ali Rıza Paşa için de böyle bir işlem yapmaya kalkılırsa, kendisini Padişahın koruyabileceğine güvenebilir miydi? Böyle bir durumda, ulusal isteklerin tek belirme yeri olduğunu söylediği İstanbuldaki Millet Meclisine güvenebilecek miydi? Ulusal irade adına konuşmasının ve isteklerde bulunmasının artık yeri ve yolu kalmadığını söyleyerek cezalandıracağım diye gözdağı verdiği Temsilciler Kuruluna dayanmaya gönül indirmeli miydi? Demek ki, kendisi için çekilmekten daha uygun bir şey olamazdı. İşte o da öyle yapmıştır (*belge: 241*). Ali Rıza Paşa, Hükümete ilk saldırıldığında çekilmesi gerektiği yolundaki uyarıyı kabul etmedi. Yerinde durmakla yurda yararlı olacağını söyledi. Millet Meclisi de bu bilisizce görüşü uygun

bularak onu yerinde tuttu. Acaba yapılması söz konusu olan ödev, Yunanlılara, saldırı hazırlıklarını tamamlayarak yurdun kutsal topraklarından daha bir kısmını çiğnemek ve pek sevgili yurttaşlarımızdan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için gerekli zamanı hiç ses çıkarmadan bağışlamak mıydı?

3 Mart 1920 günlü kapalı tellerle Rauf ve Kara Vâsıf Beyler Hükümetin çekilmesini haber verirken, Felâhı Vatan Grubu Başkanının, Meclis Başkan Vekillerinin saraya gönderdiklerini de bildiriyorlardı. Bu başkanlar, Padişah katına kabul olunmamışlar. Başyazman ve başmabeyinci ile görüşmeleri buyrulmuş. Grup Başkanı, ulusal örgütün Padişaha bağlılığını bildirmiş. Sözü Hükümetin çekilmesine getirmiş. Padişah, başyazman aracılığı ile şu buyruğu bildirmiş: «Bütün milletvekillerine selâm. İşin ve durumun ağırlığını ben de onlar kadar anlıyorum. İşin ve durumun gereğine göre bir kişiyi sadrazamlığa seçeceğim. Onun yetkisine el uzatarak arkadaşlarının seçimine karışamam. Ancak ona, çoğunluk grubuyla anlaşmasını öğütleyeceğim.»

Başkanlardan meydana gelen kurul, teşekkür ederek ayrılmış (*belge: 242*). Verilmekte olan bilgiler arasında şunlar da vardı: «Milletvekilleri telâşlı; fakat, isteğe uygun bir hükümet kurulacağına güveniyorlar. Yabancıların, Hürriyet ve İtilâfçıların ve Nigehbancıların, düzenledikleri gerici hareketlerde başarıya ulaşabilmek için, Ferit Paşayı ya da yakınlarından birini iş başına getirmeleri de düşünülebilir. Meclisi, elbette dağıtacaklardır. Padişah katında etkili olacak tedbirlerin orca alınması buyruklarınıza sunulur.»

Baylar, tuhaf değil midir ki, bugün bu sunuda bulunanlar, daha birkaç hafta önce: «Meclis resmi olarak açıldığına göre, bundan sonraki buyruklarınızın bana bildirilmesini ve görüşmelerinizin her yerde gereği gibi savunulacağına güvenmenizi» diye yazan kişilerdir. Bir hafta önce, İstanbul Hükümeti ile görüş birliğine vararak beni, işlere ve yürütüme karışmaktan alkoymak isteyen kişiler, bugün İstanbulda hiçbir şey yapmaya güçleri yetmediğini ortaya dökerek, buradan, Temsilciler Kurulundan etkili tedbirler bekliyorlar.

Biz, bu isteği de yerine getireceğiz. Fakat bu kişilerin isteği olduğu için değil; bunu, yurdun yararı böyle buyurduğu için...

Baylar, 3 Mart günü ve 3/4 Mart gecesi, İstanbulla haberleşmek ve oradaki durumu anlamakla geçti. 4 Mart günü,

**PADIŞAH, İŞİN
VE DURUMUN
GEREĞİNE GÖRE
BİR KİŞİYİ
SADRAZAMLığA
SEÇECEĞİNİ
BİLDİRİYOR**

**BENİ İŞLERE
KARIŞTIRMAMAK
İSTEYENLER
BENDEN HEMEN
SONUÇ VERECEK
TEDBİR
BEKLİYORLAR**

gerek İsmet Paşadan ve gerek öbür kişilerden aldığım bilgiler üzerine durumu, genelge ile bütün ordularla örgüt merkezlerimize ve ulusa bildirdim (*belge: 243, 244*). Millet Meclisi Başkanlığına şunu yazdım:

Ankara
4.3.1920

Millet Meclisi Yüce Başkan Vekillğine

İtilâf devletlerinin işlerimize birçok kez karışmaları karşısında artık Ali Rıza Paşa Hükümetinin çekilme kararını Meclise bildirdiği üzüntüyle haber alınmıştır. Aydın Cephesinde, kutsal yurdumuzu ele geçirmeye çalışan düşmanla Ulusal Kuvvetler çarpışmakta ve yurdun her karış toprağına, özverili ve içten bağlı çocukları gömülmektedir. Hiçbir güc, hiçbir yetki, tarihin buyurduğu bu ödevden ulusumuzu alıkoyamayacaktır. Ulusal ve yurtsal bağımsızlığımızın sağlanması uğrunda her türlü özveriye hazır bulunan ulusumuzun kutsal coşkusunu, ancak ulusun tam güvenileceği bir hükümetin iş başına getirilmesi yatıştırabilir. Bütün ulus, bu tarihsel günlerde, ulusal iradenin tam vekillğini üzerlerine almış bulunan milletvekillerinin kesin kararlarını sabırsızlıkla beklemektedir. Yurda ve tarihe karşı yüklendiğiniz büyük sorumluluğu ve bütün dünyanın, kürsülerinize çevrili olan dikkatli bakışlarını düşünerek, ulusun özverili dayancına uygun kararlar alacağınıza güvendiğimizi ve yurtseverce çalışmalarınızda bütün ulusun sizinle birlik ve size destek olduğunu bilginize sunarız efendim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Padişaha da şu teli çektim baylar:

Ankara
4 Mart 1920

Padişah Hazretlerine

İtilâf devletlerinin, bağımsızlığa ve onura dokunan saldırılarına ve Ateşkes Anlaşmasına uymayan karışmalarına ve davranışlarına daha çok dayanamayan Hükümetin çekilmesiyle yüce devletinizde yeniden bir hükümet bunluğu belirmesi, ulusumuzda derin bir coşku uyandırmıştır. Yüce Padişahlık ve Halifelüğünüzün çevresinde düşünce ve ülkü birliğine vararak, yüce bağımsızlığınız ve dokunulmazlığınız ve yüce devletinizin ülke bütünlüğü için son özveriyi göze almış olan bütün uyruğunuz düşmanlarca yönetilen bazı uyuşmazlık ve kargaşa düzenlerinden dolayı öteden beri üzgün ve kaygılı bir durumda olup, hükümet bunluğunun elden geldiğince çabuk giderilmesini ve ulusal amaçları gereği gibi gerçekleştirebilecek değerli bir hükümet kurulmasını beklemektedir. Millet Meclisinin çoğunluk grubunda yoğunlaşan ulusal istek ve eğilimlerin yüce katınızca da destekleneceğine, bütün uyruğunuz gibi, Kurulumuz da inanmaktadır. Ancak, içteki ve dıştaki bin türlü tutkunun kabarması üzerine dirliği ve esenliği bozulma korkusu geçiren yurdumuzun, ulusal vicdana güven veremiyebilecek bir hükümet başkanına bir dakika bile katlanamayacağını ve Tanrı

esirgesin, böyle bir durum ortaya çıkarsa bunun Osmanlı Devleti tarihinde benzeri görülmiyen acı olaylara yol açacağını, yüce Padişahlık katının bilgilerine sunmayı bir yurt ödevi sayarız. Buyruk Padişahımızdır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Bu telin birer örneğini, bilgi için Millet Meclisi Başkanlığına ve kolordu komutanlarına yollamakla birlikte, birer örneğini de İstanbul gazetelerine ve Basın Derneğine vermesini İstanbul telgrafhanesine buyurduk. Bundan başka baylar, komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaai Hukuk merkez kurullarına ayrıca şu genelgeyi de yolladık:

4 Mart 1920

İtilâf devletlerinin katlanılmaz bir duruma gelen karışmalarından ve baskılarından ötürü Hükümet, dünkü 3 Mart günü çekilmiştir. Aldığımız sağlam haberlere göre Hükümet, Ferit Paşanın ya da ona benzer birinin iş başına getirilmesini ve İstanbulda yabancıların isteklerine hizmet edecek bir Halifelik Danışma Kurulu kurulmasını sağlamak üzere karşıcıl partilerin aracılığıyla kurulan ve dış düşmanlarca yönetilen bir komitenin çalışmalarını kolaylaştırmak için düşürülmüştür. Yani, komitenin çalışmasına yol açmak için İtilâf devletleri, ilkin Hükümeti çekilmeye zorlayacak baskılar yapmışlardır. Durumun bu ağırlığı karşısında elbette Millet Meclisi gereği gibi etkin girişimler yapmaktadır. Ancak, bu girişimlerin edimli olarak desteklenmesi için, ulusal amaçları hemen gerçekleştiremeyecek bir hükümet başkanına ulusun katlanamayacağını çok sert bir dille Padişahlık katına, Millet Meclisi Başkanlığına ve basına bildirmek gerekir. Bu tel alınınca, bir dakika bile geçirilmeksizin, bu yolda telyazıları hazırlanarak bu gece her halde çekilmesinin sağlanmasını, buraya da yarın sabaha dek bilgi verilmesini önemle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, verdiğimiz yönerge gereğince, yurdun her yanından, ulusun her yönetim katından 4/5 Mart gecesi başlayan tel fırtınası, ayın beşinci ve altıncı günleri, Padişah ve Millet Meclisi saraylarında istenilen etkiyi yaptı.

Sonunda, 6 Mart günü, kim olduğunu anlıyamadığımız bir kişiden şu haberi aldık:

**SALİH PAŞA
SADRAZAM
OLUYOR**

İstanbul
6 Mart 1920

Temsilciler Kuruluna

Sadrazamlık görevinin Bahriye Nazırı Salih Paşaya verildiği bilgilerine sunulur.

Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Genel Yazman Vekili
Halit

Bu telin ardından şu tel geldi:

Millet Meclisi
6 Mart 1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kutlu Halife Hazretleri, şimdi Millet Meclisi Başkanını yüksek orunlarına buyur ederek sadrazamlık görevini, Senato üyelerinden eski Bahriye Nazırı Salih Paşaya verdiklerini bildirmişlerdir. Salih Paşa da hükümeti kurma işiyle uğraşmakta olduğundan bunluğun yarın akşama dek bütünü ortadan kalkacağı bildirilir.

Millet Meclisi Başkanı
Celâlettin Arif

Baylar, Rauf Beyin de o gün, fakat daha hükümet başkanı belli olmadan verdiği bilgiler vardır. Dikkate değer olduğu için bu bilgileri veren teyazısını olduğu gibi sunuyorum:

Kişiyi özel, çok ivedidir.
Dakika geciktirilemez.

Harbiye
6 Mart 1920

Ankarada Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisine de sadrazamlık önerilmemiştir. Vekillik eden hükümet de kimin olacağını bilmiyor. Eski Dahiliye Nazırı Reşit Beyin Saray ile Fransa ve İngiltere elçilikleri arasında gidip gelmekte olduğu sağlam yerden öğreniliyor. Bir söylentiye göre, Reşit Beyin sadrazamlığa getirileceği sanılıyor. Önceki gece Padişah Hazretleri, Tevfik Paşayı orununa kabul etti. Daha sonra Ferit Paşayı kabul ederek, saat beşten on sonraya dek görüştü. Çünkü cuma günü Balta limanında Ali Kemal ve Eski Dahiliye Nazırı Mehmet Alinin de bulunduğu bir toplantıda uzun görüşmeler oldu. Daha sonra Rahip Fru da katılarak Ali Kemal'in evinde görüşmeler sürdürüldü. Celâlettin Arif Bey, dün saat dört sonrada Padişah katına kabul olundu. Şimdiki bunluğun sürüp gitmesi doğru olmadığından, yurdun ve Millet Meclisinin güveneceği bir hükümetin bir an önce iş başına getirilmesi için Celâlettin Arif Beyin birkaç kez ileri sürdüğü dileğe karşı Padişah Hazretleri, durumun inceliğini onun gibi anladığını ve Ulusal Kuvvetlerin gerekliliğine inandığını bildirdikten sonra, içeride ve dışarıda güven sağlayabilecek bir kişinin sadrazamlığa pek çabuk atanamayacağı ve pazara dek düşünmek gerektiği yolunda karşılık vermiş-

ler. Daha önce bilginize sunduğum olaylardan sezinlediğime göre Padişah İngilizlerle konuşup yazışmaktadır ve Londradan gelecek karşılığı beklemektedir. Her halde durum pek bunludur. İngilizlerden umutlu olurlarsa, Ferit Paşanın Sadrazamlığa getirilmesi bile uzak görülemez. Kısacası, şimdye değin Padişah doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşalardan başka kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile görüşmesi de gizli olmuştur. Saray adamlarından güveninizi kazanmış olduğunu bildiğim bir kişi, perşembe günü, Padişahın pek yakınları adına beni özel olarak gördü ve düşüncemi sordu. Sorusuna karşılık olarak, Padişahlık yararına, devlet ve ulus yararına işleri yoluna koyabilecek kişinin siz olabileceğinizi; fakat, şu sırada düşman elinde bulunan İstanbula dönemiyeceğinize göre, İzzet Paşanın sadrazam olması gerektiğini açık bir dille söyledim. Salih Paşa Meclisin kapatılabileceğini de sezdiriyor. Birinci Başkan Vekili Hüseyin Kâzım Beyin de, Sarayla ve İngilizlerle Meclis adına dolaplar çevirdiği anlaşılıyor. Bilgilerinize sunulur.

Celâlettin Arif Bey bugün Saraya gidecek. Durumu çok açık olarak Padişaha anlatacak. Karşıcılar iş başına getirirse, Anadoludaki örgütlerin sarsılacağını, böylece, kendileri için dokuncalı olan Doğudaki ilkelerin yurdumuza gireceğini ve Halifelğin Müslümanlar gözünde ne duruma düşeceğini açıklayacak ve Anadoludan, ulusal örgüt merkezlerinden bu konuda gelen bütün telyazılarını gösterecek ve bununla ilgili olarak ayrıca yazılı bir rapor sunacaktır. Raporu birlikte yazdık. Örneğini sonra sunarız. (Rauf)

2 - Bu tel, 6.3.1920 günü saat 17,15 sonrada Harbiye telgrafhanesine verilmiştir.

Harbiye Nazırlığı Başyaveri
Salih

Baylar, Rauf Beyin, sadrazam bulmak söz konusu olurken benden söz açması elbette gereksiz idi. Aramızda hiç böyle bir şey konuşulmuş değildi. Ben aslında İstanbul Hükümetinin yaşayacağından umutlu değildim. Osmanlı Devletinin yaşayışını bitirdiğine ise çoktan inanmıştım. Osmanlı Devletinin sadrazamlığını üzerime almak gibi cılız ve anlamsız bir düşüncenin benim kafamda yeri olamayacağı kuşkusuzdu. Ben, doğal bir biçimde geçmekte olan devrim evrelerini soğukkanlılıkla izlerken, yarının tedbirlerinden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, söz konusu ettiği Celâlettin Beyin raporu örneğini de gönderdi (*belge: 245*). Hükümet kurulduktan sonra da şu bilgiyi verdi:

Harbiye
8.3.1920

Yirminci Kolordu Komutan Vekilliğine

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Hükümet şöyle kurulmuştur : Sadrazam Salih Paşa, Şeyhülislâm yerinde, Dahiliye yerinde, Hariciye Safa Bey yerinde, Harbiye

yerinde, Bahriye Salih Paşa vekil olarak, Nafia Tevfik Bey asıl olarak, Maliye Tevfik Bey vekil olarak, Devlet Şûrası Abdurrahman Şerif Bey vekil olarak, Maarif Abdurrahman Şerif Bey asıl olarak, Evkaf Eski Şeyhülislâm Ömer Hulûsi Efendi asıl olarak, Adliye Celâl Bey, Ticaret Defterhane Emîni Ziya Bey.

2 - Celâl Beyin tutumunu bilmiyoruz. Bu kuruluş, Damat Ferit Paşaya zaman kazandırmak için Sarayın bir düzenidir. Salih Paşa bir bunluğu önleyerek bu yolda yurda yararlı bir hizmet gördüğü inancındadır. Bizim düşüncemiz bu Hükümete güven oyu vermemektir ve bunu, Grupta sağlamaya çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi şimdi de vardır. Buna göre **durumun güven altına alınması buyruklarınıza sunulur.**

3 - Dikkate değer olarak şunu da bilgilerinize sunalım ki, Salih Paşa, Millet Meclisinden nazır alamıyacağı anlaşıldıktan sonra dışardan alacağı kişileri seçerken Grubun görüşünü soracaktı. Oysa, şimdi bundan da vazgeçerek adları bildirilen kişilerle hükümeti kendiliğinden kurmuştur efendim. (Rauf)

Harbiye Başyaveri
Salih

**T R A K Y A D A
CAFER TAYYAR
BEYİN İZLEDİĞİ
YANLIŞ BİR YOL**

Baylar, İstanbul bunluğu üzerine verdiğim açıklama epeyce uzadı. Aslına bakılırsa, İstanbulda ötedenberi sürüp giden duruma yeniden daha birçok olayların eklendiğini göreceğiz.

İzin verirseniz, yeniden İstanbula dönmek üzere, biraz da Edirne dolaylarındaki duruma göz atalım. Şimdiye değin genel olarak söylediklerim arasında yeri geldikçe Trakya'yı da hiçbir zaman örgütlerimizin ve tasarılarımızın dışında tutmadığımızı anlatmış olduğumu umarım. Edirne ile ilişkimiz ve haberleşmemiz, yurdun her yeri ile olduğu gibi sürdürülmekte idi.

Yaptığımız yazışmalardaki dikkate değer bazı noktaları yüksek topluluğunuza açıklayarak bildirmek uygun olur.

Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, 31 Aralık 1919 günlü çok uzun bir raporunda, Trakya'da ve özellikle Batı Trakya'da Yunanlıların yaptıkları işleri ve girişimleri pek güzel açıklıyordu. Düşmanın bu olağanüstü çalışmalarına karşı kendisinin gereği gibi tedbir alamadığından yakınıyordu.

«Kolordusunun, bu olaylar ve gelecekte çıkabilecek olaylar karşısında uygun bir durum almasına General Miln'in olmaz dediğinin yazışma sonunda anlaşıldığını» bildiriyordu (belge: 246).

General Miln'in, gerekli düzenlemeleri yapmamıza olmaz diyeceği elbette kuşku götürmezdi. Bu açık gerçeği, yazışma yoluyla sorup anlamaya bilmem nasıl bir düşünce ve mantıkla kalkışılmıştı?

Cafer Tayyar Beye 3 Ocak 1920 de verdiğim yönergede, gönderdiğimiz gizli yönetmeliğe göre silâhlı birlikler kurulmasını yeniden hatırlattım: «Durum değiştirmekle elde edilmesi düşünülen yararların böylece karşılanması gerekir» dedim (*belge: 247*).

Harbiye Nazırı Cemal Paşaya da gene o gün, durumu bildirerek, Yunanlıların Doğu Trakyada olsun, hazırlıklarına engel olmasını yazdım (*belge: 248*).

Trakya - Paşaeli Cemiyetinin gönderdiği raporlarda gereği gibi örgütler kurulmadığından söz ediliyor ve kimi yüksek memurlardan yakınılıyordu (*belge: 249*). Bu gibi memurlara öteden beri bazı uyarılarda bulunuyordum (*belge: 250*).

Sızıltının önemlisi Cafer Tayyar Beyden yapılmaya başlandı. Örneğin, bu konu ile ilgili olarak okuyacağım şu mektup bir fikir verebilir sanırım.

26 Ocak 1920

Sayın Paşam,

Arif Beyin, Trakyalılarla ilgili olarak, bildirdiklerini doğrularım. Trakya Cemiyeti, silâh gücü ile desteklenmemiştir. Ne yazık ki, Cafer Tayyar hepimizi aldatmış; en küçük örgüt bile kurmamış, bir tek tüfekle olsun, silahlandırma işine girişmemiştir. Caferi, yalnız kendisini düşünmekle suçlandırırım. Bulgaristan olaylarından da büsbütün habersiz, tam bir aymazlık içindedir.

Son günlerde Caferin, tümenlerine yazdığı bir buyruk bir raslantı ile elimize geçti. Yunanlıların yaptıklarından ve düşüncelerinden söz ettikten sonra, bu durum karşısında artık Müdafaai Hukuk Cemiyetinin yönergesine göre ulusal örgütler kurmaya başlamak gerekirken, bu işte subaylar aracılığı ile halka yardım edip etmemek konusunda ne düşündüklerini komutanlardan soruyor. Artık düşününüz..... Tanrı ulusal işlerde aldatanları yok etsin! Ama, yazık aldanmış olanlara!

Sonuç: Bulgar askerleri Batı Trakyayı boşaltarak gittikleri ve beş on memurla 150 - 200 jandarmadan başka kuvveti bulunmadığı halde bile, ayaklanarak ve savaşarak yurdu savunacağını beklediğimiz Trakya, bir şey yapamadı. Cafer bu durumda bir acı duydu mu bilmem? Bunun için, artık Topçu İhsanı, Veteriner Rasimi (zeki, canlı, ılımlı, pek güvenilir bir arkadaş) örgüt kurmak üzere Trakyaya göndereceğiz. Buradan silâh da göndereceğiz. Körolası Cafer, yalnız bunları serbest bıraksın, gölge etmesin başka bir başış istemeyiz.

Edirne kesimini İngilizler, kendi soyundan olan erlerle teslim alıyorlar. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgazda toplanıyorlar. Bulgaristan kaynaşiyor. Yunan haydutluğu çok. Halkın sızlanması karşısında Vali, elini ovuşturmakta. Cafer güçsüzlüğünü göstermekte. Trakyanın bolşevikliğe karşı yabancı kuvvetlerin yığınak yeri olacağı, Bulgarların saldırısına uğrayacağı umulur. Orada güçlü bir pençe ve kafa gerek. Ne Cafer, ne Vali bu işe yeterli ve özverili değildir. İşte gidiş ve durum budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir kapalı telinizi almış, pek üzülmüş

ve kapalı telle açıklama isteğinde bulunmuştum. Karşılık alamadım. Paşam, kişisel bir siyaset güttüğümü mü sanıyorsunuz? Yoksa, amacı kavramıyacak, durumu anlamıyacak şaşkınlardan olduğumu mu kestiriyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İnancım ve ereğim birdir. Hiç sapmadan yürüyorum. Yalnız, başka bir şey düşünüyor ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey diyemem. Açıkça bildirmenizi rica ederim. Sert ve azarlayıcı sözlerle pek çok üzüldüm. Bu, beni çalışmaktan alıkoymaz. Beni karşıtlığa sürüklemeyiz. Fakat arada senlik benlik işini ortaya çıkarması elbette beklenebilir. Buna göre dikkatinizi çeker ve gerçek iyice belirmeden ve benim neler çektiğimi anlamadan girişimlerde bulunmamanızın, durumunuzdan beklenen ve hiç savsaklanamayacak olan incelik ve soğukkanlılık gereği olduğunu şuracıkta söylemeye izin vermenizi rica ederim. Saygılarımla başarı dilerlerimi sunarım paşam.

Vâsıf

Baylar, Edirneden gelen yazılardan, raporlardan, bence yanlış bir siyasi görüş üzerinde durulduğu anlaşılıyordu. Şimdi okunan mektupta da, bu yanlış görüşün kabul edildiğini gösteren cümleler vardır. Bu yanlış ilkeyi düzeltmek için öteden beri ileri sürdüğümüz düşüncemizi 3 Şubat 1920 günü bir kez daha Cafer Paşaya ve İstanbulda Rauf Beye bildirdim.

Yeniden bildirdiğim düşünce şu idi:

«Doğu ve Batı Trakyanın ulusal bir bütün olarak tasarlanması ve söylenmesi doğru bir siyaset değildir. Doğu Trakyanın, yurdumuzun bir parçası olduğuna karşı gelinemez ve bu tartışılmaz. Batı Trakya ise, bir antlaşma ile daha önce bırakılmış bir topraktır.

Olsa olsa, Doğu Trakya, Batı Trakyayı kurtarmaya çalışanların bir toplanma ve yönetim yeri olabilir.

Doğu ve Batı Trakyanın birliğini üstelerek ileri sürmek, Doğu Trakya da bazı isteklerin ileri sürülmesine yol açabilir.

Bulgarların da, Adalar Denizinde iktisadi bir çıkış yeri istemeleri ayrıca üzerinde durmayı gerektirir. Bulgaristanda bu bakımdan çalışılmaktadır (belge: 251).

Cafer Tayyar Paşa da memurlardan, ilerigelen kişilerden, halktan yakınıyordu. 7/8 Mart 1920 günlü bir kapalı telinde: «Bizde halk her işi hükümetten beklemekte, yüksek sivil memurların tarafsız bir durum takınmaları yüzünden ulusal örgütler istekleriniz üzere kurulamamaktadır. İl içinde sık sık yapmakta olduğum denetlemelerde özellikle köylülerle sıkı ilişki kuruyorum.....

.....Fakat, her köye gidemiyorum..... İşin, köklü ve yaygın olması hepimizce istenilmekte olup bunun da bildirilen sakıncaların ortadan kaldırılmasına çalışılmakla gerçekleştirilebileceğini bilginize sunarım» diyordu (belge: 252).

Baylar, General Miln, Cafer Tayyar Paşaya kolordusunun durumunu değiştirtmiyor. Vali ve mutasarrıflar tarafsız kalıyor ve her işi hükümetten bekliyen halka ulusal örgüt kurmada önderlik ve kılavuzluk etmiyorlar. Bu sakıncalar kalkmadıkça, işin köklü ve yaygın olamayacağı kanısında bulunuyor.

Baylar, bir ara bir Karakol Cemiyetinden ve onun çalışmalarını yasaklama konusundaki girişimlerimizden söz etmiştim. Bu cemiyetin İstanbulda örgütünü daha da geliştirmeye çalıştığı anlaşılıyordu. Yeniden şöyle bir uyardıma bulunmak gerekti:

Yazı ile

12 Mart 1920

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay
Şevket Beyefendiye

İstanbulda bulunan örgütümüzün, amacı gerçekleştirmeye yetmediği anlaşılmaktadır. Çeşitli zamanlarda ve hele bugünlerde Ankaraya gelen ve durumu bilen kimi kişilerin verdikleri bilgiye göre, bu işteki başarısızlığın nedeni, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti örgütü adı altında Karakol Tüzüğü'nün uygulanmasına çalışılması olduğu anlaşılmıştır.

Karakol Tüzüğü, birçok kimseleri örgütlerimizle ilişki kurmaktan ürktürmüştür. Bundan ötürü, örgütlerimizi Müdafaai Hukuk Örgüt Tüzüğüne göre kurmak, özellikle İstanbul için yeter. Çünkü, İstanbulda asıl gücü, düşünce akımlarını birleştirmekte aramalıdır. İstanbulda edimli hareketler ve özel girişimler için kurulacak silâhli örgüte bile, Müdafaai Hukuk Tüzüğü Ekinin uygulanması yeter. İstanbul Merkez Kurulu ve ona bağlı örgütler yönetim kurullarının açıktan çalışmalarında sakınca görülüyorsa, bu kurullarda görev alacak kişiler, kimliklerini gizli tutabilirler. Bu yolda kurulmuş ve kurulacak olan örgütlerin ve bunların merkez kurulları ile yönetim kurullarında görev alan kişilerin adlarının güvenli bir araçla bildirilmesi pek çok rica olunur efendim.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Şimdi isterseniz, yeniden İstanbula dönelim. 11 Mart 1920 günlü bir telle Rauf Bey şu bilgiyi veriyordu: 10 Mart 1920 günü öğleden sonra İtilâf temsilcileri toplanmışlar, Londra'dan gelen ve İstanbuldaki Ulusal Kuvvetler ilerigelenlerinin tutuklanması ile ilgili olan bir buyruk üzerinde görüşmüşler ve buyruğu yerine getirmeye karar vermişler. Bu bilgi, güvenilir bir kişiye sağlam bir yerden gizlice verilmiş ve bu gibi kimselerin bir an önce İstanbuldan uzaklaşmaları gerektiği bildirilmiş. İlgililer, bu konuyu çeşitli yönlerden inceledikten sonra, işin sonuna dek İstanbulda kalarak namus ödevini yapmaya

KARAKOL CEMİYETİ İSTANBULDA ÖRGÜTÜNÜ GENİŞLETMEYE ÇALIŞIYOR

İSTANBULDAKİ ULUSAL KUVVETLER İLERİGELENLERİNİN TUTUKLANMASI İÇİN LONDRA'DAN GELEN B U Y R U K

karar vermişler. Sadrazam Salih Paşa, bile bile bu duruma yol açmakta imiş. Onun için Hükümeti düşürmeye çalışacaklarmış. Başaracaklarına güveniyorlarmış (*belge: 253*).

Rauf beyin bu telinin arkasından, gene o gün gelen kısa bir telinde: «Son bildirdiklerimize karşı ve Hükümetin durumu üzerine hiçbir düşünce bildirmediğiniz için, telin size varmamış olmasından ve sağlığınıza haklı olarak kaygılıyım. Cevabınızı gözlüyoruz.» denilmekte idi.

Rauf Beye ve bilgi için On Beşinci ve Üçüncü kolordulara 11 Mart günü şu bilgiyi vermiştim:

11 Mart 1920

Dün akşam, yani 10/11 Mart 1920 de, Ankarada Fransız Temsilcisi Yüzbaşı Buazo'nun (Boizeau) dilmacı olup bize ötedenberi gizlice haber ulaştıran bir kişi, Ankaradaki İngiliz Temsilcisi Vitel'in (Withall), aldığı bir tel üzerine, eşyası, ağırlıkları ve yanındaki adamlarıyla birlikte bugün Ankaradan ayrılarak İstanbul'a gideceğini ve onun binip gittiği trenden sonra İngilizlerin, demiryolu ulaştırmasını durduracaklarını bildirdi. Adı geçen Vitel, gerçekten bugün, habere uygun olarak, yola çıktı. Bu bakımdan, demiryolu ulaştırmasının da durması çok umuluyor. Bu işin, İtilâf devletlerince İstanbul'da alınan tedbirlerle ilgili bulunduğu kuşku götürmez.

Mustafa Kemal

Rauf Beyin son yazısına da şu karşılığı vermiştim:

«Hükümete güvensizlik oyu vererek sizlerin atılış yapmanız o denli güçlü bir nedene bağlanamayacaktır. Grubun dayanışma ve direnme gücü ve işbirliğindeki kesin tutumu üzerine açık bir görüşe ve kanaata varmadıkça, Salih Paşanın Grup Yönetim Kurulu ile görüşmeksizin iş görmesini bir Meclis meselesi yapma yolundaki kararınız üzerine hiç bir düşünce ileri süremem. İngilizlerin tutuklama kararına karşı Meclisin, sonuna değin yiğitçesine görevini yapması pek yararlı ve parlaktır. Ancak, sizinle birlikte, varlıkları ileriki işlerimiz ve girişimlerimiz için çok gerekli olan arkadaşların, sonunda bize katılabilmeleri kesin olarak güven altına alınmalıdır. Yoksa, Grubun birlik ve kararlı olarak iş görmesini düzenleyebilecek kişileri şimdiden görevlendirerek sizlerin hemen buraya gelmeniz çok gereklidir. Buraya gelecekler arasında yurdu temsil niteliğinde olanlarla, gerekince hükümet kurmaya ve yönetmeye yeterli kişilerin bulunması önemlidir. İtilâf devletlerinin zorlama tedbirlerine başvuracakları kuşku götürmez... v.b. **Mustafa Kemal**» (*belge: 254*).

Baylar, Rauf Beyi ve öteki kişileri tam zamanında çağır-mış olduğumuz, olaylarla, hem de üç dört gün geçmeden belli oldu. Ama ne yazık ki, bu çağrımız gerektiği kadar önemle dikkate alınmadı. Rauf Bey, Vâsıf Bey gibi kişiler, en sonunda büyük bir uysallıkla Maltaya gittiler. Bunu biliyorsunuz.

Son dakikaya değin Anadolu'ya geçmek ve Ankara'ya gelmek yolunun ve tedbirlerinin bazı arkadaşlarca hazırlandığı ve sağlandığı bana anlatılmıştır. Eğer böyle idiyse, bu kişilerin Ankara'ya gelmeyi kabul etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Maltaya gitmeyi yeğ bulmalarındaki neden ve özür, gerçekten incelenmeğe değer. Doğrusu, Türkiye durumunun ve geleceğinin kuşkulu, karanlık, ölümcül görüldüğü kuramına göre, bu karanlık tehlike içine atılanların, korkunç ve ürkünç bir sonuçla karşılaşmaları kuruntusunun etkisi altında, en sonunda herhangi bir zindanda bir süre kalmak üzere düşmana teslim olmayı yeğleyebilecekleri uzak görülemez. Bununla birlikte, ben burada böyle ağır bir yargıya varmaktan çekinirim. Bu düşünceyledir ki, bu kişileri Malta zindanlarından kurtarmak için her yola başvurarak, elden gelen girişimleri yapmaktan geri durmadım.

Baylar, İstanbul'da Onuncu Tümen Komutanından Ankara'da Yirminci Kolordu Komutanlığına, 9 Mart 1920 günü ve 465 sayılı ve şifre ile kapatılmış bir yazı, 14 Mart 1920 günü geldi. Açılmışı şu idi:

**İSTANBULA EL
KONULMASI**

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

İngilizlerin Türkocağına el koymaları üzerine, Milli Talim ve Terbiye binasına taşınan Ocağın bu yeni taşındığı yere de dün öğleyin gene İngilizlerce el konulmuştur efendim. 9 Mart 1920 (Hâdi).

Baylar, 1920 yılı Martının 16 ncı günü öğleden önce saat onda, makine başında şöyle bir tel verildi:

İstanbul
16.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bu sabah Şehzadebaşındaki Muzika Karakolunu İngilizler basıp, oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak, sonunda şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize sunulur.

Manastırlı
Hamdi

Ben bu telin altına kurşun kalemiyle «Tez elden kolordulara benim imzama, M. Kemal» işaretini koyduktan sonra, bu teli verenden açıklayıcı bilgi almaya başladım. Manastırlı Hamdi Efendi durmadan bilgi vermeyi şöylece sürdürdü:

Bizim en güvendiğimiz bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil herkes, yani gelenler söylüyorlar. Şimdi de Harbiyeye girdiklerini haber aldık. Dahası, Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz erleri olduğunu öğrendik; fakat telgrafhaneye el koyup koymayacakları belli değildir.

Bu sırada baylar, Harbiye telgrafhanesinden memur Ali, bilgi vermeye başladı:

Sabahleyin İngilizler basarak, altı kişi şehit oldu; on beşe yakın da yaralı var. Şimdi İngiliz erleri dolaşiyor. Şimdi, işte İngiliz erleri Harbiye Nazırlığına giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır.

Yeniden Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu.

Paşa Hazretleri,

Harbiye telgrafhanesine de İngiliz deniz erleri girip teli kestiği gibi, bir yandan da Tophaneye giriyorlar. Bir yandan da zırhlılardan erler çıkarılıyor. Durum ağırlaşıyor efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit, 15 yaralımız vardır. Paşa Hazretleri, yüksek buyruklarınızı bekliyorum. 16 Mart 1920.

Hamdi

Hamdi Efendi teli şöyle sürdürdü:

Sabahleyin bizim erler uykuda iken, İngiliz deniz erleri karakola gelip giriyor. Erlerimiz uykudan şaşkın kalkınca çarpışmaya başlanıyor. Sonunda bizden altı kişi şehit oluyor, on beş kişi yaralanıyor. Bunun üzerine, önceden kötülüğü tasarlamışlar ki, hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu bölgesine ve Tophaneye asker çıkardılar. Bir yandan da Harbiye Nazırlığına girmişler. Dahası, şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesi bulunmuyor. Şimdi de haber almış olduğuma göre, Derinceye dek yayılıyorlarmış efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasına da el koydular sanırım. Tanrı korusun. Buraya da gelmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

Bir saate dek buraya da el konulacaktır. Şimdi haber aldım efendim.

Rahmetli Hayati Bey, ilk haberi veren telyazısı üzerine benim yaptığım işarete uygun olarak verilen bilgileri özetlemiş. Rumeli ve Anadolu'daki bütün komutanların adreslerine çektiyordu. Bir an önce İstanbul üzerinden Edirneye çektilmesini söylemişim (*belge: 255*). Hamdi Efendi:

Yüksek buyruklarınız yerine getiriliyor, Edirneye yazıyorum ve hep merkezleri hazır ettirdik.

diye bildirdi. Hamdi Efendiden:

Milletvekilleri için bir haber aldınız mı? Millet Meclisi telgrafhanesi ile haberleşme oluyor mu?

diye sordum. Hamdi efendi:

Evet oluyor. On Dördüncü Kolordu Komutanı hazır. Paşa istiyordu, verelim mi?

Baylar, bundan sonra artık Hamdi Efendinin sözünü işitemedik. İstanbul telgraf merkezine de girilmiş olduğu kanısına vardık.

Bu yurtsever ve yiğit Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbulda geçen bu acı olayları öğrenmek için kim bilir ne zamana dek bekleyip duracaktık? İstanbulda bulunan nazır, milletvekili, komutan ve örgütümüz adamları içinden bir kişi çıkıp da zamanında bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek, hepsini şaşkınlık ve korku kaplamıştı. Bir ucu Ankarada bulunan telin İstanbulda bulunan ucuna yaşanamıyacak kadar şaşkın bir duruma gelmiş oldukları yargısına varmak, bilmem ki doğru olur mu? Telgraf memuru Hamdi Efendi sonradan Ankaraya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada açıkça söylemeyi ulus ve yurt ödevlerimden sayarım.

Baylar, bu durum üzerine her şeyden önce, doğabilecek bir kötülüğün önüne geçmek için şu buyruğu verdim:

Telyazısı, ivedidir.

Ankara
16 Mart 1920

Bütün Vali ve Mutasarrıflara

Sıvasta Üçüncü Kolordu, Bandırmada On Dördüncü Kolordu,
Ankarada Yirminci Kolordu, Erzurumda On Beşinci Kolordu,
Konyada On İkinci Kolordu, Diyarbakırda
On Üçüncü Kolordu Komutanlıklarına

İzmir Cephesinde Refet Beyefendiye,
Bahkesirde Altmış Birinci Tümen Komutanlığına,
Bütün Müdafaai Hukuk Merkez ve Yönetim Kurullarına

Bugünkü duruma göre ulusumuz, uygarlık dünyasının insanca duygularla dolu olan vicdanlarına ve bütün İslâm dünyasının ruhsal birliğine güvenmekle birlikte, bir süre için, dost olsun, düşman olsun, bütün resmi dış dünya ile geçici olarak ilişki kuramayacaktır.

Bu süre içinde yurdumuzdaki Hıristiyan halka karşı göstereceğimiz insanca davranışın değeri pek büyük olduğu gibi; hiçbir yabancı hükümetin doğrudan doğruya ya da dolaylı yardımını görmiyen Hıristiyan halkın dirlik ve düzenlik içinde yaşamaları, soyumuzun yaratılışında bulunan uygarlık yeteneğine en kesin bir kanıt olacaktır. Yurt yararına aykırı çalış-

**MANASTIRLI
HAMDI EFENDİ**

maları görülenlerle dirlik ve düzenliği bozanlar için hangi din ve soydan olduklarına bakılmıyarak, yasa buyruklarının sert ve eşit olarak uygulanmasını; buldukları yerdeki hükümet örgütüne bağlılık gösteren ve uyrukluğ ödevlerini eksiksiz yapanların korunup esirgenmesini önemle diler ve bu dileğimizin bütün ilgililere tez elden bildirilmesini ve bütün ulusa uygun görülecek araçlarla duyurulmasını rica ederiz efendim.

Müdafaai Hukuk Temsilciler
Kurulu adına
Mustafa Kemal

İTİLÂF KUVVETLERİNİN YURDA TELLE YAPMAK İSTEDİKLERİ RESMİ BİLDİRİM

Baylar, İtilâf kuvvetleri, İstanbul telgraf merkezlerine el koyduktan sonra yurda telle bir resmi bildirim yapmak istediler. Uyarmamız ve hatırlatmamız üzerine, bu resmi bildirim -bazı merkezler dışında- hiçbir yerden alınmadı. Alanlar ve karşılık verenlerden belli başlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey (*belge: 256*), Konya Valisi Suphi Bey (*belge: 257*).

Resmi Bildirim

Beş buçuk yıl önce Osmanlı ülkesinin kaderine her nasılsa el koyan İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilerigelenleri, Almanların aldatıcı sözlerine kapılarak Osmanlı Devletini ve ulusunu Genel Savaşa soktular. Bu haksız ve uğursuz siyasetin sonucu bilinmektedir. Osmanlı Devleti ve ulusu, bin türlü felâket geçirdikten sonra, öyle bir yenilgiye uğradı ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilerigelenleri bile bir Ateşkes Anlaşması yaparak kaçmaktan başka bir çıkar yol bulamadılar. Ateşkes Anlaşması yapıldıktan sonra İtilâf devletlerine bir görev düştü. İşbu görev, eski Osmanlı ülkelerindeki bütün halkın, soy ve din ayırmaksızın yarınki mutluluklarını, gelişmelerini, toplumsal ve iktisadi hayatlarını güven altına alacak barışın temellerini atmaktır. Barış Konferansı, bu görevi yapmakla uğraşırken, kaçak İttihat ve Terakki ilerigelenlerini tutan kimi kişiler, «Ulusal Örgüt» takma adı altında bir düzen kurarak ve Padişah ile İstanbul Hükümetinin buyruklarını hiçe sayarak savaşın acı etkileriyle büsbütün tükenmiş olan halkı askerlik için toplamak, çeşitli halk toplulukları arasında geçimsizlik yaratmak, ulusal yardım diye halkı soymak gibi işlere yeltendiler ve böylece, barış değil, sanki yeni bir savaş dönemini açmaya giriştiler. Bu özendirme ve kışkırtmalar olduğu halde, Barış Konfransı görevine ara vermedi ve sonunda İstanbulun Türkler elinde kalmasına karar verdi. İşbu karar, Osmanlıların gönlünü rahatlaştıracaktır. Ancak, İtilâf devletleri bu kararlarını İstanbul Hükümetine bildirdikleri zaman, uygulanmasını ne gibi koşullara bağlı olduğunu da hatırlattılar. İşbu koşullar, Osmanlı illerinde bulunan Hıristiyanların canlarını tehlikeye düşürmemek ve bugün İtilâf devletlerinin askerlerine karşı durmadan yapılmakta olan saldırılara son vermektir. İstanbul Hükümeti bu uyarmaya karşı, bir ölçüye dek iyi niyet göstermiş ise de, «Ulusal Örgüt» takma adı altında iş gören kimseler, ne yazık ki, özendirme ve kışkırtmalarından vazgeçmek istemediler. Tersine, Hükümetin kendileri ile işbirliği yapmasını sağlamaya giriştiler. Herkesin sonsuz bir istekle beklediği barış için büyük bir tehlike yaratan bu duruma karşı İtilâf dev-

letleri, yakında karara bağlanacak barış hükümlerinin uygulanmasını sağlayabilmek için, gerekli tedbirleri düşünmek zorunda kaldılar. Bunun için bir tek çıkar yol buldular. Bu da, İstanbullu geçici olarak işgal etmek idi. İşbu karar bugün uygulandığından, kamu oyunu aydınlatmak için aşağıdaki noktalar açıklanır:

1 - İşgal geçicidir.

2 - İtilâf devletlerinin düşüncesi, Padişahlığın erkini kırmak değil, tersine Osmanlı yönetiminde kalacak ülkelerde o erki desteklemek ve sağlamlaştırmaktır.

3 - İtilâf devletlerinin düşüncesi, yine Türkleri İstanbuldan yoksun etmemektir. Fakat, Tanrı korusun, taşrada genel karışıklık ve kırım gibi olaylar çıkarsa, bu karar değiştirilebilir.

4 - Bu sıkışık zamanda, Müslümanlar olsun, Müslümanlardan başkaları olsun, herkesin ödevi, kendi işine gücüne bakmak, güvenliğin sağlanmasına yardım etmek; Osmanlı Devletinin yıkıntısından yeni bir Türkiye yaratmak için yaptıkları delilikle son bir umudu da yoketmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve şimdi de padişahlık başkenti olarak kalan İstanbuldan verilecek buyruklara uymaktır.

Yukarıda bildirilen kışkırtmalara katılan kimselerin bazıları, İstanbulda yakalanmışlardır. Onlar elbette kendi yaptıklarından ve sonra o yaptıklarının sonucu olarak ortaya çıkabilecek olaylardan sorumlu tutulacaklardır.

İşgal Kuvvetleri

Bu bildirim dolayısıyla hemen şu genelgeyi yayımladım:

16 Mart 1920

Bütün Vali ve Komutanlara ve Müdafaai Hukuk Kurullarına

İstanbulun, İtilâf devletlerince, çarpışma ile ve zorla işgali gerçekleşmiştir. Hayınca ereği olan birçok kişiler, bu yağınmadan' yararlanarak ulusu bildirmeye kalkışabilirler. Nitekim, resmi bildirim biçiminde, imzasız bazı bildiriler yayımlanmak istendiğini öğreniyoruz. Yanlış davranışlara yer vermemek ve gerçek duruma aykırı coşkular yaratılmamak üzere, bu gibi söylentilere hiç önem verilmemesi gereklidir. Gerçek durumu izleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, ulusu aydınlatacaktır.

Mustafa Kemal

Baylar, o gün türlü araçlarla şu protestoyu gönderdim.

16 Mart 1920

**YABANCI DEV-
LETLERE YAPTI-
ĞIM PROTESTO**

PROTESTO

İstanbulda İngiliz, Fransız, İtalyan Siyasi Temsilcilerine, Amerika Siyasi Temsilcisine, Bütün Tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Millet Meclislerine verilmek üzere Antalyada İtalyan Temsilciliğine

Ulusal bağımsızlığımızı temsil eden Millet Meclisi ile birlikte İstanbulda bütün resmi dairelere İtilâf devletlerinin erleri açıktan açığa ve zorla girmişlerdir. Bu arada, ulusal amaçlara uygun iş gören birçok yurtsever kimselerin tutuklanmasına da girişilmiştir. Osmanlı ulusunun siyasi egemen-

I suikasttan.

liğine ve özgürlüğüne indirilen bu son yumruk; hayatımızı ve varlığımızı, ne pahasına olursa olsun, savunmaya kararlı olan biz Osmanlılardan çok, yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere; özgürlük, yurt ve ulus duygusu gibi bugünkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş demektir.

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz savaşın kutsallığına ve hiçbir gücün bir ulusu yaşamak hakkından yoksun bırakmayacağına inanıyoruz. Tarihin bugüne dek yazmadığı nitelikte bir yağınma olan ve Vilson ilkelerine göre düzenlenmiş bir Ateşkes Anlaşması ile ulusumuzun savunma araçlarından yoksun etmek gibi bir düzene dayanılarak yapıldığı için, ilgili ulusların şeref ve onurlarıyla de bağdaşmayan bu davranış üzerinde yargıya varmayı, resmi Avrupa ve Amerikanın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerikanın(x) vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz. Davamızın türeye uygunluğu ve kutsallığı, bu güç zamanlarda, Tandan sonra en büyük desteğimizdir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk
Temsilciler Kurulu
Mustafa Kemal

O günün gecesinde şu yönergeyi genelge ile bildirdim:

Şifre

16/17.3.1920

Bütün Vali ve Komutanlara

İstanbul ve resmi dairelerin, özellikle Millet Meclisinin, İtilâf devletlerince açıktan açığa ve zorla işgal edilmiş olması ve bu işin, Ateşkes Anlaşması ile ulusu silâhından yoksun ettikten sonra yapılması söz konusu edilerek, İtilâf devletleri temsilcilerine ve bütün tarafsız devletler dışişleri bakanlıklarıyla İtilâf devletlerinin Millet Meclisi başkanlıklarına protesto telleri çekilmek üzere gösteri toplantıları yapılması gerekli görülmektedir. Protesto tellerinde özellikle, bu saldırının, Osmanlı egemenliğinden daha çok, yirmi yüzyıllık bir uygarlık ve insanlığın ortaya koyduğu özgürlük, ulusçuluk ve yurtseverlik ilkelerini vurmak olacağı ve Osmanlı ulusunun varlığını ve bağımsızlığını savunma konusundaki dayanç ve saldırıya göz yummakla büyük bir tarihsel sorumluluk altına girmiş olacakları belirtilmelidir. Tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla Millet Meclisi başkanlıklarına çekilecek teller, İstanbulda ilgili yerlere verilmekle birlikte, Antalyadaki İtalyan Temsilcisi aracılığıyla de verilmelidir. Protesto tellerinin birer örneğinin de buraya gönderilmesini rica ederiz.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Şifre

16.3.1920

Albay Refet Beye

Son olaylar dolayısıyla her yerde yapılan gösteri toplantıları sonunda çekilecek protesto tellerinin birer örneğinin de İtilâf devletlerinin toplantı

(x) Amerika, altı çizilen kısım yazılmamıştır. Yalnız «Amerikanın» sözü yazılmıştır.

halinde bulunan Millet Meclisi başkanlıklarına ve tarafsız devletlerin de dışişleri bakanlıklarına gönderilmesini yararlı sayıyoruz. Antalyadaki İtalyan Temsilcisinin bu işe yardımını sağlamanızı rica ederiz.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, gene o gün ulusa şu bildiriği yayımladım:

ULUSA YAYIM-
LADIĞIM BİLDİRİ

Bildiri

Bütün Komutanlara, Vali ve Mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Başkanlıklarına, Basın Derneğine

İtilâf devletlerinin şimdiye dek yurdumuzu bölüşmeye yol bulmak için giriştikleri çeşitli tedbirler biliniyor. Önce, Ferit Paşa ile anlaşarak ulusu savunmasız bir durumda yabancılara tutsak etmek ve yurdun çeşitli önemli yerlerini savaşı kazanan devletlerin sömürgelerine katmak düşünülmüştü. Ulusal Örgütün, ulusun genel desteği ile bağımsızlığı savunmada gösterdiği dayanç ve direniş bu düşüncüyü alt üst etti. İkincisi, Ulusal Örgütü aldatarak ve ondan izin alarak Doğuya üstünlük sağlama siyaseti gütmek için Temsilciler Kuruluna başvuruldu. Kurul, ulusun bağımsızlığını ve ülkenin bütünlüğünü sağlamadıkça ve özellikle düşman elindeki yerlerin boşaltılmasına girişilmedikçe, hiçbir türlü görüşmeye yanaşmadı. Üçüncüsü, Ulusal Örgüt ile işbirliği yapan hükümetlerin işlerine karışarak ulusal birliği sarsma ve hayınca karşı koymaları özendirip daha çok kötülüğe sürükleme yolu tutuldu. Ulusal birliğin meydana getirdiği direnme ve dayanışma karşısında bu saldırılar da eridi. Dördüncüsü, yurdun alinyazısı üzerine kaygı verici kararlar alındığından söz edilerek kamu oyuna baskı yapılmaya başlandı. Namusu ve yurdu koruma uğrunda her türlü özveriye göze almış olan Osmanlı ulusunun dayancı ve direnci önünde, bu korkutmalar da işe yaramadı. En sonunda, bugün İstanbulu zorla işgal ederek Osmanlı Devletinin yedi yüz yıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Yani, bugün Türk ulusu, uygarlık yeteneğini, yaşama ve bağımsızlık hakkını ve bütün geleceğini savunmaya çağırıldı. İnsanlık dünyasının beğenisi, İslâm dünyasının kurtuluş dileklerinin gerçekleşmesi yüksek halifelüğün yabancı etkilerden kurtarılmasına ve ulusal bağımsızlığın geçmişteki şanımıza yaraşır bir inançla savunulup sağlanması na bağlıdır. Giriştiğimiz bağımsızlık ve yurt savaşında Ulu Tanrının yardım ve kayırcılığı bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, bir yandan da bütün İslâm dünyasına bu saldırıyı ayrıntılı olarak anlatmak üzere hazırladığımız bir bildiriği çeşitli araçlarla ilân ettik.

Baylar, olay üzerine daha çok bilgi almayı beklemeksizin, telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendinin verdiği bilgiden ve bu bilgiyi destekleyen, İşgal Kuvvetleri Bildiriminden durumun içyüzünü anlıyarak, gerekli gördüğüm ivedi tedbirleri, açıklandığı üzere, hemen işgal günü aldım ve uyguladım. İstanbul-

lun işgali ve yapılan tutuklamalar üzerine çeşitli kaynaklardan birbirini tutmaz ve şişirilmiş bilgiler gelmeye başladı. Biz de, çeşitli yollarla soruşturmaları sürdürdük. Yasama görevlerini yapamıyacakları kanısına vararak dağılan milletvekillerinin ve kimi kişilerin İstanbuldan kaçıp Ankaraya gelmekte oldukları anlaşıldı. Yolculuklarını kolaylaştırmak için geçecekleri yerlerdeki ilgililere gerekli buyrukları verdim.

**OLAĞANÜSTÜ
YETKİLİ BİR
MECLİSİN ANKA-
RADA TOPLAN-
MASI KARARI**

Baylar, 16 Martta İstanbulun işgali gerçekleşir gerçekleşmez, aldığım tedbirler arasında daha birtakımları vardır ki onları Büyük Millet Meclisinin ilk açılışında bildirmiş olduğum için burada yeniden anlatmadım. Örneğin: Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki yabancı birliklerinin silâhlarının alınması ya da oradan uzaklaştırılmaları; Geyve, Ulukışla yakınlarında demiryollarının bozulması ve Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmaları v. b. gibi tedbirlerle ilgili ayrıntıları, Büyük Millet Meclisinin ilk tutanaklarında okumuşsunuzdur. Bu tedbirler arasında en önemlisi, olağanüstü yetkili bir meclisin Ankarada toplanmasını sağlama amacını güden ulusal ve yurtsal görevlerimizle ilgili karar ve bu kararın uygulanmasıdır.

Baylar, bu konudaki kararımızı ve bu kararın nasıl uygulanacağını gösteren bir bildirimimi, 19 Mart 1920 de, yani İstanbulun işgalinden üç gün sonra yayımladım.

Baylar, bu konu üzerinde iki gün kadar komutanlarla makine başında görüşerek düşüncelerini öğrendim. Ben, ilk yaptığım karalamada «Kurucu Meclis» deyimini kullanmıştım. Amacım da, toplanacak meclise devletin yönetim biçimini değiştirme yetkisi verilmesini ilk anda sağlamak idi. Fakat bu terimin kullanılmasındaki amacı gereği gibi açıklayamadığım için, ya da açıklamak istemediğim için, halkın alışkın olmadığı bir terimdir diye, Erzurum ve Sivastan uyarıldım. Bunun üzerine «Olağanüstü yetkili bir Meclis» demekle yetindim.

**İllere, Bağımsız Sancaklara ve
Kolordu Komutanlarına**

Devlet başkentinin de İtilâf devletlerince resmi olarak işgali; yasama, adalet ve yürütme gücünden meydana gelen ulusal devlet gücünü kırmış ve Millet Meclisi, bu durum karşısında görev yapamayacağını Hükümete resmi olarak bildirerek dağılmıştır. Şu duruma göre, devlet başkentinin korunmasını, ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünüp uygulamak üzere ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin Ankarada toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden

Ankaraya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zorunlu görülmüştür. Bunun için, aşağıda bildirilen yönerge gereğince, seçimlerin yapılmasını yurtseverliğinizden ve anlayışlılığınızdan beklerim:

1 - Ankarada, olağanüstü yetkili bir Meclis, ulusun işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.

2 - Bu meclise üye olarak seçilecek kişiler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine uyacaklardır.

3 - Seçimde, sancaklar seçim bölgesi olacaktır.

4 - Her sancaktan beş üye seçilecektir.

5 - Her sancakta, ilçelerden gelecek ikinci seçmenlerle sancak merkezinden seçilecek ikinci seçicilerden ve sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde, il merkez kurullarından ve il yönetim kurulu ile il merkezindeki belediye meclisinden ve il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden meydana gelecek bir kurulca belli günde ve bir oturumda seçim yapılacaktır.

6 - Meclis üyeliğine, her parti, dernek ve toplulukça aday gösterilebileceği gibi, her kişinin de bu kutsal savaşa edimli olarak katılması için bağımsız adaylığını istediği yerden koymaya hakkı vardır.

7 - Seçimlere her yerin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçimin doğru ve yolunda yapılmasından sorumlu olacaktır.

8 - Seçim, gizli oyla ve salt çoğunlukla yapılacaktır; oyları, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi, kurul önünde sayacaklardır.

9 - Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imza edecekleri, ya da kendi mühürleri ile mühürlenecekleri üç tane tutanak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki taneden biri seçilen kişiye verilecek, öteki de Meclise gönderilecektir.

10 - Meclis üyeliğine seçilenlerin alacakları ödenek, daha sonra Meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak, geliş yollukları seçimi yapan kurulların, zorunlu giderler olarak uygun görecekları tutarlar üzerinden, her yerin hükümetince sağlanacaktır.

11 - Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankarada çoğunlukla toplanmayı sağlamak üzere bitirilerek, üyeler yola çıkarılacak ve sonuç, üyelerin adlarıyla birlikte hemen bildirilecektir.

12 - Bu telin varış saati bildirilecektir.

Cıkma: Kolordu Komutanlarına, İllere, Bağımsız Sancaklara bildirilmiştir.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

Baylar, bir hafta içinde, çeşitli yönlerden Ankaraya gelmekte olan milletvekilleriyle, telgraf görüşmeleriyle ilişki kuruldu. Kendilerine, acılarını azaltmaya ve iç güçlerini artırmaya yarayacak bilgiler verildi. İstanbulda artık bizim yolumuzda yürüyecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve çeşitli yol ve yöntemlerle uyarılarda bulunduğumuz halde, bizim dediğimiz biçimde örgütler kurmayıp, Karakol Cemiyetini kurup geliştirmeye çalışanların başları Maltaya gitmiş ve İstanbulda üyelerinin varlıklarından

ve çalışmalarından bir iz kalmamıştı. Orada yeniden örgüt kurmak için çok sıkıntılı çalışmalar yapmak ve o zamanki durumumuza göre gücümüzün üstünde para harcamak zorunda kaldık.

Sayın baylar, genel konuşmam arasında bir iki yerde, benim İstanbuldaki Millet Meclisine başkan seçilmem konusuyla ilgili işten ve bununla güdülen amaçtan söz etmiştim. Bunun sağlanamamış olmasından, küçük bir zorluk ile karşılaştığımı da bildirmiştim. Gerçekten, İstanbulda Meclis saldırıya uğrayıp dağılınca, milletvekillerini toplamak ve özellikle, daha önce açıkladığım gibi bir meclis kurmaya girişebilmek için bir an duraksadım. Millet Meclisi Başkanı bulunan Celâlettin Arif Beyin Ankaraya gelip gelmiyeceğini elbette bilemiyordum. Gelecek olursa, onun gelişini beklemeyi ve çağırısı onun aracılığıyla yaptırmayı düşündüm. Ama, durum pek çok hızlı ve tezlikle davranmayı gerektiriyordu. Gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinmiyen bir şeyi bekliyerek zaman yitirmeyi uygun bulmadım. Ama, vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için de, bir iki gün telgraf başında bütün komutanların düşündüklerini dinlemekle vakit geçirmeye zorunluk duydum. Celâlettin Arif Beyle Martın 27/28 nci gecesi Düzceye varışında, bağlantı kurulmuştu. Kendisine şu teli yazdım:

Sayı
34

Ankara
27/28.3.1920

Düzcede Millet Meclisi Sayın Başkanı
Celâlettin Arif Beyefendiye

İstanbulu İngilizlerin resmi ve edimli olarak işgal etmeleri üzerine devlet kuvvetlerinin tutsak edilmesi ve baskı altına alınması ve Millet Meclisine saldırılmakla ulusun bağımsızlığına ve ulusal onura saldırılmış olması; bu yüzden milletvekillerinin, yurdun alnyazısı ile ilgili görevlerini yapamayacakları kanısına vararak ulusun bağrına sığınmak zorunda kalmaları, devletin ve ulusun bütün kuvvetlerini buyruğu ve denetimi altında bulunduracak bir olağanüstü meclise pek çok gereksinme doğurmuş olduğundan, Ankarada olağanüstü yetkileri olan bir meclis toplamaya Temsilciler Kurulunun karar verdiği ve gereğinin yapılmasını genelge ile her yere bildirdiği sizce de bilinmektedir. Bu konu ile ilgili olan 19.3.1920 günlü genel bildirimini okuyarak, bunu desteklemek ve seçimlerin çabuklaştırılmasını ve toplantının bir an önce yapılmasını sağlamak amacıyla, bizim görüşümüze sizin de katıldığınızı kamu oyununa kısa bir bildiri ile şimdiden duyurmayı yararlı görüyoruz. Yüksek cevabınızı beklemekteyim efendim.

Mustafa Kemal

Celâlettin Arif Beyin verdiği karşılık şudur:

Düzce
27.3.1920

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bildirilen 19.3.1920 günlü bildiriye görmedim. Bir olağanüstü meclisin toplanması ne kadar yerinde ise de böyle bir meclisin elden geldiğince yasaya uygun olması gereklidir. Bizim Anayasamızda böyle olağanüstü bir meclisin toplanabilmesi ile ilgili bir işaret yoksa da, başka anayasalarda bulunan genel kurallardan yararlanılabilir. Örneğin, Fransız Anayasasına göre, meclis, yasaya aykırı olarak dağıtılır ya da bir saldırıya uğrarsa, saldırıya uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler, il ve sancaklar yönetim kurullarından seçilecek ikişer üye ile birlikte uygun bir yerde toplanırlar ve meclisin yeniden açılması ya da saldırının önlenmesi için kararlar alırlar. Bu meclisin kararlarına uyulmak zorunluğu vardır ve bu meclisin kararlarını dinlemiyenler vatan hayınlığı ile suçlandırılırlar. Ben de bu yolu düşünmekte idim.

19.3.1920 günlü bildirin ne gibi ilkelere dayandığı anlaşıldıktan sonra, Ankaraya varışında sizlerle görüşerek bir bildiri yazmak düşüncesindeyim. Yine görüşürüz. Makine başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Saruhan Milletvekili Reşit Bey de saygılarını sunarlar. Hoşça kalınız, deriz. Arkadaşlarımdan Kırşehir Milletvekili Rıza Bey de saygılarını sunuyor ve kendisinin de Boluda bulunduğu Keskindeki babasına haber verilmesini çok rica ediyorum efendim.

Celâlettin Arif

Celâlettin Arif Beyin bu teli dikkatle gözden geçirilirse, kendisi ile aramızda büyük bir görüş ayrılığı olduğu kolaylıkla anlaşılır. Ben, olağanüstü yetkileri olan bir meclisin Ankarada toplanmasına karar verirken, bizim Anayasamızda böyle bir meclisin toplanabilmesiyle ilgili bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Fakat, kararımı verebilmek için böyle bir işaretin varlığını ve yokluğunu düşünmek, hiç hatırıma gelmedi. Bundan başka, saldırıya uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler ile, iller ve sancaklar yönetim kurullarından seçilecek ikişer üyeden meydana gelecek bir meclisin, Millet Meclisinin yeniden eski biçim ve niteliği ile toplanmasını sağlamak için çalışmasını hiç aklıma getirmedim. Tersine, büsbütün başka nitelik ve yetkide sürekli bir meclis kurmayı ve bu meclisle, tasarladığım devrim evrelerini birlikte geçirmeyi düşündüm. Buna göre, uyuşmazlığından kuşku etmediğim görüşlerimizin, görüştüğümüzden sonra birleşebileceğinden umudum yoktu. Bununla birlikte, 19 Mart 1920 günlü bildirimimi telle Celâlettin Arif Bey'e verdim. Ertesi gün aldığım karşılık şu idi:

Düzce
28 Mart 1920

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yüksek Temsilciler Kurulunun 19.3.1920 günlü genel bildirimini okundu. İçindeki maddeler benim düşündüğüm ilkelere genel olarak uygundur. Bu duruma göre, Ankaraya varışından sonra sizlerle görüşülerek ayrıca bir bildiri yayımlanacağına kuşku yoktur. Yarın, zorunlu olarak Boluda kalınacağını ve 29 Mart 1920 de Ankaraya doğru yola çıkılacağını saygılarla bilginize sunarım.

Millet Meclisi Başkanı
Celâlettin Arif

**CELÂLETTİN
ARİF BEY, MİLLET
MECLİSİ BAŞ-
KANLIĞINI
BIRAKMIYOR**

Celâlettin Arif Bey, bildirimimizi okuduktan sonra, içindikilerinin düşündüğü ilkelere genel olarak, uyduğunu söylemekle birlikte, bunları destekleyici bir bildiriye hemen yazıp yayımlamıyor. Bu işi Ankaraya geldikten ve görüştükten sonra bırakıyor.

Baylar, Celâlettin Arif Bey Ankaraya geldikten sonra, kendisiyle ve yasalardan anlar başka bazı kimselerle bu konu üzerine oldukça uzun süren görüşmeler ve tartışmalar yapıldı. Fakat aldanmıyorsam, Celâlettin Arif Bey hiçbir zaman benim, Büyük Millet Meclisinin niteliği ve yetkisi ile ilgili görüşüme katılmamıştır. O her zaman, toplanmış olan meclisin temel görevinin, İstanbuldaki Millet Meclisinin toplanmasını sağlamak olduğunu düşünmüş ve kendisini hep o Millet Meclisinin başkanı saymıştır. Bu düşüncemi belirtmek için küçük bir anımı, izin verirseniz anlatayım:

Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı bulunduğum ve kendisi ikinci başkan bulunduğu sırada, bir gün, Başkanlık Kurulu toplantısında, Celâlettin Arif Beyin ödenek işinden söz ettiğini ve kendisinin Millet Meclisi Başkanı olması dolayısıyla o orunla ilgili ödeneği istediğini, o zaman Meclis başyazmanlığı görevinde bulunan Recep Bey bildirdi. Sizler de bilirsiniz ki, o zaman Meclis Başkanı, İkinci Başkanı ve öteki başkanlar ile Meclis üyelerinin ödenekleri arasında ayrılık yoktu. Celâlettin Arif Bey yalnız kendisini, İstanbul Millet Meclisinin Başkanı kimliğiyle, ayrı tutarak daha çok ödenek almasının yasaya göre haklı olduğundan söz ediyordu. Ben, bu işi karara bağlamaya Başkanlık Kurulunun yetkili olmadığını; isteğinde ve iddiasında direnirse işin Meclis Genel Kuruluna sunulabileceğini ve alınacak karara göre işlem yapılabileceğini ileri sürdüm. Celâlettin Arif Bey, Meclis önüne çıkmayı uygun görmiyerek isteğinden vazgeçti.

Sayın baylar, 19 Mart 1920 günlü yönerge gereğince yurdun her yerinde seçimler hızla ve dikkatle yapılmaya başlandı. Yalnız, kimi yerlerde duraksayanlar ve işi engelleyenler oldu ve bunlardan kimileri az, kimileri uzunca süre duraksama ve direnmelerini sürdürdüler. Sonunda, bütün seçim bölgelerinin milletvekilleri, Büyük Millet Meclisinde bütün ulusun ve yurdun temsilcisi olarak hazır bulundular. Duraksama ve direnme gösteren yerler şunlardı: Dersim, Malatya, Elâzığ, Konya, Diyarbakır, Trabzon .

Baylar, gerçek durumu söylemiş olmak için şunu da açıklayayım ki, duraksama gösterenler ve direnenler, bu seçim bölgelerinin halkı değildir; belki o sırada o bölgelerde bulunan büyük sivil yöneticilerdir. Halk, gerçeği anlar anlamaz, hemen ortak ulusal isteğe uymakta hiç duraksama göstermemiştir.

Şimdi baylar, devrimin doğal gereklerinden olan olayların bazılarına değinelim:

Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Beyden aldığım 29 Mart 1920 günlü bir kapalı telde: «Samsunda bulunan On Beşinci Tümenin ruhsal durumunun bozuk olduğundan ve sözde, subaylar arasında Padişaha bağlılık duyguları bulunduğu» söz ediliyordu. «Subaylar, Padişaha karşı olarak verilecek buyrukları yerine getirmeyeceklerini üstlerine bildirmişler. Kendilerine baskı yapılırsa görevi bırakacakları seziliyormuş. İstanbuldan gelen yolculardan ve gazetelerden, işgalin ikinci günü, el konulmuş yerlerin hepsinin boşaltıldığı ve Salih Paşa Hükümetinin yerinde olduğu, Senatonun görevini yapmakta olduğu, son cuma selâmlığında Harbiye ve Bahriye Nazırı hazır bulunarak, eskisi gibi, gerekli törenin yapıldığı anlaşılmış... Şu duruma göre, İstanbulda bir Hükümet varken, bu hükümetin haberi olmaksızın yapılan işler nedir?» diyorlarmış. Subayların bu düşünce ve davranışlarını bildiren On Beşinci Tümen Komutanı, şu yolda bir düşünce ileri sürüyordu: «Burada bir subayı tutuklamanın olağanüstü bir durum yaratması akla gelmez; ancak, bundan yararlanarak Anadolu üzerine yürümek gibi olaylar ortaya çıkacaktır. İzmir Cephesinde Ulusal Kuvvetlerin nasıl çalıştırıldığını bilemiyorum. Anladığıma göre bunlar para ile çalıştırılmakta imiş. Bir savaş çıktığında bütün halka aylık verilemeyeceği açık bir gerçek olduğundan, «Ulusal Kuvvetler» adı altında çalıştırılanlardan, savaşın ikinci günü ortada hiçbir kuvvet kalmıyacağına kuşku yoktur. Ordu birliklerine gelince, şimdiden kaçma olayları başlamıştır.

SEÇİM SIRASINDA BAZI YERLERDE BÜYÜK HÜKÜMET MEMURLARININ ÇIKARILDIKLARI ZORLUK

SAMSUNDAKİ SUBAYLAR SÖZDE PADIŞAHI TUTUYORLARMIŞ

Parasızlık böyle sürdükçe ve İstanbul Hükümeti yerinde kaldıkça subaylardan bile kuşku vardır.»

Bundan başka, Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Bey, Amasyaya gelen kontrol görevlisi Forbes adında bir yüzbaşığı, vermiş olduğumuz yönerge gereğince tutuklamış. Samsuna bir İngiliz temsilcisi yüzbaşığı gelmiş. Salâhattin Beye, Yüzbaşığı Forbes'in bir dakika geciktirilmeden Samsuna gönderilmesini yazmış; yoksa Salâhattin Beyin sorumlu olacağını sözlerine eklemiştir. Salâhattin Beyin sorması üzerine, bu konuda vereceği karşılık için şu öğütlemeyi yaptım: «Forbes'i tutuklayan ben değilim. Başkentleri, Ateşkes Anlaşmasına ve insanlığa yaraşmaz bir yolla işgal olunan ulustur. Bunun için, salıverilmesini de ancak ulus sağlayabilir.» Bununla birlikte, bu Forbes'i yurttan çıkarmakla yetinildi, kendisi tutuklanmadı.

Bolu mutasarrıfı Haydar Beyin 9 Nisan 1920 günlü kısa bir kapalı telinden, Adapazarı ile Hendek arasında bulunan ve Çatalköprü denilen yerdeki köprülerin ve Mudurnu suyu üzerindeki köprünün Ulusal Kuvvetlere karşı olan kişilerce yıkıldığı anlaşıldı.

Bolu ve çevresi Komutanı Mahmut Nedim Beyin, Düzceden yazdığı 9 Nisan 1920 günlü kapalı telinde de, 8 Nisanda Adapazarında Ulusal Kuvvetlere karşı gösteriler yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasındaki telgraf ve telefon tellerinin kesildiği ve Düzcce Abazalarından tarafsız kalanların da karşıcılara katılmak üzere yola çıktıkları anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu suyu üzerindeki büyük köprünün yıkılması dolayısıyla, gidiş gelişin durduğu da anlaşılıyor. Bu haberler üzerine, Geyvede bulunan Yirmi Dördüncü Tümen Komutanı Mahmut Beyin dikkati çekildi.

Nevşehirde de, Nevşehir Kaymakamı Nedim Beyin başkanlığı altında Tealii İslâm Cemiyetinin bir şubesi kurulmuş. Verilen raporda, Cemiyetin karıştırıcı üyelerinden sekiz kişinin Niğdeye getirildiği bildiriliyordu. Bu Cemiyetin üyeleri: «Padişahdan başka hiçbir güc tanımayız, Ulusal Kuvvetleri dağıtmak için malca, bedence bütün gücümüzü harcamaya andıçtik» diyorlarmış. Her gece toplanıyorlarmış. Bunların ilerigelenleri, Niğdedeki Tümen Komutanının gönderdiği bir birlikçe tutuklanmış.

Baylar, bu gibi olaylara bundan sonra geniş ölçüde raslayacağız. Büyük Millet Meclisinin toplanmasını ve açılmasını sağlamak için çalıştığımız günlerde bizi en çok uğraştıran,

Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesindeki yerlerden başlayıp Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankaraya yaklaşacak gibi görünen gerici ayaklanma dalgaları olmuştur. Ben, bir yandan bu dalgaların durdurulmasına çalışırken bir yandan da, Ankarada toplanmakta olan ve genel durumu henüz gereği gibi bilmiyen milletvekillerini, korkulu olaylar karşısında bırakmamak ve bu gibi olayların ortaya çıkmasıyla Meclisin toplanamaması gibi uğursuz bir durumu önlemek çarelerini düşünüyordum. Bunun için, Meclisin açılması işinde pek çok tezcanlılık gösteriyordum. Sonunda, gelebilmiş milletvekilleriyle yetinerek Meclisi, nisanın yirmi üçüncü cuma günü açmaya karar verdik. Bu karar üzerine, 21 Nisan 1920 günü yaptığım bildirimimi, o günün duygu ve anlayışına ne denli uymak zorunluğu bulunduğunu gösterir bir belge olması dolayısıyla, olduğu gibi bilginize sunmayı uygun görüyorum.

Tel: çok ivedidir.
Ankaraya acele yazı gönderilmesi

Ankara
21.4.1920

Kolordulara (On Dördüncü Kolordu Komutan Vekillğine),
Altmış Birinci Tümen Komutanlığına, Refet Beyefendiye,
Bütün İllere, Bağımsız Sancaklara, Müdafaai Hukuk Merkez Kurullarına, Belediye Başkanlıklarına

1 - Tanrının yardımıyla nisanın yirmi üçüncü cuma günü, cuma namazından sonra Ankarada Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2 - Yurdun bağımsızlığı, yüce Halifelik ve Padişahlığın kurtarılması gibi en önemli ve ölüm dirimle ilgili görevleri yapacak olan bu Büyük Millet Meclisin açılış gününü cumaya raslatmakla o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle birlikte, kutlu Hacı Bayram camisinde cuma namazı kılanarak Kuranın ve namazın nurlarından ışık alınacak ve güc kazanılacaktır. Namazdan sonra, Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal Sancak alınarak Meclisin toplanacağı özel yere gidilecektir. Toplantı yerine girilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende, camiden başlayarak Meclise değin, Kolordu Komutanlığına askerî birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.

3 - Açılış gününün kutsallığını artırmak için il merkezinde, Vali Beyefendi Hazretlerinin düzenleyeceği üzere, hatim indirilmeye¹ ve Buhari² okunmaya şimdiden başlanacak ve hatmin son kısımları, uğur için cuma günü namazdan sonra Meclisin toplantı yeri önünde okunup bitirilecektir.

4 - Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde, yukarıda belirtildiği gibi, şimdiden hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak; cuma günü ezandan önce minarelerde salâ verilecek; hutbe okunurken Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin kutlu adı anıldığı sırada, kendisinin, ülkesinin ve bütün uyruklarının bir an önce kurtulmaları ve mutluluğa

1 Kuranın baştan sona kadar okunmasına.

2 Bu sanla tanınmış Buharalı ünlü hadis bilgininin kitabı olup, içinde Hz. Muhammedin sözleri ve buyrukları vardır.

ermeleri için ayrıca dua edilecek; cuma namazı kılındıktan sonra da hatim tamamlanarak yüce Halifelik ve Padişahlığın ve bütün yurt parçalarının kurtarılması amacıyla yapılan ulusal çalışmaların önemini ve kutsallığını ve her yurttaşın, kendi vekillerinden meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisince verilecek yurt ödevlerini yapmak zorunda olduğunu anlatan dinsel söylevler verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, yurdumuzun ve ulusumuzun kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal tören yapıldıktan ve camilerden çıktıktan sonra, Osmanlı ülkesinin her yerinde, hükümet konağına gidilerek, Meclisin açılışından dolayı resmi tebriklerde bulunulacaktır. Her yerde cuma namazından önce, uygun görülecek şekilde Mevlit okunacaktır.

5 - İşbu bildirimim hemen yayılması için her araca başvurulacak ve tez elden en sapa köylere, en küçük askeri birliklere, yurttaki bütün örgütlere ve kurumlara ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca, büyük kâğıtlara yazılarak her yere asılacak ve yapılabilen yerlerde bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6 - Ulu Tanrıdan tam başarıya ulaştırmasını yakarırız.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

22 Nisan 1920 günü de şu bildirimini yaydım:

Tel

22.4.1920

Dakika geciktirilmeyecektir.

Bütün İllerle Bağımsız Sancaklara,
Kolordulara, Nazillide Albay Refet Beyefendiye,
Bursada Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa
Hazretlerine, Bursada Elli Altıncı Tümen Komutanı
Albay Bekir Sami Beyefendiye,
Balıkesirde Altmış Birinci Tümen Komutanı Albay
Kâzım Beyefendiye

Tanrının yardımıyla nisanın 23 ncü cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askeri makamların ve bütün ulusun buyruk alacağı en yüce orun, adı geçen Meclis olacaktır. Bilgilerinize sunulur.

Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal

15 TL.

TU